

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЄВРАЗІЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ТА ПРАВНИКІВ

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ: правова природа та практика реалізації

**Збірник тез
Міжнародної науково-практичної
конференції
(м. Хмельницький, 17 травня 2019 року)**

ЧАСТИНА 2

*присвячений світлій пам'яті
доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрНУ,
першого Голови Конституційного Суду України
Леоніда Петровича Юзькова
та з нагоди присвоєння
Хмельницькому університету управління та права його імені*

**м. Хмельницький
2019**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЄВРАЗІЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ТА ПРАВНИКІВ

*«Конституційні цінності:
правова природа та практика
реалізації»*

Збірник тез

*Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 17 травня 2019 року)*

Частина 2

присвячений світлій пам'яті
доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрНУ,
першого Голови Конституційного Суду України
Леоніда Петровича Юзькова
та з нагоди присвоєння
Хмельницькому університету управління та права його імені

м. Хмельницький
2019

УДК 342(477)

К 65

К 65 Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. – Частина 2. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 307 с.

ISBN 978-617-7572-22-9 (повне зібрання)

ISBN 978-617-7572-24-3 (частина 2)

*Рекомендовано до друку
вченою радою Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
(протокол № 12 від 21 червня 2019 року)*

У збірнику представлені доповіді, які були подані на Міжнародну науково-практичну конференцію «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права 17 травня 2019 року і була присвячена світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова та з нагоди присвоєння Хмельницькому університету управління та права його імені.

Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямів: «Ціннісний вимір права: здобутки та перспективи», «Цінності як фундамент сучасної демократичної Конституції», «Конституційні цінності в практиці Конституційного Суду України», «Доктрина конституційних цінностей професора Л. П. Юзькова».

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» не завжди поділяє думку учасників конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 342(477)

© Колектив авторів, 2019

© Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019

ISBN 978-617-7572-22-9 (повне зібрання)

ISBN 978-617-7572-24-3 (частина 2)

Матковська Ірина Дмитрівна

викладач ВСП «Рівненський коледж НУБіП України»

(м. Рівне, Україна)

Матковський Богдан Андрійович

здобувач освіти ВСП «Рівненський коледж НУБіП України»

(м. Рівне, Україна)

ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦІЇ

Л. П. ЮЗЬКОВА

Верховенство Конституції передбачає її вищу юридичну силу. Надання конституційним приписам вищої юридичної сили – це спосіб забезпечення її верховенства в нормативно-правовому регулюванні, яке впливає з верховенства Основного Закону в правовій системі.

Одним із перших вітчизняних вчених, який звернувся до поняття «Верховенство Конституції» був Л. Юзьков. На його думку характеристика верховенства Конституції має дві сторони: з одного боку, це означає, що над Конституцією не можуть стояти не тільки державні (правові) акти, а й будь-які інші соціальні акти (політичні, корпоративні, акти самоврядування тощо), а з іншого – сама Конституція повинна бути «конституційною», що на думку автора визначається «високою народною легітимністю Конституції», «визначенням і утвердженням загальнолюдських цінностей і, насамперед, підпорядкування держави, влади і усіх її чинників служінню суспільству», врахуванням Конституцією загальноновизнаних і вивіренних практикою міжнародних стандартів демократичного конституціоналізму [1, с.88].

Верховенство Конституції, переважно, визначається як її вища юридична сила або вища юридична сила розглядається в як засіб забезпечення верховенства Конституції. Можна погодитися як з першою, так і з другою позицією, але за умови, якщо поняття «верховенство» розглядати у двох значеннях – широкому і вузькому [2, с. 74].

Верховенство Конституції в широкому розумінні можна розглядати як «цілісний конституційний принцип організації й функціонування правової держави в який закладено загальну ідею підпорядкування держави конституції, праву», який означає панування Основного Закону в життєдіяльності суспільства і функціонуванні державних органів, утвердження конституційного ладу, прагнення до створення правової держави. Конституція виступає як би домінантою усього суспільного розвитку. У цьому значенні верховенство конституції є близьким до принципу конституційності. На думку С. Головатого, навіть повністю вкладається в сутність принципу конституційності (але не в тому значенні, в якому розумів його Л. Юзьков).

Верховенство Конституції, на нашу думку, є принципом. Його не можна розглядати як юридичну ознаку Конституції. Коли ми розглядаємо верховенство конституції як принцип, то є логічним, що воно забезпечується особливим порядком прийняття, внесення змін, вищою юридичною силою, а на думку деяких вчених, і підвищеною охороною.

Визначаючи юридичну силу конституції зазвичай обмежуються вказівкою на те, що вона є Основним Законом держави. Але цього недостатньо. Правова сила акта перебуває у прямій залежності від його значення, характеру відносин, які він регулює, і специфіки норм, які містяться в ньому. «Для того, щоб підкреслити значення норми, – пише С. Зівс, – часто обирається форма більш високого в ієрархії джерела. Сама по собі форма вказує на важливість норми» [3, с. 98].

Поняття «найвища» передбачає існування певної ієрархії джерел права, де Конституції України, яка має найвищу юридичну силу і, згідно з преамбулою Конституції є Основним Законом, відведено пріоритетну роль.

Необхідно зазначити, що таке становище Конституції не означає, що вона має надзаконний характер. Будучи вищим за своєю нормативною силою актом, Конституція разом з тим сама є складовою частиною системи нормативно-правових актів. Конституція не винесена за рамки діючого права, вона є його органічною складовою частиною.

Найвища юридична сутність Конституції проявляється в таких її ознаках.

По-перше, норми Конституції мають пріоритет над нормами законів і підзаконних нормативно-правових актів. Це означає, що останні характеризуються підпорядкованістю, субординованістю й відповідністю їй, тобто жоден нормативно-правовий акт держави не може вступати в суперечність з положеннями Конституції [4, с. 40].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 8 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Слід звернути увагу, що в цьому випадку законодавець використовує поняття «повинні відповідати їй». Поняття «відповідати» і «не суперечити» є близькими, але разом з тим не тотожними: якщо нормативний акт відповідає Конституції – значить він їй не суперечить; але якщо він їй не суперечить, це ще не означає, що він їй відповідає.

Відновлення української держави в нових історичних умовах вимагало високоінтелектуальних підходів до вирішення конституційних питань державотворення. Професор Леонід Юзьков володів такими знаннями й успішно використовував їх не лише в процесі підготовки концептуальних розробок проекту Конституції суверенної України, а й під час детального унормування найважливіших суспільних відносин. Він стверджував, що над Конституцією не можуть «стояти» не тільки державні (правові) акти, а й будь-які інші соціальні акти: політичні, корпоративні, акти самоврядування тощо. Усі вони

повинні відповідати букві й духу Конституції, але й сама Конституція, за словами вченого, має бути «конституційною». Це може гарантувати її висока народна легітимність, тобто відображення нею справжньої волі народу, визнання й утвердження загальнолюдських цінностей, насамперед підпорядкування держави, її влади, усіх чиновників служінню суспільству, а не навпаки, врахування у Конституції загальноновизнаних і вивіренних практикою міжнародних стандартів демократичного конституціоналізму.

Список використаних джерел

1. Кузьменко М. М., Белікова Н. Ю., Беліков О. В. Історія України : навч. посібник. Донецький держ. ін-т штучного інтелекту. Севастополь ; Донецьк : Вебер, 2003. 133с.
2. Погорілко В. Ф., Фрицький О. Ф., Городецький О. В., Корнієнко М. І., Кравець Є. Я. Конституційне право України : підручник. К. : Наукова думка, 2003. 732 с.
3. Рубльов О. С. Новітня історія України (1939-2003) : навч. посіб. 2. вид., доопрац. К. : Дієз-продукт, 2003. 192 с.
4. Скрипник М.О., Домбровська Л.Ф., Красовський В.М., Домбровський О. І., Жечев С. С. Історія України : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 367 с.

Матушкіна Іванна Вікторівна

студентка II-го курсу ОР «Бакалавр»

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

ПРАВО НА ВІЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВНА КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ У СУЧАСНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ КОНСТИТУЦІЯХ

У сучасному світі гостро постала проблема дотримання конституційних цінностей різними країнами світу задля досягнення мирного та благополучного життя суспільства. Однією з таких цінностей є право кожного на вільний розвиток своєї особистості.

Зважаючи на те, що інститут конституційних цінностей є відносно новим у науці конституційного права, його складові є недостатньо дослідженими, особливо в аспекті порівняльного аналізу Конституцій країн світу, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Перед порівняльним аналізом, доцільно буде визначити поняття конституційних цінностей та їх правову природу.

Велика кількість вчених розробляла визначення таких цінностей у своїх наукових працях, проте, на нашу думку, найбільш оптимальним є визначення к.ю.н. Білоскурської О. В.: «це існуючі в різних юридичних формах закріплені Конституцією та такі, що випливають з її тексту шляхом офіційного тлумачення блага, що забезпечуються засобами правового захисту та сприяють розвитку та становленню особи та суспільства» [5, с.39]. Таке формулювання повною мірою розкриває сутність та правову природу вищезазначеного поняття.

Одним із найголовніших завдань демократичної держави є забезпечення можливості особи на саморозвиток та самовдосконалення та впровадження ефективних механізмів реалізації такої можливості.

Тому першою гарантією її реалізації є закріплення такого права на конституційному рівні, що закріплює пріоритетний статус цього права в країні та скеровує діяльність органів влади у напрямок втілення, охорони та захисту права на вільний розвиток особистості.

Таке право може знаходити свій вияв у 2 формах:

1. Як буквальний вираз.

Наприклад, стаття 10 Конституції Іспанії зазначає:

Гідність особистості, невідчужуваність її невід'ємних прав, її вільний розвиток, повага до закону і прав інших є основою політичного порядку і соціального миру [2].

2. Впливає з інших норм Конституції

Так стаття 3 Конституції Італії містить таке:

Завдання республіки – усувати перешкоди економічного й соціального порядку, які, фактично обмежуючи свободу і рівність громадян, *заважають повному розвитку людської особистості* й ефективній участі всіх тих, хто працює у політичній, економічній і соціальній організації країни [3].

Тобто, право на вільний розвиток особистості реалізується із обов'язку держави забезпечувати його.

А в статті 11 Конституції Швейцарії сказано:

Діти та підлітки мають право на особливу охорону їх недоторканості та на *сприяння їх розвитку* [4].

Тобто вищезгадане право формується для певної категорії людей.

Україна на шляху встановлення демократичних основ у своїх межах також закріпила це право на конституційному рівні. При цьому в Конституції застосовано одразу 2 форми його виразу.

Так, стаття 23 містить пряий вираз: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [1].

А в статтях 34 (*Кожному гарантується право на свободу думки і слова,*

на вільне вираження своїх поглядів і переконань) та 35 (Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність) деталізується зміст основного права, розкриваються його головні складові.

Здійснюючи аналіз цих Конституцій, можна зробити висновок про те, що право на вільний розвиток особистості є надзвичайно важливим благом, що необхідне для успішного процвітання суспільства та країни. Отже, справедливим буде його віднесення до основоположних конституційних цінностей. Саме тому держави з найвищим рівнем демократії у світі закріплюють це право у власних Конституціях як таке, що має бути забезпечене та захищене усіма можливими законними засобами. Виходячи з цього, Україна як держава, що націлена на встановлення демократичних засад і вже закріпила таке право у Конституції, повинна запровадити ефективні механізми його втілення задля добробуту народу.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Конституція Іспанії від 06.12.1978 р. URL : <https://worldconstitutions.ru/?p=149>
3. Конституція Італії від 22.12.1947 р. URL : <https://worldconstitutions.ru/?p=148>
4. Конституція Швейцарії від 18.04.1999 р. URL : <https://worldconstitutions.ru/?p=135>
5. Білоскурська О. В. Категорія «цінності» в конституційному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. № 765. С. 35-39.

Мельник Надія Володимирівна

*доцент кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)*

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Проголошення суверенітету, а відтак державної незалежності України належить до конститутивних питань історіографії новітньої історії України. Значна увага сучасних дослідників приділяється як етапу розпаду Радянського Союзу, так і подіям 1991, 2004 та 2014 років та їх впливу на відстоювання суверенітету. Аналізуючи згадані періоди, можна ствердно сказати, що ця проблема є актуальною і сьогодні.

Одним з важливих етапів для утвердження як самостійного існування держави стала Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, яка визначає державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах.

Саме завдяки суверенітету реалізується принцип національної ідентичності, боротьба за який стала своєрідним символом об'єднаної Європи. За таких обставин питання вибору стратегії розвитку країни має основоположне значення, оскільки в умовах глобалізації питання збереження суверенітету держави має пріоритетне значення, адже відстоювання національних інтересів, своїх принципових позицій у міжнародних відносинах та збереження суверенітету вимагають сьогодні суттєвих зусиль від держави [4, с. 18].

Класичні погляди на поняття та зміст державного суверенітету трапляються в багатьох вітчизняних та зарубіжних працях і нині. Українськими конституціоналістами суверенітет розглядається з позиції формування основних принципів конституційного ладу, які зафіксовані у ст. 1 Конституції України, та визначається як здатність держави самостійно і незалежно від інших держав здійснювати власні завдання, функції і повноваження на своїй території та за її межами у міжнародному спілкуванні [6, с. 789].

Суверенітет держави знайшов своє закріплення в Основному Законі, де Україна характеризується передусім як суверенна і незалежна держава (ст. 1 Конституції України). У ч. 2 ст. 5 Конституції України наголошується: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [4, с. 15]. Народний суверенітет тлумачиться як такий, що належить народу – реальній сутності, визначеної як група людей,

які живуть на цій території [5, с. 40]. Політичне трактування нації передбачає її розуміння як більшості політичного населення країни, народу, що проживає на території держави, носія народного суверенітету. Тут єдиним джерелом державного суверенітету є нація, подана як спільнота основних політичних одиниць на державній території, що беруть участь у процедурах політичного управління [5, с. 49].

Слушною вважаємо думку О. Бредіхіна, який стверджує, що суверенітет держави знаходить своє визначальне місце в національних інтересах. Оскільки реально державна влада суверенної держави претендує не лише на забезпечення своєї незалежності, а й на просування своїх інтересів далеко за межі своєї держави [1, с. 55].

Належне усвідомлення сутності та змісту реалізації суверенітету є однією з необхідних умов розбудови народом України власної держави [2, с. 3]. Суверенітет держави виявляється у двох аспектах. Внутрішній аспект – через верховенство, самостійність, повноту та єдність державної влади та зовнішній – виділяється через незалежність та рівноправність [2, с. 10]. У сучасних умовах ідея суверенітету розвивається синхронно: «суверенітет держави» – «суверенітет народу» – «суверенітет нації», таким чином взаємообумовлюючи та взаємостримуючи одне одного. Суверенітет – це історично обумовлена властивість сучасної держави, що відображає рівень її самостійності у вирішенні внутрішніх питань та характер взаємовідносин з іншими державами і міжнародними організаціями [2, с. 15].

Також варто зазначити, що згідно ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Якщо поглянути на сучасне становище в державі та суспільстві, можна зрозуміти, що народ для реалізації своїх бажань та амбіцій у матеріальному, соціальному, політичному аспектах життя хоче змінити нестабільність на стабільність, але не може уникнути сумнівів, що її надії, сподівання, очікування виявляться марними. Тим більше, що сьогодні сформована **невизначеність**, якої не потрібно боятися, оскільки ми живемо в епоху змін, коли цінності є двозначними, а все у світі взаємопов'язане. Людина і суспільство завжди існують в умовах нестабільності, але, з іншого боку, якщо розумно і об'єктивно поглянути на ситуацію, розуміємо і сподіваємося що нестабільність будь-якого стану в державі – явище тимчасове. Однак, незважаючи на будь-які позитивні чи негативні зміни у економічному чи політичному житті країни, кожен громадянин України має чітко і твердо розуміти, що суверенітет держави є недоторканим та непохитним.

Отже, варто зазначити, що суверенітет держави впливає з народного суверенітету, оскільки, основним носієм суверенітету і єдиним джерелом

влади в Україні є народ. Державний суверенітет забезпечує належний рівень політичної свободи всередині держави та її незалежність від зовнішнього тиску інших держав.

Список використаних джерел

1. *Бредихин А. Л.* Суверенитет как политико-правовой феномен : монографія. Л. : НИЦ ИНФРА-М, 2014. 128 с.
2. *Гапотій В. Д.* Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. 18 с.
3. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>
4. *Кузенко У. І.* Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації : загальнотеоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 14-19.
5. *Погорська І. І., Лакішук Д. М.* Цінність національного суверенітету в теорії та практиці зовнішньої політики сучасної держави. *Проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць*. Київ, 2012. Вип. 4. С. 39-54.
6. *Саракуца М. О.* Поняття та зміст державного суверенітету : визначення, становлення, розвиток. *Форум права*. 2010. № 4. С. 784-791. URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3360>

Мерник Анастасія Муслімівна

асистент кафедри теорії і філософії права

*Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого,
головний спеціаліст відділу державної реєстрації друкованих засобів
масової інформації та громадських формувань Управління державної
реєстрації Головного територіального управління юстиції
у Харківській області
(м. Харків, Україна)*

СПІВВІДНОШЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИСТОСТІ І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ РЕЖИМІВ

На сьогодні наука, технології й економіка досить розвинені, і, на перший погляд, може здаватися, що природне право тут вже не має майже ніякого значення. Проте особливість формування та втілення ідеї права як права кожної людини у створенні нового світу, вплинуло на сучасне праворозуміння.

Так природно-правові концепції розвивають певні традиції природних прав людини і визнають їх існування поряд із позитивним правом ідеального порядку відносин між людьми. Тому в сучасних концепціях поняття природного права можна простежити появу ціннісно-ідеальної реальності права, що є умовою прагнення людей до справедливості у сучасному світі, як ідеалу гармонійного поєднання усіх цінностей. Сучасне природне право розглядає людину не як відособлену від суспільства, а як учасника суспільних відносин, що, у свою чергу, зумовлено більшою зацікавленістю людини до подій, які відбуваються у державі.

Питання співвідношення інтересів особистості й держави розглядалося в рамках багатьох науково-правових та філософсько-методологічних дослідженнях. Проте потребує спеціального дослідження правова природа особливих правових режимів щодо питання обмеження прав і свобод людини і громадянина, пропорційності прийнятих державою заходів з підтримки правопорядку, включаючи різні форми державного примусу, захисту прав і свобод людини і громадянина. Сьогодні проблема об'єктивного поєднання доцільності і достатності заходів державного обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах особливих правових режимів з дотриманням правових положень Конституції України та норм міжнародного права набуває для українського суспільства особливого значення.

Органи державної влади створені суспільством для захисту своїх інтересів, проте вони мають властивість девальвувати повноваження, що їм надані на свою користь, оскільки держава наділена легальним примусом щодо суспільства. Невисока ефективність державного управління та недостатньо розвинене громадянське суспільство може призвести до дисфункції їх взаємодії на шляху розвитку сучасної української правової держави.

Розшарування українського суспільства та відсутність чіткої державної ідеології зумовили руйнування загальної системи цінностей та сприяли тому, що на сьогодні кожний прошарок суспільства має власні орієнтири належної поведінки. Правові приписи, встановлені державними органами, але які не мають підтримки у населення, не завжди розглядаються як пріоритети при визначенні моделі поведінки.

Зазначена проблематика є актуальною у зв'язку з формуванням та розвитком в українському суспільстві нового типу політико-правових відносин, пов'язаних з проведенням тимчасових заходів для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, та осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення.

При цьому слід враховувати чітко виражену тенденцію зближення норм міжнародного права й українського законодавства в умовах процесу глобалізації. Це вимагає визначення найбільш оптимального зіставлення інтересів держави і прав та свобод людини і громадянина при їх можливих обмеженнях

з урахуванням зарубіжного досвіду, впровадження якого в національне законодавство повинно бути науково та методологічно обґрунтовано. Тільки на цій основі можливе формування в юридичній науці концептуальних базових підходів до проблеми обмеження прав і свобод громадян в умовах особливих правових режимів.

Беручи до уваги історичні витoki формування та становлення соціальних зв'язків, зародження колективної праці, на передовий план виходить така важлива юридична категорія як держава, яка свідчить про певне територіальне оформлення населення, що супроводжується певними засобами впливу.

Так, у будь-які просторово-часові виміри простежувались неоднорідні юридичні властивості державних структур, що розмежовувались відповідно до конкретних життєвих обставин. Слід зазначити, що конкретизований вид особливого правового режиму є результатом низки суспільних, історичних та інших умов, характерних для кожної країни окремо. Тобто це дає всі підстави стверджувати, що вид особливого правового режиму має не випадковий характер, а навпаки, є юридичним оформленням глобальних змін, внутрішніх процесів та властивостей, що супроводжується ретроспективним зображенням дійсності, але з певними оновленими модифікаціями, що допомагають установити збалансованість інтересів у суспільстві.

Актуальність зазначеного наукового питання виявляється у динамічному розвитку держав на сучасному етапі свого функціонування: їх станів, режимів, тобто певних структурних видозмін і модифікацій, а також перспективним конституційним оформленням реформування основних засад та видів правових режимів, що викликає підвищений інтерес у контексті аналізу державно-правової дійсності. Так, потрібно наголосити на тому, що станом на сьогодні для України, враховуючи існування та її теренах збройного конфлікту, потрібно розглядати специфіку територіальної організації суспільства, що, у свою чергу, породжує значний інтерес стосовно юридично правильного визначення поняття та видів правових режимів як складного явища, так і особливостях взаємодії вищих органів державної влади на центральному та місцевих рівнях в зазначених умовах.

Михайлова Ірина Юріївна

*доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СОЛІДАРНІЙ СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Стаття 1 Основного Закону визначає, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою [1], тобто її політика спрямована на належний соціальний захист та підтримку усіх тих осіб, які цього потребують, в тому числі і пенсіонерів. Таким чином, головним завданням соціальної політики України є досягнення добробуту її громадян, гарантування рівних можливостей для розвитку особистості, а також гідного життєвого рівня. Усе це забезпечується шляхом реалізації принципу соціальної справедливості, оскільки саме соціальна справедливість є найважливішим показником ефективності розвитку суспільства.

На думку І.В.Оклей, соціальну справедливість можна визначити як забезпечувану державою систему рівних організаційно-правових умов для реалізації права на пенсію кожному громадянину. Автор зазначає, що недоліком сучасного законодавства є відсутність законодавчого закріплення принципу соціальної справедливості, який має суттєве значення для української правової системи [2, с. 78]. Отже, соціальна справедливість, у першу чергу, виявляється у рівності фізичних осіб щодо їхнього належного соціального забезпечення, зокрема й у пенсійних відносинах, адже головне завдання солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – створити умови для забезпечення людей достойним доходом у разі досягнення пенсійного віку відповідно до особистого внеску кожного. При цьому система не має бути тягарем для розвитку держави, тобто не повинна створювати надмірний тиск на державні фінанси, громадян, які працюють, і бізнес [3, с. 269].

На наш погляд, враховуючи принцип соціальної справедливості, необхідно дотримуватись єдності загальних умов для різних категорій громадян і обґрунтованої диференціації пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. З цього приводу, абсолютно правильно зазначає А.В.Скоробагатько, що основною метою диференціації є призначення конкретного виду пенсії для відповідної категорії осіб залежно від тих чи інших життєвих обставин (юридичних

фактів) та створення в деяких випадках певних переваг для тих, хто більше і краще працював, працював там, де важче. Але спеціальне законодавство, що стосується окремих груп працюючих, не може бути відділене і протиставлене загальному законодавству. Диференціація соціального забезпечення через встановлення певних пільг окремим групам громадян повинна мати межі. Інакше вона не досягатиме поставленої мети і призведе до накопичення негативних тенденцій у цій сфері. Визначальним для загального розвитку пенсійного законодавства повинні бути тенденції до зміцнення єдності норм і поступового поширення загальних правил на всіх без винятку громадян [4, с. 429-430]. І, дійсно, незабезпечення уніфікованого підходу щодо призначення та виплати пенсій сприяє значним порушенням прав громадян, що в кінцевому рахунку, ставить під сумнів соціальну спрямованість політики держави.

За роки незалежності України пенсійна система неодноразово реформувалась, у тому числі й для забезпечення та реалізації принципу соціальної справедливості, адже однією з найбільших проблем солідарної системи була нерівність прав громадян за професійною ознакою. Оскільки, такі категорії громадян, як державні службовці, народні депутати, прокурори, судді та інші категорії працівників, відповідно до норм спеціального законодавства, яке регулює їхній правовий статус, одержували пенсії, що за розміром значно перевищували звичайні пенсії за віком, незважаючи на те, що розмір страхових внесків для усіх категорій громадян однаковий, враховуючи пропорційність їх виплат, залежно від розміру заробітної плати. Таким чином, несправедливість у нарахуванні пенсій не відображала реального трудового вкладу більшості громадян України, які виходили на пенсію відповідно до умов передбачених в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [5].

Отож 2 березня 2015 року Парламент вперше наважився на реформування системи спеціального пенсійного забезпечення, прийнявши Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» [6], яким було припинено призначення спеціальної пенсії державнимслужбовцям, прокурорам, суддям, народним депутатам тощо [7, с. 7].

Дещо пізніше, а саме 3 жовтня 2017 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» [8]. Саме цей нормативно-правовий акт повністю скасував умови спеціального пенсійного забезпечення для багатьох категорій працівників, зокрема науково-педагогічних працівників, державних службовців, суддів, народних депутатів, дипломатів, журналістів державних ЗМІ, посадових осіб органів місцевого самоврядування тощо. Тобто для реалізації принципу соціальної справедливості впроваджено єдині підходи для обчислення пенсій

відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» для всіх вище перелічених категорій працівників.

На жаль, будь-які зміни та реформи відбуваються в умовах економічної та фінансової кризи при обмежених фінансових ресурсах, оскільки зазвичай це є першопричиною здійснення певних змін задля покращення економічного становища держави та матеріального добробуту громадян. Це стосується і нині триваючої пенсійної реформи в Україні. Необхідність вирішення соціальних проблем загострилась через економічну кризу, яка негативно вплинула не тільки на результати економічного розвитку, але й знизила без того незначний рівень життя основної маси населення. Сьогодні ринкова економіка не справляється з вирішенням багатьох соціальних проблем, в країні продовжують існувати широкі масштаби бідності, підвищується рівень майнової диференціації населення та диференціації за доходами, погіршуються умови праці, не забезпечуються рівні можливості для всіх громадян. Саме ці фактори нівелюють можливість покращення матеріального становища громадян-пенсіонерів, до прикладу: збільшення розміру мінімальної пенсії, оптимальне співвідношення між розмірами мінімальної та максимальної пенсії, однаковий механізм розрахунку середнього заробітку для обчислення розміру пенсії тощо.

Отже, соціальна справедливість спрямована на надійне матеріальне забезпечення непрацездатних громадян, які досягли пенсійного віку та мають необхідний страховий стаж, на максимально рівних умовах, задля встановлення рівності та усунення відмінностей у рівні життя різних категорій пенсіонерів. Необхідно і надалі продовжувати реалізовувати принцип соціальної справедливості в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, адже побудова системи пенсійного забезпечення України на засадах соціальної справедливості сприятиме створенню внутрішньо узгодженої та стійкої моделі відносин між уповноваженими органами Пенсійного фонду України та пенсіонерами, які враховуватимуть інтереси та потреби обох сторін.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. *Оклей І. В.* Правове регулювання пенсійного забезпечення та надання соціальних послуг в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування : дис... канд.юрид.наук : 12.00.05 / Оклей Ілляна Вікорівна; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2008. 248 с.
3. *Гуцалова Ю. Є.* Проблеми пенсійної системи України *Наукові записки. Серія «Економіка»*. Випуск 16. 2011. С. 263-269.

4. *Скоробагатько А. В.* До питання диференціації правового регулювання пенсійного забезпечення. *Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення : Тези доповідей та наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції; м. Харків, 22-23 квітня 2009 р. / за ред. В. В. Жернакова. Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. С. 429-430.*
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 49. Ст. 356.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення : Закон України від 02.03.2015 р. № 213-VIII *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 22. Ст. 145.
7. *Шумило М. М.* П'ятий етап пенсійної реформи в Україні : quo vadis? *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2017. № 12 (194). С. 7.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій : Закон України від 03.10.2017 р. № 2148-VIII *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 40-41. Ст. 383.

Мілова Тетяна Миколаївна

*доцент кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Кропивницький, Україна)*

РІШЕННЯ ТА ВИСНОВКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Реформування конституційної юстиції в Україні варто розглядати в контексті перебудови усєї системи правосуддя, яка започаткована Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року [1]. Одним напрямом реформи є удосконалення діяльності Конституційного Суду України, яке передбачає запровадження інституту конституційної скарги особи та відповідно оптимізацію внутрішньої організаційної побудови органу конституційної юрисдикції. Відповідні зміни, безперечно, торкнулися юридичної природи актів Конституційного Суду України, які органічно впливають на якість національного законодавства, юридичну практику та суб'єктів конституційно-правових відносин у частині реалізації та захисту їх прав і свобод.

Відповідно до положень ч.2 ст.147 Конституції України актами Конституційного Суду України є рішення та висновки [2]. У зв'язку зі зміною структури органів Конституційного Суду України рішення Суду ухвалюють Велика палата і Сенат. Так, Велика палата – за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами в разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати; Сенат – за результатами розгляду справ за конституційними скаргами (ст. 84 Закону України «Про Конституційний Суд України») [3]. Так, Конституційним Судом України за останні роки було ухвалено 24 рішення (2016 р. – 7, 2017 р. – 3, 2018 р – 13, 2019 р. (на 30.03.2019 р.) – 1) [4].

Порівняно із попереднім законом чинний Закон України «Про Конституційний Суд України» розширив перелік питань, з яких Суд, а саме його Велика палата, надає висновки.

Новим є положення про висновок у справі щодо відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України (п.6 ч.1 ст.85 вказаного Закону). Зауважимо, що положення ч.1 ст.150 Конституції України передбачає вирішення питання Суду про відповідність правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим лише Конституції України (конституційність). Вважаємо, що конституційна формула, за умови відновлення української юрисдикції на території автономії, є цілком достатньою, оскільки закони України так само повинні відповідати положенням Основного Закону України. Інакше можуть виникнути ситуації затягування строків розгляду справ, подвійної перевірки положень як законів України, так і нормативно-правових актів на предмет відповідності нормам Конституції України тощо.

Новелою ст. 151 Конституції України стало положення про те, що Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

Означена норма закріплює за Конституційним Судом України вкрай важливе виключне право превентивного конституційного контролю щодо кола питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

На захист вказаної компетенції, визначеної Основним Законом України, спрямоване Рішення Конституційного Суду України у справі за

конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 р. [5].

Так, Законом України «Про всеукраїнський референдум» №5475 від 06.11.2012 р. [6] повноваження щодо перевірки на конституційність питань, які виносяться на всеукраїнський референдум, покладено було на Центральну виборчу комісію, яка мала право відмовити в реєстрації ініціативної групи з мотивів, невідповідності питання чи тексту, що пропонується винести на всеукраїнський референдум, вимогам Конституції України та законам України до (ч. 2 ст. 31 Закону)

Крім того, вказаний Закон України не містив норм щодо можливості для Конституційного Суду України здійснювати конституційний контроль за змістом тексту нової редакції Конституції України та законопроектів, що виносяться на конституційний та законодавчий референдум.

Цілоком обгрунтованим є Рішення Конституційного Суду України, про те, що вказані положення Закону України «Про всеукраїнський референдум» № 5475-VI суттєво обмежують повноваження Конституційного Суду України щодо здійснення ним превентивного конституційного контролю, передбаченого Конституцією України. І, як наслідок, Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) [5].

В Основному Законі України вперше знайшло закріплення положення про юридичну силу рішень і висновків Конституційного Суду України. Так, у ст. 151-2 встановлено, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені [2]. Цілоком підтримуємо такий підхід, оскільки, як правильно зауважує В.Л. Федоренко, наведене конституційне положення унеможливило практику їх довільної інтерпретації чи судового оскарження [7, с. 499].

Закон України «Про Конституційний Суд України» закріпив низку норм щодо порядку виконання актів Конституційного Суду України та відповідальність за їх невиконання. Так, положення ч. 1 ст. 97 Закону передбачає, що Конституційний Суд України у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Крім того, Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку (ч. 2 ст. 97 Закону).

Важливою гарантією виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України стало положення ст. 98 вказаного Закону, що передбачає відповідальність за невиконання актів Конституційного Суду України. Зокрема, ч. 4 ст. 382 Кримінального кодексу України визнає злочином умисне невиконання службовою особою рішення Конституційного

Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України. За такі діяння передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [8].

Таким чином, зміни до чинного конституційного законодавства України торкнулися юридичної природи рішень та висновків Конституційного Суду України та характеризуються розширенням переліку питань з яких Конституційний Суд України надає висновки; закріпленням на конституційному рівні юридичної сили рішень та висновків Конституційного Суду України; визначенням порядку виконання актів Конституційного Суду України та відповідальності за їх невиконання (зокрема кримінальної).

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 лютого 2016 р. № 1401-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2>
2. Конституція України від 28.06.1996 р.; в ред. від 07.05.2019 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
4. *Конституційний Суд України. Офіційний веб-сайт*. URL : <http://www.ccu.gov.ua/category/42>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26.04.2018 р. № 4-п/2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v004p710-18>
6. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 06.11.2012 р. № 5475-VI (визнано неконституційним від 26.04.2018). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>
7. *Федоренко В. Л.* Конституційне право України : підручник / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. К. : Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.
8. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. (в ред. від 26.02.2019 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Мірошниченко Марія Іванівна

*в.о. завідувача кафедри історії права та держави юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор
(м. Київ, Україна)*

ПЕРСПЕКТИВНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ

У тезах доповіді йдеться про перспективний конституційний процес, поняття якого застосовується для пояснення особливостей створенням вперше, або прийняття якісно нової конституції як політико-правової основи державного будівництва. Основна мета – привернути увагу до вітчизняного досвіду розбудови конституційної держави на початку ХХ ст., актуальність якого очевидна в сучасному конституційному процесі України.

На тлі гострої дискусії про Концепцію змін до чинної Конституції політики науковці зазвичай справедливо звертаються до надбань практики конституційного розвитку переважно європейських країн. Український історичний досвід на цьому тлі часто залишають поза увагою. А якщо і згадують про нього – то переважно в площині політико-правової міфотворчості, а не як приклад для наслідування та використання набутих, що є актуальними і затребуваними в конституційному процесі сьогодення. У цьому разі порушується одна із суттєвих ознак конституційного ладу, а саме: наступність, що передбачає урахування традиції та історичного досвіду організації і функціонування державної влади, суспільних інститутів.

У розробці концепції конституції України склались три домінуючі парадигми: парадигма правової держави громадянського суспільства (яка орієнтує на вирішення проблеми на рівні логічної, універсальної моделі прав людини); парадигма конституційної національної держави (орієнтує на вирішення проблеми на рівні самообмеження державної влади в контексті соціокультурних та історичних традицій); парадигма, заснована на діалектиці відношення правової і конституційної держави, де ключовою є теза: в часовому плині історії конституційна держава переує правовій, а обсяг поняття «правова держава» включає основні характеристики конституційної. Зосередимо увагу на останній.

Основним завданням конституційної та метою правової держави є створення правового механізму юридичних гарантій основних прав та свобод людини і громадянина. У цій частині важливо з'ясувати, що слід вважати конституцією – чи це Основний Закон Держави, поставлений вище над іншими законами держави за авторитетністю юридичної сили? Чи заснована

на правових звичаях/або традиціях і основних законах система владних самоврядних і державних інститутів, що у взаємодії забезпечують баланс інтересів людини, суспільства, держави в конкретному соціокультурному середовищі?

Ми схилиємось до другої позиції, позаяк вона найбільше узгоджується з теорією суспільного договору, в рамках якого конституційний процес розглядається як природно-об'єктивний, не суперечить духовним цінностям окремого народу (нації), прямо визначає стратегію розвитку державності, конституційні цінності та правові пріоритети. У вітчизняній науці конституційного права правовими пріоритетами і конституційними цінностями сучасної України розглядаються народний суверенітет і народовладдя.

Нормою Конституції України закріплено (частина друга ст. 5): «народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні...». «Право визначати і змінювати конституційний лад України належить виключно народові й не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» (частина третя ст. 5). Ця норма є гарантією і умовою реального втілення принципу народного суверенітету і має бути керівною у актуальній вітчизняній практиці перспективного конституційного процесу. Вона ще раз нагадує, що сувереном у державі є народ, який неподільно володіє виключним правом на установчу владу, яку слід розуміти як право народу на прийняття або зміну конституції у різних її формах. Відомі такі її формати: власне установчі збори, національні, народні, конституційні збори, конституційна асамблея, конституційний конгрес, конституційний конвент тощо. На всі ці формати поширюється поняття «конституанта» у розумінні: *всенародний вищий колегіальний тимчасовий представницький орган, спеціально утворюваний для розробки і прийняття Конституції держави під кутом зору досягнення для неї максимального рівня суспільної легітимності та забезпечення реальної її відповідності статусу суспільного договору.*

Попередньо зауважимо, що під поняттям «конституційна держава» слід розуміти *суверенну політико-територіальну, правову організацію інститутів та органів (законодавчих, адміністративних, судових, самоврядних) публічної влади (публічна влада – це функція суспільства), межі функціональних повноважень яких визначається та забезпечується конституційними гарантіями природного права народу – суверена на реалізацію установчої влади.* Сутність конституційної держави виражається у забезпеченні на конституційному рівні реальних умов народовладдя, що є відображенням ідеї народного суверенітету.

Конституційна держава розбудовується на основі ідеї змішаного урядування та визначальної ролі народного суверенітету в реалізації конституційного принципу народовладдя; конституція розглядається як суспільний договір, яким закріплюється природне право народу-суверена на реалізацію

установчої влади (у форматі конституанти – демократично обраного народом органу) з чітко вираженими гарантіями про доступ до влади, позаяк народ, незалежно від державної влади, самовизначається з принципами власного політичного і правового устрою, що, водночас, є необхідною умовою політичного самовизначення суверена в площині, заснованого на правових звичаях/або традиціях та законах конституційного ладу.

Український народ володіє давньою традицією розбудови конституційної держави згідно із власною моделлю конституціоналізму в основі якої лежить демократично-правова ідеологія державотворення. Так, феномен України-Руси, її демократичність урядування та впливовість на міжнародному рівні багато в чому були забезпечені пануванням змішаної форми урядування: княжа влада, рада бояр (дума) та збори городян (віче). Цю традицію успадкувала політико-правова система урядування в Литовсько-Руській державі (підтвердженням є Литовський статут другої (1566) та третьої (1588) редакцій). Історія конституційного процесу в Україні козацької доби вирізняється феноменом конституції Пилипа Орлика (1710), яка закріпила механізм функціонування влади на основі принципу її розподілу (єдиним правлячим станом були козаки), що є змістовим утіленням ідеї змішаного урядування. Найрезультативнішою у спробі розбудови національної конституційної держави є доба Української Народної Республіки початку ХХ ст.

Слід наголосити, що на усіх етапах конституційного процесу в умовах Української революції початку ХХ ст. головне завдання, що стояло перед політично-правовими режимами УНР (доби ЦР і Директорії), ЗУНР, Гетьмана П. Скоропадського полягало у забезпеченні послідовно і в деталях умов для закріплення на конституційному рівні та втілення в життя принципів: а) суверенітету народу; б) суверенності держави; в) організації державної влади на основі розподілу законодавчої й виконавчої функцій між окремими органами цієї влади; г) парламентарної форми законодавчого органу і контроль над виконавчою владою. Проте головна увага зосереджувалася на вирішенні проблеми установчої влади з метою забезпечення громадянського консенсусу у справі розбудови української національної держави. Для її вирішення у власне юридичній площині було прийнято низку законів, які легалізували механізм утвердження народовладдя.

Вінцем правоутворюючої діяльності, зокрема в УНР доби Центральної Ради стала прийнята 29 квітня 1918 р. Конституція УНР – офіційна назва «Статут про державний устрій права і вольності УНР».

«Статут про державний устрій права і вольності УНР» слід розглядати як юридично-договірну форму закріплення громадянського консенсусу про принципи і форми народовладдя, волевиявлення народу-суверена щодо меж повноважень законодавчих і адміністративних органів держави з їх функціями і правами відповідно до правових звичаїв/або традиції українського

народу і закону, які уже знайшли закріплення в актах установчого характеру (універсалах) та у відповідних законах конституційного характеру. Терміни «права» і «вольності» УНР утілюють як юридично-конкретні принципи соціально-економічних та правових прерогатив, так і морально-етичні та світоглядні категорії. «Правами» можна користуватись за звичаєм, тоді як «вольності» закріплюються в нормативно-правовому акті – законі та стосуються питань врегулювання фактичних відношень між суспільством, державою, індивідом. Отже, у поєднанні терміни «статут» і «конституція» відображають юридичний і духовно-культурний детермінанти реалізації українським народом-сувереном установчої влади. Відповідно Конституцію УНР (1918 р.) слід сприймати не як Основний Закон держави (в традиційно прийнятому у вітчизняному конституційному праві тлумаченні), а як своєрідну юридично-договірну форму уведення в дію заснованої на правових звичаях/або традиціях і законах системи функціонування владних самоврядних і державних інститутів, що у взаємодії забезпечують баланс інтересів людини (громадянина), суспільства, держави у чітко визначених територіальних межах та конкретному соціокультурному середовищі. Конституція УНР (1918 р.) закріпила форму реалізації установчої влади – інститут законодавчої ініціативи народу (інститут прямої демократії) та механізм реального функціонування цього інституту із застосуванням, вперше в міжнародній юридичній практиці того часу, модельної правотворчості. Повноцінним модельно-правовим актом УНР, який складається із 10 статей, і у повному обсязі був включений до тексту Конституції УНР окремим розділом під назвою «Національні союзи» (ст. 69–78) є «Закон про національно-персональну автономію» (22 січня 1918 р.). Шляхом включення цього Закону на конституційному рівні закріплювалося право прямої законодавчої ініціативи за самоврядними інститутами народної демократії – Національними Союзами (ст. 72).

У сучасній Україні інститут народної законодавчої ініціативи не отримав регламентації на конституційному рівні, що суттєво перешкоджає забезпеченню цілей конституціоналізації, яка полягає у створенні конституційно однорідної системи позитивного права; закріпленні стану оптимальної забезпеченості прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; балансу конституційних цінностей; утвердженні тотального конституційного порядку. Водночас слід наголосити: вітчизняний досвід розгортання перспективного конституційного процесу в Україні на початку ХХ ст. свідчить, що його ефективність залежить не від кількості прийнятих установчих актів конституційного характеру чи конституційних законів, а у створенні міцного фундаменту конституційної держави, сутність якої полягає в забезпеченні на конституційному рівні реальних умов народовладдя, що є відображенням ідеї народного суверенітету та необхідним складником

стабільності конституційного ладу навіть за умов політичної та економічної турбулентності.

Місінкевич Анна Леонідівна

*доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОСНОВА АГРАРНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Сьогодні в ході здійснення аграрної та земельної реформи однією з гострих економіко-правових проблем є відродження фермерського господарства на селі як первинної ланки виробництва сільськогосподарських продуктів в Україні. Станом на 1 січня 2018 року в державі налічувалося 45 035 фермерських господарств [1], натомість у сусідній Польщі їх кількість становить 1,5 млн [2]. Зменшення фермерських господарств у нашій державі відбувається унаслідок монополізації аграрного ринку агрохолдингами, здійснення рейдерських нападів на малий агробізнес, занепад сільської місцевості як пріоритетного базису діяльності фермерства та відсутність належної фінансової й правової підтримки з боку держави.

У ході проведення аграрної реформи було прийнято основні нормативно-правові акти, які врегульовують фермерські правовідносини, а саме Земельний кодекс України та Закон України «Про фермерське господарство». Ці документи здійснили реформаційні зміни у правовідносинах з ведення фермерських господарств в Україні. Земельний кодекс України запровадив нові можливості набуття права власності на землю для ведення фермерських господарств шляхом приватизації відповідно до ст.ст. 116, 118 та 121 [3], а також у ньому закріплювалася гарантія для громадян України, що вони можуть набувати право власності на землі сільськогосподарського призначення загальною площею до 100 гектарів та запроваджувався інститут оренди земель сільськогосподарського призначення ст. 93 [3]. Це спричинило до стрімкого розвитку фермерських господарств в Україні, особливо великих фермерських господарств площа землі яких становила близько 100 га на одне господарство.

З прийняттям Закону України «Про фермерські господарства» було визначено правові, економічні та соціальні засади створення та діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України [4].

Цей Закон України «Про фермерські господарства» спрямований на створення умов для реалізації ініціативи громадян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання й охорони земель фермерських господарств, правового та соціального захисту фермерів України [4]. Він чітко регламентує діяльність та статус фермерського господарства і розмежує його із селянським (підсобним) господарством. Вищезазначений Закон остаточно визначив та закріпив правовий статус фермерських господарств як первинної ланки виробництва сільськогосподарської продукції й забезпечив їх механізм функціонування в агропромисловому комплексі України.

Однак з прийняттям вищезазначених нормативно-правових актів кількість фермерських господарств в Україні не збільшилось, а навпаки почала відбуватися тенденція до їх зменшення. Це було спричинено низкою реформацийних процесів, які здійснювалися на той час у законодавчому просторі України. У цей період держава не проводила державної підтримки фермерських господарств, а відбувалося виникнення навпаки нових форм господарювання: товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств, а також інших приватних сільськогосподарських підприємств. Необхідно зазначити, що в останні десять років у державі відбувається повна монополізація аграрного ринку агрохолдингами, які почали тотально витіснити фермерські господарства та ще й на додачу почалося рейдерство малого аграрного бізнесу в Україні.

У зв'язку з такими подіями Кабінет Міністрів України починаючи з 2017 року, прийняв низку розпоряджень та постанов, які сприяли відродженню та розвитку фермерства у нашій державі. Так уряд затвердив Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки. Ця Концепція схвалена Розпорядженням № 664-р від 13 вересня 2017 року. Цим документом передбачається чіткий фінансово-правовий механізм підтримки та розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні, а саме: надання фінансової підтримки на конкурсних засадах на поворотній основі фермерським господарствам через Український державний фонд підтримки фермерських господарств; часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами; фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу; державна підтримка шляхом здешевлення страхових платежів (премій); часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів та утворених на кооперативних засадах м'ясопереробних підприємств; часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження та племінних телиць, нетелей, корів

молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напрямку продуктивності, племінних свинок та кнурців (класу «еліта»), племінних вівцематок, баранів, ярк; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; часткова компенсація витрат на закладення багаторічних насаджень та догляд за ними; надання державних гарантій під інвестиційні проекти; створення прозорих механізмів набуття у власність земельних ділянок та прав на них [5].

Вагомим також у системі нормативного регулювання стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» від 7 лютого 2018 року № 106. На нашу думку цим порядком надаються досить непогані фінансові можливості підтримки фермерських господарств за різноманітними напрямками їхньої спеціалізації, а саме: часткова компенсація вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняного виробництва, закупленого у фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, які здійснюють виробництво та його реалізацію; часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами; фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) – новоствореним фермерським господарствам; здешевлення кредитів [6].

У ході останніх подій, які відбуваються у сфері розвитку фермерського господарства та агропромислового комплексу України є внесення змін до Конституції України. Так, 20 вересня 2018 року Постановою Верховної Ради України було подано законопроект «Про внесення змін до Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств». Цим законопроектом пропонується доповнити ст. 41 Конституції України у такому аспекті: «Основою аграрного устрою України є фермерське господарство» [2]. Ухвалення відповідного закону, на наше глибоке переконання, є революційним рішенням парламенту і в подальшому фермерське господарство в Україні стане основою підприємницької діяльності в агропромисловому секторі держави. Такі нововведення потребуватимуть і внесення змін у Закони України «Про фермерське господарство», а можливо і буде необхідність прийняття нового нормативно-правового акта, що кардинально змінить підхід у діяльності та розвитку таких господарств. Ми вважаємо, що такі зміни до Конституції України припинять масштабний захват земель сільськогосподарського призначення агрохолдингами та їхню монополію на аграрному ринку

країни щодо виробництва та постачання сільськогосподарської продукції та сировини, оскільки пріоритетним буде діяльність фермерських господарств як основних суб'єктів аграрних правовідносин, які будуть виступати гарантами продовольчої безпеки в Україні. Вищезазначений законопроект був внесений Парламентом на розгляд до Конституційному Суду України для надання юридичного висновку на відповідність змісту законопроекту Конституції України. Ми можемо констатувати, що 23 листопада 2018 року Конституційний Суд України дійшов висновку, що даний законопроект не суперечить нормам Основного Закону і може виноситись на розгляд сесії Верховної Ради України для ухвалення його як Закону, яким буде внесено зміни в ст. 41 Конституції України, і це призведе до нового етапу розвитку законодавства про фермерські господарства та в цьому аспекті можуть зазнати істотних зміни аграрні та земельні правовідносини.

Отже, прийняття змін до ст. 41 Конституції України дасть змогу забезпечити розвиток малого та середнього агробізнесу в Україні та захистить конституційне право власності громадян на землі сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел

1. У 2017 кількість фермерських господарств в Україні зросла на понад півтисячі. *Аграрне інформаційне агентство*. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/u-2017-kilkist-fermerskih-gospodarstv-v-ukraini-zroslo-na-ponad-pivtisaci>
2. Конституційний Суд визнав фермерське господарство основою аграрного ладу в Україні – офіційно. *Гаряча агрополітика*. URL : <https://agropolit.com/news/10553-konstitutsiyniy-sud-viznav-fermerske-gospodarstvo-osnovoyu-agrarnogo-ladu-v-ukrayini---ofitsiyno>(дата звернення 20. 05. 2019)
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
4. Про фермерське господарство : Закон України від 19. 06.2003р. № 45. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15/ed20030619>
5. Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р. *Кабінет Міністрів України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80> (дата звернення 20. 05. 2019)
6. Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106. *Кабінет Міністрів України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>

Місяць Андрій Петрович

адвокат, заступник голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, член Науково-консультативної ради при Національній асоціації адвокатів України, керуючий партнер АО «Адвокатська контора «Місяць та партнери», кандидат юридичних наук, заслужений юрист України (м. Хмельницький, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасних умовах конституційного реформування та модернізації в Україні проблематика конституційних цінностей привертає все більшу увагу вітчизняних конституціоналістів.

Конституційний розвиток України має багату історію, що потребує теоретичного осмислення. Вчені-конституціоналісти різних правничих спеціальностей намагаються не втрачати зв'язок із конституційною практикою, що постійно вимагає від них нових підходів та інтерпретацій. Особливо це стосується проблем сучасного українського державотворення в контексті конституційних цінностей.

Конституційні цінності в юридичній літературі визнаються як основоположні орієнтири (установки) державно-правового розвитку країни. Вони займають центральне місце у всій системі цінностей держави і суспільства [7, с. 21]. При цьому конституційні цінності, виходячи з їх правової природи та змісту, утворюють єдність і знаходяться в певному ієрархічному підпорядкуванні, що надає можливості розглядати їх у системному зв'язку.

Цінності завжди є показником культурних відмінностей, а останні дозволяють ідентифікувати певну конституційну традицію як складову культури. Результати наукових досліджень, зокрема в галузі конституційної юриспруденції, суспільні дебати щодо змісту законодавчих заходів об'єктивно збільшують обсяг інформації, що приводить до якісно нових структурних змін у суспільстві, оскільки змінюються мотивація, потреби та інтереси індивідів, трансформується архетип людини. Це дає підстави деяким дослідникам говорити, що суспільство і право вступають в епоху постмодерну, яка характеризується більш наполегливим відстоюванням індивідуальності та диференціації у суспільстві [6].

Професор кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, доцент І. Панкевич у своїй доповіді «Внесення змін до чинного законодавства України та проблема меж здійснення прав і свобод людини і громадянина» зауважив, що

процес функціонування та розвитку суспільства породжує ситуації, які вимагають від держави встановлення обмежень щодо здійснення прав громадян. Такі її кроки є цивілізованим способом регулювання міри свободи та відповідальності індивіда в суспільстві. Однак у цій сфері недопустимі зловживання та волонтаризм. Поняття змісту прав людини можна визначити як умови та засоби, котрі становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Щодо кількісних показників прав людини, то вони відображаються поняттям обсягу прав людини. Цей обсяг, як і будь-яка кількість, визначається за допомогою певних одиниць виміру (наприклад, кількість певних можливих варіантів поведінки, кількість часу тощо). Одиниці виміру «кількості» (обсягу) прав людини не можуть бути універсальними, однозначними, однорідними для всіх чи будь-яких прав людини. Їх характер зумовлюється, насамперед, змістом можливостей, які відображені відповідними правами, а також особливостями носіїв (суб'єктів) прав та специфікою об'єктів цих прав (тобто тих чи інших благ). Такі одиниці виміру якраз і можуть використовуватися для визначення обсягу відповідних прав людини: звуження змісту прав людини неодмінно тягне за собою звуження їхнього обсягу. Зміни ж в обсязі прав людини не обов'язково викликають зміни у змісті самого права. Аналізуючи низку рішень КСУ, можна дійти висновку, що вони є важливими прикладами впровадження результатів наукових досліджень у правозастосовну практику. Адже Суд у своїх рішеннях неодноразово вказував на недопустимість звуження змісту та обсягу прав людини при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів України [4].

Систему конституційних цінностей складає гуманістичні, демократично-правові, універсальні орієнтири (завдання та настановлення), що знаходять формалізоване відображення в конституції.

У сучасних умовах конституційного реформування та модернізації в Україні проблематика конституційних цінностей привертає все більшу увагу вітчизняних конституціоналістів. У конституційному праві України залишається проблема визначення їх поняття, сутності та системи. Важливим завданням під час реалізації Конституції є підтримання балансу та пропорційності конституційно захищених цінностей, мети та інтересів.

Конституційні реалії актуалізують необхідність створення системи цінностей, які на певному етапі соціально-економічного розвитку суспільства і держави стануть керівними положеннями під час розробки внутрішньої й зовнішньої політики країни, удосконалення чинного законодавства та правозастосування. Система конституційних цінностей сучасного українського суспільства включає різні за змістом цінності.

У ст. 3 Конституції України міститься положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в

Україні найвищою соціальною цінністю. Ця вища цінність є загальною для усіх суб'єктів конституційного права, вона виконує інтегруючу функцію, об'єднуючи та спрямовуючи зусилля всіх учасників конституційно-правових відносин для досягнення головної мети – створення умов функціонування суспільства та держави, коли людина дійсно є єдиною «самоціллю» їх діяльності та розвитку [1, с. 123-124].

Таким чином, якщо у Конституції є вищі соціальні цінності, то це означає, що є й інші конституційні цінності, які утворюють систему конституційних цінностей.

У преамбулі Конституції України чітко втілена сукупна ціннісна установка конституціоналізму, але перелік конституційних цінностей її форматом не вичерпується. На підтримку тези про те, що система цінностей складається не лише з положень Преамбули Основного Закону, а й з норм, закріплених у тексті, можна навести подані нижче твердження.

Як зазначає В.І.Крусс, «визначальне значення для ідентифікації та інтерпретації конституційних цінностей мають положення, що складають аксіологічну композицію преамбули Конституції» [5, с. 189].

На думку Ф.В.Веніславського, зміст преамбули Основного Закону України дає змогу виокремити такі базові конституційні цінності: а) моральні (Конституція приймалася з усвідомленням відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями); б) загальносоціальні (Конституція приймалася з піклуванням про зміцнення громадянської злагоди на землі України); в) ідеї демократії (Конституція прийнята від імені народу, є вираженням його суверенної волі; її прийнято з прагненням розвивати і зміцнювати демократичну державу); г) державно-правові та історичні (Конституцію прийнято на основі багатовікової історії українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім українським народом права на самовизначення та з метою розвитку і зміцнення правової держави); ґ) гуманістичні та цінності добробуту (Конституцію прийнято з турботою про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя та з прагненням розвивати і зміцнювати соціальну державу) [2, с. 123]. Як слушно зазначають науковці, ці положення преамбули в концентрованому вигляді виражають вихідні політико-правові ідеї, які пронизують весь зміст Конституції [3, с. 8].

Таким чином, конституційні реалії України та практика Конституційного Суду України дозволяє виділити систему конституційних цінностей в Україні, до яких відноситься Конституція України як самостійна цінність та цінності, які закріплені в її тексті, а саме: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, гідність та свобода людини, право на вільний розвиток особистості, правова рівність, верховенство права, демократія, суверенітет та територіальна цілісність України, республіканська

форма правління та інші. Ці цінності знаходять своє відображення та захист відповідно в інтерпретаційній та контрольній діяльності Конституційного Суду України та мають важливе значення у сучасних умовах конституційних перетворень в Україні.

Список використаних джерел

1. *Бутусова Н. В.* Социальное назначение конституции. *Конституция как символ эпохи* : в 2 т. / под ред. С. А. Авакьяна. М, 2004. Т. 1. С. 123-124.
2. *Веніславський Ф. В.* Конституційний лад та суспільний ідеал : до питання про базові цінності конституційного ладу України. *Право України*. 2010. № 2. С. 120-128.
3. Конституція України : наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін [та ін.]. Х. ; К., 2003. 808 с.
4. Конституція України і захист гідності та прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. URL : http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnik_1_2018.pdf.
5. *Крусс В. И.* Теория конституционного правопользования. М. : Норма, 2007. 752 с.
6. Про постмодернізм у праві див. : Ладер К.&Х. Теория аутопойезиса как подход, позволяющий лучше понять право постмодерна (от иерархии норм к гетерархии изменяющихся паттернов правовых интеротношений). *Правоведение*. 2007. № 1. С. 13-42.
7. *Ройзман Г. Б.* Понятие и юридическая природа конституционных цінностей. *Вестник Челябинского государственного университета. Право*. 2010. № 19, Вып. 31. С. 18-24.

Мішина Наталя Вікторівна

*завідувач кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор
(м. Одеса, Україна)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ

Термін «громадянське суспільство» не застосовується в Основному Законі, хоча під час законопроектних робіт відповідні пропозиції висловлювалися. Так Постанова Верховної Ради УРСР «Про Концепцію нової Конституції України» від 19 червня 1991 р. передбачала, що «основним

об'єктом конституційного регулювання є відносини між громадянином, державою і суспільством. Регулювання Конституцією цих, а також інших відносин спрямоване на забезпечення умов життя, гідних людини, формування громадянського суспільства». За концепцією, громадянському суспільству мав бути присвячений розділ 3 «Громадянське суспільство і держава». Важливо, що цей розділ було розміщено одразу після розділу 1 «Загальні положення» і розділу 2, який закріплював права і свободи людини та громадянина. Розміщення розділу, що закріплює основи побудови громадянського суспільства в державі перед розділами, присвяченими окремим органам державної влади, указує на пріоритети авторів концепції, а у випадку створення і прийняття Конституції за концепцією указувало б і на пріоритети самої держави.

На думку авторів концепції, цей розділ повинен був містити 14 розділів, серед яких слід особливо відмітити главу «Загальні положення», яка б, імовірно, містила визначення громадянського суспільства й основні принципи його взаємодії з державою. Автори концепції наголошували, що «Конституція Республіки має закріпити основи формування, розвитку і захисту громадянського суспільства, визначити засади його взаємозв'язків із державою. Вона, зокрема, повинна проголосити пріоритет громадянського суспільства над державою, яка забезпечує умови нормального його функціонування» [1]. Крім того, планувалося передбачити окрему главу, присвятивши її громадським об'єднанням.

Щодо включення розділу 3 «Громадянське суспільство і держава» до Концепції Конституції Л. П. Юзьков зазначав: «Цей розділ, скажемо прямо, неоднозначно сприймається, але укладачі все-таки підтримують ідею закріплення основних вимог до громадянського суспільства. Ставиться завдання таким чином, щоб громадянське суспільство підпорядкувати людині. А державу – суспільству і людині. А не навпаки, як це десятиліттями було в нас: і суспільство, і людина – для держави. У цьому розділі закріплено важливий принцип: держава не втручається у справи суспільства і людини, а лише за дорученням народу здійснює правове регулювання суспільних відносин, забезпечує належний порядок у суспільстві» [2].

Пропозиція щодо включення до Конституції розділу «Громадянське суспільство» не знайшла підтримки в 1996 р. Нова Конституція України, незважаючи на те, що вона розглядається і як договір між державою і суспільством, концентрується переважно на державі. Що ж до суспільства, то йому приділяється значно менше уваги, а громадянському суспільству – відповідно ще менше. В Основному Законі навіть не використовується термін «громадянське суспільство».

Така «відсутність» громадянського суспільства при здійсненні законодавцем конституційного регулювання найважливіших правовідносин значно

гальмує розвиток в Україні як громадянського суспільства в цілому, так і його окремих інститутів багато з яких або взагалі не згадуються в Основному Законі або згадуються, але досить поверхово (наприклад органи самоорганізації населення).

Таким чином, є підстави вважати, що в процесі конституційної реформи буде доречним та ефективним внесення відповідних змін та доповнень до чинної Конституції. Це, у свою чергу, приверне увагу як законодавця, так і вчених, а також усіх членів громадянського суспільства до поживлення розвитку цього необхідного на сучасному етапі інституту. Усі нові редакції Конституції України, які було розроблено в останні роки, дедалі більше зосереджують увагу на регламентації основ створення й діяльності органів публічної влади, в першу чергу державних органів. Норм, присвячених інститутам громадянського суспільства, у порівнянні із чинною Конституцією, у проектах значно менше.

Список використаних джерел

1. Про Концепцію нової Конституції України : Постанова Верховної Ради УРСР від 19 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 35. Ст. 466.
2. *Юзьков Л. П.* Міжнародний симпозіум «Конституція незалежної України», 3–5 липня 1992 року, Київ. ; під заг. редакцією С. Головатого. К., 1992. С. 163-171.

Мяловицька Ніна Анатоліївна

*професор кафедри конституційного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор
(м. Київ, Україна),*

Лазаренко Катерина Олександрівна

*студентка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

НАУКОВИЙ ДОРОБОК СВІТОЧА НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ – АКАДЕМІКА Л. П. ЮЗЬКОВА

Перш за все варто відзначити унікальність ідей та позицій професора, доктора юридичних наук, керівника робочої групи з підготовки проекту Конституції України (1991–1993), першого Голови Конституційного Суду

України (1992 – 1995) Л. П. Юзькова, котрий один із перших ще за радянської влади визначив те, що у своїй діяльності держава повинна керуватись правом. Хоч його погляди і формувались за складних суспільно-політичних обставин, однак вони мали неабияке значення як для подальших досліджень, так і для процесу державотворення. Його науковий доробок складають близько двохсот наукових праць, зокрема такі теоретичні праці: «Конституція юридична і фактична», «Від Декларації про Державний суверенітет України до Концепції нової Конституції України», «Конституційні закони: утвердження концепції і становлення практики».

Його думки та підходи є надзвичайно актуальними й сьогодні, адже на сучасному етапі розвитку суспільства гострим є питання вдосконалення Конституції України, в першу чергу як правової основи держави, а не тимчасового політичного акта.

Вважаємо, що потрібно звернути особливу увагу на думки Леоніда Петровича з приводу: Конституції України, її ролі та особливостей як Основного Закону держави, соціальної цінності людини, її прав та свобод.

Ще з 80-х років ХХ століття Л. П. Юзьков почав задумуватись про створення нової Конституції України, тому долучився до реалізації цього задуму під час роботи над Декларацією про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності України. На його думку, Конституція має особливу місію – бути Основним Законом держави, в якому виражена установка влади народу та у правовій формі забезпечуються його корінні національні інтереси. Порівнюючи інтереси держави та інтереси громадян у процесі реалізації Конституції, Основний Закон, насамперед, потрібен для блага громадян, а вже потім держави. Принципами, які повинен закріплювати Основний Закон, мають бути: незалежність України, унітаризм держави, суверенітет народу, поділ влади, права людини, верховенство права, конституційна демократія, пріоритет міжнародного права над національним, місцеве самоврядування, конституційний контроль тощо [1, с. 12, 15, 18].

Також нам імпонує твердження з приводу того, що Конституція повинна бути чинним правом, юридичним документом, що вбирає в себе кращі зразки світового конституціоналізму та національні традиції українського державотворення [2, с.342]. Оскільки український народ впродовж віків боровся за здобуття незалежності власної держави, то врахування досвіду, починаючи від Конституції Пилипа Орлика, Конституції УНР та думок українських вчених-конституціоналістів, є просто необхідним.

Щодо юридичної сили Конституції як Основного Закону держави він висловлювався так: «Над Конституцією – лише Бог», над нею не можуть «стояти» не тільки державні (правові акти, а й будь-які інші соціальні акти: політичні, корпоративні, акти самоврядування тощо); усі вони повинні відповідати букві й духу Конституції, але й сама конституція має бути «конституційною».

При цьому Леонід Петрович недаремно акцентував увагу на одній з найважливіших особливостей Конституції як стабільність, котру, на його думку, можна забезпечити завдяки конституційним законам. Ці питання висвітлено у статті Л. П. Юзькова з назвою «Конституційні закони: утвердження концепції і становлення практики». Сьогодні Конституція України не передбачає можливості прийняття конституційних законів. Але, як зазначали В. Погорілко та В. Федоренко, конституційні закони в Україні існують де-факто і не ідентифікуються нормативними положеннями чинного законодавства [3, с. 336].

Також важливо наголосити на тезі професора щодо провідної ролі Основного Закону незалежної суверенної держави, що функціонує в громадянському суспільстві, яке є асоціацією вільних незалежних людей. Отож Леонід Петрович піднімав проблему розвитку громадянського суспільства, його інститутів як «захисників» національних інтересів та формування національної єдності, котрі є одними з найістотніших у процесі розвитку нашої державності. При цьому він усвідомлював, що розвиток громадянського суспільства без держави неможливий, адже воно набирає свої сили саме в процесі взаємодії чи протистоянні з нею (йдеться саме про нищівну боротьбу з тоталітарною, а не з правовою державою). Держава ж у свою чергу вибудовує правову модель громадянського суспільства, що, врешті-решт, наповнюється змістом.

Цікавими є його думки з приводу конституційного устрою влади, а саме: організації Парламенту – Національних зборів, котрі б склались з двох палат. Перша (Рада депутатів) утворювалась б з 350-ти представників, в той час як друга (Рада послів) містила б до 5-ти представників з кожної області, Автономної Республіки Крим та м. Києва, що б сприяло узгодженню загальнодержавних і регіональних інтересів. При цьому він наголошував, що це, зрештою, не призведе до федералізму. Більше того, ці думки виявились пророчими, оскільки більшим фактором, котрий міг призвести до «певної федералізації», на його думку, була можливість відродження культурної самобутності окремих територій України. Фактично цей процес ми спостерігаємо зараз.

Леонід Петрович, беручи участь у розробці проекту Конституції України, прагнув утвердити гуманістичні ідеали шляхом присвоєння людині, її правам, свободам, гідності, здоров'ю, матеріальним та духовним благам центрального місця в незалежній правовій державі. Повністю погоджуємося з ним, що після перенесення положення про людину як найвищу соціальну цінність редакцією проекту від 26 жовтня 1993 року до частини першої статті другої було зміщено акценти та штучно «розірвано» нормативний матеріал, що передбачав суть і форму правління держави, котра постала тепер на першому місці [4, с. 33].

Таким чином, доктринальне дослідження проблемних питань конституціоналізму та практична реалізація задумів світоча новітнього українського конституціоналізму в ході державотворчих процесів – стали сенсом та справою життя Л. П. Юзькова. На його думку, роль Конституції України як Основного Закону держави полягає в забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими. Лейтмотивом його наукової діяльності є вислів: «Людина в цивілізованому світі має широкі права і свободи не тому, що вони проголошені Конституцією. Конституція проголошує ці права і свободи тому, що людина наділена ними від природи».

Список використаних джерел

1. *Корольок В. О.* Провісник нового і праведного закону (штрихи до портрета Леоніда Юзькова на тлі історичної епохи) ; за заг. ред. : В. Кампа. К., 2014. С. 12, 15, 18.
2. *Юзьков Л. П.* Загальний огляд проекту Конституції України / Антологія української юридичної думки : у 10 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 9 : Юридична наука радянської доби / упоряд.: В. Б. Авер'янов, О. М. Костенко, В. П. Нагребельний та ін. К. : ВД «Юридична книга», 2004. С. 341, 342.
3. *Погорілко В. Ф.* Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. Т. 1 / за ред. В. Ф. Погорілка. К. : Юридична думка, 2006. С. 336.
4. *Юзьков Л.* Проект Нової Конституції України (в редакції від 26 жовтня 1993 року) після обговорення на сесії Верховної Ради України у вересні – жовтні 1993 року / Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. Книга 1 : Документи, коментарі, статті. К., 1995. С. 33.

Налуцишин Віктор Володимирович

*професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Першим, хто порушив питання про соціальне призначення держави був Лоренц фон Штейн у середині XIX ст. Німецький мислитель вважав, що ідея держави полягає у відновленні рівності та свободи, у піднятті рівня життя бідних та обездолених класів до рівня багатих і сильних, де держава має

сприяти соціальному й суспільному прогресу усіх його членів, тому що розвиток одного є умовою і наслідком розвитку іншого [1, с. 23].

Важливою умовою розвитку громадянського суспільства є соціальна спрямованість держави. Аналіз зіставлення громадянського суспільства та соціальної держави дозволяє зробити висновок про неможливість їх розгляду окремо, оскільки вони є взаємообумовленими, хоча й не тотожними системами із жорстко детермінованими зв'язками між ними. Громадянське суспільство руйнуючи монополію держави у сфері соціальної політики забезпечило значне зростання рівня соціальної захищеності громадян, захистило їх від надмірної опіки й регламентації державних структур. Отже, значення громадянського суспільства для становлення соціальної держави є суттєвим, адже є необхідним елементом для всебічного розвитку особистості [2, с. 85].

На сьогодні стала очевидна потреба громадянського суспільства у зміні природи державності, коли є необхідність переходу спочатку від поліцейської до ліберальної, а потім – до соціально орієнтованої моделі державності. Якраз усвідомлення необхідності відповідних трансформацій є моментом, коли було зафіксовано появу терміна «соціальна держава». Поліцейська держава, як і ліберальна постійно стикалася із проблемою соціальних конфліктів у суспільстві, що потенційно були здатні зруйнувати існуючі інституції влади, жодна з них не була здатна ефективно вирішити ці конфлікти. Зокрема, поліцейська держава використовувала з цією метою вкрай примітивні за змістом та формою методи, оскільки у взаємних відносинах між поліцейською державою та суспільством і особистістю за першою визнавалися лише права, за останніми – тільки обов'язки. На відмінну від поліцейської та ліберальної держав, соціальна держава не зазіхала на обмеження свободи й гідності кожного індивіда та взяла на себе завдання щодо піклування про добробут громадян, забезпечення соціального захисту і підтримки всіх членів суспільства. Отже, держава, яка забезпечує вільний розвиток соціальних груп і окремих індивідів, підкоряє свою діяльність інтересам і потребам суспільства, визнає права і свободи людини як невід'ємні, сама змінюється якісно, перетворюючись спочатку на ліберальну правову, а згодом і на соціальну правову [2, с. 81].

Соціальна держава є закономірним етапом еволюційного розвитку державних форм, оскільки складається на певному етапі історичного розвитку людства, забезпечує оптимальність взаємовідносин між владою і людиною, державою і громадянином, суспільством і особистістю, створює сприятливі умови для реалізації характер кожного на гідне існування. Це найвище досягнення цивілізації у сфері державного будівництва та втілення в життя гуманістичних загальнолюдських цінностей, найбільш доцільний спосіб з'єднання начал свободи і влади, з метою забезпечення благополуччя особистості та процвітання суспільства в цілому. Це той ідеал, якого людство

протягом багатьох століть прагнуло досягнути, це той ідеальний тип держави, діяльність якої заснована на визнанні, дотриманні та гарантованого захисту соціально-економічних прав та вищих духовно-моральних цінностей. Вищою цінністю і найбільшим капіталом для такої держави є людина, її фундаментальні соціально-економічні права і свободи. Соціальна держава будучи самостійним типом, є найважливішою характеристикою правової демократичної держави, головним завданням якої є створення необхідних і достатніх політичних, соціально-економічних і духовно-моральних умов для гідного життя людини, вільного і всебічного розвитку особистості. Перехід до соціальної держави є однією з закономірностей розвитку людського суспільства. Соціальна держава, здійснюючи свої завдання і принципи не тільки в формі правової державності, йде значно далі в напрямку гуманізації суспільних відносин: має за мету розширити права особистості, наповнює правові норми більш справедливим у соціальному сенсі змістом відповідно до моральними принципами добра, справедливості й гуманізму [3, с. 15-16, 32].

Більшість науковців погоджуються з думкою, що соціальна держава розглядається як продукт еволюції правової держави, адже хронологічно, ідея правової держави є первинною стосовно ідеї соціальної держави. Виникнення концепції соціальної держави пов'язане з виникненням нових якостей держави, яких не було в ліберальній правовій державі. Тому соціальна держава є однією із сторін правової держави, так звана соціальна сторона, яка полягає в найбільш повному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, створенні для особи режиму правового стимулювання [2, с. 83].

У понятті «соціальний» щодо держави міститься потреба (детермінація діяльності) самої держави в проведенні соціальної політики, спрямованої на забезпечення свого існування і стабільного розвитку. Взяття державою на себе соціальних зобов'язань перед громадянами і становлення держави як соціальної означає не акт альтруїзму з боку держави, а життєву необхідність і спосіб свого подальшого розвитку, з метою виконання всього комплексу державних функцій з використанням механізму влади. Соціальна функція при цьому стає базовою для здійснення державної влади [4, с. 9].

З позиції права, соціальна держава розглядається як інституційна характеристика, що визначає конституційно-правовий статус держави і реальні її ознаки, які розкриваються в забезпеченні соціальних прав людини і громадянина за допомогою закріплених у законодавстві базових гарантій життєдіяльності населення, що додержуються державою. Держава є соціальною за таких умов: а) визначення і закріплення соціальних прав людини на конституційному і/або законодавчому рівні, який повинен відповідати міжнародно-правовим стандартам у цій сфері; б) гарантування заходів щодо забезпечення відносно рівних можливостей населення в основних сферах життєдіяльності; в) забезпечення в країні прийнятного рівня соціальної

підтримки, допомоги і захисту всіх верств населення; г) спрямованість державної соціальної політики на підвищення якості життя всього населення [2, с. 86-87].

Соціальному державу можна потрактувати, як у широкому, так і у вузькому аспекті. Вузький її аспект включає лише уявлення про соціальну державу, яка гарантує мінімум заробітної плати, охорону праці та захист від безробіття, право на відпочинок, соціальне забезпечення, доступну освіту і охорону здоров'я тощо. Натомість, широкий аспект соціальної держави передбачає її трактування, з погляду філософії права, де, в першу чергу, соціальна держава – це особлива форма високорозвиненої правової демократичної держави, яка, взаємодіючи з усіма інститутами громадянського суспільства, підпорядковується йому, строго на правовій основі комплексно вирішує соціальні проблеми через призму людини як головної цінності суспільства.

Таким чином, *соціальна держава* – це форма правової демократичної держави, яка завдяки розвитку громадянського суспільства за вектором гуманізації, здатна забезпечити гідний соціально-економічний рівень життя людини на засадах справедливості, рівності та свободи.

Держава може називатися соціальною лише тоді, коли проблема відтворення людини як суб'єкта суспільних відносин є пріоритетним завданням держави та її інститутів, створена і діє нормативна база для захисту соціальних потреб особистості, а в рішенні соціальних проблем задіяна вся економіко-правова система суспільства [4, с. 5]. Соціальна функція держави під час забезпечення правового порядку полягає в реалізації суспільного добробуту людей, формування взаємної поваги і людської гідності, задоволення їх матеріальних, соціальних і інтелектуальних потреб, встановлення соціальної стабільності, соціального миру в суспільстві. Виконання соціальної функції держави передбачає такі види діяльності: політику в сферах освіти і охорони здоров'я, політику регулювання доходів, зайнятості, соціального забезпечення, житлову та ін. Мета реалізації соціальної функції держави – підтримка і розвиток людини як найвищої цінності будь-якого суспільства. Практична реалізація соціальної функції держави залежить від політичного устрою, рівня економічного розвитку, структури управління, культури, моралі, відносин власності, особливостей історії і традицій [5, с. 7].

Держава, будучи за змістом соціальною визнає людину найвищою соціальною цінністю, гарантує її гідність, ставить за мету забезпечення кожному гідного рівня життя, надає соціальну допомогу індивідам, що її потребують, розподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості й бачить своє завдання у забезпеченні правового порядку і злагоди в суспільстві [6, с. 113-114].

Мета соціальної держави – це турбота про людину, причому, турбота, гарантована самою соціальною державою. Відповідно до цієї мети завданнями

соціальної держави є дотримання прав і свобод особистості, досягнення рівності шляхом перерозподілу доходів між різними соціальними верствами через оподаткування, держбюджет, соціальні програми, пошук балансу між ринковою економікою і державним впливом на неї для забезпечення гідного життя громадян, забезпечення максимальної трудової зайнятості населення, підтримка соціально незахищених категорій населення, охорона праці та здоров'я, підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, встановлення гарантованого мінімального розміру заробітної плати, підтримка благ, фінансування та підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень і програм соціальної спрямованості [4, с. 11-12]. Отже, головною метою соціальної держави в сучасних дослідженнях вважають забезпечення гідного існування людини. При нормальному соціальному ладі саме через природу правової організації кожній людині має бути гарантоване право на гідне людське існування, яке є підставою для цілої низки правових вимог особистості [2, с. 89].

Список використаних джерел

1. Соловйов Э.Ю. Философия Канта и современность. М., 1974. 317 с.
2. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення : дис.... канд. юрид. наук. Х., 2008. 204 с.
3. Леонов И. В. Социальное государство как предмет теоретико-правового исследования: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. 188 с.
4. Петров В. П. Семёнова В. Э., Шкенов К. А. Основы социального государства : учебн. пособие ; Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. Н. Новгород: ННГАСУ, 2016. 283 с.
5. Камиров Д. А. Основы реализации социальной функции государства. *Экономические науки*. 2011. № 6. С. 7-10.
6. Чепульченко Т. О. Правова держава як гарант дотримання основних демократичних принципів та прав людини у суспільстві. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 2. С. 110-114.

Небельська Вікторія Миколаївна

*студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО-КОНТРОЛЮ

За останні декілька десятиліть різні країни визначили конституцію як основний закон своєї держави, який має вищу юридичну силу і який забезпечується конституційним контролем з боку судових і квазі-судових органів.

Французький політик Алексіс де Токвіль визначав конституційний контроль як «суттєву американську особливість». Однак сьогодні конституційний контроль став основною рисою переважної більшості держав.

Існує декілька теорій, що пояснюють причини обмеження урядами різних країн своєї влади. Представники функціонального напрямку відзначають, що конституційний контроль виник у відповідь на проблеми управління: федералізм, координація між різними гілками влади. Прихильники ідеаційної теорії підкреслюють зростаюче значення верховенства права. На початку ХХІ століття виникла теорія, згідно з якою конституційний контроль є результатом впливу вітчизняного «виборчого ринку» [1, с. 47].

Укладачі конституції створюють процедуру конституційного контролю для свого «політичного страхування», для можливості в майбутньому захистити свій політичний інтерес. Сьогодні в юридичній літературі виникла ідея міжнародного поширення правових інститутів, яка передбачає прийняття єдиного конституційного контролю у відповідності з міжнародними нормами, як відповідь на конституційний розвиток в іноземних державах.

Конституційний контроль, під яким розуміється формальна влада судового або квазісудового органу ставити під сумнів відповідність національного законодавства конституції, стрімко поширився по всьому світу в останні десятиліття.

Конституційний контроль у сучасному розумінні вперше виник у США на основі доктрини судового прецеденту. Прецедент, створений у результаті розгляду справи Мербері проти Медісона 1803 р., започаткував судовий конституційний контроль у США, головна риса якого – здійснення контролю судами загальної юрисдикції.

Формування інституту судового конституційного контролю в США пов'язують із трьома передумовами. По-перше, 1787 р. прийнято першу у світі писану конституцію, яка володіє вищою юридичною силою в державі. Це стало фундаментом для виникнення проблеми охорони конституції.

По-друге, американський конституційний контроль виник на ґрунті боротьби з метрополією й протиставленням себе її системи правління. Звідси – страх перед абсолютизмом та акцентування уваги на принципі поділу влади як основі демократичного правління. По-третє, Сполучені Штати виникли як федеративна держава. Конституція 1787 р. вирішила це питання, надавши федеральному праву вищу юридичну силу, але водночас допускаючи (поправка 10) принцип передачі неврегульованих питань у компетенцію штатів. Усі дії федеральної влади повинні мати підставою конституційну правомочність. Однак ні конституції штатів, ні Конституція 1787 р. не заснували механізму свого захисту. Остаточно концепція судового контролю знайшла своє повне відображення лише в судових рішеннях федерального Верховного Суду США [2, с. 19].

Деякі ранні латиноамериканські конституції змоделивали Верховний суд за зразком США. Наприклад, Верховний суд Мексики, заснований Конституцією 1824 року має право виносити рішення про «порушення конституції і загальних законів». Проте в 1855 році суд був віднесений до виконавчої влади. Крім того, у ст. 165 Конституції Мексики (1824 р.) закріплено, що Конгрес має остаточну силу тлумачення конституції. Деякі інші ранні конституції в Латинській Америці закріпили інститут конституційного контролю, однак фактично конституційний контроль застосовувався вкрай рідко.

Конституція Мексики 1857 року передбачала механізм ампаро, який став основним інструментом захисту прав в Латинській Америці. Навколо походження процедури ампаро ведуться дискусії, проте починаючи з другої половини XIX століття вона була запроваджена в більшості країн Латинської Америки. Відмінною рисою ампаро є те, що конституційне порушення розглядається в рамках конкретної справи (*inter partes*). Ампаро має деякі концептуальні риси процедури *habeas corpus*. *Habeas corpus* встановлює презумпцію незаконності затримання. Тим самим латиноамериканські конституції, закріпивши *habeas corpus*, створили основу для індивідуальної конституційної скарги. Однак останнім часом відбувся серйозний розвиток ампаро. Результатом стали, наприклад, поправки до Конституції Мексики в 1994 році – внесення *Acción de inconstitucionalidad*, що дозволяє певним державним установам оскаржувати закони в зв'язку з порушенням конституції.

Після виникнення конституційного контролю, він зазвичай здійснювався верховним судом або іншим судом загальної юрисдикції. Європейська модель конституційного контролю, концепцію якої запропонували австрійські вчені Г. Кельзен і К. Ейзенман, виникла у XX ст. Основна відмінність європейської моделі від американської полягає в тому, що конституційний контроль виділяється із загального правосуддя та здійснюється не судами загальної юрисдикції, а спеціалізованими органами – конституційними судами.

Витоками історії спеціалізованого конституційного контролю вважають створення у Франції наприкінці XVII ст. державного органу, до повноважень якого віднесено встановлення неконституційності законодавчих актів. Ідею охорони конституції в 1795 р. висунув Е.Сійєс, який наголошував, що для реалізації конституції потрібне створення «спеціальної влади», яка могла скасовувати законодавчі акти, які суперечать конституції. Е.Сійєс вважав, що судовавлада не повинна охороняти конституцію, і пропонував наділити відповідними повноваженнями спеціальний орган, який називався «конституційним журі». Цю ідею Е.Сійєса реалізовано в Конституції Франції 1799 р., яка містила окрему главу про охоронний сенат. Останній міг скасовувати законодавчі акти на підставі їх неконституційності [3, с. 11-12].

Австрійський юрист-теоретик Г.Кельзен розробив новий підхід до конституційного контролю в рамках Конституції Першої Австрійської Республіки 1920 року. Кельзен розглядав Конституцію як фундаментальну норму держави, що є основою для всіх інших норм права. Таким чином, протиріччя між «нижчою» нормою і «вищою» нормою повинно бути вирішено на користь останньої. Однак виникає питання про орган, який володіє відповідною компетенцією. Судді судів загальної юрисдикції, на думку Кельзена, є служителями закону, завдання яких обмежене його тлумаченням і застосуванням. Так, судді не були уповноважені ні приймати закон, ні визначати його конституційність. Замість цього Кельзен запропонував створити спеціальний орган (конституційний суд), члени якого були б призначені довічно на посаді для розгляду конституційних спорів, особливо питань федералізму. Суд загальної юрисдикції при виникненні конституційного питання в ході судового розгляду, зобов'язаний передати це питання на розгляд Конституційного Суду (Конституція Австрії 1920 р).

Г.Кельзен відводив конституційному суду лише роль «негативного законодавця», своєрідного «контрбалансу». Так, на його думку, анулювання закону не означає створення правової норми», а діяльність органу конституційного правосуддя повністю детермінована та обмежена рамками конституції [4, с. 69].

На думку Г. Кельзена, конституційний суд необхідний для того, щоб вирішувати передусім, можливі конфлікти щодо розмежування компетенції між державними органами та перевищення ними своїх повноважень.

Американська та європейська моделі конституційного контролю відрізняються одна від одної такими ознаками: 1) у європейській моделі орган конституційної юрисдикції не входить у судову систему або ж займає в ній незалежне місце; 2) у європейській моделі, на відміну від американської, конституційні спори відокремлені від інших; 3) у європейській моделі на відміну від американської, рішення про невідповідність закону конституції виноситься незалежно від конкретної справи; 4) коло суб'єктів, наділених

правом звернення до конституційного суду, окрім учасників процесу, у європейській моделі включає й державні органи; б) в американській моделі неконституційний акт суди трактують як такий, що не існує (nullandvoid); він не може застосовуватись у конкретній справі та не відміняється, у європейській моделі – неконституційний закон припиняє свою дію й виключається із системи чинного законодавства [5, с. 9].

Інститут конституційного контролю на сучасному етапі розвитку набуває універсальних характеристик. Це пов'язано з використанням на основі однієї моделі конституційного контролю кращих здобутків інших різновидів з урахуванням політичних і правових факторів розвитку держави. Однак кожна з них повинна забезпечувати основне призначення інституту конституційного контролю – захист Конституції та законів держави, а також прав і свобод людини й громадянина

Список використаних джерел

1. *Петина М. М.* Становление и развитие института конституционного контроля. *Matters of Russian and International Law*. Изд. 2А. Часть 7. 2017. С. 46-56
2. *Пастернак С. Н.* Конституционное правосудие в странах Восточной Европы : монографія. СПб. : СПб ГУСЭ. 2010. 167 с.
3. *Цимбалістий Т. О.* Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. К. : Центр учб. л-ри. 2007. 200 с.
4. *Кампо В.* Стан та перспективи розвитку наукових доктрин конституційної юстиції в Україні . *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8. С. 68-75.
5. *Маринів І. І.* Конституційний контроль у Республіці Польща : монографія. НУ ЮАУ. Х. : Право. 2013. 160 с.

Овсійчук Ольга Геннадіївна

*студент II-го курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

ЗАБОРОНА ЦЕНзуРИ ЯК НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ГАРАНТІЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Сучасний етап розвитку суспільства передбачає визнання людини – найвищою цінністю, а забезпечення та захист її прав та свобод – обов'язковим елементом правової держави.

Особливе місце у структурі механізму правового захисту займають правозахисні гарантії, що направлені на створення певних умов, способів та засобів, які забезпечують реальну захищеність прав і свобод людини [1, с. 1]. У системі гарантій прав і свобод людини і громадянина особливе місце виділяється забороні цензури, проте на цьому етапі розвитку юридичної науки питання взаємозв'язку цієї гарантії із особистими правами і свободами людини та громадянина є недостатньо дослідженим, що і зумовлює актуальність цієї роботи.

Нині під цензурою варто розуміти контроль влади за змістом та поширенням інформації, тобто мова йде про дії держави, що спрямовуються на встановлення певних обмежень інформації, яку певна держава вважає шкідливою та непотрібною [2, с. 105].

Варто зазначити, що цензура заборонена згідно із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція). Відповідно до ч. 1 ст. 10 Конвенції «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів». Заборона цензури в Україні гарантована Конституцією України, закріплена Законом України «Про інформацію» та Законом України «Про телебачення і радіомовлення».

Традиційно заборону цензури розглядають як гарантію права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань, проте ми у своєму дослідженні прагнемо показати роль даної гарантії щодо забезпечення інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Конституційна заборона цензури стосовно свободи думки і слова гарантує вільний обмін ідеями і думками, в тому числі конкурентними щодо пануючої доктрини, а також отримання достовірної інформації про процеси та явища внутрішньо- та зовнішньополітичного життя, з метою формування власної думки, вироблення самостійних оцінок того, що відбувається, і їх поширення.

Тоді як право на доступ до інформації є правом інструментальним, тобто таким, що необхідне для реалізації інших прав і свобод людини, – без доступу до певної інформації, яка є в органів влади чи інших суб'єктів, людина часто не може реалізувати свої інші права (наприклад, на доступ до суду, участь у виборах та в управлінні державними справами, на освіту тощо). Складовими цього права є можливість: 1) шукати і отримувати інформацію; 2) передавати і поширювати її; 3) видавати інформацію у матеріальному вигляді [2, с. 10-11].

У правовій практиці правомочність шукати й отримувати інформацію реалізуються через процес доступу до інформації.

Конституційна заборона цензури і низка інших гарантій, що забороняють засекречувати окремі види інформації, яка має найбільше значення для

особистості й суспільства, сприяли оформленню сучасної концепції доступу до інформації як складової частини демократичного врядування.

Конституційну заборону цензури потрібно розглядати і як гарантію прав на передачу і поширення інформації. Припинення поширення ідей і думок, які влада вважала шкідливими і небезпечними, завжди було головною функцією цензури. Саме в рамках цензурного законодавства формувалися інститути забезпечення інформаційної безпеки особистості, суспільства, держави, а також інститути обмеження свободи масової інформації, об'єктивно необхідні в будь-який період існування суспільства.

Також ми хотіли б зазначити, що конституційна заборона цензури є гарантією того, що обмеження свободи поширення інформації, свободи вираження думок, свободи масової інформації не будуть встановлюватися довільно органами цензури.

І, нарешті, заборона цензури є гарантією права вільно виробляти інформацію, адже будь-яка необхідність отримання певного дозволу щодо інформаційного продукту передбачає відбір за цензорським розсудом.

Конституційна заборона цензури є гарантією права на виробництво інформації, що розуміється як право на створення інформаційного продукту (твору, окремого номера газети, телепередачі, вистави тощо), призначеного для масового читача, глядача, слухача. Іншими словами, свобода виробляти інформацію набуває правовий зміст саме в контексті конституційної заборони цензури.

На наш погляд, конституційну заборону цензури слід розглядати і як гарантію свободи літературної, художньої, наукової та технічної творчості. Під час аналізу нормативного змісту права на свободу творчості в сучасній юридичній літературі виділяють такі правомочності: можливість кожної людини і громадянина займатися всіма видами творчої діяльності відповідно до їх інтересів; можливість кожної людини займатися творчою діяльністю, як на професійній, так і на непрофесійній (аматорській) основі; свободу творчого процесу, яка проявляється у виборі теми, сюжету, жанру, форми твору, створення подібної системи твору; самостійне вирішення питання про випуск твору в світ; право на охорону результату творчої діяльності.

Існування цензури перешкоджає реалізації кожного із зазначених вище правочинів, адже остаточне рішення про так званий «вихід» та вигляд новоствореного твору в світ приймає цензор, а не автор.

У конституційно-правовій науці свобода думки розглядається в нерозривній єдності зі свободою світогляду та віросповідання, які трактуються як «внутрішня свобода індивідуального світогляду», «простір індивідуальної свободи кожного», «можливість індивіда самостійно визначати свої світоглядні позиції, робити духовний вибір». При такому розумінні свобода совісті та свобода переконань можуть бути реалізовані виключно у внутрішньому,

духовному просторі особистості. І завдання правого регулювання – забезпечити захист від світоглядної дискримінації.

У той же час свобода совісті включає правомочність діяти у відповідності зі своїми моральними установками й публічно оцінювати будь-які соціально-політичні події, заяви і вчинки громадських діячів тощо. Конституційне формулювання про свободу переконань включає в себе право: «вибирати», «мати», «поширювати релігійні й інші переконання й діяти відповідно з ними» [3, с. 13]. Заборона цензури є гарантією щодо вільної реалізації кожної з цих правомочностей.

Відсутність цензури сприяє природному процесу формування переконань людини відповідно до моральних і духовних цінностей сім'ї, етнічним та релігійним традиціями народу, загальними принципами державної правової та культурної політики, тоді як ідеологічний диктат з боку держави унеможливує вільне інтелектуальне і моральне дорослішання особистості, формуючи її під власні пропагандистські установки.

Тільки правомочності сповідувати або не сповідувати будь-яку релігію можуть бути реалізовані виключно у внутрішньому духовному просторі особистості, всі інші мають зовнішні, публічно значущі моменти, що робить необхідним гарантування їх здійснення. У цьому сенсі конституційна заборона цензури сприяє поширенню релігійної літератури, друкованих, аудіо- та відеоматеріалів, здійсненню релігійного навчання і виховання, місіонерства, благодійності та іншої діяльності, обумовленої тим або іншим віровченням і передбаченої статутом релігійної організації.

Отже, конституційна заборона цензури сприяє виконанню таких функцій держави стосовно людини і громадянина:

- забезпечення умов реалізації наступного комплексу свобод: свободи думки і слова; свободи совісті і віросповідання; свободи шукати, одержувати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію; свободи літературної, художньої, наукової, технічної та інших видів творчості;

- забезпечення доступу громадян, громадських організацій до відомостей, які мають особливу суспільну значимість, у тому числі інформації, що зачіпає права і свободи громадян, екологічної інформації, про надзвичайні події, техногенних природних катастрофах, а також доступу до інформації про діяльність органів державної влади;

- забезпечення можливості розвитку внутрішнього, духовного простору особистості без втручання світоглядної дискримінації.

Список використаних джерел

1. *Ткачук Л. В.* Проблематика реалізації правозахисних гарантій прав людини в Україні. *Права людини і поліція у сучасному світі*, присвячений пам'яті Сергія Леонідовича Лисенкова. 2018. С. 294–296.

2. Волкова В. І., Охота Г. О. Цензура в Україні. *Кібербезпека та інтелектуальна власність : проблеми правового забезпечення* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 21 квітня 2017 р., м. Київ, в 2-х частинах. Частина друга. / упоряд. : В. М. Фурашев, С. Ю. Петряєв. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Вид-во «Політехніка». 2017. 124 с.
3. Головенко Р. Б., Котляр Д. М., Слизьконіс Д. М. Доступ до публічної інформації : посібник із застосування «трискладового тесту» ; за заг. ред. Д. М. Котляра. К. : ЦПСА, 2014. 152 с.
4. Левіна А. А. Інститут «свободи совісті та віросповідання» : історико-правовий досвід Росії : автореф. дис. ... к.ю.н. Нижній Новгород, 2003. 29 с.

Оксанюк Олег Анатолійович

аспірант кафедри цивільного права та процесу

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВА, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ІЗ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Держава й суспільство не можуть не вбачати в припиненні шлюбу, особливо в розлученні, свідчення неблагополуччя у сфері сімейних відносин. Держава зацікавлена у збереженні й зміцненні сім'ї, що відображено у ч. 3 ст. 51 Конституції України, яка встановлює, що захист сім'ї є конституційним обов'язком держави.

В умовах економічної нестабільності подружжя постійно зіштовхується із загрозою припинення шлюбних відносин, що є однією з небезпек сучасної сім'ї. Підтвердженням цього факту є те, що абсолютним лідером за кількістю розлучень в Європі є Україна. А як наслідок, це негативно відображається на формуванні психоемоційного розвитку дітей, які переважно перебувають у центрі конфлікту своїх батьків.

Окремим видом справ у суді, розгляд яких спрямований на збереження сім'ї, реалізацію й захист сімейних прав та інтересів, є встановлення режиму окремого проживання подружжя, який у юридичній доктрині визначено, як такий стан шлюбних відносин, що виникає на підставі рішення суду чи договору, за якого особи з метою подальшого примирення чи припинення шлюбу, не припиняючи його на певному етапі остаточно, перестають жити як подружжя, незалежно від проживання в одному чи окремих помешканнях [1, с. 11].

При цьому, як зазначає О.О.Білик, фізичне окреме проживання не є вирішальним при встановленні режиму окремого проживання, важливішим є припинення шлюбних зв'язків та ведення спільного господарства, відсутність прагнення до подружнього життя [1, с. 11].

Чинний Сімейний кодекс України вперше передбачив можливість застосування такого механізму збереження сім'ї та шлюбу, як режим окремого проживання подружжя (сепарація шлюбу). Так, у ст. 119 Сімейного кодексу України було передбачено, що за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. Режим окремого проживання припиняється в разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя [2].

Запровадження законодавцем режиму окремого проживання подружжя в Сімейному кодексі України пояснюється прагненням зберегти шлюб шляхом надання йому додаткового часу (строк якого не встановлений законом) для обмірковування свого рішення щодо подальшого перебування в шлюбі, оскільки, діючи під впливом емоцій, чоловік і дружина не завжди об'єктивно ухвалюють рішення щодо розлучення, про яке згодом жалкують.

Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя визначені ст. 120 Сімейного кодексу України. Так, відповідно до ст. 120 Сімейного кодексу України, майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі, а дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка [2].

З іншого боку, Сімейний кодекс України не містить вказівки щодо інших особистих немайнових прав і обов'язків чоловіка та жінки в цей період, у зв'язку із чим у формальному розумінні це означає, що такі права й обов'язки чоловіка й жінки зберігаються. Тому режим окремого проживання подружжя не впливає на ті права та обов'язки, які виникли до його встановлення, а також ті, які встановлені шлюбним договором, на право на одержання утримання або на спадкування за законом у разі смерті другого з подружжя [3, с. 120-121].

Режим окремого проживання подружжя може бути обмежений певним строком або може бути встановлений без зазначення строку і припиняється в разі фактичного поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя у порядку окремого провадження відповідно до вимог цивільно-процесуального законодавства [3, с. 120].

У той же час, в юридичній доктрині піднімалося питання про те, що виникає проблема із застосуванням цього положення виявляється на практиці, наприклад, під час реєстрації народження дитини, зачатої і народженої

після поновлення сімейних відносин, адже орган ДРАЦС, керуючись рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя, цілком обґрунтовано вимагатиме від батька заяви про визнання батьківства, а у разі його відмови передбачено судовий порядок визнання батьківства. У зв'язку із цим запропоновано припинення режиму окремого проживання подружжя здійснювати також в судовому порядку [4, с. 126].

На підставі вище викладеного можна зробити висновки про те, що режим окремого проживання подружжя зумовлює вилучення двох правових наслідків шлюбу без його формального розірвання – презумпції спільності майна, набутого у шлюбі та походження дитини від подружжя, однак лише в частині роздільності майна саме в період дії режиму окремого проживання подружжя та відсутності положення про походження дитини, яка народжена після спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя. У той же час, подружжя може передбачити й інші вилучення із загального правового режиму шлюбу в окремому договорі. Інші права подружжя залишаються без змін, якщо інше не встановлене договором.

З іншого боку, потребує удосконалення питання щодо порядку припинення режиму окремого проживання подружжя та можливості договірного врегулювання майнових та особистих немайнових прав подружжя на випадок встановлення режиму окремого проживання подружжя. На нашу думку, зазначені пропозиції дозволять реалізувати конституційні цінності забезпечення прав та законних інтересів людини, її життя, здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки, гідності та свободи.

Список використаних джерел

1. Білик О. О. Інститут окремого проживання подружжя в сімейному праві : порівняльно-правовий аспект. Автореферат ... канд. юр. наук. К., 2017. 22 с.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (редакція від 28.08.2018 р.). Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
3. Аблятінова Н. А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 114-121.
4. Старчук О. В. Встановлення режиму окремого проживання подружжя нотаріусом. *Науковий вісник Херсонського державного університету Серія Юридичні науки*. 2016. Випуск 6. Том 1. С. 125-127.

Олійник Владислав Станіславович

*старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби,
кандидат юридичних наук
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Міжнародні стандарти щодо принципів та напрямів розвитку місцевого самоврядування зазначені у Європейській хартії місцевого самоврядування, що була прийнята 15 жовтня 1985 року Європейською Радою у Страсбургу, та у Всесвітній Декларації місцевого самоврядування

Ці акти дають різні визначення місцевого самоврядування. «Місцеве самоврядування – це право та обов’язок місцевих органів влади регулювати та вести державні справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення» (ст.2 Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування) [5]. Під місцевим самоврядуванням розуміється право і реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і управляти нею, діючи у межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення (ст. 3 Європейської Хартії місцевого самоврядування) [4].

Визначення місцевого самоврядування дається у ч. 1 ст. 140 Конституції України. У ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дається більш широке його визначення: «Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [2].

На думку Петришина О.О., під час становлення України як суверенної держави, реформуванню місцевого самоврядування було приділено недостатньо уваги. Зміни, що були внесені до його системи, не отримали необхідного правового, фінансового та матеріального забезпечення з боку держави. Наразі були прийняті лише нові нормативно-правові акти, що розкривали закріплені в Конституції України принципи організації та функціонування місцевого самоврядування, без істотного реформування його економічної та фінансової інфраструктури. 21 травня 1997 р. був прийнятий новий Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», при розробці якого були спроби врахувати основні риси громадівсько-державницької (змішаної)

концепції місцевого самоврядування. Цей Закон відповідно до Конституції визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу й відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Окрім зазначеного, також було прийнято низку нормативно-правових актів, серед яких: Закони України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р., «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р., «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р. та багато інших законів та підзаконних актів. Окрім цього були розроблені та представлені до розгляду численні концепції реформування місцевого самоврядування, більшість із яких не отримала достатньої підтримки. Проте у 2013 р. була ініційована дискусія щодо проекту Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Як результат, вона була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р [6].

Однак на шляху цієї реформи в Україні на даний час існують певні проблеми. Петришин О.О. основні проблеми місцевого самоврядування умовно поділяє на декілька категорій, а саме: (1) законодавчого забезпечення, надання та розподілу повноважень; (2) фінансування та забезпечення поповнення місцевих бюджетів; (3) містобудування та управління земельними ресурсами; (4) забезпечення надання необхідного рівня соціальних послуг; (5) проблеми, пов'язані з підтриманням необхідного рівня підготовки кадрів; органів місцевого самоврядування [6].

Зупинимось на деяких проблемах, що, на наш погляд, є ключовими. Якщо порівняти ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування України» [2], то навіть недосвідчене око помітить спільні об'єкти регулювання в державних адміністраціях та місцевого самоврядування. Тут виникає таке явище, як конкуренція компетентності, яке означає, що «на врегулювання одних і тих же відносин претендують кілька структурних органів, протилежних по змісту їх призначення» [9]. Часто відбувається так, що питання, які мають вирішуватись тільки органами місцевого самоврядування, віддаються під компетенцію державної адміністрації. А ось самоврядуванню за допомогою безлічі норм, інструкцій, постанов виконавчої влади нав'язуються ресурсозатратні та неприбуткові об'єкти та зобов'язання, що їх потрібно утримувати, при цьому без належної фінансової та матеріальної бази. Також, порівнявши вищезгадані закони (ст. 13 ч. 1 п. 2 ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» та ст. 27 п. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування»), не важко помітити, що галузь соціально-економічного розвитку теж є юрисдикцією обох органів [10].

Одним з ключових моментів реформи місцевого самоврядування та територіального устрою є скасування обласних та районних державних адміністрацій. Замість них центральну владу на місцях представлятимуть

префекти. Ідея полягала в тому, що вони здійснюватимуть лише нагляд за дотриманням законності органами місцевого самоврядування. Поряд із цим ради громади, області та району утворюватимуть свої виконавчі комітети. Утім, проект змін до Конституції передбачає, що префекти також здійснюватимуть зокрема й виконавчу владу – принаймні, в районах і областях, і тут виникає проблема, адже система адміністративного нагляду повинна бути – для забезпечення відповідності рішень органів місцевого самоврядування державній політиці. Але цей нагляд не можна суміщати з управлінськими повноваженнями які здійснювались адміністраціями.

Ще однією проблематичною ланкою місцевого самоврядування є економічне становище, що побудоване на цьому ж законодавстві, а саме про джерела фінансування, витрати та ступінь їх розмірності. Бюджетний кодекс України та ключовий закон про місцеве самоврядування вказує, що основними надходженнями до місцевих бюджетів є податки, трансферти та доходи з власних джерел. А ці надходження формуються таким чином: відповідно до статті 60 ч. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження [9]. Звичайно банки, торгові організації тощо можуть приносити непоганий прибуток, але тільки за умови вигідних економічних особливостей місцевості, ринкових умов та інших сприятливих чинників. Та зазвичай низка факторів не дозволяє наповнити валову частину місцевого бюджету. Наприклад, не всі регіони мають розвинені ринки нерухомості, трудові ринки чи багаті природні ресурси. А низька платоспроможність жителів громад, тобто споживчий ринок не стимулює підприємницьку діяльність. Це є ще однією проблемою місцевого самоврядування, оскільки розвинені та прибуткові підприємства є основою наповнення бюджетів громад, які мають бути створенні після процесу децентралізації. І ця система місцевого самоврядування потребує реформування [11].

Реалізація принципу повсюдності місцевого самоврядування передбачена Європейською хартією місцевого самоврядування та Конституцією України. Цей постулат означає, що влада сільських, селищних і міських рад розповсюджується на всю територію, що лежить між ними. На практиці в Україні маємо інше: населені пункти не можуть користуватися землею, що лежить за їхніми межами. Особливо відчутною ця проблема є для міст.

Відсутність юрисдикції органів місцевого самоврядування на території поза межами населених пунктів зокрема у сфері планування території, благоустрою та збереження довкілля веде до розбазарювання та забруднення цих територій.

Виходячи з вищевказаного, можемо зробити такі висновки:

– з досягненням мети реформи місцевого самоврядування за ступенем централізації Україна, як і раніше, залишиться відносно децентралізованою унітарною державою з незмінною романо-германською системою здійснення публічної влади на місцях, але без переваги владних повноважень на боці місцевих державних адміністрацій.

Основними проблемними питаннями реформи місцевого самоврядування на даний час є:

– так звана конкуренція компетентності, що полягає у спільних об'єктах регулювання державних адміністрацій та місцевого самоврядування;

– неефективна та застаріла система фінансування місцевих бюджетів, що закріплена в законодавчих актах;

– проблема реалізації принципу повсюдності місцевого самоврядування, тобто відсутність юрисдикції органів місцевого самоврядування на території поза межами населених пунктів зокрема у сфері планування території, благоустрою та збереження довкілля;

Виходячи з цього пропонуємо такі пропозиції:

– необхідне прийняття окремого Закону «Про префектів», в якому б чітко були прописані компетенція та повноваження префекта, при цьому вони не повинні дублювати функції та повноваження місцевих рад, що фактично буде перетворювати префекта на колишнього главу місцевої держадміністрації лише з іншою назвою;

– внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування» щодо системи наповнення місцевих бюджетів у зв'язку з низьким розвитком у більшості громад ринків нерухомості та трудових і споживчих ринків, а також відсутністю природних ресурсів;

– вважаємо також за необхідне прийняття законопроекту, за яким юрисдикцію органів місцевого самоврядування буде поширено і на територію між населеними пунктами. Цей нормативний акт дозволить усім новоствореним громадам впевненіше підходити до планування розвитку своїх територій та залучати інвесторів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 верес. 2017 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). К. : ПАЛИВОДА А. В., 2017. 76 с.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. К. : Парлам. вид-во, 1997. 100 с.

3. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування (укр/рос), Страсбург, 15 жовтня 1985 року (Хартію ратифіковано Законом №452/97-ВР від 15.07.97), Дата підписання : 6 листопада 1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування (23-26 верес. 1985 р., м. Ріо-де-Жанейро). *Місцеве та регіональне самоврядування України*. Вип. 1-2 (6-7). 1994. С. 65-66.
6. *Петришин О.О.* Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні : теоретико-правовий та порівняльний аналіз. Х.: Право, 2014. 192 с.
7. *Крегул Ю., Батрименко В.* Реформування місцевого самоврядування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 17-27.
8. Административное право Франции. Перевод с французского ; Ведель Ж.; Под ред. : Крутоголов М. А. ; Пер. : Энтин Л. М. М. : Прогресс, 1973. 512 с.
9. *Гордєєв О. К.* Забезпечення сталого місцевого розвитку : підходи, принципи, складові. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/index.html>.
10. Забезпечення системного підходу до реформування адміністративно-територіального устрою. URL : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/reformaATU.pdf
11. *Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б.* Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні. URL : http://www.problecon.com/pdf/2015/4_0/177_187.pdf

Олійник Уляна Миколаївна

*в.о. доцента кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ» В СУЧАСНІЙ УРАЇНІ

Ціннісною домінантою Конституції України є визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Саме ця констатація робить цей нормативно-правовий акт цінним для будь-якої особистості: по-перше, тому що цією нормою підноситься людська гідність; по-друге, це положення ставить людину у пріоритетне становище у взаємовідносинах із державою та суспільством.

На сьогодні очевидним фактом є потреба змін у різних сферах життя суспільства, взаємин його з державою. Ми переживаємо особливий момент у нашій історії, коли переривання необхідної модернізації може перетворитися в остаточну катастрофу народу й держави, а конституційні цінності можуть стати гарантією від застою, оскільки встановлюють орієнтири, досягнення яких вимагає безперервного, постійного розвитку. Разом з тим вони перешкоджають революційного зламу усталених норм.

Дати визначення поняття «конституційна цінність» є непростим завданням, оскільки цінності можуть включати процеси, суб'єкти, предмети, переконання, орієнтири. В. П. Тугаринов визначав цінності як «явища природи і суспільства, які є благами життя і культури людей певного суспільства як дійсності або ідеалу» [1, с. 3].

У сучасному конституціоналізмі феномен цінностей виявляється в трьох вимірах: а) сама по собі конституція як цінність; б) отримують пряме закріплення в нормах та інститутах конституції цінності; в) яскраво виражені конституційні цінності як результат практичної конституційно-судової аксіології. Конституційні цінності не завжди безпосередньо закріплені в конституції. Цьому можуть бути об'єктивні й суб'єктивні причини. Розвиток нашого суспільства перебуває у постійній динаміці, тому можлива поява нових цінностей, які не були відомі або заперечувалися раніше. Однак для закріплення їх у тексті основного закону потрібен певний час. Досить часто надання їм відповідного статусу охоплюється юридично складною процедурою внесення доповнень до Конституції України.

Сприятливе навколишнє середовище не завжди розглядається в конституціях як цінність. У XXI ст. все більшої значущості набувають Інтернет,

соціальні мережі. У липні 2012 року Рада з прав людини ООН схвалила резолюцію про загальне право на вільне користування Інтернетом. Не можна виключати, що доступ до нього стане самостійною цінністю, відображеною в конституціях майбутнього [2].

Важливим завданням під час реалізації Конституції України є підтримка балансу та пропорційності конституційно захищених цінностей, завдань та інтересів, оскільки конституційні реалії актуалізують необхідність створення ціннісних орієнтирів, які будуть концептуальною основою для вибору шляхів розвитку суспільства, держави і правової системи в цілому, керівними положеннями конституційних реформ, розробки внутрішньої і зовнішньої політики держави, а також правозастосування та правоохоронної діяльності.

Цінність є базовою категорією сучасного конституціоналізму, тобто об'єктивно існуючий предмет, явище, стан та процес, який на конкретному етапі соціального розвитку відповідає меті, інтересам і потребам людини та суспільства, є значущим для них. Виходячи із цієї константи, можна стверджувати про наявність причинно-наслідкового зв'язку між потребами та інтересами таких суб'єктів як людина, суспільство і держава із ціннісною характеристикою права. Оскільки правове регулювання має бути цілеспрямованим, процес цілепокладання повинен спиратися на вихідні ціннісні засади права, що відображають місце тих чи інших цінностей у праві, та, у свою чергу, зумовити власну, інструментальну та соціальну цінність права. Отже, цінності права є фундаментом конституційних цінностей і тому, як правові ідеали не залишаються лише фактом панівної правосвідомості, а затверджуються у правових принципах, яких закріплено у джерелах права, зокрема у Конституції України. Гносеологічно аксіологічний характер конституційно-правових норм обумовлюється, з одного боку, тими цінностями, що закріплені в них, а, з іншого – їх самостійним значенням у регулюванні суспільних відносин та іншими формами впливу на людину та соціум.

Структурування конституційної цінності полягає не у виокремленні певних її частин, а навпаки – у формуванні цілісності постійних і стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують його ідентичність самому собі – збереження головних якостей і властивостей, що зумовлюють його значення для суб'єктів конституційних правовідносин. Аналіз наукових напрацювань щодо конституційних цінностей та їх сутності дозволив зробити висновок, що усім конституційним цінностям притаманні такі ознаки: верховенство в системі правових цінностей, історичність, ієрархічність, легітимність, сконцентрованість, стабільність, оновленість змісту.

У процесі формування системи конституційних цінностей слід виходити з того, що Конституція як Основний закон держави фіксує первинні, основні суспільно-політичні цінності: життя, свободу, рівність, справедливість, честь і гідність та розвиває їх у похідних, інструментальних цінностях, які

мають вигляд юридичних прав і свобод особи в її індивідуальних і колективних проявах, а також демократії, верховенства права тощо. Критерієм систематизації конституційних цінностей є їх природа та ціленаправленість. Схематично вся система конституційних цінностей може бути зображена в пірамідальній формі, на вершині якої буде людина. На наступному рівні знаходяться загальнолюдські, універсальні цінності, що є основою права та функціонування держави, а саме свобода, справедливість, рівність. Їхне унормування здійснюється з конституційно-правовою метою та ідеалами. Далі в системі відбувається розгалуження конституційних цінностей, тому можна виокремити головні напрямки та групи цінностей, що впливають із них: права і свободи людини, конституційні засади функціонування взаємодії громадянського суспільства та публічної влади. На цьому рівні конституційні цінності набувають різних форм: правових принципів, правових станів, правових процесів, державно-правових інститутів. Крім того, цим конституційним цінностям притаманний інструментальний характер, вони є цінностями-засобами. До них належать, наприклад, референдум, місцеве самоврядування тощо.

Цілком імовірно, що конституційні цінності – це закріплені в конституціях процеси, цілі, до досягнення яких прагнуть держава, суспільство і підтримувані більшістю громадян, що визначають стратегічні напрями розвитку країни.

На думку Н. С. Бондаря, генерують конституційні цінності судові органи конституційного контролю [2, с. 271]. За своєю суттю це твердження є справедливим. Звичайно, рішення, прийняті Конституційним Судом України, не можуть виходити за рамки цінностей, встановлених Конституцією України. Однак офіційне встановлення суті цінностей, їх взаємозв'язку можливо лише через рішення Конституційного Суду України.

Основні конституційні цінності повинні бути стійкими, що розуміються і поділяються більшістю населення. Їх можна умовно розділити на види: духовно-моральні (любов і повагу до Батьківщини, історичну і культурну спадщину, справедливість, добро, освіту, працю, сім'ю, дружбу тощо), політичні (суверенітет, громадянство, національний розвиток, громадянську злагоду, безпеку), юридичні (Конституція України, законність), майнові (територія, земля), екологічні (сприятливе навколишнє середовище).

Основні ціннісні елементи Конституції України знайшли своє пряме закріплення у Преамбулі, Розділі I «Загальні засади», Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», Розділі III «Вибори. Референдум», що встановлюють основи конституційного ладу та взаємодії особи, суспільства і держави, які уточнюються в наступних розділах Конституції України. Зокрема конституційні цінності, що містяться в преамбулі Конституції України, відрізняються тим, що мають моральний, патріотичний, історичний, соціальний характер.

Конституція України сама є однією з основних конституційних цінностей. Будучи прийнятою в умовах протистояння політичних, соціальних, регіональних сил і груп, вона допомогла уникнути безповоротного розпаду суспільства, паралізації держави, що призвело б до порушення природних прав людини. Конституція України багато в чому не ідеальна, але вона дозволяє досягати всім учасникам політичного життя прийнятних компромісів, рухатися народу вперед у своєму розвитку, забезпечує зв'язок поколінь, формує прогресивні традиції.

Список використаних джерел

1. *Тугаринов В.П.* О ценностях жизни и культуры. Л., 1960. С. 3-10.
2. *Бондарь Н.С.* Конституционное право как фундаментальная ценность демократического правового государства (по мотивам научного наследия академика О.Е. Кутафина). *LEX RUSSIA. Научные труды МГЮА. Т. LXIX.* 2010. № 2. 290 с.

Павленко Виктория Сергеевна

студентка III-го курса юридического колледжа

Национального университета «Одесская юридическая академия»

(г. Одесса, Украина)

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕЗАКОННОЕ ОБОГАЩЕНИЕ

Получение должностным лицом неправомерной выгоды в значительном размере или передача им такой выгоды близким родственникам является основанием неправомерного деяния, за которое данное лицо должно понести уголовную ответственность руководствуясь ст. 368-2 Уголовного кодекса Украины (далее – УК).

Некоторые вопросы касательно уголовной ответственности за незаконное обогащение исследовали: А. А. Дудоров, Р. О. Николенко, Е. Л. Стрельцов, В. А. Туляков, А. В. Харитоновна, Н. И. Хавронюк.

В соответствии с ч. 1 ст. 368-2 УК незаконным обогащением считается Приобретение лицом, уполномоченным на выполнение функций государства или местного самоуправления, в собственность активов в значительном размере, законность оснований приобретения которых не подтверждено доказательствами, а так же передача им таких активов любой другому лицу.

За данное деяние были предусмотрены и назначаются следующие наказания: штраф от пятисот до тысячи необлагаемых минимумов доходов граждан или ограничением свободы на срок до двух лет с лишением

права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет и со специальной конфискацией или с конфискацией имущества; ограничение свободы на срок от двух до пяти лет или лишением свободы на срок от трех до пяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет с специальной конфискацией или с конфискацией имущества, если предметом незаконного обогащения была неправомерная выгода в крупных размерах; лишение свободы на срок от пяти до десяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет, с специальной конфискацией или с конфискацией имущества, если предметом была неправомерная выгода в особо крупных размерах [1].

Вместе с тем, следует отметить, что 27 февраля 2019 года Конституционный суд Украины (решение № 1-р/2019) признал неконституционной статью Уголовного кодекса об уголовной ответственности за незаконное обогащение, тем самым данная статья, в дальнейшем, не может быть применима. Причинами принятия такого решения стали:

- презумпция невиновности, согласно которой лицо может быть признано виновным в совершении преступления и наказанным только при условии, если вина будет доказана в предусмотренном законом порядке и установлена обвинительным приговором суда;
- обязанность гражданина объяснять законность своих доходов, то есть «доказывать невиновность»;
- противоречие правовым основам уголовной ответственности и процессу доказывания вины в совершении преступления [2];
- вопросы относительно юридической определенности нормы.

Впоследствии, все уголовные расследования по незаконному обогащению должны быть закрытыми независимо от стадии пребывания следствия.

Лишение уголовной ответственности за обогащение незаконным путем открыло чиновникам и должностным лицам возможности для злоупотреблений коррупционными правонарушениями. Теперь миллионные состояния, полученные из источников, законность которых не доказана, в Украине не считаются преступлением с точки зрения действующего УК.

Последствиями безнаказанности за незаконное обогащение должностных и служебных лиц, возможно послужат активные действия со стороны народа (митинги и др.), но, как и представляется, сыграет на руку первым, ведь их доходы и доходы их родственников проверятся не будут, тем самым процесс по противодействию коррупции приостановится в развитии и будет признан не полностью функциональным.

Именно коррупционные правонарушения крайне негативно влияют на политическую, экономическую и многие другие сферы

государственно-правовой жизни цивилизованного общества и противодействия ей должны быть комплексными и всесторонними. Ведь отсутствие противодействия коррупции, приводит к разочарованию общества, уменьшения инвестиционной привлекательности, и желание европейских и мировых фондов работать с Украиной на разных уровнях.

Сам механизм правового противодействия коррупции нуждается в усовершенствовании, руководствуясь диссертационной работой Михайленко Д. Г., в кругу субъектов незаконного обогащения, а именно: 1) есть необходимость в закреплении в ст. 32 Конституции Украины возможности собирать и исследовать информацию об имущественном положении лица, если оно является членом семьи публичного служащего и с целью противодействия коррупции; 2) предотвратить в пределах нормы о незаконном обогащении уголовную ответственность публичного служащего и в том числе за существенное увеличение имущественных активов и получения нематериальных благ имущественного характера [3]. Предположительно по ч.2 ст.32 КУ будут нарушены правалиц, которые связаны в любых отношениях с служебными деятелями, на сбор, хранение, использование и распространение конфиденциальной информации о лице без его согласия, однако есть потребность в способе регулирования механизма финансового контроля и в том числе нормы о незаконном обогащении в отношении лиц, прекративших выполнять функции государства или местного самоуправления.

Следовательно, решение Конституционного суда Украины о признании неконституционной ст. 368-2 Уголовного кодекса Украины в какой-то мере является обоснованным, но учитывая необходимость противодействия коррупции в современных реалиях, есть потребность визменении этой нормы поскольку, в течении этого времени, уголовная ответственность за незаконное обогащение не будет сдерживающим фактором для должностных и служебных лиц. Редакционные изменения нормы об уголовной ответственности за незаконное обогащение станет значительным шагом для противодействия коррупции.

Список использованной литературы

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/ed20141023>
1. *Гурська А.* Незаконне збагачення : про наслідки визнання неконституційною ст. 368-2 Кримінального кодексу. *Юридична Ліга*. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/184528_nezakonne-zbagachennya-pro-nasltdki-viznannya-nekonstitutsynoyu-st-368-2-krimnalnogo-kodeksu
1. *Михайленко Д. Г.* Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 ; НУ «ОЮА». Одеса, 2018. 42 с.

Панченко Сергій Володимирович

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗВИЧАЮ ЯК ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У період активного розвитку суспільства звичай дедалі частіше виконує важливу регулятивну функцію у сфері договірного права, адже впорядкувати всі договірні відносини виключно нормативно-правовими актами неможливо, і в принципі недоцільно. На це звернули увагу розробники ЦК України та визнали джерелом цивільного права звичай, зокрема звичай ділового обороту (ст. 7 ЦК України).

У правознавстві ставлення до правового звичаю в різні часи було неоднаковим. На ранніх етапах розвитку суспільства звичай повністю заперечувався як джерело договірного права, в XIX ст. він визнається як субсидіарне, а на сьогодні – як повноцінне джерело права нарівні із законом [8, с. 99].

Звичай є історично найпершим, і впродовж тривалого часу єдиним джерелом права в усіх правових системах світу. Звичай застосовувався на всіх етапах розвитку людства, починаючи з міжплеменних відносин. Як зауважує І. Блюнчлі, навіть у диких і варварських народів, ми зустрічаємо повагу, яка вселяється за допомогою релігійних понять, до недоторканності послів чужого племені, деякі правила гостинності, звичай укладення між собою союзів та інших договорів, а також звичай закінчувати війну формальним миром [2, с. 13].

О. В. Буткевич звертає увагу на особливу й першочергову роль міжнародних звичаїв у правовому регулюванні відносин із часів глибокої давнини, які містили найбільш прийнятні норми поведінки давніх первісних народів у взаєминах між собою [4, с. 37]. До таких звичаїв науковець відносить звичай ввічливості, гостинності, доброго поводження, приносити дарунки при вступі на територію іншої особи, лояльного ставлення до релігій та вірувань інших народів, заборони ганьбити святині, порушувати внутрішні звичаї інших народів [4, с. 37].

До середини XVII ст. властивості звичаїв, їх ознаки виділялися рідко. Звичай розглядали як очевидне і добре відоме джерело. Г. Гроцій убачав тотожність процесів установлення норм моральності й норм звичаїв. На його думку, до переліку дій у сфері моральності належить обов'язок щодо утримання від дій у зв'язку з відповідними обставинами. Якщо хто-небудь навмисно, у присутності інших, не заперечує проти чого-небудь, то є підстава вважати це за згоду [9, с. 187-189].

Тривалий час звичай був єдиною формою існування права і в Україні. Звичаї було покладено в основу офіційних кодифікацій (Правда Ярослава, Статути Великого Князівства Литовського. Особливе значення надавалося звичаю у Запорозькій Січі), де панувало, виключно, звичаєве право [23, с. 14].

З розвитком суспільства і держави звичай, а разом з ним і звичаєве право поступово витіснялося законами та іншими формами права, ставали другорядними [19]. Таке ставлення до звичаю пояснює Л. А. Корунчак, які частіше за все, заважають сприймати реальну картину змін, що відбуваються у структурі права [14, с. 29].

У сучасних умовах, коли більшість держав мають розвинене законодавство, звичай продовжує [10, с. 70]. Звичаї діють як на побутовому рівні, так і на теоретичному. Вони здійснюють вплив і на формування правової системи.

Таким чином, звичай було сформовано у ще за стародавніх часів, – до початку створення держави. Значення звичаю на сьогодні у правовому регулюванні суспільних відносин продовжує відігравати важливу роль.

Категорія «звичаїв» у правових дослідженнях розглядається по-різному.

Найлаконічніше визначення цього поняття згадується ще у висловах Ульпіана: «Звичай – це мовчазна угода людей, збережена тривалим застосуванням» [16, с. 45]. Тобто в цій сентенції вказується на тривалість застосування правил поведінки, які були погоджені раніше людьми.

Подібне тлумачення ідеї римських юристів надав дослідник історії римського права В. М. Хвостов, який зазначав, що сила звичаю заснована не на розпорядженні державної влади, а на звичці народу до цієї норми, на тривалому застосуванні її на практиці, що має в очах народу обов'язкову силу [21, с. 71].

Римські юристи розрізняли кілька видів правових звичаїв. По-перше, звичаї «*secundum legem*» («на додаток до закону»), які відігравали найважливішу роль, сприяли розумінню змісту тих термінів та висловів закону чи судового рішення, які вжито в особливому, відмінному від загальноприйнятого значення (зловживання правом, розумна ціна тощо). По-друге, звичаї «*praeter legem*» (крім закону) застосовуються у випадку прогалин у праві/ законодавстві, а також, по-третє, «*contra legem ma adversus legem*» (проти закону), наявні при колізії закону та звичаю, відіграють незначну роль у правовій системі [17].

У Декреті Болонський ченець І.Граціан, в одному з джерел канонічного права «Декреті Граціана» (близько 1140–1151 рр.), визначив поняття, як певне правило, установлене відповідно до права, що набуває значення закону в той час, коли відсутній закон [3, с. 7]. На думку вченого, не має значення, установлене правило через записування чи просто за допомогою міркування, оскільки завдяки міркуванню створюється закон. У свою чергу, якщо розум установлює закон, розум закріпить у законі те, що, принаймні,

погоджено з релігійними почуттями; те, що погоджено з вихованням, що на користь благу. При цьому він наголошує, що звертаються до звичаїв тому, що в суспільстві існує в них потреба [3, с. 7].

Тобто римські юристи допускали застосування звичаїв лише за наявності прогалин в праві. Вони надавали звичаєвим нормам обов'язкового характеру щодо їх застосування та юридичної сили. Як правильно зазначає О.З.Галамай, дотримання звичаїв є для особистості не менш імперативною вимогою, ніж виконання законодавчих правил та розпоряджень. Оскільки має місце жорсткий тиск громадської думки та небажання виявитися в становищі людини, що не поважає загальноприйняті норми поведінки [7, с. 139].

Подібні міркування висловлював і Е.Ваттель, який жив після встановлення у 1648 р. Вестфальської системи. Він визнавав звичаями відомі правила, відому практику, що були освячені довгим застосуванням і дотримуються націями як вид права, утворюють звичаєве право народів або звичай націй [5, с. 33-34].

Сучасні дослідники також висловлюють міркування щодо поняття та значення звичаю.

На думку Г.К.Дмітрієвої, під звичаєм слід розуміти однорідне стійке правило, що склалося на практиці й має обов'язкову юридичну силу [11, с. 87].

О.Титарчук під звичаєм розуміє стереотипне правило та спосіб поведінки, що стихійно відтворюється в певному суспільстві або в соціальній групі, а його основними ознаками називає стереотипність поведінки людини в певних обставинах; публічність проявлення звичаїв, що відрізняє їх від звичок і навичок; обов'язковість його виконання; конкретність його розпоряджень [1, с. 9-10].

На думку М.М.Жовтобрюха, звичаї є: формою соціальної свідомості; виступають усталеним правилом поведінки; результатом довготривалої загальної звичаєвої практики, як певний досвід діяльного задоволення потреб у вигляді вчинків, поведінки, діянь; забезпечуються силою суспільної думки, соціальною санкцією [13, с. 7]. Тобто, за визначенням науковця, санкцією за недотримання звичаю є соціальний осуд. Крім того, науковець слушно вказує на неодноразовість застосування звичаєвої норми, тобто застосовується декілька разів, багаторазово [6, с. 769]. З припиненням застосування звичаю, він припиняє своє існування. Це є очевидним, оскільки про нього людство забуває. Ця особливість правового звичаю не характерна для закону, правова сила якого не залежить від того, як часто створюються умови для його виконання, як і коли він виконується [18, с. 41]. Саме внаслідок багаторазовості використання впродовж тривалого часу звичай поширюється й розвивається.

Багаторазовість використання звичаєвих норм означає, що неможливо визначити момент виникнення. Тобто не можливо визначити, з якого часу вони набули обов'язкового характеру [20, с.54]. За цією ознакою звичай

відрізняється від інших джерел права (нормативно-правового акту, договору).

Р. В. Майданик пояснює звичай як правило поведінки, що добре відоме в певній місцевості або серед певної групи людей, яке має обов'язковий характер та постійно дотримується учасниками відносин [17, с. 67]. Тобто вчений вказує як ознаки ознаки звичаю його дію у просторі (на певній території), та за колом осіб.

На нашу думку, звичаєві норми відображають моральні, духовні цінності народу. Особливе значення вони мають для українського народу, який у різні історичні періоди перебував під ярмом окупантів (Польщі, Австрії, Угорщини, Туреччини, Російської імперії, Литви та інших). Цим пояснюється споконвічне прагнення українців до свободи особистості, що породило появу звичаю «особистої свободи», – неприйнятності рабства. Цей правовий звичай наші предки поширювали й на представників інших племен, які були захоплені ними в полон [15, с. 7].

У філософії права склались такі основні підходи до розуміння звичаєвого права: концепція юридичного позитивізму та концепція природного права. Відповідно до першої, звичаєве право визнається джерелом права на рівні з іншими джерелами, які визнані державою та в сукупності становлять позитивне право. Згідно з іншою концепцією звичай розуміється як сукупність вищих норм і принципів, що укорінені у природі людської особистості та виражають у собі устрій дійсних соціальних відносин, їх ідею, зміст і сутність права [12, с. 6]. Значення концепції юридичного позитивізму полягає в тому, що звичаї визнаються джерелом права на рівні іншими джерелами права. Водночас прихильники концепції природного права слушно вказують на відсутність правотворчого суб'єкта, як визначальну ознаку звичаю, оскільки не має людини чи органу, який можна вважати автором звичаю, яких можна похвалити чи засудити за створення конкретного звичаю [22, с. 36].

На нашу думку, таке різнобічне пояснення звичаю як правового регулятора суспільних відносин, зумовлено тим, що дослідження проводиться в межах різних наукових інтересів (теорії права, філософії права, окремих галузей права). Водночас основні ознаки звичаю зберігаються, оскільки лише за їх наявності можна надавати йому значення джерела права.

Таким чином, у літературі виділено такі ознаки звичаю: 1) правило поведінки, що регулює суспільні відносини; 2) багаторазовість застосування; 3) торивалість застосування; 4) обов'язковість характер для застосування; 5) відсутність правотворчого суб'єкта; 6) застосовується на певній території та (або) серед певної групи людей; 7) санкцією за недотримання звичаю виступає соціальний осуд.

Нами доповнено вищезазначений перелік ознак звичаю такими ознаками: 1) невизначеність моменту виникнення; 2) відображає моральні, духовні цінності.

Враховуючи зазначені ознаки, на нашу думку, під поняттям звичаю слід розуміти правило поведінки, момент виникнення якого невідомий, що регулює суспільні відносини на певній території та (або) серед певної групи людей, має обов'язковий характер внаслідок багаторазового застосування протягом тривалого часу, за недотримання якого настає соціальний осуд.

Список використаних джерел

1. *Tytarchuk O. A. Zvyčaj i pravo (pytannja vzajemozv'jazku i vzajemodii') : avtoref. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01 – Teorija derzhavy i prava. Harkiv, 1995. 15 s.*
2. *Блюнчли И. Современное международное право цивилизованных государств, изложенное в виде кодекса : монография; пер. со 2-го нем. изд. В. Ульяницкого и А. Лодыженского; под. ред. гр. Л. Камаровского. М. : Тип. К. Индриха, 1876. 634 с.*
3. *Буткевич В. Г. Декрет Граціана: кодифікація, що поєднала дві формації і чотири системи права. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С.80-87.*
4. *Буткевич О. В. У истоков международного права. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. 881с.*
5. *Ваттель Э. Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. 719 с.*
6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.*
7. *Галамай О.З. Природно-правовий аналіз права та звичаю. Львів : Видаництво Львівської політехніки., 2016. С. 138-144.*
8. *Гриняк А. Б. Проценко В. В. Звичай як джерело правового регулювання договірних відносин. Приватне право і підприємництво. 2015. Вип. 14. С. 98-102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2015_14_26*
9. *Гроций. Г. О праве войны и мира : Репринт с изд. 1956 г. М. : Ладомир, 1994. 868 с.*
10. *Діковська І. А. До питання про звичай як джерело права. Збірник тез доповідей VII Міжнародної наукової конференції «Українська культура в історичному розвитку та державотворенні», присвяченої 170-річчю від дня народження Павла Чубинського. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». С. 70.*
11. *Дмитриева Г. К. Международное частное право : учебник. 3-е издание. М.: «Проспект», 2013. 656 с.*
12. *Жовтобрюх М. М. Звичаєве право : сутність, генеза, чинність : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. К., 2002. 205 с.*
13. *Жовтобрюх М.М. Звичаєве право : сутність, генеза, чинність : автореф.*

- дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : 12.00.12. К., 2002. 19 с.
14. *Корунчак Л.А.* Формування правового звичаю : історично-синергетичний погляд. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 29-32.
 15. *Кушинська Л. А.* Еволюція звичаєвого права східних слов'ян VI – XI ст.: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. істор. наук: 07.00.01. К., 2001. 18 с.
 16. *Левин Д. Б.* Дипломатический иммунитет. М.-Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1949. С. 45-46.
 17. *Майданик Р.* Правовий звичай як джерело цивільного права. *Юридична Україна*. 2009. № 6 (78). С. 67-72.
 18. Правовий звичай як джерело українського права (IX – XIX ст.) / за ред. І. Б. Усенка. К. : Наукова думка, 2006. 279 с.
 19. *Толкачова Н. Є.* Правовий звичай, узвичаєність, звичай ділового обороту – форми права сучасної України : проблеми застосування. *Соціологія права*. 2011. № 2. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/socprg/2011_2/Tolkachova.pdf
 20. *Фуллер Л.* Анатомія права. К. : Сфера, 1999. 225 с.
 21. *Хвостов В. М.* История римского права : пособия к лекциям. М., 1908. 143 с.
 22. *Хвостов В. М.* Общаятеория права : элементарный очерк. М., 1905. 212 с.
 23. *Шапенко Л. О., Ковтун О. С.* Місце звичаю в системі джерел права України. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2015. № 71. С. 13-16.

Пасенюк Олександр Михайлович

*професор кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
голова Вищого адміністративного суду України (2004 – 2011 р.р.),
суддя Конституційного Суду України у відставці,
Президент Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
(м. Київ, Україна)*

**ПОБУДОВА АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ – ОДНЕ З
НАЙВАЖЛИВІШИХ ДОСЯГНЕНЬ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ**

Процес інтеграції України в європейський правовий простір передбачає, крім іншого, повномасштабне реформування правової та судової систем на основі принципів і стандартів, які сформувалися на загальноєвропейському

рівні. Переконані, ніхто не буде заперечувати, що в процесі управлінської діяльності непоодинокі випадки, коли органи державного управління виносять неправомірні рішення, які порушують норми, законні права та інтереси громадян. Звичайно, це стає основою для конфлікту між громадянами і державними органами. Виключно двостороннє вирішення подібного конфлікту з самого початку містить у собі ознаки нерівності, оскільки в державного органу чи посадової особи є можливості забезпечити примусове виконання свого рішення або ж, якщо спір розглядає вища посадова особа, є потенційна загроза упередженості або зацікавленості у вигідному для держави вирішенні спору.

Демократична правова держава вводить новий елемент в цю діяду – суд. Він виступає в ролі арбітра між громадянином і владою, стає гарантією рівності прав людини і держави. Адміністративна юстиція як система спеціалізованих судів, покликаних вирішувати подібні конфлікти, утворює специфічну гілку правосуддя з особливою організацією, порядком функціонування та характером вирішуваних справ. І одним з найважливіших кроків судової реформи в Україні було створення в 2005–2008 роках системи адміністративних судів на чолі з Вищим адміністративним судом України (ВАСУ).

Починаючи з перших кроків незалежності нашої держави крок за кроком, послідовно, аргументовано з наукової і політичної точок зору ця ідея втілювалася в життя:

- Концепція судово-правової реформи 1992 року задекларувала створення адміністративних судів;

- Конституція (ст.ст. 55, 124) закріпила функцію судового контролю у формі адміністративної юстиції як невід’ємну складову судової влади поряд з іншим основним елементом – правосуддям;

- Концепція адміністративної реформи (1998 рік) обґрунтувала роль адміністративної юстиції як форми судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади;

- Малою судовою реформою (2001 рік) і Законом «Про судоустрій України» (2002 рік) на законодавчому рівні було визначено, що в Україні, яка повинна бути демократичною правовою державою, створюється система адміністративних судів на чолі з ВАС.

Навіть Рада Європи визнала саме створення адміністративних судів одним із пріоритетних завдань України на найближчий час. Про це йдеться в п.13.1 резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 5.10.2005 №1466 про надання судовій системі нашої країни «всіх необхідних ресурсів, особливо для функціонування адміністративних судів».

Я вважаю, дивлячись назад у часі, що в процесі становлення системи адмінсудів у нас було більше прихильників, ніж супротивників.

Так, теоретичну основу дослідження сутності адміністративного судочинства та механізмів його реалізації становлять дослідження наших видатних науковців: Вадима Авер'янова, Юрія Битяка, Ігоря Коліушка, Сергія Головатого, Івана Голосніченка, Володимира Кампо, Івана Бородіна, Віктора Шишкіна, Юрія Педька, Володимира Стефанюка, Володимира Перепелюка, Юрія Старілова та ін.

Величезну подяку за підтримку можна висловити головам Верховного Суду у відставці Віталію Бойко і Василю Маляренко, голові Комітету ВР з питань правосуддя у 2005 році Сергію Ківалову. Позиція Верховного Суду як найвищого судового органу і Парламенту мала на той час вирішальне значення для того, щоб адміністративні суди почали працювати.

Головну роль, можна сказати, видатну, відіграв один з батьків адміністративної юстиції – Володимир Стефанюк, на той час Перший заступник Голови Верховного Суду. Він не дожив лише півроку до початку роботи ВАСУ і трохи більше року до прийняття першого процесуального кодексу (КАСУ), з якого почалось адміністративне правосуддя. Не перебільшуючи, можемо сказати, що, якби не було волі В. Стефанюка, в Україні досі не було б адміністративних судів. Багато було прихильників і в Уряді, неоціненну підтримку ми отримали від Міністра юстиції України Олександра Лавриновича та інших осіб.

Було багато і таких, хто перешкоджав нам, або просто не вірив у наш успіх. Одним з активних ворогів адміністративної юстиції був Вищий господарський суд України та Микола Хандурі (на той час – перший заступник голови ВГСУ), який намагався налаштувати проти створення адміністративних судів Раду національної безпеки, яка на той час займалася питаннями судової реформи. І зовсім несподівано виступив проти Василь Онопенко (один з ініціаторів введення адміністративної юстиції в Україні в 1992–2006 роках) після призначення його в 2007 році Головою Верховного Суду України. В. Онопенко у своєму прагненні навести порядок в системі судочинства, вочевидь, захопився ідеєю підпорядкування своєму впливу системи адміністративних судів, аж до їх повного знищення. Для цього В. Онопенко використовував політичний і психологічний тиск, інформаційну війну, оргзасоби та ін.

Однак, незважаючи ні на що, всупереч жагучому бажанню В. Онопенко і інших, система адміністративних судів в Україні побудована, активно здійснює правосуддя на протязі вже 14 років.

Трохи історії. Перші спроби створення цілісної системи адміністративних судів були відображені в програмних реформах на початку минулого століття прем'єр-міністра Самодержавної царської Росії, до складу якої в той час входила і Україна, – Петра Столипіна.

У період короткочасного існування незалежної (самостійної) Української держави в 1917–1920 роках було розроблено законодавство, спрямоване

на забезпечення захисту прав і свобод громадян. Конституція Української Народної Республіки 1918 року встановила, що судова влада буде здійснюватися, крім цивільного і кримінального судочинства, також і адміністративним судочинством.

У період правління гетьмана Скоропадського Генеральний суд Української держави отримав повноваження на розгляд адміністративних справ. Під час існування Директорії було запропоновано створити в державі адміністративні суди: Вищий адміністративний Суд, а судами першої інстанції в адміністративних справах повинні були б виступати загальні суди.

Під час існування радянської держави розвиток наукової думки про поняття та зміст адміністративної юстиції було поставлено в ідеологічні рамки.

Уряд Української Народної Республіки змушений був знаходитися в еміграції. Але і тоді тривала робота зі створення адміністративних судів в Україні. Був розроблений повноцінний набір нормативних актів, які у взаємодії один з одним повною мірою врегульовували і охороняли взаємини між людиною і публічною владою.

Це проекти законів:

- 1) Проект Адміністративного кодексу Української Народної Республіки 1932 року;
- 2) Проект Закону про суди по адміністративних справах 1932 року;
- 3) Проект Тимчасового судоустрою Української Народної Республіки 1931 року.

На жаль, окремі положення цих прогресивних документів були не тільки не впроваджені, а й категорично не сприйняті в радянській країні (СРСР) і незаслужено забуті.

Найважливішу роль в історії української адміністративної юстиції зіграв і єдиний прийнятий на території колишньої радянської держави (СРСР) – Адміністративний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) від 12 жовтня 1927 року – кодифікований адміністративний закон, яким врегульовувалися відносини між радянською владою республіки та громадянами; процедури прийняття та види адміністративних актів, обов'язки громадян в різних галузях суспільно-державного життя, процедури оскарження органів влади.

Однак цей Кодекс, багато в чому передовий на той час, проіснував лише кілька років і був знищений під час Сталінського режиму, його норми були замінені рішеннями Комуністичної партії і Уряду.

Але повернемося до початку 90-х років минулого століття, до перших років незалежності України, коли прихильники адміністративної юстиції займалися аналізом і дослідженнями різних систем адміністративної юстиції країн-членів Європейського Союзу.

Вивчалися форми, органи і способи контролю адміністративних актів і дій посадових осіб, службовців у кожній із країн, аналізувалися системи судоустрою, в тому числі, яким чином система адміністративного судочинства пов'язана/взаємодіє з державними органами та іншими судовими установами.

У світі існує дві моделі адміністративної юстиції: континентальна і англо-американська. Головна відмінність цих двох моделей полягає в тому, що за першою формується система спеціалізованих судів, через які і здійснюється адміністративна юстиція. Англо-саксонська модель не передбачає необхідність формування автономної гілки правосуддя, натомість надає ширшу компетенцію загальним судам. Обидві моделі мають свої позитивні й негативні сторони, однак, на мою думку, для українського правосуддя більш доцільним було запозичення досвіду застосування саме континентальної моделі, оскільки вона ґрунтувалась на континентальній системі права, властивій й Україні. Перевагою континентальної моделі є професіоналізм і досвідченість суддів, що забезпечується їх чіткою спеціалізацією. Саме таким шляхом йшли і автори Закону «Про судоустрій України», яким було передбачено створення системи адміністративних судів саме на основі континентальної моделі.

Тобто адміністративна юстиція в Україні з самого початку ґрунтується на демократичних принципах європейського зразка. У багатьох країнах Старого Світу інститут адміністративної юстиції, його існування, спирається на багаторічну традицію і представлений спеціалізованими судами.

Зародження адміністративної юстиції у Франції відбулось у кінці XVIII ст., а в Німеччині адміністративні суди почали діяльність у другій половині XIX ст. Саме ці дві країни були зразком для побудови вітчизняної моделі адміністративної юстиції.

Крім цих держав, міцні позиції адміністративної юстиції в Австрії, Італії, Бельгії, Фінляндії, Швеції, Португалії, Швейцарії, Алжирі, Таїланді; в країнах колишнього Варшавського договору і колишньої Югославії: Польщі, Болгарії, Угорщині, Словенії, Македонії, Чехії; в пострадянських державах: Литві, Естонії, Грузії, Азербайджані. У Міжнародній асоціації органів адміністративної юрисдикції представлені понад 100 держав і міжнародних організацій.

Система адміністративних судів в Україні, як і у Франції або Німеччині, є трьохланковою: перша інстанція, апеляційна та касаційна, чим повною мірою забезпечується конституційний принцип права на оскарження. Причому, щоб забезпечити доступ до адміністративного правосуддя, суди першої інстанції побудовані з урахуванням цього принципу, вони мають дворівневу структуру. Це місцеві загальні суди, які розглядають найпростіші адміністративні справи (а їх дуже багато, зокрема соціальних), а також окружні адміністративні суди, які розглядають складніші адмінсправи.

Окружні адміністративні суди були створені в межах області, щоб забезпечити оперативне, кваліфіковане та неупереджене правосуддя в першій інстанції по складних справах, зокрема тих, у яких висока ймовірність тиску на суддів. Такий механізм розроблений з метою забезпечення незалежності суддів від впливу місцевої влади. Цей механізм можна віднести і до діяльності 9 апеляційних адміністративних судів, чия юрисдикція поширюється на апеляційні округи, межі яких визначає Президент.

Неоціненну допомогу у побудові системи адміністративних судів в Україні нам надало, починаючи з 1994 року, Міністерство юстиції Німеччини через Німецький фонд міжнародного співробітництва.

Однак Конституція України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (2002 рік) передбачили для адміністративного судочинства ще одну інстанцію: Верховний Суд України, а саме: судову палату в адміністративних справах.

Кодекс адміністративного судочинства розвинув ці норми і визначив, що Верховний Суд України буде переглядати судові рішення ВАСУ тільки за винятковими обставинами, якщо вони оскаржені з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї ж норми права; якщо міжнародна судова установа, юрисдикція якої визнана Україною, визнала, що судові рішення порушують міжнародні зобов'язання нашої країни, а також у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Незважаючи на те, що Конституція зобов'язала створити систему спеціалізованих судів, саме існування «судів адміністративної юстиції» нею передбачено не було. Тільки внесення змін до Закону «Про судоустрій» під час так званої малої судової реформи в червні 2001 року, а потім прийняття Закону «Про судоустрій України» від 7.02.2002 р., нарешті, законодавчо закріпили створення повноцінної системи адміністративних судів.

Закон «Про судоустрій України» від 7.02.2002 передбачав створення вже протягом 3 років всієї системи адміністративних судів на чолі з ВАСУ, а також судової палати з адміністративних справ Верховного Суду України. Однак норми Закону ще належало втілити в життя. Для реалізації його положень необхідно було терміново прийняти низку підзаконних актів. Вищий адміністративний суд України був створений Указом Президента від 01.10.2002 року. І тільки в 2004 році Глава держави створив структуру адміністративних судів, а процес побудови самих судів через свою складність, політичні перипетії, а часом – і штучні перешкоди, затягнувся на роки. Але якщо відволіктися від цієї дати і не враховувати, що ВАС почав свою діяльність в січні 2005 року, а відлік часу почати вести з початку роботи першого окружного адміністративного суду (а це був Вінницький окружний адміністративний суд, відкритий 25 квітня 2007 року), то всі суди (27 – першої інстанції і 7 – апеляційної) були створені за 2 роки. А це дуже короткий, можна сказати,

рекордний термін, за що я вдячний всім членам своєї команди: головам судів, суддям, працівникам апарату ВАСУ і суддям системи.

Дійсно, вся історія сучасного адміністративного судочинства в Україні почалася з обрання перших 9 суддів Вищого адміністративного суду України постановою Верховної Ради від 11.12.2003. Серед цих дев'яти суддів Парламентом був обраний і я. На той час займав посаду заступника Міністра юстиції.

Цих суддів рекомендував Перший заступник Голови Верховного Суду України В. Стефанюк. Друге поповнення рядів ВАСУ відбулося 2.06.2005 року, коли Верховна Рада України обрала ще 9 суддів, а трохи пізніше – ще 10 суддів. Свою процесуальну діяльність ВАСУ почав у вересні – листопаді 2005 року у складі обраних 28 суддів. Судді підбиралися дуже ретельно. Був сформований резерв суддів у відділі кадрів ВАСУ. При цьому перевірялися їхні професійні навички, якість роботи, моральні якості. Якщо виникали якісь сумніви щодо тієї чи іншої кандидатури, таких осіб не рекомендували до обрання. Але головним критерієм був професіоналізм. На той час штатна чисельність ВАСУ передбачалася в кількості 65 суддів.

Але Вищий адміністративний суд України та інші адміністративні суди не могли почати свою діяльність по здійсненню правосуддя без процесуального Закону. Багатостраждальний Кодекс адміністративного судочинства був прийнятий Верховна Рада України 06.07.2005. Прийнятий лише в третьому читанні, причому було подолано вето Президента України В. Ющенка. За прийняття Кодексу проголосували 305 з 398 зареєстрованих у залі депутатів. Це була перемога. Кодекс нам був потрібен як повітря. Не тільки для початку розгляду адміністративних справ, а й для повноцінного відбору кадрів. Так, у багатьох опонентів виникали сумніви, чи варто до прийняття Кодексу рекомендувати й обирати суддів до адміністративних судів.

Пропозиція стати головою ВАСУ надійшла з Верховного Суду. Це була ініціатива Першого заступника Голови Верховного Суду України В. Стефанюка, звичайно, узгоджена з тодішнім Головою Верховного Суду України В. Маляренко.

Я вже мав 12-річний досвід роботи суддею обласного суду, а також досвід керівної і організаційної роботи, в тому числі і на посаді заступника Міністра юстиції України, в обов'язки якого входило вирішення проблем судової реформи, забезпечення ефективності її проведення, законодавче втілення процесу судових перетворень. У тому числі й під час побудови системи адміністративних судів.

Перші проблеми – це фінансування, відсутність приміщень, створення резерву суддів. Суттєвою проблемою залишилося, на мою думку, упереджене ставлення суспільства, здебільшого чиновників, до адміністративної юстиції. Але всі проблеми були вирішені, одні швидко, інші – з часом.

Перші кроки практичної роботи ВАСУ давалися нелегко, але робилися з великим ентузіазмом. Перші судові засідання проходили в орендованих приміщеннях військових судів, наданих нам керівництвом Військового апеляційного суду Центрального регіону. Перше приміщення площею 1 тис.м² ми отримали в оренду за підтримки Кабінету Міністрів України за рахунок будівлі заводу «Арсенал» по вул. Московській, 8 у Києві. Це приміщення було абсолютно не пристосоване для здійснення правосуддя. До кінця 2005 року ми продовжували працювати в орендованих приміщеннях Мін'юсту, військових судів, а мій кабінет колишнього заступника Міністра був чимось на зразок головного штабу. Тільки в грудні, перед святкуванням нового 2005 року, ми урочисто перерізали стрічку в приміщенні на вул. Московській, б. 8, в авральному режимі відремонтованому і пристосованому для здійснення правосуддя, при недостатньому фінансуванні. Його, звичайно, було недостатньо для розміщення всіх суддів і працівників апарату. Однак ми були щасливі, адже це було наше приміщення! Поступово розширювалися за рахунок тих же будівель заводу «Арсенал». Нині всі судді і апарат правонаступника ВАСУ – Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду забезпечені пристойними службовими кабінетами, є зал Пленуму і кабінети для нарад, зали судових засідань, функціонує бібліотека і т.п. Це все – спадок, одержаний від ВАСУ.

Протягом 2005 – 2011 років, коли я займав посаду Голови суду, вся система судів працювала в умовах критичного недофінансування. У 2005му році на початку роботи ВАСУ, ситуація була катастрофічною. Грошей вистачало тільки на зарплату, інші статті витрат не були профінансовані. Ми працювали, використовуючи орендовані меблі, на власній комп'ютерній техніці, за свій рахунок відправляли пошту тощо.

Не буду приховувати: я майже не виходив з владних кабінетів. Ставив питання фінансування адміністративних судів. І в багатьох випадках такі зустрічі були результативними.

У нас було багато прихильників у Парламенті, в Кабінеті Міністрів України, Міністерстві юстиції України, інших державних інституціях. У мене за плечима були майже 12 років роботи в державних органах, у публічній владі був сформований авторитет, і я завжди або майже завжди отримував підтримку і допомогу під час побудови адміністративних судів. Думаю, в цілому влада була зацікавлена в становленні як ВАСУ, так і системи адміністративних судів.

Так, проблеми були. По-перше, формування системи адміністративних судів замість 3-х зайняло 7 років. Цей процес гальмувався через вкрай повільне заміщення вакансій у судах, систематичне недофінансування потреб судів, перешкоджання у виділенні приміщень, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, особливо звукозаписними технічними засобами фіксації судових процесів.

По-друге, адміністративне судочинство, засноване на ідеї верховенства права, – це інститут, абсолютно новий для України. Перші ж роки його функціонування виявили вади української системи державного управління: правовий нігілізм, який потягнув за собою дуже низький рівень виконання судових рішень; небажання нести відповідальність за правопорушення в сфері управління, що втілювалося в намірах заблокувати, обмежити дію окремих процесуальних положень (наприклад, норм щодо кола владних рішень у справах, підвідомчих адміністративним судам: щодо забезпечення позову тощо).

По-третє, автори Кодексу не могли передбачити обсяг справ, які буде надходити на розгляд судів. На практиці він виявився валоподбним, особливо тих, які стосувалися соціальної сфери. Тому довелося ввести інститут попереднього розгляду справ у касаційному провадженні, скороченого провадження в судах першої та апеляційної інстанцій.

По-четверте, існує об'єктивна потреба уніфікувати судові процеси, врятовуючи єдині принципи судочинства, закріплені в ч. 3 ст. 129 Конституції.

По-п'яте, адміністративно-публічне законодавство найбільш динамічне з усіх сфер законодавства, особливо в Україні, де більшість управлінських механізмів та інститутів – поки на стадії початкового розвитку. Тому Парламенту необхідно постійно коригувати адміністративно-процесуальне законодавство, з метою забезпечення ефективного вирішення спорів у відповідних сферах управління.

Так, були введені в КАСУ спеціальні правила розгляду і вирішення спорів:

- щодо примусового відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, розміщених на ньому, з мотивів суспільної необхідності;
- за зверненням органів державної податкової служби та митних органів;
- з приводу видворення іноземців та осіб без громадянства тощо.

Окремі зміни, до Кодексу адміністративного судочинства наприклад введення спеціальної процедури розгляду вирішення спорів за участю Президента, Верховної Ради, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, викликали полеміку в суспільстві. Такі законодавчі рішення є предметом дискреційних повноважень парламенту. Конституційний Суд України визнав ці зміни такими, що відповідають Конституції. Що стосується виправданості наведених змін, то нехай про це судить українське суспільство.

Різно негативно оцінюю виключення з юрисдикції адміністративних судів деяких категорій спорів і повернення їх у господарську юрисдикцію. Аналогічна ситуація вже була в історії адміністративного судочинства з соціальними спорами, які були повернуті в цивільну юрисдикцію. Але така передача була визнана Конституційним Судом України неконституційною. Немає сумніву, що така ж доля чекає і передачу справ в господарську юрисдикцію.

Яких положень КАСУ не вистачає сьогодні? Бракує положень, які б вирішили конфлікт між адміністративною та цивільною (господарською) юрисдикцією. Мова йде про визначення юрисдикційної приналежності суперечок з приводу адміністративних актів, які безпосередньо впливають на виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Законодавець при цьому повинен бути дуже обережний, щоб не порушити конституційний принцип спеціалізації судів, який є гарантією права особи на судовий захист.

Ці проблеми вирішуються.

У новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України, прийнятому нашим Парламентом у 2017, році багато новацій, народжених судовою практикою і наукою, спрямованих на поліпшення та вдосконалення адміністративного судового процесу.

Одним з досягнення нового КАСУ є так званий e-court. Поступове переведення судового процесу з суто паперового в електронний є досить логічним рішенням. Впровадження електронного суду дає можливість суду і учасникам судового процесу в електронній формі обмінюватися процесуальними документами, фіксувати судовий процес і брати участь у ньому дистанційно – в режимі відеоконференції.

Ще новації:

- деталізація категорій адміністративних справ: незначна справа, типова справа і зразкова справа;
- оновлений інститут доказування, – доказами вважаються електронні документи, веб-сайти, голосові повідомлення та інше;
- новий порядок відводу судді;
- монополія адвокатів в процесі;
- значимість підготовчої стадії;
- медіація за участю судді.

Новий КАСУ містить багато інших нововведень, оновлень і доопрацювань, які перевіряються зараз на практиці (наприклад, письмове провадження в апеляції і касації; розгляд справ у Верховному Суді, передача справ на розгляд Великої палати тощо).

І головне: в Конституцію України внесено зміни до розділу «Правосуддя», які набули чинності 1 жовтня 2016 року. Задекларовано: «З метою захисту прав, свобод та інтересів особи в сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (ст. 25)».

Ліквідувати адміністративні суди в Україні вже неможливо. На цьому етапі судової реформи касаційна інстанція – Вищий адміністративний суд України, створений у 2002 році – перетворений в Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду.

Наступний крок судової реформи, я в цьому впевнений, – автономія системи адміністративних судів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (редакція від 5.08.2018 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6.07.2005 р. № 2747-IV *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 35-36, № 37.
4. Концепція судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України 28.04.92 р. *Голос України*. 1992. 12 серпня.
5. Концепція адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22 липня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 1999 № 21.
6. *Корф С. А.* Административная юстиция в России. *Санкт-Петербург* : Тип. Тренке и Фюсно, 1910. Кн. 2-3. 511 с.
7. *Коршунов Н. М.* Очерк административной юстиции. *Журнал гражданского и уголовного права*, 1885, кн. 1, 8, 9.
8. *Боннер А. Т.* Буржуазная административная юстиция. *Правоведение*. 1969. № 1. С. 99-108.
9. Адміністративна юстиція України : проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за загальною редакцією О. М. Пасенюка. К : Істина, 2007. 608 с.
10. Конференція з нагоди запровадження адміністративного судочинства в Україні: матеріали Конференції, Київ, 30 вересня 2005 р. // Німецький Фонд міжнародного співробітництва у співробітництві із Вищим адміністративним судом України.

Паславська Юлія Володимирівна

аспірант кафедри цивільного права та процесу

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СВОБОДИ

Існує безліч підходів до інтерпретації сутності поняття «свободи», які відрізняються своїми складовими частинами, принциповим підходом та ознаками.

Неможливо розглядати цей феномен у правовій науці без філософського осмислення, адже всім відомо, що всі науки пов'язані з філософією. Тому

було б доцільно коротко з'ясувати погляди окремих філософів, щоб виокремити риси притаманні цьому поняттю як філософської категорії.

У Короткому філософському словнику термін «свобода» визначено як одну з характерних рис людини, яка полягає в тому, що вона (подібно до Бога) може діяти (чи не діяти) з власної волі, не детермінуючись обставинами [1]. Тобто, людина прирівнюється до Бога, і не залежно від обставин сама визначає свою поведінку. Свобода – характерна риса людини, природний її стан.

У філософському енциклопедичному словнику поняття «свобода» навпаки розкивається залежно від духовної реальності, свобода як особливий спосіб детермінації духовної реальності. Оскільки духовність є специфічною властивістю людського існування (екзистенції), свобода безпосередньо виявляє себе в людській життєдіяльності, що становить взаємодію духовних (свідомих і несвідомих) і природних (тілесно-біологічних) чинників [2, с. 570-71]. Отже, в цьому випадку зміст поняття свободи передбачає певну залежність людини як від природних чинників, так і духовних.

Водночас колектив авторів юридичної енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка розрізняє свободу в широкому й вузькому розумінні. Так, у широкому філософському розумінні свобода – це природний стан народу або окремої людини, який характеризується можливістю діяти на власний розсуд, а у вузькому розумінні свобода – це суб'єктивна можливість людини і громадянина здійснювати або не здійснювати певні дії, що ґрунтуються на його конституційних правах і свободах [3, с. 441]. У цьому випадку мова йде не лише про природний стан людини, а також про можливість діяти довільно, але зважаючи на закон.

Таке ж філософське бачення ми спостерігаємо в напрацюваннях відомого науковця-теоретика права С.С. Алексєєва. На його думку, свобода займає центральну ланку в філософії права. Свобода повинна бути властива кожній людині й дарувати їй життєве задоволення. Свобода як здатність або можливість вибору на власний розсуд діяти згідно зі своєю волею і своїм інтересом, а не за волею і інтересом «іншого», тим більше – зовнішньої владної сили, політичної, державної [4, с. 81]. Важливого значення у формуванні поняття свободи вчений надає саме цивільним законам. Він зазначає, що вирішальну роль серед законів, поява яких була рівнозначна «прориву» в праві континентальної Європи, а потім і всього світу, зіграли цивільні закони: Французький цивільний кодекс 1804 року (Кодекс Наполеона) і Німецьке Цивільне Уложення 1900 року [4, с. 107]. Саме ці документи, за його твердженням, є відпрацьованими в регулюванні всіх відносин особистості, і свободи зокрема. За його переконанням, саме цивільні закони є тими головними факторами, за допомогою яких ідеали свободи, вимоги демократичної і правової культури фактично реалізуються в повсякденному житті

громадян, і тим самим з юридичного боку забезпечується реальне формування сучасного вільного громадянина суспільства [4, с. 107-108].

Такий підхід вважаємо правильним. Слід зауважити, що людина повинна чітко усвідомлювати певні межі своєї свободи. Тобто свобода повинна обмежуватися певними межами. При цьому, інтереси однієї людини, ні в якому разі не повинні нашкодити інтересам іншої людини. У цьому випадку є доречною думка Михайла Бакуніна, який зазначав, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої [5]. Тобто безмежної свободи в поведінці людини бути не може.

Таким чином, як бачимо, у філософській доктрині переважає теорія природного права. Ми можемо зазначити, що в цьому випадку поняття свободи є природним станом людини, можливістю вчиняти певні дії незалежно від зовнішніх обставин.

Між тим В. Франкл стверджував, що бути вільним це лише негативний аспект цього феномену. Позитивний аспект якого – бути відповідальним. Свобода може переродитись у просте свавілля, якщо не проживається з точки зору відповідальності [6, с. 88]. Свобода може керуватися не лише духовністю, природним станом чи можливістю діяти з власної волі та відповідно до власних інтересів чи потреб, але також повинна керуватися й правовими принципами. Тому відповідальність є важливим атрибутом свободи, адже без відповідальності свобода перетвориться в свавілля.

Також слід відмітити, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «свобода» розкривається як відсутність політичного й економічного гноблення, утиску та обмежень у суспільно-політичному житті якої-небудь верстви або всього суспільства [7]. Тобто позначається відсутність заборон та обмежень у поведінці людини чи всього населення.

Охарактеризуємо розуміння змісту свободи крізь призму конституційно-правової думки. Демократичні зміни, які відбуваються сьогодні, обумовлюють необхідність подальшого розкриття соціальної цінності свободи. Відповідно до ст. 23 Конституції України поняття свободи розкривається таким чином, що: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [8]. Таким чином, у конституційно-правовому аспекті поняття «свобода» включає в себе дві основні ознаки: права та обов'язки. Як стверджує А. Камю: «Свобода – це, у першу чергу, не привілеї, а обов'язки» [9].

Представник конституційно-правової думки А. Ю. Олійник у своїй монографічній праці розглядає філософську та правову думку ідей про свободу в різні історичні епохи. З філософського погляду, найдавніше розуміння свободи було пов'язане з обмеженням влади чиновників, які

порушували право підданих монархічної держави на приватну власність. Сутність такого розуміння свободи не втратила чинність і сьогодні. Головне завдання держави в сучасних умовах цивілізації полягає в тому, щоб не допустити незаконного втручання держави, її органів і посадових осіб у процес реалізації індивідуальної свободи людини [10, с. 66]. Автор стверджує, що основу свободи складає природне та позитивне право, що закріплюється у правових законах та інших джерелах права. Дії кожної людини в межах правових законів гарантують їй індивідуальну свободу від втручання в її індивідуальність (її внутрішній стан). Позитивні закони в такому випадку повинні базуватися на справедливості й природному праві людини [10, с. 71]. Отже, для науковця наявність свободи ґрунтується на конституційних засадах та на природному і позитивному праві. Конституційна свобода людини залежить від того, наскільки реально в демократичному суспільстві утверджується і забезпечується індивідуальна свобода, недоторканність і права людини [10, с. 73].

Подібні міркування висловлює В.В.Кравченко, який пояснює, що конституційні права та свободи людини і громадянина – це закріплені в Конституції України невід’ємні права і свободи людини і громадянина, що належать їм від народження чи завдяки наявності в них громадянства України, гарантуються українською державою і становлять ядро правового статусу особи в Україні [11]. Такої ж думки дотримується Р.О.Стефанчук, який вважає, що Конституція України досить органічно увібрала в себе весь зміст фундаментальних та непорушних прав людини, забезпечивши їх при цьому дієвими правовими гарантіями здійснення та захисту [12, с. 4]. При цьому Р.О.Стефанчук одним із перших досліджував поняття «свободи» як цивільно-правову категорію. Він зазначає, що саме для цивільного права важливим є виокремлення поняття «особистої свободи», яка має належний правовий режим, а відповідно гарантії розвитку та охорони [13, с. 364, 365]. При цьому, на думку вченого, свобода має значення для цивільного права через ознаку особистості, тобто пов’язується із категорією особи. Він визначає «особисту свободу» як особисте немайнове благо фізичної особи, суть якого полягає у можливості вільно, на власний розсуд, з метою задоволення власного інтересу та переслідування особистої мети визначати свою поведінку та приймати рішення [13, с. 365]. Таким чином, автор акцентує увагу на таких основних ознаках «особистої свободи» як самостійний вибір своєї поведінки, особистий інтерес та особисте немайнове благо.

Про особисту свободу згадує й О.О.Пунда. У його розумінні особиста свобода – це можливість безперешкодно, незалежно від будь-кого (необмежено, вільно) розпоряджатись собою, своїми діями і вчинками, своїм часом [14, с. 57].

Звертаючи увагу на викладене вище можемо стверджувати, що існує

безліч різних підходів до інтерпритації поняття «свобода». З філософського погляду свобода залежить від біологічних, природних потреб людини, незалежно від правового механізму, свобода є вродженою, природною рисою людини і навіть самим сенсом її життя. Свобода людини не повинна залежати від держави, людина є вільною у своїх думках та вчинках.

З правового погляду, свобода ґрунтується на конституційних засадах та закріплюється в нормах права. Наявність свободи в правовій державі наділяє людину певних можливостей, які є необхідними для забезпечення її духовної та фізичної індивідуальності, робить людину пріоритетною у своїй державі. Свобода перетворює підданого на громадянина, визначаючи нові принципи його реальної взаємодії з державою, обмежуючи сферу дії останньої [15, с. 17].

Зважаючи на розбіжності науковців у визначенні поняття «свобода», їх погляди об'єднує те, що свобода є фундаментальною, природньо-правовою категорією для кожної особи. Свобода має свої специфічні особливості, ознаки, класифікацію, але про яку свободу може йти мова, коли людина не може діяти з власної волі, не може бути господарем свого життя, своїх вчинків і відповідно бути відповідальною за їх наслідки. Тому протягом тривалого часу формувалися різні механізми реалізації свободи особистості, які були представлені певними нормами: моральними, соціальними, юридичними, і на сьогодні вони є схваленими суспільством. Такий висновок логічно підводить нас до думки, що саме особиста свобода забезпечує пріоритетність індивідуальних можливостей особистості.

Список використаних джерел

1. Короткий словник філософських термінів. URL : <https://studfiles.net/preview/5650542>
2. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. К. : Вид-во «Абрис», 2002. 742 с.
3. Юридична енциклопедія / редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Том 5. 733 с.
4. *Алексеев А. С.* Философия права. Москва : Норма, 1998. 329 с.
5. *Бакунин М. А.* Цитаты и афоризмы. URL: <http://citaty.info/man/mihail-aleksandrovich-bakunin>.
6. *Франкл В.* Человек в поисках смысла : Сборник : пер. с англ. и нем. общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. М. : Прогресс, 1990. 368 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
8. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

9. Матеріал з Вікіпедії. URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%BO>.
10. *Олійник А. Ю.* Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. К. : Алерта КНТ, 2008. 470 с.
11. *Кравченко В. В.* Конституційне право України : навчальний посібник. URL : radnyk.info/pidrychnuku/konst/513-kravchenko.html
12. *Стефанчук Р. О.* Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України : монографія. Х. : Хмельницький університет управління та права, 2006. 170 с.
13. *Стефанчук Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : монографія. Х. : Хмельницький університет управління та права, 2007. 625 с.
14. *Пунда О. О.* Право на свободу : монографія. Хмельницький, 2006. 248 с.
15. *Бандура О. О.* Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): автореф. дис. ... док. філос. наук: 12.00.12. К., 2003. 40 с.

Петрасюк Іванна Миколаївна

студентка магістратури юридичного факультету

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ДЕМОКРАТИЧНІСТЬ ВИБОРІВ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

Перевага політико-правових цінностей міжнародних виборчих стандартів стало очевидне наприкінці ХХ ст. внаслідок зростання міждержавної інтеграції, транснаціоналізації економіки, зміцнення міжнародних господарських, наукових, культурних та інформаційних зв'язків. У ХХІ ст. тенденція до унормування виборчого процесу на європейському просторі отримала додатковий розвиток, коли переважна більшість держав почала інтенсивно гармонізувати демократичні принципи побудови правової системи, де право громадян на участь в управлінні державою було не тільки визнано, але і гарантовано системою правового контролю.

Конституція України, встановлюючи конституційний статус України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, визначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ.

Конституційний механізм здійснення народом влади передбачає, що влада реалізується як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Залежно від форми волевиявлення народу розрізняють інститути представницької і безпосередньої демократії. Конституція України закріплює принцип демократії як засаду організації державної влади (стаття 1) і складову народного суверенітету (стаття 5). Таке конституційне регулювання принципу демократії визначає правові основи легітимації влади – громадяни мають право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними (стаття 38) [1]. В Конституції України пріоритетна роль у регулюванні суспільного розвитку надається власне безпосередньому волевиявленню громадян, найвищим проявом і однією з основних конституційних форм якого виступають вибори.

Вільні, періодичні, справедливі та нефальсифіковані вибори стають обов'язковим атрибутом сучасної державності, що об'єктивно сприяє підвищенню ролі та значення опосередковуючого їх виборчого права, що утворює юридичний фундамент формування та функціонування всіх інститутів системи представницької демократії.

Головним пріоритетом сучасної національної концепції виборів і відповідно виборчого права та законодавства має бути розуміння того, що вибори – це політичний суспільно-правовий інститут, суттю якого є вияв реальної волі народу, що дає підстави характеризувати вибори як вид установчої влади народу [2, с. 4].

Виборче право в закордонній правничій доктрині отримало ще одну назву – «право демократії» [3, с. 97], адже воно регулює засадничий механізм демократичного режиму – вибори. З такого погляду виборче право не обмежується процедурою виборів. Як зазначають С. Ісачароф, П. Карлан і Р. Пілдс, «Ще до того, як перший виборець проголосує або перший бюлетень буде порахований, можливості демократичної політики вже обмежені і направлені у визначене русло. Виборчий процес розпочинається набагато раніше формальної стадії виборів, адже вибори не відбуваються у правовому чи інституційному вакуумі. Виборчий процес відбувається в рамках заздалегідь встановлених – і часто детально регламентованих – інституційних механізмів, що впливають на діапазон можливих результатів, яких можуть досягти формальні вибори подальший політичний процес. Так виникає парадокс, що лежить в основі демократичної політики: ця політика є частково змаганням за структуру державних установ, але в той же час ці саме установи визначають правила, за яких відбувається таке змагання» [3, с. 112].

З погляду «чистого» демократичного процесу, виборчий процес має бути автономним і незалежним від державних установ, адже з теоретичної точки зору він є тією ареною, на якій мають відбуватися дискусії, обмін думками і ідеями, колективні обговорення і формування політичних преференцій

виборців без будь-якого втручання чи обмеження з боку держави. А той рівень свободи, якою користуються громадяни для критики поточного розподілу політичної влади і державних інституцій, є власне одним з основних показників демократичності політичної системи.

Базові джерела європейських виборчих стандартів констатують гуманістичні принципи свободи і рівності людей, на які має спиратися державна влада країн світу при забезпеченні виборчого права своїх громадян. Стаття 21 Загальної декларації прав людини проголошує: «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Воля народу має бути основою влади уряду; ця воля має знаходити своє відображення в періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитися при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [4].

До базових документів належать такі:

1. Загальна декларація прав людини, затверджена генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року;
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 році, і чинив 1976 року;
3. Конвенція про політичні права жінок від 20 грудня 1952 року;
4. Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 25 грудня 1965 року;
5. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок від 18 грудня 1979 року та інші.

Система європейських стандартів демократичних виборів не вичерпується проголошенням основних принципів; вона приділяє значну увагу спільному розумінню мінімального змісту цих стандартів, а також мінімальних вимог щодо практики їх дотримання.

Міжнародні виборчі стандарти є нормативною основою правозастосовної практики держав і їхніх органів і одночасно одним із правових засобів процесу реалізації норм виборчого законодавства.

Дотримання міжнародних стандартів демократичних виборів є предметом уваги з боку міжнародних місій спостереження за виборами, серед яких найбільш авторитетними є місії, очолювані ОБСЄ/БДПЛ.

Хочеться відмітити, що Україна на шляху до досконалення демократичності виборів та відповідності їх до міжнародних стандартів демократичних виборів, про це свідчать останні вибори, що відбулися в Україні, 31 березня 2019 року.

«Вільні, чесні, демократичні». Так оцінили проведення виборів закордонні місії ОБСЄ і ЕНМО, які брали участь у спостереженні [5], також свої попередні висновки оприлюднили американські спостерігачі – Республіканський міжнародний і Національний демократичний інститути.

«Міжнародний республіканський інститут США із задоволенням відзначає гарну організацію виборів, – говорить директор Міжнародного республіканського інституту США з питань Євразії Стівен Нікс. – Зауважень мало. Члени виборчкомів гарно підготовлені. І нас особливо радує, що вибори пройшли в такій мирній і спокійній обстановці. Це великий крок вперед для України» [6].

Отже, виборчі процедури на сьогодні є одним із найважливіших складників механізму демократичного формування влади та є однією із головних конституційних цінностей. Адже цей механізм відображає волю громадян щодо формування системи влади, створення умов для вільного і свідомого волевиявлення.

Загальний вектор європейської інтеграції України визначає мету зближення зі спільною європейською доктриною виборчого права, сформованою за останні десятиліття у вигляді європейського виборчого доробку – системи європейських стандартів у сфері виборчого права і заснованої на трьох «опорах» – демократії, правах людини та верховенстві права. Завдяки членству України у Раді Європи та в Організації безпеки і співробітництва в Європі, постійній співпраці з такими авторитетними органами, як Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та Бюро демократичних інституцій і прав людини (БДІПЛ/ОБСЄ), вітчизняне виборче законодавство поступово (хоча й недостатньо послідовно) імплементує міжнародні виборчі стандарти у вітчизняну правову систему та дотримується їх під час проведення виборів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. *Станівчук М. І.* Законодавство про вибори народних депутатів України: проблеми теорії і практики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. К., 1999. 19 с.
3. *Найм М.* Занепад влади : від владних кабінетів до полів битви й церков, а потім і до держави, або чому сьогодні бути при владі означає зовсім інше, ніж колись / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : Форс Україна, 2017. С. 298.
4. Загальна декларація прав людини (рос/укр) від 10.12.1948 № 995_015. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ Україна – Вибори Президента, 31 березня 2019 року. URL : <https://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/415757?download=true>
6. Міжнародні спостерігачі про вибори в Україні. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/vybery-sposterihachi/4857105.html>

Підлісна Тетяна Віталіївна

*доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
керівник відділу підготовки магістрів за спеціальністю
"Публічне управління та адміністрування"
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління
(м. Хмельницький, Україна)*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

В Україні довгий час панувала в основному інформаційна політика, головною метою якої було інформування населення органами державної влади, причому зворотний зв'язок не був важливим. Це сприяло поширенню в суспільстві впевнення, що влада повинна все зробити сама. Якщо їй вдається це – добре, якщо ні, то можна її критикувати.

Сьогодні Україна як демократична, правова держава, що активно реалізує західноєвропейський вектор зовнішньої політики та прагне інтегруватись у глобальний інформаційний простір, дотримується визнаних європейських стандартів інформаційної діяльності органів державної влади, демократичних принципів їхнього функціонування в глобальному інформаційному просторі. Невід'ємною складовою діяльності та функціонування владних інституцій у сучасних демократичних суспільствах є активізація інформаційно-комунікативної політики.

Фаховий підхід до формування й реалізації інформаційної стратегії є умовою ефективності та результативності функціонування органів державної влади, забезпечення стабільності політичної системи та утвердження держави як повноправного суб'єкта міжнародних відносин та інформаційних взаємодій у глобальному інформаційному просторі.

Серед викликів, з якими стикаються органи публічної влади України під час комунікативної взаємодії із соціумом, – проблема інформаційного забезпечення та просування політики держави. Процеси спілкування, роз'яснення політики, дій уряду та влади в цілому є іноді розмитими, не систематизованими, спонтанними та часто не прогнозованими щодо їхніх наслідків. Проте за роки незалежності у сфері публічної комунікативної політики (діяльність уряду, органів державної влади, правлячої еліти з просування й роз'яснення своєї політики та спілкування з громадськістю, ЗМІ, народом узагалі) відбулися певні зрушення щодо демократизації процесів взаємодії, зокрема із засобами масової інформації, громадськими організаціями тощо. Розвиток системи комунікацій у публічному управлінні України безпосередньо

залежить від чинної нормативно-правової бази та від її відповідності сучасним викликам і проблемним аспектам суспільного життя.

Комунікація між владою і суспільством відбувається на трьох рівнях: реальний рівень (пряма публічна комунікація), медійний рівень (взаємодія влади і суспільства за допомогою ЗМІ), мережевий рівень (публічна комунікація в мережі Інтернет).

Попри різноманіття змістовної спрямованості цих нормативно-правових актів, вони всі концептуально орієнтуються переважно на вчинення одностороннього інформаційного впливу на отримувачів інформації (громадян). Проте інформаційне суспільство неможливо розбудувати без поступового заміщення одностороннього інформування громадян про дії влади двосторонньою комунікацією «громадянин – державний орган». Подальший розвиток ідеї про необхідність налагодження комунікацій як двостороннього зв'язку між органами влади та громадянами знайшов свій прояв у Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики», що можна розглядати як відправну точку для розробки відповідного Закону України, основні завдання якого можна сформулювати таким чином:

- забезпечення вільного доступу громадськості до рішень органів влади;
- залучення громадськості до формування державної політики;
- розробка механізмів участі громадськості в управлінні державними справами;
- налагодження системи моніторингу органами влади запитів громадськості на певні державні рішення;
- впровадження єдиних стандартів взаємодії між органами влади та громадськістю для всіх владних інститутів.

Після схвалення Концепції в Україні було розроблено та введено в дію кілька нормативно-правових актів, що створили необхідні та достатні механізми налагодження комунікації «державний орган – громада».

Попри певні здобутки, залишаються без відповіді два принципових питання, необхідних для повноцінної комунікації органів влади та громадськості: налагодження системи моніторингу запитів громадськості на державні рішення та запровадження єдиних стандартів взаємодії між органами влади та суспільством для всіх владних інститутів. Вирішення проблеми формування комунікативної політики органів публічного управління та громадянського суспільства потребує інституційного, фінансового, організаційного, економічного та наукового забезпечення, тоді як її функціонування відбувається через активізацію відповідних механізмів публічного управління.

Важливу роль у демократичному суспільстві відіграють прес-служби. Сьогодні майже всі органи державної влади мають свої прес-служби або принаймні прес-секретарів, відділи по зв'язках із ЗМІ та громадськістю, сайти в

Інтернеті, деякі установи навіть мають громадські ради, які покликані впливати на політику ухвалення рішень. Вони доносять інформацію про владу до громадян, своєчасно реагують на події, які турбують населення. Проте, слід зазначити, що в Україні дотепер не існує єдиного нормативно-правового акта або іншого документа, що регламентував би діяльність прес-служб органів державної влади [9].

Серед проблем можна також зазначити: недостатньо розвинений інформаційно-аналітичний та кадровий потенціал, консерватизм управлінського мислення і поведінки в основних інститутах адміністративної діяльності. Ефективність комунікаційної взаємодії адміністративних організацій із соціумом залишається достатньо низькою, що й провокує виникнення різних організаційно-управлінських проблем – від малостійких частих перетворень до функціонального дубляжу. Популярними дотепер залишаються силові методи, авторитарність управлінських стратегій. Попри зазначене, в Україні триває розвиток простору комунікаційної взаємодії адміністративних і політичних організацій із соціумом, формується динамічне суспільство, де комунікація як важливий чинник соціального життя посідає чільне місце. Дедалі зростає роль комунікації в процесах державотворення та діалогу владних інститутів із громадянським суспільством і третім сектором. Комунікативна взаємодія як універсальна система управління спрямована на досягнення поставлених управлінських завдань шляхом комунікаційного, соціального, управлінського впливу на аудиторію, а також отримання від цієї аудиторії відповіді у вигляді вербальної, ідеологічної або виконавчої реакції.

Комунікаційна взаємодія влади й суспільства сприяє формуванню постійного конструктивного діалогу з метою забезпечення легітимності існуючого порядку і надання йому стабільності. Ефективна комунікація між органами державної влади та громадянським суспільством є важливим проявом демократичного розвитку країни.

Через комунікацію відбувається зворотний зв'язок, коли влада може не лише краще інформувати суспільство про свою діяльність, а також й дізнається про оцінку цієї діяльності з боку активних верств населення, що представляють інституції громадянського суспільства. З іншого боку, зважаючи на цілі громадських організацій (реалізація й захист інтересів певних груп населення, які вони презентують), комунікація з органами влади для них є одним із найважливіших механізмів реалізації цих інтересів. Здійснюючи зворотний вплив на органи державної влади, громадські організації інформують їх про суспільні настрої та бажання й лобіюють інтереси населення, здійснюють моніторинг державної політики щодо ефективної реалізації цих інтересів.

Публічне управління наразі невід'ємне від комунікації як форми взаємодії суб'єктів і об'єктів управління, оскільки основою демократії є врахування потреб і позиції об'єкта управління, а сама комунікація виступає базовим

чинником сталості й розвитку структур і систем. Необхідною умовою інтеграції нашої країни в глобальний інформаційний простір, утвердження її як впливового суб'єкта глобальних інформаційних відносин є формування та ефективна реалізація комунікаційної стратегії органів державної влади, що призначена вирішити такі основні завдання: формування цілісної та ефективної системи інформування соціальних суб'єктів щодо поточної та перспективної діяльності органів публічного управління; регулярний моніторинг громадської думки, зведення в єдиний інформаційний масив результатів соціологічних досліджень, що стосуються соціальних суб'єктів і діяльності органів публічного управління; формування ефективної системи «зворотного зв'язку» соціальних суб'єктів і органів публічного управління.

Серед бажаних наслідків також подолання чи послаблення комунікативних бар'єрів у частині відчуження у взаєминах із соціальними суб'єктами, зменшення не завжди обґрунтованих претензій до влади, зниження патерналістських настроїв. Це безумовно сприяє зростанню авторитету органів публічного управління, а також підвищенню суспільної довіри до їхньої діяльності; зумовлює більш дієве розширення правотворчих ініціатив соціальних суб'єктів, їхньої суспільної та громадянської активності. Зацікавлене залучення соціальних суб'єктів і реальне врахування громадської думки на стадіях підготовки, прийняття і реалізації рішень – головна умова ухвалення інститутами публічного управління соціально значущих рішень, заснованих не на миттєвій вигоді, а на справжніх загальнолюдських цінностях.

Плідний діалог між соціумом і владою – це фундамент демократичних управлінських відносин і досягнення справедливості в економічному і соціальному житті суспільного устрою. Цей діалог повинен стати одним із головних критеріїв оцінки якості управлінської культури, довіри громадян до влади, реальним індикатором формування в Україні активного громадянського суспільства і демократичної держави.

Список використаної літератури

1. *Атаманчук Г. В.* Теория государственного управления. М. : Издательство «Омега-Л», 2010. 301 с.
2. *Галлін Д., Манчіні П.* Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики ; пер. з англ. О Насика. К. : Наука, 2008. 320 с.
3. Глосарій Програми розвитку ООН. URL : <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary/>
4. Довіра населення України до держструктур. URL : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=57>
5. Доступ до публічної інформації : найчастіші запитання та відповіді / за заг. ред. В. Андрусіва, Д. Котляра ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж., К.: [Агентство «Україна»], 2012. 64 с.

6. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]; Національна академія державного управління при Президентові України. К. : НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне врядування/ наук. ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.]; Львівський регіональний інститут державного управління Національна академія державного управління при Президентові України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. с. 273-278. – URL : <http://derzhava.in.ua:8081/ndi/encyclopedia/Shared%20Documents/Forms/AllItems.aspx>
7. Запровадження комунікацій у суспільстві / за заг. ред. Н. К. Дніпренко, В. В. Різуна. К. : ТОВ «Вістка», 2009. 56 с. URL : http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/Com_politics_FINAL.pdf
8. *Лашкіна М.* Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління. *Публічне управління: теорія та практика.* 2013. № 1 (13). URL : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf3> / 2013
9. *Литвинова Л. В., Збираник Ю. В.* Теоретичні аспекти розвитку комунікації в органах публічної влади в Україні. *Державне управління: теорія та практика.* 2015. № 2. С. 4-11. URL : http://www.e-patp.academy.gov.ua/2015_2/3.pdf
10. *Почепцов Г.* Нові комунікативні можливості у сфері державного управління. URL : [http:// osvita.mediasapiens.ua/material/8049](http://osvita.mediasapiens.ua/material/8049)

Пилипенко Наталя Сергеевна

*доцент кафедри теорії та історії права
Гродненського філіала ЧУО «БІІП-Інститут правоведення»,
кандидат юридических наук, доцент
(г. Гродно, Беларусь)*

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КТС ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Трудовой кодекс Республики Беларусь (далее ТК) установлен общий порядок рассмотрения индивидуальных трудовых споров в КТС. Более конкретно порядок своей работы КТС определяет самостоятельно, что не всегда приводит к положительным результатам при рассмотрении спора. Обращение в КТС осуществляется путем подачи работником заявления, однако *порядок обращения* в КТС законом не определен, а следовательно, работник имеет право обратиться в комиссию лично или направить заявление по почте, факсу, другим способом. Представляется,

что данную процедуру необходимо упорядочить, особенно, если учесть, что заявитель является работником данной организации и ему предоставлен трехмесячный срок для обращения в комиссию. В связи с этим, по нашему мнению, будет логично, если работник будет подавать заявление лично (или через своего представителя).

В законодательстве не установлено специальной формы заявления в КТС, однако, полагаем, что заявление должно подаваться в письменном виде. Данное правило вытекает из содержания части первой ст. 237 ТК, в соответствии с которой заявление подлежит обязательной регистрации [1]. Нормы ст. 237 ТК закрепляют обязательность регистрации заявления работника в КТС, но не ясно, в каком порядке и кто конкретно из членов комиссии должен его регистрировать. Так, М.О. Буянова отмечает, что закон не устанавливает, кому конкретно подается заявление (председателю КТС, секретарю или любому члену КТС), каким образом оно регистрируется [2, с. 16]. Нами поддерживается мнение С.В. Агиевец, о том, что заявление должно быть зарегистрировано в специальном журнале (регистрационной карточке) [3, с. 416].

В юридической литературе выражено мнение, согласно которому работник может обратиться в КТС и с устным заявлением, в этом случае содержание такого требования также записывается в специальном журнале [4, с. 501]. Заявления в КТС принимаются от всех работников, которые находятся или находились с нанимателем в трудовых отношениях. Отказ в приеме заявления возможен только при условии, если трудовой спор уже рассматривался в КТС и по нему было принято соответствующее решение либо стороны не пришли к согласию.

Все споры должны рассматриваться КТС в присутствии работника, подавшего заявление. Заочное рассмотрение трудового спора допускается только по письменному заявлению работника. Если работник не явился на заседание КТС, рассмотрение его заявления откладывается. При повторной неявке работника без уважительных причин КТС может снять данное заявление с рассмотрения, что не лишает работника права подать заявление вновь.

Редакция части второй ст. 237 ТК на наш взгляд не в полной мере соответствует правоприменительной практике. Так как рассмотрение индивидуального трудового спора в КТС предполагает участие двух сторон спора – работника и нанимателя, а из буквального толкования части второй ст. 237 ТК вытекает, что присутствие нанимателя не требуется. Кроме того, в нормах законодательства о труде, регламентирующих процессуальную деятельность КТС, отсутствует положение о законном представителе. Однако по ряду причин (возрастного, медицинского, психологического характера) работники могут нуждаться в представителе. Личное участие работника в заседании не лишает его права иметь представителя. По

мнению И. А. Прасоловой, недостатком правового регулирования следует признать то, что при рассмотрении трудового спора в КТС предусматривает обязательное присутствие при рассмотрении спора лишь работника, но не представителя нанимателя. С точки зрения автора, это является нарушением прав нанимателя, так как он считается стороной спора, и ему должно быть обеспечено участие в его рассмотрении [5, с. 45].

Несмотря на то, что закон прямо не предусматривает право работника отозвать свое заявление в КТС, при наличии соответствующего волеизъявления работника такая возможность должна быть ему предоставлена в любой момент до вынесения решения КТС. Причинами отзыва могут быть, например, добровольное восстановление нанимателем нарушенного права работника, разрешение возникшего разногласия путем переговоров работника с нанимателем и др. Отзыв работником заявления о споре является основанием для прекращения его рассмотрения в КТС.

Для устранения данных недостатков и с целью совершенствования правоприменительной практики считаем необходимым внести изменения и дополнения в ст. 237 ТК. Так, предлагаем часть первую изложить в следующей редакции:

«Основанием для начала процедуры трудового спора является заявление работника, которое может быть подано непосредственно в комиссию по трудовым спорам либо через соответствующий профсоюз. Заявление работника подается в письменной форме и подлежит обязательной регистрации в специальном журнале или регистрационной карточке».

Часть вторую изложить в следующей редакции:

«Спор рассматривается в присутствии работника (его законного представителя), подавшего заявление, и представителя нанимателя. В случае отсутствия одной из сторон спора, рассмотрение спора допускается по письменному заявлению отсутствующей стороны».

Дополнить статью частью седьмой следующего содержания:

«Работник вправе обратиться в комиссию по трудовым спорам с заявлением об отзыве своего заявления о трудовом споре. В случае, когда работник заявляет об этом в устной форме на заседании комиссии, то данное заявление заносится в протокол заседания».

Что касается сроков рассмотрения споров, то КТС обязана рассмотреть трудовой спор в десятидневный срок со дня подачи заявления. При этом по сложившейся практике, заседания КТС проводятся в нерабочее время. На наш взгляд, данная позиция требует корректировки. Мы поддерживаем точку зрения Т.М. Петоченко, которая предлагает предусмотреть освобождение от основной работы с сохранением заработка работников, участвующих в разрешении трудовых споров, и закрепить данную гарантию в законодательстве [6, с. 433].

На заседании КТС не обязательно участие всех представителей сторон, выделенных в ее состав. Однако количество членов КТС, участвующих в заседании от каждой стороны, должно быть одинаковым. Таким образом, принцип паритетности (равенства) сторон должен соблюдаться не только при формировании КТС, но и в процессе ее деятельности.

Из анализа ст. 238 ТК следует, что КТС принимает решение по соглашению между представителями нанимателя и профсоюза, то есть все члены комиссии должны прийти к единому решению. В случае если хотя бы один из членов КТС не согласен с мнением остальных, решение считается непринятым. На наш взгляд, такой порядок принятия решения является фактором, несомненно, снижающим эффективность деятельности КТС. Данный недостаток предлагается устранить путем дополнения части первой ст. 238 ТК, изложив ее следующим образом: «Комиссия по трудовым спорам принимает решение по соглашению между представителями нанимателя и профсоюза. В случае недостижения соглашения решение принимается путем тайного голосования большинством голосов присутствующих на заседании членов комиссии». Тайная форма голосования обеспечит свободное волеизъявление членов КТС, что, несомненно, повлияет на объективность и справедливость принимаемого решения

Устранение данных пробелов повысит эффективности работы КТС, что будет соответствовать современным реалиям.

Список использованных источников

1. Трудовой кодекс Республики Беларусь : 26 июля 1999 г., № 296-3 : принят Палатой представителей 8 июня 1999 г. : одобрен Советом Респ. 30 июня 1999 г. : текст Кодекса по состоянию на 3 авг. 2015 г. Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2015. 272 с.
2. Буянова М. О. Трудовые споры : учеб.-практ. пособие. М. : Проспект, 2010. 293 с.
3. Агиевец С. В. Разрешение индивидуальных трудовых споров. *Трудовое процессуально-процедурное право* : курс лекций / И. В. Гушин [и др.] ; под общ. ред. И. В. Гушина. Минск, 2008. Гл. 18. С. 409-426.
4. Прасолова И. А. Трудовые конфликты и трудовые споры по российскому праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Барнаул, 2005. 152 л.
5. Петоченко Т. М. Перспективы расширения применения примирительных процедур при разрешении трудовых споров в Республике Беларусь. *Право в современном белорусском обществе* : сб. науч. тр. Нац. центр законодательства и правовых исслед. Минск, 2011. Вып. 6. С. 430-436.

Плисюк Наталія Миколаївна

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ – НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ В УКРАЇНІ

Людина є частиною народу, держави, суспільства в цілому. І вона має свої права й обов'язки. Основним правом людини є право на життя. Це одне з найважливіших і найвагоміших прав, яке сприяє здійсненню всіх інших прав і свобод. Це право, яке не може оновлюватися чи відбиратися. Тому захист прав на життя належить до найцінніших пріоритетів людської цивілізації.

Конституція України, встановлюючи систему конституційних прав і свобод, передбачає механізм їх забезпечення, охорони, тобто всебічно їх гарантує.

Право захищати себе та інших від суспільно небезпечних посягань є насамперед правом, а не обов'язком особи. Це право не означає, що держава тим самим дає дозвіл на життя своїм громадянам. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Держава бере на себе певні обов'язки щодо захисту життя. Це впливає з положення ст. 27 про заборону свавільного позбавлення життя. Конституція, розвиваючи положення ст. 3, у ст. 27 проголошує право на життя. Тобто право на життя складається з невід'ємного права на життя, заборони свавільного позбавлення життя, права на позбавлення життя внаслідок неминучої потреби застосувати силу.

За змістом положення ч. 2 ст. 22 Конституції України передбачено, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого – утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже – і права людини на життя.

Очевидно, що найбільш тяжкою шкодою, яка може бути заподіяна в процесі будь-якого суспільно небезпечного посягання, є заподіяння смерті. За неправомірне заподіяння такої шкоди, як правило, настають істотні негативні наслідки у вигляді кримінальної відповідальності.

Щодо загальної характеристики слід зазначити, що право на життя слід визначити як:

а) природне право, тому що воно існувало в людини в її природному стані ще до виникнення держави й позитивних законів та за своєю суттю є її властивістю як живої істоти;

б) природжене право, що виникає з моменту народження людини та виявляється в його невід'ємності й невідчужуваності від неї;

в) загальне й універсальне, оскільки всі люди володіють цим правом без будь-якої дискримінації;

г) вічне, незмінне і таке, що всюди має однакову силу;

ґ) таке, що реалізується безпосередньо, тобто без будь-якого правозастосовного акта;

д) таке, що здійснюється об'єктивно, а саме незалежно від волі людей [3, с. 5].

Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини. Таким чином, смертну кару як вид покарання, передбачений у відповідних положеннях Кримінального кодексу України, не можна вважати винятком з невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України. Положення Кримінального кодексу України щодо застосування смертної кари як виду покарання повинні розглядатись як не передбачені Конституцією України обмеження невід'ємного права на життя кожної людини і мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними). Невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані.

На початку ХХІ століття смертну кару скасовано в багатьох державах, зокрема, у майже всіх європейській державах (окрім, наприклад, Білорусі). Цьому процесу сприяли активні дії Ради Європи, яка встановлювала заборону смертної кари або принаймні введення мораторію на її виконання, як вимоги для вступу до Організації. При вступі до Ради Європи Україна також взяла на себе зобов'язання встановити мораторій на виконання смертних вироків одразу зі вступом, а впродовж трьох років ратифікувати протокол № 6 до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод щодо скасування смертної кари.

Отже, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це положення відтворює зміст основних засад преамбули Загальної декларації прав людини, чим власне і має обумовлюватись відповідність приписів

Конституції України міжнародним стандартам прав людини. Серед цих засад слід відзначити «віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості», а також «визнання гідності, притаманної всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних їхніх прав».

Наведені положення відображені й у преамбулах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Принципово важливим є визнання людини соціальною цінністю: адже це означає, що людина є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки ця цінність є найвищою, то жодне інше явище не може розцінюватись суспільством вище, аніж людина, не може перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, життєвій цінності людини.

Права і свободи людини – це певні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, котрі об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними й рівними для всіх людей. Відмінність між правами і свободами людини є не абсолютною, а відносною. І поняття прав людини, і поняття її свобод відбивають людські можливості. У цьому полягає принципова спільність цих понять. Та все ж права і свободи людини не є цілком тотожними явищами: вони розрізняються головним чином за шляхами, засобами їх здійснення та забезпечення.

Визнання права людини на життя вперше було закріплено тільки в 1948 році у Загальній декларації прав людини. Стаття 3 Декларації встановлює право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканність [1].

У 1977 році Міжамериканська комісія з прав людини встановила, що право на життя не є абсолютним, відповідним виключенням можна вважати аборти, тому легалізація штучного переривання вагітності його не порушує.

До правомірних видів застосування сили, які можуть заподіяти смерть людині, віднесено самозахист та захист будь-якої особи від незаконного насильства, здійснення правомірного арешту, запобігання втечі особи, яка законно знаходиться під вартою, при вчиненні правомірних дій для придушення повстання або заколоту. Разом з тим, такі правомірні випадки позбавлення життя повинні дуже вузько тлумачитися та має бути їх вичерпний перелік.

Отже, цінність життя навряд чи хтось стане заперечувати. Люди готові на неймовірну кількість найрізноманітніших дій, щоб зберегти своє життя і життя своїх близьких. Вважаємо, що немає нічого такого, що могло б бути для людини важливішим, аніж власне життя або життя близьких.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини 1948 року (прийнята 10.12.1948 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254 к / 96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
3. *Мірошниченко О. А.* Право людини на життя (теорія і практика міжнародного співробітництва) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х. : Освіта. 2005. 18 с.
4. *Шевчук С.* Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К. : РЕФЕРАТ, 2007. 640 с.

Політанський В'ячеслав Станіславович

асистент кафедри теорії і філософії права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

начальник відділу координації правових досліджень

Національної академії правових наук України,

кандидат юридичних наук,

(м. Харків, Україна)

ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ З ПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ПРАВА

З метою покращення внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної та політичної взаємодії, підвищення ефективності та якості державних послуг кожна країна світу почала впроваджувати власні інформаційно-комунікаційні технології у сферу державного управління, які отримали назву «електронний уряд».

Поняття «електронний уряд» є дослівним перекладом поширеного в науковій літературі англомовного терміна «e-government», що бере свій початок ще з середніх віків (XII–XV ст.) і походить від слова «government» [1, с. 2], яке трактувався як: прояв найбільш значущої форми влади над спільнотою; синонім форми правління чи Конституції; індивід або група індивідів, які наділені владою або певною її частиною [2, с. 173].

На думку І. Є. Погребняк, термін «government» з'явився вперше у 1937 році, а саме у статті американського економіста Роналда Коуза «The nature of the firm» та був пов'язаний з менеджментом у комерційній діяльності або діяльності неурядових організацій, а також з правом прийняття рішень у сфері своєї компетенції [3, с. 10-12].

Українські дослідники М. Демкова та І. Коліушко зазначають, що електронний уряд – це нова форма спілкування з державою та інноваційний спосіб організації державної влади за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій та сегментів глобальної інформаційної мережі, яка забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим та доступним щоденне спілкування громадян з офіційними установами. Дослідники вважають, що така форма спілкування призведе до більш ефективного й менш витратного адміністрування, а далі, в свою чергу, до кардинальних змін у взаємовідносинах між громадянами та владою [4, с. 138-139].

У свою чергу, заслуговує на увагу трактування поняття електронного уряду П. С. Клімушиним, під яким він розуміє інноваційну форму державного управління, що дає можливість широкої взаємодії органів влади, громадських організацій, підприємств бізнесу й громадян у процесі керування суспільством на основі взаємозалежних внутрішніх урядових і зовнішніх суспільних інформаційних структур і ефективно діє в умовах інформаційного суспільства [5, с. 26].

До визначення терміна «електронний уряд» у провідних політологічних школах існують різні підходи. Під електронним урядом може бути представлений результати трансформаційних змін у сфері управління та надання державних послуг, які дають можливість жителям і бізнесу знаходження нових можливостей для розвитку в новій інформаційній ері [6, с. 87]. У той же час ООН у своєму щорічному звіті щодо дослідження проблем та перспектив впровадження електронного уряду в загальносвітовому масштабі наводить визначення електронного уряду як «можливість і готовність державного сектора до розгортання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення рівня знань та інформованості суспільства» [7].

Розмаїття дефініцій електронного уряду характеризують комплексність та структурну складність цього явища. Але найбільш правильним серед уже існуючих вважається визначення поняття електронного уряду висловлене О. Барановим. Вчений зазначає, що електронний уряд – це уряд, у якому вся сукупність як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язків і процесів підтримується й забезпечується відповідними інформаційно-комп'ютерними технологіями. Іншими словами, необхідною умовою переходу до електронного уряду є широка інформатизація всіх процесів у звичайній діяльності міністерств, відомств, місцевих органів виконавчої влади, причому як внутрішніх, так і зовнішніх [8].

Численні визначення електронного уряду об'єднує одне – вони підкреслюють активну роль держави в реалізації концепції електронного уряду як ініціатора, інструменту реалізації, координатора й ключового учасника в адміністративних, сервісних, демократичних і управлінських процесах [9].

У сучасній літературі можна виділити три підходи до розуміння терміна «електронний уряд»: перший підхід розглядає його як трансформацію надання адміністративних послуг із використанням інформаційно-комунікаційних технологій; другий підхід вбачає і ньому високотехнологічну організацію, функціонування якої забезпечується сучасними засобами інформаційно-комунікаційних технологій; третій підхід розглядає електронний уряд як нову модель управління, адекватну мережевій економіці та інформаційному суспільству [10, с. 67].

Визначення терміна «електронний уряд» та з'ясування його сутності науковцями відбувається за різними принципами, уточнюється та конкретизується в процесі дослідження практики його впровадження і функціонування в країнах світу.

Кожний термін та поняття, що стосується електронного уряду, є синтезом теорії і практики досліджень науковцями з різних галузей науки та відображають складний шлях становлення конструктивного державного управління в епоху зародження і розвитку інформаційного суспільства. Незважаючи на існування багатьох різних визначень електронного уряду, можна виділити декілька найбільш загальних, що відбивають сутність електронного уряду.

Саме тому, виходячи із всього вище сказаного та ґрунтуючись на власному розумінні поняття електронного уряду, все ж вважаться за необхідне його тлумачення в дещо іншій формі: електронний уряд – це модернізований процес державного управління згідно з новими умовами сучасного суспільного розвитку, що має на меті підвищення рівня участі громадян за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій в питаннях державотворення та базується на принципах прозорості, відкритості влади і орієнтації на максимально ефективне виконання законів й обслуговування суспільства.

Вивчаючи електронний уряд, його дослідники, як правило, зазвичай стверджують про платформи, документообіг, використання технологій тих або інших компаній-розробників програмного забезпечення, наводять приклади реалізації і успішного впровадження систем, в тому або іншому ступені тих, що претендують на право називатися електронним урядом. Але при цьому дуже рідко наголошують на тому, що може дати і дає електронний уряд громадянам і державі, що треба для того, щоб електронний уряд став корисним та ефективним.

Крім того, необхідно розуміти, що електронний уряд – це не модна іграшка, а найважливіший, реальний інструмент демократизації нашого суспільства, який може допомогти вирішити багато проблем, зокрема, зняти соціальну напругу в нашому суспільстві. Яка в свою чергу виникає через драгуюче невдоволення від багатократних відвідувань офісів різноманітних структур аж до жеків. А це означає, що для українців повинні бути створені

умови реального доступу до сучасних інформаційних технологій. В першу чергу, йдеться про можливість фізичного доступу до комп'ютерів.

Електронний уряд сформувався виходячи з розуміння держави як постачальника послуг, де інформаційні технології повинні працювати на інтереси широких верств, забезпечуючи надання послуг громадянам і організаціям з боку держави.

Отже, створення електронного уряду неможливе без серйозних якісних змін у всіх сферах суспільного життя і, насамперед, у відносинах влади та суспільства. Саме тому розвитку електронного уряду має передувати створення відкритого суспільства, відкритої економіки, що закономірно передбачає глибокі зміни в інформаційному обміні, створення умов доступу громадян і суспільства в цілому до інформації, що раніше для них була повністю або частково закритою.

Список використаних джерел

1. Khan A. A. The Relevance of Good Governance Concept : Revisiting Goals, Agenda and Strategies. URL : <http://mppgnsuintlconf.org/docs/2.%20Akbar%20Ali%20Khan.pdf>.
2. Goga G. L. Good Governance in the EU. *Acta Universitatis Danubius. Juridica*. 2009. Vol. 5. № 1. URL : <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/juridica/article/view/205/194>.
3. Kohler-Koch B. Interdependent European Governance. *Linking EU an National Governance* / ed. by Beate Kohler-Koch. Oxford : OUP, 2003. P. 10-12.
4. Демкова М. С., Коліушко І. Б. Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління. *Інформаційне суспільство. Шлях України*. К. : Бібліотека інформаційного суспільства. 2004. С. 138-143.
5. Клімушин П. С., Серенок А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.
6. Кудрявцев О. Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі: монографія ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва. ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 184 с.
7. UN. Department of Economic and Social Affairs: World Public Sector Report 2003: E-Government at the Crossroads, New York : United Nations, 2003. URL : <http://www.gsdr.org/document-library/the-world-public-sector-report-2003-e-government-at-the-crossroads/>
8. Баранов О. Електронний уряд в Україні? Буде! Коли? URL : <http://www.dt.ua/3000/3050/33406/>.
9. Меркулова Т. В., Кононова Е. Ю. Развитие электронного правительства в Украине на фоне мировых тенденций. *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES. (Журнал институциональных исследований)*. 2010 № 4, т. 2. URL : <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/04/20/1268025692/JIS2.4-7.pdf>.

10. *Клімушин П. С.* Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. 524 с.

Попович Терезія Петрівна

*доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Ужгород, Україна)*

КАТЕГОРІЯ «ЦІННОСТІ» У ПРАВОВОМУ ВИМІРІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Теорія цінностей знаходить відповідне застосування не тільки у філософській, але й у правовій сферах. Система правового регулювання включає у себе різноманітні цінності, оцінки, оціночні критерії, норми, соціальні інститути. Правові цінності й оцінки мають регулятивне значення. Правові норми, у свою чергу, набувають якостей цінностей і стають об'єктом оцінки [1, с. 31-32]. Взагалі питання зіставлення правових цінностей та правових норм (аспекти їх єдності та розмежування) є предметом аналізу широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників [2].

Разом з тим ціннісний характер набувають і охоплені правом людські вчинки, правова поведінка осіб. Саме ж право в його цілісності та його історичному розвитку як в окремій країні, так і у всезагальному історичному масштабі також є об'єктом тих чи інших оцінок [1, с. 32].

Розвиток ... права конкретної країни залежить від певних усталених уявлень, ідей та звичаїв, які втілюються у стереотипах поведінки (архетип) та відтворюються, тобто мають безперервний характер. Поведінка формується лише в певному соціальному контексті, оскільки індивід тільки в ньому може переслідувати інтереси, які базуються на його природжених цінностях. Таким чином, утворюється відкрита соціальна система узгодження інтересів індивідів, заснованих на усвідомленні спільності щодо певних природжених цінностей. При цьому система цінностей, яка складається, може мати поліваріантний характер, що зумовлено саме природними потребами та інтересами індивідів [3, с. 112-113].

Пошуками аксіологічних витоків права займалися мислителі-філософи з давніх-давен. У той же час саме на сучасному етапі (XX–XXI ст.ст.) можемо спостерігати підвищену наукову зацікавленість щодо ціннісних аспектів права. Це пояснюється низкою причин, зокрема: 1) відносно пізнім

формуванням та веденням у науковий обіг понять «цінності», «аксіологія», «правова аксіологія (аксіологія права)», «аксіосфера права»; 2) нестійким характером системи цінностей права, її змінною природою. Ціннісна ієрархія також носить конкретно історичний характер. Зміна суспільно-історичної епохи зумовлює зміну суспільних ідеалів, мети для людини і людського суспільства, а відповідно і змісту цінностей, у тому числі й правових. При цьому може мати місце як тотальна заміна окремих ціннісно-правових складових чи трансформація їхньої ролі та значення у ієрархії цінностей, так і оновлення сутнісного наповнення уже усталених цінностей. До прикладу, безперечно, що базовою фундаментальною цінністю є людина, її права та свободи. Людина як трансцендентно-трансцендентальна сутність була об'єктом дослідження вчених-науковців протягом усієї історії генезису людства. Але розуміння певних ідеалів, людських орієнтирів, пріоритетів набуває нового змісту: від сповідування ідей так званого «давнього гуманізму» до формування ідеології «трансгуманізму», від прав людини першого покоління до набуття значущості проблеми забезпечення четвертого покоління прав людини на сучасному етапі (еволюційність та мінливість самих прав і свобод людини).

У контексті дослідження окремих аспектів категорії «цінності» у правовій площині, доцільним є детальніше висвітлення та характеристика понять «аксіології права» та «аксіосфери права».

У цілому, аксіологію права (правову аксіологію) можна визначити як складову філософії права, яка вивчає ціннісний аспект права, тобто цінності права, правові цінності та право як цінність, а також ціннісний аспект юридичних науки й освіти [4, с. 14]. Так, правова аксіологія досліджує певні ідеальні сутності (цінності), які є першоосновою права та його метою. Виникнення ціннісного підходу пов'язане з появою поза пізнавального ставлення суб'єкта до об'єкта, що й мало у кінцевому рахунку призвести до усвідомлення цього відношення як ціннісного [5, с. 328].

Що ж до аксіосфери права, то вона є складною системою, елементами якої є центровані навколо основоположної ідеї правові цінності та ієрархізовані на основі культурних, історичних, політичних, правових та інших особливостей суспільства екзистенційні цінності права [6, с. 176]. Аксіосфера права також може мислитися як реальний світ цінностей, які перебувають у правовому просторі та мають правовий вимір.

Саме граничність аксіосфери права зумовлює її існування на декількох рівнях і, як наслідок – вираження не лише ціннісного ставлення будь-якого суб'єкта до права, але й його внутрішню ціннісну обґрунтованість. При цьому, ціннісна обґрунтованість права відображає ключовий момент його ефективності, оскільки в ньому зосереджується проблема легітимності права. Аксіосфера ж права служить певним полем переходу аксіологічного

аспекту права в деонтологічній, і в її рамках кожен окремий суб'єкт визначає для себе критерії необхідності права, пізнає важливість підкорення йому [6, с. 49].

Узагальнюючи їх основні позиції, набуває сенсу розкриття змісту таких смислових конфігурацій, як: правові цінності, цінності права (цінності у праві) та право як цінність.

Перш за все, право саме є визначною цінністю, яка сформувалася історично. Як цінність воно включає дві складові: інструментальну і власну цінність [7]. Перша проявляється в тому, що право є засобом регламентації суспільного життя. Вносячи до нього нормативні начала, право дає можливість взаємоузгодити різноманітні цінності особистостей, окремих спільнот і соціуму загалом.

З іншого боку, право є феноменом культури. Власна його цінність пов'язана з тим, що називається духом права і полягає у прагненні застосовувати для розв'язання конфліктів лише правові методи. Право як засіб регулювання соціальних відносин та як культурне явище становить водночас і соціальну, і особистісну цінність [8, с. 18-19].

У свою чергу, варто наголосити на відсутності наукової єдності щодо необхідності диференціації понять «правові цінності» та «цінності права». Так, ряд авторитетних вчених (зокрема, О. О. Бандура) не розмежовують терміни «правові цінності» та «цінності права», вживаючи їх взаємозамінно. Інші ж змістовно розділяють ці конфігурації (до прикладу, К. В. Горобець).

Якщо звернутися до аналізу змісту «Великої юридичної енциклопедії», то при інтерпретації категорії «аксіологія права» висвітлюється поняття цінностей права як загальнолюдських одиниць, які впроваджуються правом у життя суспільства. Окрім цього, подається характеристика цінності самого права як феномену (права як цінності).

Це ж джерело, висвітлюючи природу аксіосфери права, наголошує на принциповому розрізненні двох типів цінностей, що існують у правовій реальності: правових цінностей та цінностей права. Правові цінності є ейдетичними, тобто це феномени, що визначають зміст, мету та сутність права. Вони існують винятково як складові правової реальності і поза правом реалізовуватись не можуть (суб'єктивні права, юридичні обов'язки, правопорядок, правова норма тощо). За поширеною класифікацією цінностей, відповідно до якої виділяються цінності-цілі та цінності-засоби, правові цінності у більшості випадків є цінностями-засобами, оскільки вони відіграють функціональну роль у правовій системі [4, с. 14-18]. У цьому контексті правові цінності виступають як власне-правові феномени, що лежать в основі права та виступають засобами пояснення правової реальності [9, с. 94].

Другий тип цінностей, що входять до змісту аксіосфери права, – це цінності права. Вони є природними та суспільними благами, що захищаються

та забезпечуються правом унаслідок їх значущості й корисності для людини та суспільства. Якщо правові цінності виступають цінностями-засобами, то цінності права є цінностями-цільми, які визначають змістовне наповнення правової системи, зумовлюючи її соціокультурну специфіку. При цьому коло цінностей права, які існують і за межами права, є набагато ширшим за коло правових цінностей, інтерпретація яких пов'язана із самим існуванням права та специфікою правового мислення (до їх числа належать: життя, здоров'я, честь, гідність тощо) [4, с. 26].

У рамках дослідження аксіологічних засад правових систем І. Мішина також чітко розмежує окреслені поняття. Так, під цінностями в праві вона розуміє смисло- та системоутворюючі цінності, що мають духовну природу (свобода, справедливість, рівність, милосердя та ін.), сприйняті правом, розкриті у змісті права, такі, що одержали правову форму. Право в цьому випадку – інструмент, що втілює та реалізовує цінності. Правові ж цінності – це юридичні засоби, а саме правові норми, юридичні факти, правові відносини, правові принципи, формальні джерела права, акти безпосередньої реалізації й акти застосування права та ін., тобто інструменти самого права, що мають ціннісний зміст [10, с. 84].

Звичайно, обрана тематика слугуватиме предметною характеристикою майбутніх наукових досліджень, враховуючи її значимість та багатоаспектність. Втім, узагальнивши різні наукові підходи щодо визначеної проблематики, варто зауважити, що цінностями право в будь-якому випадку визнає як певні загальнолюдські орієнтири (життя, гідність, свобода, рівність), які виходять за рамки правової сфери, тобто є пріоритетами і для інших соціальних сфер, так і власне іманентні цінності, що притаманні виключно праву, виходячи з його природи (суб'єктивні права, юридичні обов'язки, правова норма, правопорядок). Також слід наголосити, що система цінностей у праві характеризується певним ступенем ієрархії, вищий щабель якої відповідно включає базові, релятивно сталі величини (навіть якщо має місце часткова трансформація їх сутнісного наповнення). На нижчому ж рівні перебувають другорядні ціннісні пріоритети, що мають мінливу природу та чітко детерміновані потребами та вимогами відповідного часового проміжку (культурно-історичної епохи).

Список використаних джерел

1. *Неновски Н.* Право и ценности: пер. с болг. М. : Прогресс, 1987. 248 с.
2. *Daci J.* Legal Principles, Legal Values and Legal Norms: are they the same or different? *Academicus – International Scientific Journal*. S. 109-115. URL : <http://www.academicus.edu.al/nr2/Academicus-MMX-2-109-115.pdf>.
3. *Савчин М. В.* Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. Вісник Конституційного Суду України. 2010. № 1. С. 111-120.

4. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 2: Філософія права. 2017. 1128 с.
5. *Чефранов А. Б.* Проблеми застосування теорії цінностей у правових дослідженнях. Проблеми філософії права. 2005. Том III. № 1-2. С. 327-337.
6. *Горобець К. В.* Аксиосфера права та її компоненти: дис. ... к.ю.н.: 12.00.12. Одеса, 2012. 206 с.
7. *Рабинович, П. М.* Социалистическое право как ценность. Львов : Вища шк. : Изд-во при Львов. ун-та, 1985. 167 с.
8. *Бандура О. О.* Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) : автореф. дис. ... доктора філософських наук: 12.00.12. К., 2003. 40 с.
9. *Горобець К. В.* Аксиосфера права : философский и юридический дискурс : монографія. Одесса: «Фенікс», 2013. 218 с.
10. *Мішина І. Д.* Аксиологічні засади правових систем. *Порівняльне правознавство.* 2012. № 3-4. С. 84-90.

Присяжнюк Михайло Петрович

*доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРАВО СВІТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ : СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ

03 листопада 2018 року між Президентом України та Вселенським Патріархом Варфоломієм було підписано Угоду про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським Патріархатом. Відповідно до п.2.1 ст.2 Сторони Угоди домовились про взаємну системну роботу щодо створення та конституювання Автокефальної Помісної Православної Церкви в Україні з центром у місті Києві на підставі Томосу про автокефалію, наданого їй Вселенським Патріархатом, та її визнання іншими Автокефальними Православними Церквами [1].

15 грудня 2018 року в соборі Святої Софії в Києві відбувся помісний об'єднавчий собор українських православних церков. Учасники собору затвердили статут та обрали предстоятеля Православної церкви України.

05 січня 2019 року Вселенський Патріарх Варфоломій підписав Томос про автокефалію Української Церкви, що надав канонічної лагітивності процесу сторення помісної православної церкви в Україні під керівництвом Константинопольського Патріархату.

17 січня 2019 року Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи» (далі Закон України «Про зміну канонічної підлеглості») [2].

У роз'ясненні Міністерства культури України щодо зміни релігійними громадами підлеглості в канонічних та організаційних питаннях у зв'язку з прийняттям Закону України Закон України «Про зміну канонічної підлеглості» визначено чіткий механізм реалізації конституційного права релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням). Окрім того, у Міністерстві культури України вказують, що зазначена вище зміна юрисдикційного підпорядкування відповідає як міжнародним нормативно-правовим актам, так і законодавству України й базується на нормах у яких держава визнає право громадянина мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором, а також право релігійної громади на її підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості шляхом внесення відповідних змін до статуту (положення) релігійної громади [3].

З вказаного вище можна дійти висновку, що основним призначенням норм Закону України «Про зміну канонічної підлеглості» було створення передумов та правового підґрунтя для цивілізованого переходу релігійних громад до новоствореної Православної церкви України. За інформацією онлайн мапи парафій, що змінили церковну юрисдикцію на квітень 2019 року до Православної церкви України приєдналися понад 500 парафій (релігійних громад) [4].

На жаль, процес зміни підлеглості релігійних громад часто супроводжується порушення прав та свобод віруючих. Зокрема, голова Представництва Української Православної Церкви при європейських міжнародних організаціях єпископ Баришівський Віктор вказує: «на сьогодні (25 березня 2019 року)... 62 храма були захоплені рейдерським шляхом, а в 137 випадках територіальна громада проголосувала за перехід, але релігійна громада виявила бажання залишитись в Українській Православній Церкві, хоча і такі випадки входять у вказану раніше цифру 500. Більш того, якщо жителі села лише тільки починають обговорювати цю тему, храм нібито вже опиняється в Православній церкві України» [5].

Судова практика також вказує на значне зростання кількості спорів пов'язаних з порушенням релігійних прав та свобод громадян України. Так, у Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься інформація про такі справи: «Про визнання недійсним рішення загальних зборів Релігійної

громади та рішення парафіяльних зборів Релігійної громади», «Про визнання незаконним рішення, оформленого протоколом №1 загальних зборів Релігійної організації», «Про визнання незаконним та скасувати рішення громадян в частині переходу церковної громади до Православної Помісної Церкви України (ППЦУ), оформлене протоколом № 1», «Про визнання протиправними та скасування рішень загальних зборів», «Про визнання рішення загальних зборів недійсним», «Про визнання протиправним та скасування рішення про внесення змін до відомостей про юридичну особу та розпорядження про реєстрацію статуту релігійної громади у новій редакції» тощо.

Враховуючи існуючу ситуацію із захистом прав віруючих за умови зміни канонічної приналежності релігійної громади необхідно вказати норми, що сприятимуть його ефективній реалізації.

Відповідно до ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження [6].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі Закон) завданнями цього Закону є забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії.

Частиною 2 статті 4 Закону передбачено, що будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

При цьому держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству (ч. 3 ст. 5 Закону).

Згідно з ч.2 ст.8 Закону членство в релігійній громаді ґрунтується на принципах вільного волевиявлення, а також на вимогах статуту (положення) релігійної громади. Релігійна громада на власний розсуд приймає нових та виключає існуючих членів громади в порядку, встановленому її статутом (положенням).

Відповідно до п.2.4 статутних документів вказаних Релігійних громад «Вищим органом парафіяльного управління є Парафіяльні збори, які за посадою очолює настоятель. Пунктом 2.5 передбачено, що до складу Парафіяльних зборів належать священнослужителі, церковнослужителі, а

також миряни, які досягли 18-річного віку, визнають обов'язковість Статуту про управління УПЦ, регулярно беруть участь у богослужінні, сповідуються та причащаються, перебувають у канонічному послухові до настоятеля і не перебувають під забороною чи церковним судом, що забороняє повноцінну участь у богослужбовому житті.

Вказані норми дають обґрунтовані підстави стверджувати, що органи виконавчої влади з реєстраційними повноваженнями та суди мають дослідити, в першу чергу, чи більшість громадян, які ініціювали зміну канонічної приналежності вказаних релігійних організацій, є членами цих релігійних громад у розумінні їх статутних документів. Окрім того, потребує чіткого роз'яснення питання підсудності справ, що стосуються спорів про зміни підлеглості релігійних громад.

Список використаних джерел

1. Угода про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським Патріархатом. Президент України: [офіційний веб портал]. URL : <https://www.president.gov.ua/administration/ugoda-pro-spivrobotnictvo-ta-vzayemodiyu-mizh-ukrayinoyu-ta-482>, вільний.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юрид... Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19>, вільний.
3. Роз'яснення Міністерства культури України щодо зміни релігійними громадами підлеглості в канонічних та організаційних питаннях у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи» Міністерство культури України [офіційний веб портал]. URL : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245468658&cat_id=244913751, вільний.
4. Перехід церковних громад до ПЦУ. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ.
5. В УПЦ розповіли про релігійні конфлікти та механізм захоплення храмів у фактах і цифрах (+відео, оновлено). Українська Православна Церква: [офіційний веб портал]. URL : <http://news.church.ua/2019/03/26/v-upc-rozpovili-pro-religijni-konflikti-ta-mexanizm-zaxoplennya-xramiv-u-faktax-i-cifrax>, вільний.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Процько Максим Ігорович

студент юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Становлення сучасного адміністративно-територіального устрою України має багатотисячолітню історію. У різний час окремі регіони українських земель перебували під владою іноземних держав: Польщі, Литви, Австро-Угорщини, Туреччини, СРСР тощо. І це значно вплинуло на розвиток державотворчих процесів.

В Україні першими спробами територіального поділу можна вважати існування земель-князівств за часів Київської Русі. Як зазначає Я. Верменич, система адміністративного управління Київської Русі генетично виросла із родоплемінного ладу і військово-десятинної організації, але була істотно скоригована розвитком місцевого самоврядування (віча) і зміцненням спадкових князівських династій, регламентацією правових відносин [1, с. 23].

Київська Русь виникла у IX столітті, а до її складу входили такі українські землі: Київська, Чернігово-Сіверська, Переяславська, Волинська і Галицька. Адміністративно-територіальна система ранньофеодальної Руської держави була розгалуженою. П. Ф. Гураль пише, що об'єднання вервей утворювали волості або ж удільні князівства, що підпорядковувалися центру. Таким чином, Київська Русь не була абсолютно унітарною державою. А ознаки федералізму були властиві їй ще з моменту утворення [2, с. 63-65].

У період політичної роздробленості Давньоруська держава збереглася, проте змінила форму. На зміну відносно єдиній централізованій монархії прийшла монархія федеративна [3, с. 1].

У 1199 р. Галичину та Волинь об'єднує волинський князь Роман Мстиславович і утворює Галицько-Волинське князівство [4, с. 259]. І. Крип'якевич, аналізуючи організацію державної влади в Галицько-Волинському князівстві, вказує на те, що влада належала князю, який спирався на феодальну верхівку країни – великих землевласників (бояр, місцевий патриціат). І це визначало жорстку централізовану модель управління адміністративно-територіальними одиницями, яка діяла до моменту входження українських земель до складу Великого князівства Литовського та Польського королівства.

До кінця XIV ст. Велике князівство Литовське захопило Волинь, Київщину, Переяславщину, Чернігово-Сіверщину та Поділля. На консервативні напрями

політики Литви вказує відоме гасло тих часів: «Ми старини не рухаєм, а новини не уводим» [5, с. 5], тому зберігався поділ українських земель на волості та округи, але удільні князівства замінювалися намісництвами.

У середині XIV століття Галичина потрапила під владу Польщі. Зберігалася руська адміністративна система староств: разом з намісниками короля – каштелянами – старости зосереджували у своїх руках майже всю політичну і судову владу. Їм підлягали місцеві городові воєводи [4, с. 26].

1 липня 1569 року Польське королівство та Велике князівство Литовське на сеймі представників привілейованих станів у м. Любліні підписали угоду про об'єднання в одну державу – Річ Посполиту. В умовах колонізації території сучасної України поділялась на 6 воєводств: Руське (із центром у Львові), Белзьке (Белз), Волинське (Луцьк), Київське (Київ), Подільське (Кам'янець), Брацлавське (Брацлав). У 1635 р. утворилося Чернігівське воєводство з центром у Чернігові. Стосовно державного правління Я. Верменич підкреслює, що королівську владу, виборну без права передавання її у спадок, обмежувала конституція, прерогатива ухвалення якої належала Вальному сейму. Регіональні інтереси забезпечувалися значною мірою завдяки місцевим сеймикам – поруч з державним централізованим правлінням існувало станове самоврядування [1, с. 27].

На наш погляд, важливою сторінкою в історії формування адміністративно-територіального устрою України була доба козацької держави – Війська Запорозького та здобутків Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, коли держава була різновидом військово-демократичної республіки, територія якої поділялася на полки та сотні, що склалися з куренів, де розміщувалися військові підрозділи козаків. У межах вище наведених адміністративно-територіальних одиниць вся адміністративна, військова та судова влада належала полковникам, сотникам та отаманам, що контролювали майже всі сфери життя суспільства, окрім релігійної. Цій системі управління були притаманні ознаки децентралізації, зумовлені введенням національно-визвольної війни українським народом.

Геополітичні зміни в кінці XVIII століття були головною умовою входження території України до складу двох могутніх імперій – Російської та Австро-Угорської. У процесі ліквідації української автономії Росія поступово вводила поділ на губернії (намісництва) та повіти, а Австро-Угорщина – на провінції (коронні краї), які поділялися на округи (у Закарпатті – жупи). В обох імперіях адміністративні межі проводилися довільно, без врахування економічної доцільності, регіональних, етнічних особливостей [1, с. 32].

Наступним етапом у формуванні адміністративно-територіального устрою України стала доба існування УНР та ЗУНР. Визначальною в той час стала концепція, запропонована М. Грушевським, що передбачала заміну

генерал-губернаторського устрою земельним. Вона базувалася за принципом децентралізації та надання права місцевого управління територіальним громадам. 22 січня 1919 року у Києві відбулося урочисте оголошення універсалу про об'єднання УНР та ЗУНР, що стало важливою подією в житті українського народу.

Сучасна модель керування адміністративно-територіальними одиницями зародилася приблизно в березні 1920 року. Саме в цей час більшовицька влада поставила собі за мету сформувати адміністративно-територіальний устрій Радянської України, ліквідувавши при цьому залишки недержавного минулого.

Ієрархія територіальних утворень у СРСР зазнавала значних змін: політичними регіонами першого порядку стали союзні, другого – автономні республіки (в УРСР Молдавська автономія). На третьому рівні існували області (з 1932 р.), економічні адміністративні райони (у 1957–1965 рр.), міста обласного підпорядкування. Політичними одиницями четвертого порядку стали райони, території міських, селищних і сільських рад, райони міст обласного підпорядкування тощо [1, с. 35].

Зараз, за відсутності закону про адміністративно-територіальний устрій України, чинні положення «Про порядок вирішення питань адміністративного устрою Української РСР» від 12 березня 1981 р., що передбачають функціонування надмірно подрібнених адміністративно-територіальних одиниць.

Сучасна система поділу України на 24 області і 2 міста республіканського значення та Автономну Республіку Крим не відповідає політичним, економічним, етнічним та соціальним засадам незалежної української держави [6, с. 672].

На цьому етапі формування української державності такий штучно-створений політичний інститут не забезпечує стабільності територіальних утворень, оскільки покликаний допомагати владі здійснювати тотальний контроль над усіма сферами життя суспільства, що не відповідає ідеям демократизації.

Таким чином, підсумовуючи вище сказане, можна дійти висновку, що на шляху розбудови української державності її адміністративно-територіальний устрій неодноразово змінювався і варіювався залежно від впливу різних чинників, які безпосередньо визначали місце та роль людини в суспільстві та державі.

Список використаних джерел

1. *Верменич Я.* Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. *Український історичний журнал.* 2005. № 4. С. 23-37.

2. *Гураль П.Ф.* Територіальна громада в Україні : історико-правове дослідження. Львів : ЛЬВДУС, «Край», 2008. 65 с.
3. *Котляр М.* «Розвідка» на Русі в XII – XIII ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки* : Міжвід. зб. наук. пр. 2007. Вип. 16 (1).
4. *Крип'якевич І.П.* Галицько-Волинське князівство. К., 1984. 26 с.
5. *Грушевський М.* Історія України-Руси : у 11 т. 12 Кн., Т.1. 1991. 388 с.
6. Конституція України : Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. ; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Харків : Видавництво «Право»; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 672 с.

Пунда Олександр Олегович

провідний науковий співробітник

Університету Державної Фіскальної Служби України,

доктор юридичних наук, доцент

(м. Ірпінь, Україна)

ОСОБИСТА СВОБОДА ЛЮДИНИ – БАЗОВА ПРАВОВА ЦІННІСТЬ

Коли ми ведемо мову про правове регулювання особистої свободи людини, привертає увагу ціннісно-етична характеристика цього явища. Так, професор В.М.Селіванов наголошує: «Поведінка людини сучасного демократичного суспільства третього тисячоліття, коли вже, незалежно від різноманітних форм дезінтеграції, спостерігається зростаюча духовна єдність людства, що має стати об'єктивною основою визрівання єдності його правового розвитку, його правової організації, має бути, насамперед, морально виправданою, все більше опосередковуватися моральними засадами, що мають становити підґрунтя конкретно-історичних правових законів. Той закон, який суперечить моральним засадам, має визнаватися недосконалим юридичним актом» [1, с. 84].

Моральне наповнення змісту основних прав людини сьогодні (у тому числі і права на свободу) перетворюється на провідний чинник. Наприклад, С. Добрянський вказує, що права людини – це певні її можливості, об'єктивно зумовлені характером та досягнутим рівнем розвитку суспільства (котрі на сучасному етапі зазнають відчутного міжнародного впливу), які обґрунтовані з позицій моральних норм, домінуючих у відповідному суспільстві, спрямовані на забезпечення гідних умов існування та нормального розвитку людини, а отже, – й на утвердження її самоцінності як унікальної родової біосоціальної істоти [2, с. 40].

Отже, моральний чинник реалізації свободи у праві перетворюється на важливий елемент окреслення меж її здійснення і пояснює численні випадки апелювання до «моральних засад суспільства» у новітньому законодавстві.

«Проблема, з якої починається етика як теорія моральної діяльності, – це проблема свободи. Чому це так – не важко зрозуміти. Дія є моральною, коли вона ґрунтується на виборі в полі протистояння добра і зла. Таким чином, її визначення як моральної передбачає свободу людини, її здатність обирати. В моральному розумінні мій учинок чогось вартий (похвали або осуду) лише в тому разі, коли я міг його й не здійснити, а обрати якийсь інший варіант поведінки», – зазначає професор Віктор Малахов [3, с. 259].

Проте існують і дещо відмінні тлумачення явища свободи як етично-моральної категорії. «Моральна поведінка – це завжди вибір, це творчість. Але останнє неможливе без свободи. Без свободи немає особистості. Немає моралі, – зазначає професор Леонід Попов, і продовжує, – але що є свободою? Можливість вибору між добром і злом. Так тлумачать свободу релігійні (і не тільки) дослідники. Проте від такого тлумачення, на нашу думку, віє певним формалізмом. Чи можливо вважати по-справжньому вільною людину, яка «вільно» обирає брехню, насильство, зраду, тобто те, що суперечить самій сутності людини, її вищому призначенню? ...Чому ми повинні вважати вільним злочинця?! І справа тут не тільки в тому, що індивід часто стає рабом гріха, зла, аморальних бажань. А тому, що злочинець реалізовує низьку частину своєї душі, ті схильності, що зовсім не є уособленням людини. У природі людини є, зрозуміло, і світле, і темне, низьке. Але лише у доброму, світлому людина реалізує свою свободу, свою сутність. У іншому випадку вона перетворюється у дикого звіра, низьку істоту. Якщо перейти на релігійні терміни, то тільки у стремлінні до Бога, а не до сатани, людина стверджує свою моральну свободу, свою сутність. ... Моральна свобода не полягає у виборі між добром і злом. Моральну свободу детермінує лише добро. Сам вибір полягає в з'ясуванні найбільш оптимальних способів ствердження добра у конкретній ситуації, тому що добро існує не в чистому вигляді, а через розмаїття вчинків людини» [4, с. 90].

Виходимо з окреслених позицій, враховуючи, що природноправовий підхід до цього явища також ґрунтується на неухильних вимогах дотримання моральних критеріїв вибору поведінки.

«Інакше кажучи, – зауважує В. А. Малахов, – свобода стає моральною проблемою для людини лише за припущення, що, реалізуючи ті чи інші дії, обираючи певні цілі, цінності, варіанти поведінки, віддаючи перевагу тим або іншим хотінням, мотивам тощо, людська особистість разом з усім цим обирає насамперед саму себе, вільно визначає загальну практичну скерованість свого буття – що, власне, й охоплюється поняттям «воля». Таким чином, з-поміж усяких форм, різновидів свободи найбільш істотною і засадничою з

погляду етики виявляється свобода волі – здатність людини вільно визначати власну життєво-практичну спрямованість як певного роду ціле» [3, с. 264].

Практично мова йде про свободу вибору (поведінки), яка передує всім іншим проявам свободи людини. Згаданий нами професор В. А. Малахов до числа інших різновидів відносить: свободу дії, свободу творчості і свободу самореалізації. Під свободою дії він пропонує розуміти «свободу реалізувати свої наміри, досягати власної мети, використовуючи потрібні для цього знаряддя і засоби, подібна свобода – право робити те, що хочеш, – можливо, найбільш елементарний, але разом з тим і найзагальніший вираз того, що люди звичайно вкладають у поняття свободи». Свобода творчості, за Малаховим, – це «право людського суб'єкта втілювати свої мрії й задуми, створювати щось нове, підвладне лише власним законам. Від свободи дії в широкому розумінні свобода творчості відрізняється передусім не утилітарною спрямованістю (творчість переважно має на меті внутрішню досконалість свого предмета, а не задоволення нагальних життєвих потреб) – відтак зосередженістю у сферах мистецтва, науки, філософії тощо. Під свободою самореалізації, пропонується розуміти можливість бути собою, реалізувати призначення, що становить основу невід'ємних прав людської особистості» [3, с. 261].

Етичне розуміння свободи як визначного елементу людських цінностей і її зіставлення з антисвободою властиве практично всім етапам розвитку суспільствознавчих наук. Так, Платон, обґрунтовуючи власне розуміння поняття «демократія», викладене у праці «Держава», описує її ідеальний стан – це сукупність вільних людей, бо «в державі з'явиться повна свобода і відвертість, і можливість робити, що хочеш». У той же час Платону належить тонке зауваження, що необмежена свобода веде до тиранії. Він далі пише: «Із крайньої свободи виникає найбільш велике і жорстоке рабство» [5, с. 82].

Категорії моральності та розумності, таким чином, перетворюються на важливі чинники відокремлення свободної поведінки людини від її свавільної свободи вчиняти будь-які вчинки відповідно до власних бажань.

Особливою гостротою щодо виявлення критеріїв відмежування таких моделей поведінки відзначається процес здійснення безпосередньо «права на свободу» у її різноманітних публічноправових і приватноправових проявах.

Підсумовуючи, зазначимо такі принципові положення.

Свобода у праві – це сукупність визнаних суспільством правових вибаг фізичної особи (людини, громадянина), у яких відображаються на рівні різного роду моделей її природні можливості формування власної поведінки у найбільш загальному вигляді у певний історичний період.

Право на свободу – це сукупність нормативно-правових конструкцій регулювання морально-зумовленої поведінки фізичної особи (людини, громадянина) у різноманітних проявах свободи у праві.

Навіть приблизне законодавче окреслення сфер прояву свободи у праві виявляється винятково складним. Проте на певному етапі історичного розвитку суспільство акцентує увагу на окремих проявах свободи, які є найбільш важливими з точки зору сучасників.

Право на свободу може реально здійснюватись лише в умовах суспільного режиму «свободи», в основі якого лежить індивідуалістично-солідаризуючий механізм забезпечення існування культурно-історичного суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Селіванов В. Свобода, відповідальність і моральність. Юридичний вісник. 2001. № 2. С. 84.
2. Добрянський С. Права людини : деякі проблеми загальної теорії. Юридична Україна. 2003. № 5. С.40.
3. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : навчальний посібник. К. : Либідь, 2001. 288 с.
4. Попов Л. А. Этика : Курс лекций. М. : Центр, 1998. 160 с.
5. Основи політології (курс лекцій) / Вдовичин І. Я., Денисенко В. М. та ін. / за ред. Кухта Б. Л. Львів : Навчально-дослідницький центр Народного Руху України, 1992. Ч. II. С. 82.

Рижук Ірина Володимирівна

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРИНЦИП НЕСУМІСНОСТІ МАНДАТА ПАРЛАМЕНТАРІЯ : ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Несумісність депутатського мандата з певними посадами в системі державного та муніципального управління теоретично виходить з принципу поділу влади та має на меті забезпечити незалежність депутата. Крім того, це правило обумовлено необхідністю забезпечення найбільш ефективної діяльності парламенту, а також створення реальної можливості для активного виконання депутатами своїх функцій.

З приводу сумісництва виникає багато запитань: окрім прямого порушення закону і норм Конституції, чому ці люди отримували заробітну плату за обома посадами, хто виконував їхні функції у парламенті, коли вони

перебували за іншим місцем роботи, та не вже не було можливості знайти достойних фахівців, які б могли очолити інші займані ними посади?

З більшістю країн світу у своєму законодавстві містить положення щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності.

Здійснивши аналіз зарубіжного законодавства, виділимо наступні види несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності:

1. За джерелом закріплення: конституційні, законодавчі, звичаєві. Насамперед, ці норми можуть міститись у конституціях держав. Наприклад: ст. 70 Конституції Республіки Кіпр закріплює: «Посада депутата несумісна з посадою міністра, члена громадських зборів або муніципальної Ради, включаючи пост мера, з положенням службовця в Збройних Силах і силах безпеки Республіки або з будь-якою іншою державною посадою, а якщо йдеться про турка-депутата – і з функцією релігійного діяча» [1], або несумісність депутатського мандата з мандатом глави держави встановлена, наприклад, у ч. 5 параграфу 20 Конституції Угорської Республіки [2], ч. 1 ст. 21 Конституції Чеської Республіки [3], припинення депутатських повноважень у день обрання члена Парламенту Президентом республіки передбачено ч. 2 параграфу 27 Основного Закону Фінляндії [4].

Окрім конституційного закріплення принципу несумісності, виділимо законодавчий рівень закріплення: ст. 59 Федерального Конституційного Закону Австрії виключає членство в Європейському парламенті: «Жоден член Національної ради, Федеральної ради або Європейського парламенту не може одночасно входити до складу одного з двох інших представницьких органів» [5].

Третій вид – це закріплення несумісності на рівні звичаїв та судових прецедентів. Наприклад, у Конституції Франції жодних норм з цього приводу не міститься, але в державі встановлено цей принцип конституційною практикою і діє прецедент, згідно з яким дія депутатського мандата зупиняється в момент обрання особи президентом. Першим, хто прийняв таке рішення, був президент М. Помпідю [6, с. 554].

2. За переліком посад, обіймання яких забороняє депутату бути членом парламенту. У державах різняться перелік посад, які є несумісними із депутатським мандатом. Це може бути як в Україні заборона займатись оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичною практикою у вільний від виконання обов'язків народного депутата час, або може бути заборона обіймати посади в деяких державних органах. Як зазначає професор В.М. Шаповал, в Іспанії, Люксембурзі, Фінляндії тощо несумісність стосується лише окремих, найвищих посад, перелік яких зазвичай обмежений.

Наприклад, у ст. 70 Конституції Іспанії до кола вказаних посад віднесені посади суддів конституційного суду; вищі посади членів державної

адміністрації, визначені спеціальним законом; посада народного заступника – спеціального парламентського уповноваженого, який здійснює контроль за додержанням прав громадян; посади суддів та інших членів судів, а також прокурорів; посади професійних військових дійсної служби, а також посади кадрових співробітників поліції та служби безпеки; посади членів виборчих комісій [7, с.163].

У ст. 57 Конституції Королівства Нідерланди встановлено, що кандидатом на парламентських виборах не може бути зареєстрована особа, яка обіймає посаду міністра, державного секретаря, члена Державної Ради, члена Генеральної палати аудиту (Рахункової палати), судді Верховного Суду, Генерального прокурора [8, с. 289]

3. Залежно від часу пред'явлення парламентарію вимог щодо несумісності: довиборні, післявиборні. З післявиборними все зрозуміло, парламентарій після його обрання повинен визначитись між попередньо займаною посадою та місцем у парламенті. А ось щодо довиборних, то деякі держави у своєму законодавстві закріпили низку механізмів, які запобігають обранню осіб, які обіймають посади, що після обрання будуть несумісними з депутатським мандатом. Наприклад, у Бельгії кандидатом на парламентських виборах не може бути зареєстрована особа, яка обіймає посаду в органі державної влади або представницькому органі місцевого самоврядування. Конституція Данії встановлює, що кандидатом на парламентських виборах не може бути зареєстрована особа, яка вчинила діяння, що є несумісним із статусом члена парламенту (ч. 1 ст. 30 Конституції Королівства Данія).

В Ісландії кандидатом на парламентських виборах не може бути зареєстрована особа, яка обіймає посаду парламентського омбудсмана або судді Верховного Суду.

Не можемо не згадати про держави, де принцип несумісності закріплено «навпаки». Тобто особа, яка обрана парламентарієм, повинна суміщати свою діяльність з іншими посадами, передбаченими законодавством. Як приклад, наведемо Великобританію, де вважається, що для реалізації принципу політичної відповідальності уряду та окремих його членів перед представницьким органом міністри повинні бути одночасно й членами парламенту. Таке правило зазвичай діє в державах з парламентарною формою правління та двопалатним парламентом і поширюється переважно на членів нижніх палат. Таке ж саме правило встановлено і в багатьох країнах зі змішаною республіканською формою правління [7, с. 119].

Отже, аналіз законодавства зарубіжних країн щодо несумісності депутатського мандату з іншими видами діяльності показує різноманітні способи врегулювання цього питання, особливості яких обумовлена скоріш за все звичаєвими практиками, які формувались у державах протягом тривалого часу.

Список використаних джерел

1. Конституція Республіки Кіпр від 16.08.1960 р. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=117&page=4>
2. Конституція Угорщини від 01.01.2012 р. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=298>
3. Конституція Чеської Республіки від 16.12.1992 р. від 16.12.1992 р. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=106>
4. Конституція Фінляндії від 11.07.1999 р. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=139>
5. Австрийская республика. Конституция и законодательные акты / Под ред. Ильинского И. П., М. : Прогресс, 1985. 324 с.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : в 4 т. Тома 1-2. Часть общая : учебник / отв. ред. проф. Б. А. Страшун. 3-е изд., обновл. и дораб. М. : Издательство БЕК, 2000. 784 с.
7. *Шаповал В. М.* Конституційне право зарубіжних країн : підручник К. : АртЕК, Вища школа, 1997. 264 с.
8. Конституции зарубежных государств : учебное пособие / сост. проф. В. В. Маклаков. 2-е изд., исправ. и доп. М. : Издательство БЕК. 584 с.

Ричина Аліна Ярославівна

студентка магістратури юридичного факультету

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, функціонально уповноваженим здійснювати конституційний контроль. Охороняючи норми Конституції України, Конституційний Суд охороняє і всі права людини і громадянина, що закріплені в ній [2, с. 155]. Внесені до Конституції України зміни зумовили зміни до повноважень Конституційного Суду України (ст. 7 Закону), серед яких вважаємо надважливим «вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України».

Відповідно до ст. 1511 Конституції України Конституційний Суд вирішує питання про конституційність закону України за конституційною скаргою

особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Відповідно до ст. 56 Закону, суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права. Відповідно до статей 80, 81 Цивільного кодексу України, юридичною особою публічного права є організація, створена розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування і зареєстрована у встановленому законом порядку. Таким чином, з переліку суб'єктів, які можуть реалізувати право на конституційну скаргу, на законодавчому рівні були виключені юридичні особи публічного права, що, по-перше, не обґрунтовано в Пояснювальній записці ні до проекту Закону № 5336-1, ні до проекту Закону № 6427, по-друге, не дозволяє юридичним особам публічного права звертатися з конституційною скаргою до Конституційного Суду, що є сумнівним з погляду конституційності (ст. 55 Конституції України) положення ст. 56 Закону. У п. 41 Висновку Венеційської комісії щодо проекту Закону № 5336-1, акцентується увага на виведення з суб'єктів права на конституційну скаргу органів місцевого самоврядування як таких, що є юридичними особами публічного права.

Відповідно до ст. 1511 Конституції України предметом оскарження є застосований в остаточному судовому рішенні в справі особи закон України. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Закону предметом оскарження є закон України (його окремі положення), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, що загалом є тотожним положенню Конституції України. У цьому контексті важливо наголосити, що однією з вимог ст. 55 Закону до конституційної скарги є необхідність навести у ній обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини зазнало порушення внаслідок застосування закону. Таке положення є сумнівним, оскільки можливі випадки застосування неконституційного положення Закону в остаточному судовому рішенні, що не порушило право заявника. Також Конституційний Суд, незважаючи на індивідуальний характер конституційної скарги, під час дослідження порушення права чи інтересу особи не повинен визначати це питання ключовим, як це роблять суди загальної юрисдикції, оскільки предмет конституційного провадження є іншим. Ця вимога прямо не впливає з положень Конституції України і може тлумачитися як обмеження права особи на конституційну скаргу. Також у цьому контексті цікавим є положення ч. 3 ст. 89 Закону, відповідно до якого, якщо Конституційний Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким,

що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення. Таким чином, у цьому випадку, може відбутися лише реалізація приватної мети особи, що подала конституційну скаргу, без визнання неконституційним закону – публічної. Тому відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 423 Цивільного процесуального кодексу України, п. 1 ч. 5 ст. 361 Кодексу адміністративного судочинства України, п. 1 ч. 1 ст. 320 Господарського процесуального кодексу України, п. 4 ч. 2 ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України тлумачення судом закону у неконституційний спосіб (що встановлено в резолютивній частині рішення Конституційного Суду) та встановлена конституційність закону є підставою для перегляду конкретної справи особи за виключними обставинами. Це положення було предметом аналізу Венеційської комісії, що відображено у п. п. 43-45 Висновку Венеційської комісії щодо проекту Закону № 5336-1, та характеризувалося позитивно, як крок у напрямі запровадження конституційної скарги. Розуміючи ризики перетворення Конституційного Суду на «четверту інстанцію», вважаємо, що надання Конституційному Суду ч. 3 ст. 89 Закону, повноваження щодо визнання неконституційним тлумачення судом закону, є позитивним. Таким чином, на цьому етапі розвитку та становлення інституту конституційної скарги, Конституційний Суд має дискрецію щодо визнання неконституційним тлумачення закону судами загальної юрисдикції. Це розширює можливості Конституційного Суду захисту конституційного права осіб у межах реалізації ними інституту конституційної скарги. Варто звернути увагу на одну суттєву проблему нових процесуальних положень. Усі процесуальні кодекси, за винятком Кримінального процесуального кодексу, містять положення про можливість перегляду за виключними обставинами виключно у випадку, якщо рішення суду ще не виконано. Зважаючи на те, що рішення суду набирає сили після апеляційного оскарження або у випадку неподання апеляційної скарги після спливу строків апеляційного оскарження, ймовірність того, що рішення суду вже буде виконано після рішення Конституційного Суду – дуже велика, що нівелює можливість реалізації приватної мети суб'єкта, що подав конституційну скаргу.

Відповідно до ст. 57 Закону Секретаріат Конституційного Суду здійснює попередню перевірку конституційних скарг та може за результатами попередньої перевірки повернути конституційну скаргу заявнику, із правом подальшого повторного звернення. По-перше, треба зауважити, що така практика є розповсюдженою, і має на меті уникнути навантаження суддів Конституційного Суду скаргами, які мають істотні порушення, наприклад, щодо форми. У вже згадуваній ст. 57 Закону підставою для повернення скарги є невідповідність форми. Але Законом не визначено поняття «форми»

конституційної скарги і не визначаються вимоги до форми конституційної скарги. Високо вірогідною є можливість тлумачення «форми» конституційної скарги, як вимог ч. 2 та 3 ст. 55 Закону, що, зокрема, підтверджено в Регламенті. До них належить «обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону». На нашу думку, ці питання не можуть бути предметом перевірки Секретаріату Конституційного Суду, оскільки вони більшою мірою стосуються питання відкриття провадження чи розгляду справи за конституційною скаргою, що є в компетенції суддів Конституційного Суду, а не Секретаріату. Але оскільки ці положення містяться в Законі, Секретаріат може перевіряти виключно факт наявності обґрунтування без його оцінки. Відповідно до п. 4 параграфу 39 Регламенту, до вимог щодо форми відносяться вимоги статей 55, 56, та ч. 1 ст. 74 Закону. Передбачено, що впродовж одного робочого дня з моменту реєстрації Секретаріат має провести попередню перевірку конституційної скарги. Також Регламентом передбачено строк в один робочий день для передачі скарги судді-доповідачу. Особливої уваги заслуговують положення ст. 55 Закону, в контексті форми конституційної скарги. Так, у випадку, коли предметом оскарження конституційної скарги є не положення закону, а дії певних суб'єктів чи рішення суду. На наш погляд, неналежний предмет скарги не повинен вважатися порушенням вимоги до форми, оскільки це порушення є змістовним і стосується питання, що не належить до повноважень Конституційного Суду. Такі скарги мали б передаватися судді-доповідачу та виноситися ухвала про відмову у відкритті провадження колегією без можливості повторного подання такої скарги особою. Позитивним положенням Регламенту, що відсутнє в Законі, є вимога до Секретаріату вказати, яким саме вимогам Закону не відповідає конституційна скарга, у випадку повернення її суб'єкту права на конституційну скаргу. Необхідно звернути увагу, що строки подання конституційної скарги не припиняються у випадку повернення конституційної скарги заявнику Секретаріатом за результатами попередньої перевірки, оскільки, в Законі не передбачено припинення таких строків на період розгляду скарги Секретаріатом.

Порівняно з законопроектом № 5336-1 в чинному Законі позитивним є відсутність збору за подання конституційної скарги. У старому законопроекті пропонувалося встановити цей збір у розмірі 0,2% розміру мінімальної заробітної плати для фізичних осіб, 0,5% розміру мінімальної заробітної плати для юридичних. Такий розмір навряд чи можна було б вважати порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині обмеження доступу до правосуддя, але повна відсутність збору за подання конституційної скарги є позитивним законодавчим рішенням.

Зважаючи на вищезначені проблеми пропонуємо внести деякі зміни та доповнення до чинного законодавства України. Так, доцільно було б, використовуючи досвід Словацької Республіки, передбачити у Законі положення про те, що Суд, визначаючи Закон, інші акти або окремі положення неконституційними зобов'язує гілки влади привести нормативно-правову базу у відповідність. Крім того, враховуючи широкі повноваження зарубіжних моделей інституту конституційної скарги ефективно передбачити в законодавстві виняткові моменти, коли суб'єкт може звернутися з конституційною скаргою без проходження всіх етапів судового процесу. Також, виходячи із зарубіжного досвіду впровадження інституту конституційної скарги, можливо зазначити про доцільність розширення предмета оскарження, тобто права на оскарження не лише нормативно-правових актів (законів), але і актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, адже більшість актів нормативно-правового регулювання припадає саме на підзаконну нормативно-правову базу, яка в деяких випадках є суперечливою конституційним засадам.

Список використаних джерел

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 35. 376 с.
2. *Бабак М. А.* Індивідуальний захист прав та свобод людини і громадянина конституційною юстицією. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування. Д. : Ліра ЛТД, 2017. 255 с.

Розвадовський Володимир Іванович

*завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту
ВДНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

РОЛЬ Л. П. ЮЗЬКОВА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЦІННОСТІ

Про незалежність нашої Батьківщини мріяло багато поколінь українських патріотів. Тривалий період наша держава переживала складний, суперечливий період розбудови. На цьому шляху було здобуто, як успіхи, так і невдачі. Проте, незважаючи на всі перипетії і складнощі державотворчого процесу,

можна впевнено констатувати, що в Україні, особливо після Революції Гідності, будується цивілізоване громадянське суспільство.

У процесі розбудови нового демократичного суспільства зростає актуальність осмислення її минулого, того важкого й неоднозначного шляху, який вона пройшла протягом своєї історії. Важливою складовою цього шляху є прийняття 28 червня 1996 року на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання Конституції України [1]. Для українців це був один із найскладніших і водночас найгероїчніших періодів історії України.

Актуальним у вивченні цієї проблеми на сьогодні є феномен видатного українського вченого-правознавця Леоніда Петровича Юзькова, адже Л. П. Юзьков був тією людиною, з якої почалася історія становлення конституційного судочинства, українського державотворення, якому вдалося закласти підґрунтя для формування сучасного українського законодавства. Леонід Петрович прагнув збудувати правову базу для незалежної, демократичної держави та на благо Українського народу, і цьому віддав багато сил, знань і творчого натхнення [2, с. 180].

Не писати про цю людину не можна, бо вона була непересічною, яких так мало було, є і, мабуть, завжди буде серед фахівців-юристів, вчених [2, с. 180]. Один той факт, що ця людина хотіла перебудувати радянське державне управління відповідно до засад аполітичної «науки управління», яка в 1960-1970 рр. була досить модною серед викладачів і вчених Києва і Львова, свідчить сам за себе. Його успіхам заздрили, а тому знаходились ті, які слали підкидні листи в Москву, щоб дискредитувати. У результаті він переніс один інфаркт, а потім і другий [3].

Із розпадом радянської імперії виникла необхідність правового оформлення та утвердження української державності. В умовах відсутності належного досвіду незалежного урядування з боку представників тогочасної еліти України потрібен був пошук парадигми подальшого розвитку громадських та політичних інститутів, які лише зароджувалися після скасування положення про «керівну і спрямовуючу» силу комуністичної партії.

Зоряний час Леоніда Петровича прийшовся на 1990 – 1995 рр., коли він став одним з творців нової конституційної системи незалежної України. Він брав участь у підготовці всіх основних державотворчих актів 1990–1992 рр.: Декларації про державний суверенітет України 1990 р., Акту про проголошення незалежності України 1991 р., офіційного проекту Конституції України 1992 р. тощо [4 с. 85].

Прийняття Декларації про державний суверенітет України, за словами Леоніда Юзькова, дало змогу піднести «державницький дух української нації, вселила віру в її відродження на ґрунті повного здійснення свого невід’ємного права на самовизначення», а також «стала провісником Акта проголошення незалежності України».

З цього приводу досить цікавими є спогади професора О. Фрицького: «Визначальною була роль Л. Юзькова у підготовці Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Сьогодні, на жаль, відомі поети, письменники, політики відстоюють позицію, що саме вони були творцями цього важливого політико-правового документа. Зокрема, можна стверджувати, що проект Декларації був підготовлений дуже вузьким складом провідних юристів – представників конституційного права, теорії держави та права, адміністративного та міжнародного права, при цьому очолював цей колектив саме Л. Юзьков, що так само стосується і Акта проголошення незалежності України». Відновлення української держави в нових історичних умовах вимагало високо інтелектуальних підходів до вирішення конституційних питань державотворення [3].

Слід підкреслити те, що процес правового формування української держави був немислимий без прийняття повноцінного Основного Закону, який би відображав новітні досягнення світового конституціоналізму. На зорі незалежності України постала проблема концептуального наповнення змісту Конституції. Ця проблема поглиблювалася розривом вітчизняної конституційної традиції, пов'язаної із інкорпорацією Гетьманщини у склад Московії та послідовною політикою щодо згорання прав людини й основоположних свобод в Україні у складі Російської імперії та Радянському Союзу. Водночас Леонід Юзьков наголошував на врахуванні наявної конституційної традиції, яка втілювалася у Пактах і вольностях Війська Запорозького 1710 р. (Конституції Пилипа Орлика) [5].

На думку Л. П. Юзькова, конституція повинна поєднувати кращі досягнення світового конституціоналізму з «історичними й національними традиціями українського державотворення». Конституція розглядалася ним як необхідна умова легітимності влади та проведення структурних суспільно-політичних реформ в Україні: «відсутність принципово нової Конституції є гальмом на шляху здійснення насамперед економічних, а також політичних та державно-правових реформ» [6].

Так, М. Корнієнко зазначає, що Леонід Петович Юзьков висловлював думку щодо зв'язаності держави у своїй діяльності правом. Він був одним із перших вітчизняних науковців, які відстоювали погляд про верховенство конституції, тобто її найвищу юридичну силу та про перевірку конституційності законів та інших нормативно-правових актів [4, с. 85].

В умовах пострадянської державності, обтяженої авторитарною традицією, ця ідея мала важливе значення для подальших наукових досліджень та запровадження адміністративної та судової практики, заснованої на повазі до прав людини й основоположних свобод.

Таким чином, Леонід Юзьков сформулював основні риси концепції верховенства права, зв'язаності держави правом та недопущення владної сваволі.

Погляди вченого на розбудову правової держави достатньо повно викладено в його наукових працях у галузі конституційного права, зокрема у статті «Верховенство Конституції і конституційність законів», де Леонід Петрович дав чітку характеристику засад субординаційних зв'язків правових регуляторів, зокрема верховенства Конституції, конституційності законів, підзаконності всіх інших правових актів і дій. Він стверджував, що над Конституцією не можуть «стояти» не тільки державні (правові) акти, а й будь-які інші соціальні акти: політичні, корпоративні, актисамоврядуваннятощо. Усі вони повинні відповідати букві й духу Конституції, але й сама Конституція, за словами вченого, має бути «конституційною». Це може гарантувати її висока народна легітимність, тобто відображення нею справжньої волі народу, визнання й утвердження загальнолюдських цінностей, насамперед підпорядкування держави, її влади, усіх чиновників служінню суспільству, а не навпаки, врахування у Конституції загально-визнаних і вивірених практикою міжнародних стандартів демократичного конституціоналізму [6].

Реформатор за духом і покликанням він стояв біля витоків створення Української Правничої Фундації, тісно і плідно співпрацював з нею, очолював один із її керівних органів – Наглядову раду. Л. П. Юзьков був авторитетом не тільки для вітчизняних вчених-правознавців, його цінували і шанували колеги-правники Чехії, Словаччини, Польщі, Угорщини, Росії, Білорусі, з якими він підтримував тісні стосунки [7].

Л. П. Юзьков був енергійною, високопорядною, непохитною у принципах і гуманною людиною. Своїм ентузіазмом він запалював і згуртовував людей в ім'я досягнення високої мети. В основі його творення було добро, любов до Батьківщини, любов до ближнього. У нього було багато друзів та однодумців [4].

Висновок. Узагальнюючи вищенаведене, слід відзначити, що Леонід Петрович Юзьков – людина, яка зробила вагомий внесок у розробку концептуальних підходів щодо розбудови України як демократичної, правової держави. Окрім того, його внесок в організації і функціонування держави було закладено людину як найвищу соціальну цінність.

Список використаних джерел

1. *Конституція України* : Закон України від. 28.06.1996 № 254к/96-ВР Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon2.rada.gov> ...
2. *Скрипнюк О., Теплюк М.* Леонід Петрович Юзьков – відомий вчений – конституціоналіст, державний діяч, архітектор Конституції незалежної України. *Право України*. 2012. № 8. С.180
3. *Колос М.* Перший Голова Конституційного Суду України : штрихи до

- портрету. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 26-31.
URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2011_4-5_5
4. Корнієнко М. Визначний конституціоналіст-реформатор. *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 6. С. 85-86.
 5. Пам'яті Леоніда Юзькова. URL : <https://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/54ef9b70158ba/>
 6. Піонер вітчизняного конституціоналізму. URL : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=120426>
 7. Юзьков Леонід Петрович – відомий вчений-конституціоналіст, перший Голова Конституційного Суду України. URL : http://cpi-cher.blogspot.com/2018/01/blog-post_23.html

Романюк Ольга Олегівна

студентка II-го курсу

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЦІННОСТІ: СВОБОДА СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Інформаційний розвиток технологій призвів до радикальних змін у мережі Інтернет, адже він залишається основною платформою для реалізації права на свободу слова. Інформаційні технології випереджають час, тому «свобода в мережі» стала одним із найважливіших важелів для врівноваження суспільних свобод, які задекларовані в міжнародних актах.

Одним із «новостворених» показників ХХІ століття є індекс «Свободи в Інтернеті», який визначає рівень доступу до Інтернету та цифрових медіа в усьому світі. Щорічно впливова неурядова організація «Freedomhouse» визначає рівень свободи як такої, а також громадянських свобод, політичних прав. Основою для визначення такого індексу цією організацією є стаття 19 Загальної декларації прав людини, яка забезпечує право на свободу переконань і на вільне їх вираження, включаючи свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів [4].

Провівши численні перевірки визначається, що станом на 2018 рік «свобода Інтернету» стає вужчою, рівень демократії втрачає свій вплив на інформаційний простір. Уряди держав посилюють контроль над даними громадян та висловлюють невдоволення щодо «фальшивих новин», прихованою

метою стає придушення інакомислення, що призводить до зниження довіри до Інтернету, а також забезпечення передбачених основ демократії.

Одним із яскраво виражених лідерів щодо посилення контролю в Інтернет мережі є Росія, яка, буквально, за короткий термін прийняла низку нормативно-правових актів, які обмежують, насамперед, свободу слова та вираження поглядів в Інтернеті. Нещодавно прийнятий законопроект № 606593-7 «Про внесення змін в статтю 15-3 Федерального закону «Про інформацію, інформаційних технологіях и про захист інформації» від 07 березня 2019 року, який передбачає пряме втручання в свободу слова. Чи не є це порушення міжнародно-правових норм, які гарантують конституційні цінності? Чи не є це диктуванням «правильного» висвітлення необхідної інформації, включаючи, критикуванню діяльності державної влади?

У рамках звіту Freedom House 2019 року запропоновано спеціальну оцінку стану демократії у Сполучених Штатах на середину терміну правління президентства Дональда Трампа. Незважаючи на те, що демократія в Америці залишається стійкою за світовими стандартами, вона значно послабилася за останні вісім років, а поточні втручання нинішнього президента в журналістську діяльність призводить до порушення норм демократії.

Відстежуючи подібні закономірності в інших країнах, де демократія в остаточному пережила авторитаризм, Freedom House зазначає, що стійкість американських демократичних інституцій перед таким втручання розкитує стабільність широкої свободи у вираженні поглядів.

Проте, незважаючи, на низку проблем, які існують у регулюванні цієї незалежної галузі, приймається низка юридично важливих актів, які регулюють цю сферу. Першим значним міжнародним документом була визнана Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства (20 липня 2000 р.), яка закріплювала, гарантії держави суспільству щодо створення глобального інформаційного суспільства.

Одним із найвизначальніших актів, який визначає розвиток Інтернет-права вважається Європейська Декларація про свободу комунікацій в Інтернеті від 28 травня 2003 р. У вступі вказується мета прийняття: «досягнення балансу між мережевою свободою слова і інформації та іншими правами, що гарантуються Конвенцією про захист прав людини і основних свобод (4 листопада 1950 р.)». У ній визначається, що держави-учасники Ради Європи повинні: не обмежувати доступ до Інтернет-інформації, спонукати до саморегулювання поширення інформації в мережі, відмовитися від державного контролю (не використовувати блокування, фільтрів), гарантувати право на анонімність. Проте один із пунктів цієї міжнародної декларації констатує те, що ці умови повинні узгоджуватися з національним законодавством [1, ст. 35].

Європейський суд з прав людини під час вирішення справ щодо свободи в інтернет-просторі посилається на норму, зазначену вище, та статтю 19

Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Зважаючи на специфіку регулювання принципу свободи слова, поглядів у країнах Європи та в Сполучених Штатах Америки, можна зазначити, що свобода в Європі дуже часто має обмежений характер, адже на законодавчому рівні національні суди посиляються, перш за все, на внутрішньодержавну політику.

Реалізація цієї свободи на внутрішньодержавному рівні в Україні пов'язана з низкою проблем, які виникають у зв'язку зі складною ситуацією в країні. Це породжує блокування сотні інформаційних сайтів, дезінформацію населення, поширення пропаганди. Нормативним орієнтиром захисту цього принципу є ст. 34 Конституції України: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [6].

Також Конституція України містить доволі широкий перелік підстав обмежень свобод, закріплених у ст. 34: 1) з метою запобігання заворушенням чи злочинам в інтересах національної безпеки, 2) в інтересах територіальної цілісності або 3) в інтересах громадського порядку, а також 4) для охорони здоров'я населення, 5) для захисту репутації чи 6) для захисту прав інших людей, 7) для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або 8) для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2, ст. 2].

4 липня 2018 року Рада Європи прийняла нову Рекомендацію CM/Rec (2018) «Про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі», де зазначається, що неякісний або ж обмежений доступ до цифрового середовища може вплинути на здатність дітей повною мірою втілювати свої права людини. Державам слід вживати відповідних заходів для того, щоб всі діти мали адекватний, доступний та надійний доступ до пристроїв, підключення, послуг і контенту, які спеціально призначені для дітей; у спеціальних публічних просторах такий доступ має бути безоплатним. Держави повинні гарантувати права дитини на отримання та висловлення будь-яких поглядів, думок або висловлювань із важливих для них питань через засоби масової інформації за їх вибором та незалежно від того, чиїхні погляди й думки були позитивно сприйняті державою чи іншими учасниками [3, ст. 5-6].

Україна станом на 2018 рік перебуває у статусі частково вільної, зважаючи на загальний показник свободи у світі. Ця ситуація склалась внаслідок блокування проросійських та сепаратистських сайтів, а також у зв'язку з проведенням на окупованих територіях політики блокування українських інформаційних порталів. Таким чином, принцип, який закладений в статті 34 Основного закону, «не має» прямого застосування на практиці.

Отже, інтернет виконує функцію стимулятора для здійснення всіх прав людини. Свобода вираження поглядів – ключовий каталізатор усіх інших

прав на шляху розвитку, не кажучи вже про те, що сама вона є істотним правом людини. Під час вирішення проблем, насамперед, потрібно враховувати нормативні орієнтири, які дозволять принципи втілювати в правозастосовному процесі.

Список використаних джерел

1. *Вольфганг Бенедек та Маттіас Кетteman*. Свобода вираження поглядів та інтернет. Вид. Ради Європи – Рада Європи, 2013. 208 с.
2. *Ващенко А. В.* Свобода вираження поглядів в інтернеті : proetcontra: стаття. *Право та інновації*. № 3 (7). 2014. 6с.
3. Рекомендація CM/Rec (2018) Комітету міністрів державам-членам про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі – Вид. Рада Європи – Рада Європи. 2018. 10 с.
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй. Законодавство України*. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Рада Європи. Законодавство України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Конституція України від 28.06.1996. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-к/96-вр>

Руденок Дар'я Сергіївна

*курсант 121 навчальної групи юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби
(м. Чернігів, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ТА СУЧАСНА ДЕМОКРАТІЯ УКРАЇНИ

Питання про взаємозв'язок конституціоналізму з конституційними цінностями є новим і важливим, оскільки зумовлює синтагму Конституції та конституційного порядку, адже конституційні цінності визначають зміст конституційних принципів і норм, тлумачення яких покладено на Конституційний Суд України. Вони взаємопов'язані з установками та доктринальними орієнтирами під час інтерпретації конституційного тексту в конкретній історичній обстановці. Розвиток конституційного права конкретної країни залежить від певних установлених уявлень, ідей та звичаїв, які втілюються у стереотипах поведінки (архетип) та відтворюються, тобто мають безперервний характер.

Поведінка формується лише в певному соціальному контексті, оскільки індивід тільки в ньому може переслідувати інтереси, які базуються на його природжених цінностях. Таким чином, утворюється відкрита соціальна система узгодження інтересів індивідів, заснованих на усвідомленні спільності щодо певних природжених цінностей. При цьому система цінностей, яка складається, може мати поліваріантний характер, що зумовлено саме природними потребами та інтересами індивідів. Те саме відбувається, коли йдеться про взаємодію певних соціальних інститутів, найвищим ступенем організації яких сьогодні прийнято вважати держави [1, с. 216].

Концепція конституціоналізму інструментами забезпечення таких цінностей передбачає поділ влади, покликаний не допустити концентрацію влади та зловживання нею. У системі стримувань і противаг важлива роль належить судам, які і визначають допустимі межі державного втручання у приватну автономію. Режим парламентаризму забезпечує легітимність функціонування уряду – залежно від форми правління – за допомогою засобів інвестири (формування) та/або контролю за діяльністю уряду, який також імпліцитно включає контроль над армією та іншими спеціальними службами. Зазначені елементи конституціоналізму мають інструментальний характер. Вони не завжди виражають особливості архетипу людини, що зумовлює стереотипи її поведінки, зокрема використання правових засобів задля забезпечення своїх потреб та інтересів, які покладено в основу права людини у розумінні західної традиції права [2, с. 75]. Конституційні цінності на сучасному етапі розвитку людської цивілізації набувають характеру певних універсалій, на основі яких і формується структура конституційної системи конкретної країни. Залежно від ступеню їх правового захисту система конституційних цінностей має свою специфіку в кожній країні, що зумовлено природними, політичними, економічними, соціальними, культурними особливостями кожної країни. Конституційні цінності у своїй сукупності стають критерієм для забезпечення конституційності в діяльності органів конституційної юстиції на основі поєднання природно-правового та позитивістського підходів. Тому конституційні цінності в діяльності конституційної юстиції мають певну ієрархію.

Конституційний лад включає цілісну систему основних політико-правових, економічних та суспільних відносин, які закріплені всіма галузями національного законодавства. Загальні засади конституційного ладу знайшли своє відображення саме в Конституції України як нормативно-правовому акті найвищої юридичної сили.

До фундаментальних принципів конституційного ладу науковці відносять:

1) народовладдя, в тому числі правові принципи народного суверенітету й безпосереднього народовладдя, гарантії народного представництва; основні форми волевиявлення громадян;

2) державний суверенітет; проголошення суверенітету як властивості вищої державної влади, верховенство конституції;

3) рівність всіх перед законом і право на рівний захист законом; гуманний статус людини;

4) верховенство права; пряма дія Конституції і підпорядкування їй інших нормативно-правових актів;

5) політичний плюралізм;

6) загальні принципи дії механізму державної влади;

7) визначення гарантій саморозвитку громадянського суспільства;

8) принцип соціальної держави; соціальний захист та безпека громадян;

9) різноманіття і свобода економічної діяльності;

10) цілісність і системність конституційного ладу, непорушність його основ та їх верховенство відносно інших положень Конституції [3, с. 13-14].

Демократія не може просто існувати в теорії як система цінностей, а повинна як політико-правовий режим закріплюватися в певних механізмах і за їх допомогою реалізовуватися на практиці. Тоді ідеали демократії будуть жити. Перерахований вище мінімальний набір демократичних інституцій необхідний для того, аби на практиці втілювати найголовніші цінності демократії, як то свободу особистості, рівність, владу більшості над владою меншості, пріоритет прав людини над правами держави. Вони відображають її сутність і відмінність від будь-якого іншого режиму. Часто виникає питання, чи може існувати конституційний лад у недемократичних державах і чи завжди він є демократичним? Можна погодитися з думкою дослідників про безпідставність і безглуздість такого висновку, оскільки, якщо конституційний лад є лише демократичним, то в багатьох державах, які мають конституції, немає конституційного ладу. Так наприклад соціалістичні держави мають свої конституції, в яких закріплено конституційний лад, але про демократичність його засад ми не можемо говорити. Політичні й суспільні події сучасного світу розвиваються таким чином, що мало просто мати конституцію, треба мати демократичну конституцію, яка б давала реальну можливість народу і державі співпрацювати на паритетних началах. Розуміння демократії залежить від вибору підходу до неї – суто процедурного чи змістовного. Процедурна демократія більш примітивна і зрозуміла; існування певних суспільних інститутів – вільних виборів.

У межах змістовного підходу демократичні інститути є необхідними елементами, але недостатніми для характеристики демократичного політичного режиму. Хоча у світі немає демократій без виборів, але не всі країни, в яких проводяться вибори, можуть називатися істинно демократичними. Поряд з вільними виборами повинно бути спільне прагнення до суспільного блага, народне представництво має бути відповідальним перед народом за свої дії, громадяни максимально повинні перейматися справами суспільного життя,

при цьому покращується економічне благополуччя. Демократичний режим – це такі важелі, які дозволяють народу обирати іншу стратегію і лідерів, але при цьому надають «інституційні обмеження на дії виконавчої влади» і «гарантії громадянських свобод як у повсякденному житті, так і в політичних процесах». Не дарма Болен формулює демократію так: «... співвідношення ваги еліт і народу визначає рівень демократичності режиму» [3, с. 45].

Демократія як система цінностей реалізується за допомогою таких засад конституційного ладу як плюралізм, виборність, верховенство Конституції, розподіл влади. Але необхідно пам'ятати, що в основі демократичної організації суспільства знаходиться також суверенітет народу, його верховенство у вирішенні найважливіших питань державного і суспільного життя, визнання людини та її прав і свобод найвищою соціальною цінністю, рівність і рівноправ'я, гласність [4, с. 59]. Ще Аристотель у своїй «Політиці» зазначав, що основа демократичної держави – свобода. На сьогодні конституційні реалії зводять застосування категорії конституційного ладу до формального змісту, що є не більш, ніж сукупністю відносин, врегульованих у тексті Конституції, у той час, коли для справжнього народовладдя необхідне якісне наповнення, що було б реальним відображенням суспільних відносин, в основі яких лежать цінності демократії.

Таким чином дискутувати про конституційний лад України можна не лише з погляду системи принципів, закріплених у Конституції. Треба безсумнівно, виходити з позицій народовладдя, орієнтуючись на базові демократичні цінності. Демократичні засади конституційного ладу – це еталонні, базові принципи, які визначають риси суспільного й державного ладу, а також формують модель взаємовідносин особистості, держави і суспільства, засновану на праві. Через такі принципи закріплюються й реалізуються основні цінності демократії як механізму управління. Конституційний лад не може бути виключно демократичним, будь-яка країна, яка має конституцію, закріплює в ній устрій держави та суспільства [5, с. 76].

Список використаних джерел

1. *Мере Ж.* Принцип суверенітету. Л. : Кальварія, 2003. С. 216.
2. *Денисенко В. М., Климчук В. Й., Привалов Ю. О.* Дискурс свободи : утопія та реальність вибору. Л. : Астролябія, 2007. С. 75.
3. Теория и практика демократии. Избранные тексты / пер. с англ.; под ред. *В. Л. Иноземцева, Б. Г. Капустина.* М. : Ладомир, 2006. С. 13-45.
4. *Нудненко Л. А.* Теория демократии. М. : Юристь, 2001. С. 59.
5. *Барабаш Ю. Г.* Установча влада українського народу як конституційний феномен. *Право України* 2009. № 11. С. 76.

Рябовол Лілія Тарасівна

*професор кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,
доктор педагогічних наук, професор
(м. Кропивницький, Україна)*

БАЗОВІ ЦІННОСТІ ЯК СКЛАДНИК ЗАСАД / ОСНОВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Засади конституційного ладу України – це соціально-моральні установки і політико-правові правила розумної та справедливої організації суспільства, які повинні перебувати під захистом держави. Саме вони, вважає О. Кушніренко, зумовлюють найважливіші ознаки конституційного ладу, форму правління, влади, державного устрою, політичного режиму, сутність України як держави, правового статусу людини і громадянина, принципи народовладдя і форми його здійснення, засади створення надійної системи державної безпеки, захисту суверенітету і територіальної цілісності України, правопорядку та зовнішньої політики держави. Якщо конституційний лад – це сукупність соціальних відносин, то його засади – система конституційно закріплених принципів, що регламентують ці відносини [1, с. 81-82].

Поряд із поняттям «засади конституційного ладу» використовується термін «основи конституційного ладу». За О. Фрицьким, загальні засади є формою вираження основ конституційного ладу як основоположних принципів діяльності держави, що визначають форму і засоби її організації, забезпечують людині та громадянину права і свободи та характеризують її як конституційну, тобто демократичну, державу, форми і засоби організації якої характеризуються тим, що державна влада підпорядковується праву, а Конституція як акт вищої юридичної сили є основним способом обмеження державної влади на основі відповідних гарантій, закріплених у ній самій. Визначальним критерієм з'ясування змісту поняття «конституційний лад», вважає вчений, є людина з її невід'ємними правами і свободами. Загальні засади як форма вираження конституційного ладу як першооснова визнають людину і громадянина, їх права і свободи, що є базою закріплення основних принципів конституційного ладу, на підставі яких будується державний лад та основи громадянського суспільства [2, с. 102-104].

О. Скрипнюк тлумачить основи конституційного ладу України як: систему визначених у Конституції фундаментальних конституційних принципів, реалізація та гарантування яких забезпечує розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також сприяє

розбудові в Україні гармонійно розвиненого, політично структурованого громадянського суспільства; стрижневі конституційні ідеї, ідеали та цінності, які лежать в основі розвитку суспільства та держави й породжують та змінюють відповідні правовідносини [3, с. 47].

Загальні засади конституційного ладу відіграють важливу роль у системі національного права України і позначаються такими специфічними рисами, як: особливий предмет регулювання – найважливіші суспільні відносини, що виникають у сфері організації державного і суспільного життя; загальний характер – найбільш загальна форма закріплення в Преамбулі та Розділі I «Загальні засади», їх конкретизація здійснюється в інших розділах Конституції України та в актах чинного законодавства; найвища юридична сила – всі інші норми Конституції України, всі нормативно-правові акти держави базуються на конституційних нормах, що закріплюють засади конституційного ладу, отже, не можуть їм суперечити; підвищена стабільність та найвищий рівень правової охорони. Як найважливіший конституційно-правовий інститут загальні засади перебувають під особливим юридичним захистом.

Засади конституційного ладу України – системне утворення. Враховуючи підходи до його конструювання, вироблені в науці конституційного права, його структуру можна презентувати як сукупність таких компонентів: 1) базові цінності (загальнолюдські та загальноцивілізаційні), на які суспільство й держава орієнтуються в розвитку конституційного ладу; 2) принципи – основні, керівні ідеї, положення, які є вихідними для правового регулювання усіх сфер та аспектів життя суспільства і держави; 3) норми Конституції України, в яких закріплюються принципи конституційного ладу, у наслідок чого вони і набувають юридичного значення. Їх взаємозв'язки і співвідношення О. Кушніренко розкриває таким чином: засади конституційного ладу – досить специфічні правові норми, в яких базові цінності є основою принципів, а останні конкретизуються в інститутах і нормах, що в цілому надає системі правового значення [1, с. 82]. Саме тому засади конституційного ладу Ф. Веніславський визначив як сукупність певних загальноновизнаних на цьому етапі розвитку конкретного суспільства цивілізаційних цінностей, відповідно до яких формуються реальні суспільні відносини й інститути, а основи таких цінностей системно закріплено на найвищому правовому рівні – в Основному Законі держави [4, с. 39].

Визначені в Конституції соціальні цінності, вважає М. Бондарь, є якісними характеристиками державно-правових явищ вищого порядку, пов'язані з усвідомленням суспільства крізь призму загальнодемократичного досвіду і національно-історичної практики – ідей людської гідності, добра, справедливості, фундаментальних цілей та норм розвитку, найбільш доцільних форм суспільного та державного устрою. У результаті закріплення в Конституції,

як продовжує вчений, вони трансформуються в конституційні ідеї-принципи, а в результаті їх сприйняття окремими індивідами стають елементом їх конституційної правосвідомості, демократичної культури [5, с. 47].

Отже, системоутворювальний компонент загальних засад конституційного ладу – базові цінності. Як сукупність загальнолюдських та загальноцивілізаційних цінностей вони є теоретико-методологічним підґрунтям для визначення принципів конституційного ладу як вихідних положень конституційно-правового регулювання суспільних відносин. Слід зазначити, що це підґрунтя сформувалося в результаті накопичення багатовікової практики державотворення у різних країнах та стало основою розвитку конституціоналізму у всьому світі. Принципи, у свою чергу, закріплюються у нормах Конституції і набувають формально-визначеного, нормативного, загальнообов'язкового характеру. Крім того, їх закріплення в Основному Законі є однією з гарантій як загальних засад конституційного ладу, так і самого конституційного ладу.

Базові цінності конституційного ладу, в розумінні Ф.Веніславського, – це політико-правові та моральні ідеали, яких народ як джерело влади прагне досягти у процесі державотворення та конституційного будівництва в Україні та які знайшли своє відображення у Преамбулі Конституції України та нормах-принципах, що складають засади конституційного ладу [6, с. 101]. Вони є концентрованим втіленням найбільш значущих для українського суспільства ідей і прагнень, своєрідним суспільним ідеалом, а тому здатні стати консолідуючою основою всього українського суспільства [7, с. 281].

Базові цінності конституційного ладу України переважно закріплені в її Розділі I «Загальні засади», а також у Преамбулі Основного Закону. У цій частині сформульовано генеральні цілі, задля досягнення яких і було ухвалено цей документ. Серед них: суверенна воля народу; право української нації, всього українського народу на самовизначення; забезпечення прав і свобод людини та гідних умов життя; зміцнення громадянської злагоди на землі України; розвиток та зміцнення демократичної, соціальної, правової держави. Саме ці цінності є найвищими в ієрархії суспільних цінностей, мають загальнолюдський, загальноцивілізаційний характер.

Реалізуючи підхід Ф. Веніславського [8, с. 123-124], залежно від того, чим керувалася ВРУ, приймаючи Конституцію, цінності, закріплені у Преамбулі, можна поділити на такі групи: моральні – ВРУ приймала Конституцію, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім, прийдешнім поколінням; загально соціальні, – піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України; демократичні, – виражаючи суверенну волю народу; на основі здійснення права української нації, всього Українського народу на самовизначення; прагнучи розвивати та зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу; державотворчі

(історичні) – спираючись на багатомісячну історію українського державотворення; гуманістичні, – дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов життя.

Удосконаливши класифікацію базових цінностей конституційного ладу, закріплених в Основному Законі України, яку розробив О. Кушніренко [9, с. 15], пропонуємо групувати їх таким чином: цінності, які є основою формування правового статусу людини і громадянина, відносин особи з державою, громадянського суспільства; цінності, які є основою організації та функціонування держави, державного механізму; цінності, які є основою конструювання відносин в усіх інших сферах суспільного буття.

Визначальною базовою цінністю конституційного ладу України як складник його засад є демократія. За умови підтримання взаємозв'язків та взаємовпливів з іншими базовими цінностями конституційного ладу – цінностями правової, соціальної, унітарної держави, вона є основою подальшого розвитку держави як демократичної, конституційної. Крім того, демократія є універсальною цінністю і не лише у тому розумінні, що визнається цінністю для усіх держав та їх народів або, що є основою організації та діяльності усіх сфер суспільного життя, а й у тому, що може стати підґрунтям об'єднаних процесів у багатомірному українському суспільстві шляхом реалізації прав та свобод людини і громадянина, прозорих демократичних процедур формування органів державної влади та місцевого самоврядування, вирішення питань загальнодержавного, регіонального й місцевого значення тощо.

Список використаних джерел

1. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського]. К. : Ін'юре, 2002. 544 с.
2. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2012. 424 с.
3. Скрипнюк О. В. Конституційний лад України : ознаки, принципи, гарантії. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4 (14). С. 46-51.
4. Веніславський Ф. В. Взаємовідносини державно-владних інституцій в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 93. С. 38-44.
5. Бондарь Н. С. Конституция – ценностно-правовая основа разрешения социальных противоречий. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2008. № 2. С. 46-58.
6. Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів. Х. : Право, 2014. 376 с.
7. Веніславський Ф. В. Конституційні цінності як основа консолідації українського народу. *Вісник Національного університету «Юридична академія*

України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 4 (23). С. 281-283.

8. Веніславський Ф. В. Конституційний лад та суспільний ідеал : до питання про базові цінності конституційного ладу України. *Право України*. 2010. № 2. С. 120-128.
9. Кушніренко О. Г. Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами. *Формування європейського правового простору: історія і сучасність* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Х. : НДІ держ. буд-ва, 2011. С. 15-17.

Сабаревська Марія Андріївна

студентка магістратури юридичного факультету

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

З'ясовуючи значення зарубіжного досвіду діяльності адміністративних судів для України, слід зважити, що наша держава розвивається в умовах глобалізації. Отож це зумовлює необхідність трансформації вітчизняного адміністративного судочинства до вимог часу. Також варто наголосити, що порівняльний аналіз різних аспектів функціонування адміністративних судів зарубіжжя може посприяти визначенню оптимальних шляхів удосконалення діяльності цих органів в Україні, підвищенню їх ролі у системі гарантій прав людини.

Зарубіжна практика організації та впровадження адміністративної юстиції передбачає наявність різних підходів до її побудови. Згідно з методологією теорії систем і порівняльно-правового аналізу сучасної адміністративної юстиції в різних країнах, вчені виокремлюють чотири її типи: 1) романську; 2) германську; 3) англійську; 4) змішану [1].

Узагальнюючи практику організації та впровадження адміністративної юстиції, слід зазначити, що в європейських країнах переважно існують два основні варіанти організації судового вирішення адміністративних спорів.

Так, один із них реалізований у більшості розвинутих країн континентально-європейської (статутної) системи права. Він передбачає існування в межах судової влади окремої спеціалізованої гілки адміністративних судів. Це стосується Франції, Німеччини, Італії, Польщі й Туреччини або спеціалізованих адміністративних палат у структурі загальних судів, зокрема в

Іспанії, Нідерландах і Швейцарії. Значною перевагою такої моделі є професіоналізм і досвідченість професійних суддів, які забезпечуються їх чіткою спеціалізацією. На думку провідних вітчизняних учених, особливістю цієї моделі є існування обґрунтованої процедури розгляду судами адміністративних справ [2].

Вияткове значення для підвищення ефективності діяльності адміністративних судів України мають міжнародні стандарти адміністративної юстиції зарубіжних країн [3].

На нашу думку, одним з найважливіших завдань, які стосуються діяльності адміністративних судів в Україні, є необхідність упровадження в життя принципу незалежності суддів не тільки від незаконних впливів органів державного управління та місцевого самоврядування, але й від юридичних і фізичних осіб, а також від засобів масової інформації, що є обов'язково у європейському судочинстві.

Важливим є те, що в більшості європейських країн організаційним забезпеченням судів займаються органи виконавчої влади (переважно міністерства юстиції). Якщо принцип розподілу влади чітко виконується, а міністерство юстиції чи інший орган виконавчої влади усвідомлює значення самостійності судової гілки влади, то питання про віднесення функції забезпечення діяльності судів у цих країнах гостро не стоїть. У країнах, де мають місце випадки втручання в діяльність судів, виправданим є усунення органів виконавчої влади від організаційного забезпечення задля збереження незалежності судів [4]. Цей досвід європейського судочинства може бути прийнятним і корисним для України, насамперед, у частині вирішення завдань щодо розширення функцій судів і поширення їхньої незалежності, а також зобов'язанням судів підпорядковуватись лише закону.

Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян України у взаємостосунках з апаратом державного управління та місцевого самоврядування важливо використати досвід функціонування спільного європейського адміністративного простору, який визначає зміст і спрямованість принципів адміністративного права, способів і методів їх застосування, правових гарантій у цій сфері. У цьому плані може бути застосовано досвід Франції, а також Литви в розробці рекомендацій щодо застосування адміністративного законодавства, які були затверджені в жовтні 2012 року [5].

Хоча доцільно враховувати особливості законодавчого регулювання цієї сфери і брати лише те з їхнього досвіду, що можна застосувати в Україні. Велику зацікавленість викликає досвід Франції щодо організації інспекцій для перевірки роботи адміністративних судів.

Слід зазначити, що в багатьох країнах світу накопичено значний досвід у питаннях побудови систем формування корпусу суддів. Насамперед, інтерес становить практика таких країн, як Франція, Австрія, Німеччина, Польща,

Англія та США, – де найвиразніше проявляються цілісні механізми формування суддівського корпусу та окремі його елементи [6, с. 25].

У більшості цих держав нормативно закріплено необхідність проходження кандидатом на посаду судді шляхом його навчання в спеціалізованих навчальних закладах для суддів. В Італії для того, щоб виконувати відправлення суддівських функцій, запроваджено жорстку вимогу послідовного підвищення на посаді адміністративних суддів. Випускники Французької адміністративної школи розпочинають свою кар'єру з посади аудитора і лише поступово можуть досягти посад головуючих адміністративних трибуналів або доповідачів у Державній Раді [7, с. 22].

Запровадження цього досвіду в Україні має сприяти обов'язковому врахуванню достатнього професійного стажу для розгляду адміністративних справ у будь-якій інстанції, а також зменшити кількість зловживань у цій сфері. Досить поширеним залишається і спосіб формування суддівського корпусу шляхом виборності суддів населенням у Швейцарії, Македонії та інших країнах.

Також особливі кандидатські вимоги застосовують у Польщі. До призначення на посаду стажер під наглядом наставників має пройти обов'язкове стажування в судових установах та інших державних органах, засвоюючи навички майбутньої роботи [8].

Для діяльності адміністративних судів України важливе значення має якість відправлення правосуддя високопрофесійними судьями. У цьому контексті корисним є досвід Португалії, де вже давно існує чітка система оцінювання професійної діяльності суддів, а також визначаються підстави для прийняття рішення про доцільність перебування особи на відповідній посаді [9].

Дуже цікавим і корисним для нас є досвід Франції та Швеції щодо організації роботи з ведення судової статистики і складення класифікаторів категорій адміністративних справ. Цей процес здійснюється на підставі обліково-статистичних карток і дає можливість значно скоротити кількість інформації, що збирається, а також здатен сприяти оптимальному вирішенню питань щодо технічного і програмного забезпечення в адміністративних судах України.

Також доречно врахувати і значення досвіду щодо публікації рішень судів, який є усталеною практикою в таких розвинених країнах, як: Франція, США, ФРН та інші. У деяких країнах, зокрема Іспанії та Швейцарії, акти суду публікуються вибірково, або лише рішення вищих судових інстанцій. Тому, вважаємо, українському законодавцю слід прийняти і врахувати такий підхід до цього питання.

Отже, проаналізований досвід зарубіжних країн свідчить, що адміністративні суди можуть і повинні дати потужний імпульс не тільки для розвитку

науки адміністративного права, а й прикладного застосування задля вдосконалення діяльності адміністративних судів в Україні. Запровадження практики європейських стандартів адміністративного судочинства є запорукою утвердження верховенства права і закону, забезпечення ефективної охорони та захисту прав людини і громадянина у відносинах з органами державного управління та місцевого самоврядування. Вивчення і використання зарубіжного досвіду реалізації принципу незалежності суду і суддів уможливить побудову такої моделі адміністративного судочинства в Україні, яка відповідатиме вимогам розвитку правової держави і громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. *Пахолок Л. І.* Адміністративна юстиція в зарубіжних країнах : виникнення і сучасний стан. *Вісник Верховного суду України*. 2001. № 5. С. 49-55.
2. *Коліушко І. Б.* Адміністративна юстиція: Європейський досвід і пропозиції для України / Автори-упорядники І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. К. : Факт, 2003. 536 с.
3. Міжнародні стандарти незалежності суддів : зб. документів. К. : Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.
4. *Бринцев В. Д.* Стандарти правової держави : втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.
5. *Ліпський Д.* Європейський досвід для ВАСУ. *Юридичний вісник*. 2012. № 47. С. 24-30.
6. *Власов И. С.* Как происходит назначение на судебскую должность в различных странах. *Советская юстиция*. 1993. № 15. С. 25-29.
7. *Старилов Ю. Н.* Административная юстиция. Теория, история, перспективы. М. : НОРМА, 2001. 304 с.
8. *Штогун С.* Досвід Польщі для становлення адміністративного судочинства в Україні. *Право України*. 2007. № 4. С. 139-141.
9. *Мельник М.* Португальська система оцінки професійної діяльності судді та шляхи її використання в Україні. *Вісник вищої кваліфікаційної комісії судів України*. 2011. № 1. С. 11-14.

Савенко Микола Дмитрович

*суддя Конституційного Суду України у відставці,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
(м. Київ, Україна)*

ПІДСТАВИ ПРИЙНЯТТЯ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ

Прийняття наприкінці XVII століття загальнодержавних актів у формі конституції на Американському континенті у США і на Європейському – у Франції та Польщі, перших у світовій практиці, стало знаковою подією не тільки юриспруденції, а й усього суспільно-політичного життя, явищем планетарного значення. Її роль і значення для функціонування суспільства і діяльності держави, становлення сталого, визначеного нею правового порядку, підвищена стабільність та верховенство, сприяли широкому поширенню актів такої юридичної форми. На сьогодні більше 200 держав мають свої конституції, і Україна в їх числі.

Конституційна проблематика, теорія і практика конституційного розвитку є об'єктом досліджень науковців різних країн. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики конституціоналізму внесли й українські вчені конституціоналісти: А. Георгіца, В. Колісник, В. Кравченко, В. Погорілко О. Скрипник, О. Совгіря, П. Стецюк, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Л. Юзьков та інші. Серед багатьох наукових праць привертає увагу присвячена комплексному предметному дослідженню національного Основного Закону фундаментальна монографічна праця Ю.Тодики «Конституція України: проблеми теорії і практики», у якій ґрунтовно розкриваються різні аспекти не тільки теорії національного Основного Закону, а й практики його реалізації, тлумачення і вплив на розвиток конституційного законодавства та здійснення правових реформ. Вивченню питань прийняття нової національної конституції значної уваги українські науковці не приділяють, що, можливо, зумовлене відсутністю у Конституції України відповідних положень. Натомість багато праць присвячено дослідженню історії чинного Основного Закону. Незважаючи на значну увагу до дослідження теорії і практики конституціоналізму, численні наукові праці з цієї проблематики, дослідження різних аспектів феномена конституції, її інститутів, принципів, норм не втрачають своєї актуальності в часі.

Звернення до дослідження питання прийняття нової Конституції України зумовлене заявами кандидатів на пост Президента України щодо необхідності нового Основного Закону, заяви одного з попередників на цьому посту про прийняття нової його редакції, внесення численних змін до Конституції України протягом невеликого проміжку часу її дії. Такі пропозиції

породжують низку питань щодо необхідності та доцільності повної заміни чинної Конституції, наявності для цього підстав, наскільки вона не відповідає існуючим суспільним відносинам у суспільстві та сучасним міжнародним стандартам до подібного виду юридичних актів, можливості поліпшення її тексту шляхом внесення змін. Особливо багато постає питань щодо процедурних аспектів на різних стадіях цього конституційного процесу. Відповіді на проблемні питання щодо необхідності прийняття нової Конституції дозволять не тільки встановити наявність для цього підстав, а й певну мотивацію, зокрема: чи не є такі пропозиції просто політичними забаганками, піаракцією чи незадоволення її положеннями.

Безперечно, розкрити всі ці питання у цій статті не можливо. Вони потребують більш ґрунтовних досліджень не тільки науковців конституціоналістів, а й політологів.

З метою більш повного розкриття предмета цієї статті доцільно зупинитися на короткій характеристиці конституції, її понятті, правовій природі, сутності, ролі та значенні. Не заглиблюючись у витoki терміна «конституція» та його розуміння, аналіз численних авторських дефініцій, зазначимо, що превалює визнання конституції основним законом, нормативним актом вищої за інші акти юридичної сили, законом законів, ядром національної правової системи. Термін «конституція» необхідно розглядати як родове поняття. Під ним розуміють найбільш значимий для суспільства і держави нормативний акт чи їх сукупність, що мають верховенство в національній правовій системі. У сучасному розумінні «конституція» – це нормативний акт особливої юридичної форми з такою назвою (кодифікована конституція) або кілька рівнозначних за юридичною силою нормативних актів (не кодифікована конституція), що мають найвищу юридичну силу і визначають засади функціонування суспільства та держави, закріплюють систему і принципи діяльності органів публічної влади, найважливіші для життєдіяльності людини та громадянина права і свободи та є важливою правовою цінністю. Прийняття конституції стало наслідком тривалої боротьби людини за свої права і свободи, проти свавілля влади і зумовлене необхідністю поширення дії її норм на всіх без винятку осіб, незалежно від їх правового статусу, обмеження свавілля органів публічної влади, їх посадових і службових осіб.

На прийняття нової конституції впливають об'єктивні й суб'єктивні чинники. До суб'єктивних чинників можна віднести прийняття відповідного рішення однієї особою або групою осіб. Воно може бути результатом боротьби народу за свої права або вимушеним за певної ситуації, як правило, це так звані октройовані конституції. До цих чинників можна віднести і протиправні рішення осіб, які незаконно прийшли до влади і намагаються це нормативно закріпити або зумовлені бажанням ввійти в історію національного конституціоналізму. Останній чинник є досить вразливим і може

мати наслідком прийняття короткотермінових конституцій, коли кожен глава держави буде намагатися прийняти нову конституцію чи її нову редакцію. При цьому не можна виключити написання її під себе, а відтак і концентрації влади в одних руках і навіть прийняття авторитарної конституції. Наслідком такого підходу буде втрата довіри до основного закону, правне свавілля, нестабільність правового порядку, обмеження прав і свобод людини і громадянина. Це також може спровокувати соціальні конфлікти і негативно позначитися на прогресивному розвитку держави, її міжнародному іміджі. Наведене дає підстави для висновку про неприйнятність суб'єктивного чинника під час вирішення питання прийняття нової конституції.

Отже, прийняття нової конституції повинно базуватися на об'єктивних критеріях, що визначають наявність для цього відповідних передумов, підстав. Це фактичні обставини соціально-економічного та політичного характеру, що зумовлюють очевидну необхідність прийняття нового основного закону. Безумовною підставою прийняття нової конституції є утворення нової держави, появи її історично вперше або шляхом об'єднання двох і більше країн в одну чи їх роз'єднання, відокремлення, розпаду імперії.

У такому випадку конституція є установчим актом, що юридично оформляє появу нової держави, є її статутом. Її зміст дозволяє іншим державам вирішувати питання про визнання чи невизнання такої держави та вступати з нею у відносини. Наступною підставою є істотна зміна політичного режиму з монархічного чи авторитарного на республіканський, або навпаки.

Натомість зміна політичного курсу в межах одного режиму не завжди може супроводжуватися прийняттям нової конституції. Авакьян С. А. поряд з цією підставою називає ще й зміну форми держави з унітарної на федеративну, і навпаки, та форми правління [1, с. 163]. Зміна форми держави може відбуватися як шляхом утворення нової держави, так і шляхом зміни територіального устрою. В останньому випадку така зміна супроводжується створенням іншої системи органів влади, засад їх діяльності, переглядом їх повноважень, тому прийняття нової конституції не позбавлено сенсу. Разом з цим не виключається врегулювання питань, пов'язаних зі зміною форми держави і шляхом внесення змін до діючої конституції. Однак зміна форми правління в межах республіканського політичного режиму, особливо змішаної форми з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську, і навпаки, не є безумовною підставою для прийняття нової конституції, а може відбуватися і шляхом внесення змін до чинної конституції. Прикладом цього є Україна, у якій неодноразово змінювалася форма правління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську, та навпаки, і це врегулювалося внесенням змін до Конституції України.

Варто зазначити, що вирішенню питань стосовно прийняття нової конституції і внесення змін до неї має передувати глибоке вивчення можливих

наслідків, моделювання всіх можливих ситуацій. При цьому варто керуватися народною мудрістю: «сім разів відмір – один раз відріж», тобто сім раз подумай і тільки тоді край конституцію, та не діяти за прислів'ями «косо криво, зате живо» або «стук, грук, аби з рук». На жаль, Український Парламент цього правила при внесенні змін до Конституції України щодо зміни форми правління не дотримався.

Такі зміни відбувалися в невеликий проміжок часу, що вказує на їх непродуманість, ситуативність, політичну вмотивованість. Це можна сказати й про інші реформи, які проводяться в Україні.

Підставою прийняття нової конституції може бути також отримання чи набуття заново незалежності або повного суверенітету. До підстав прийняття нової конституції С. А. Авак'ян відносить оформлення нового соціально-економічного і політичного ладу, фактори еволюційних властивостей та закінчення строку дії конституції [1, с. 162-163]. Названі підстави мають право на існування, хоча і є дискусійними. Новий соціально-економічний і політичний лад в інтерпретації автора розглядається як утворення пролетарської держави та побудовою соціалізму, що відбувається в результаті зміни політичного режиму, тому виокремлювати цю підставу немає сенсу. Фактори еволюційних властивостей автор пов'язує з виконанням конституцією визначених нею завдань. Формально закінчення строку дії конституції і виконання нею своїх завдань є підставою прийняття нової конституції. Зазначену підставу не можна розглядати як обов'язок прийняти нову конституцію. Незважаючи на закінчення строку чинності та виконання своїх завдань конституція зберігає чинність до прийняття нової.

Однією з підстав прийняття нової конституції визнається неможливість приведення її у відповідність до нових суспільних відносин, які відбулися внаслідок істотних змін в політичному, соціальному та економічному житті суспільства в країні [2, с. 136]. Наведена підстава зумовлена еволюційними процесами в розвитку держави і суспільства. Істотні зміни супроводжуються появою нових суспільних відносин, у тому числі й конституційного характеру.

Звичайно, вони не могли бути врегульовані чинною конституцією і можуть навіть суперечити їй, однак визнаються всіма учасниками таких відносин.

Таким чином утворюється фактична конституція, а чинна юридична конституція стає фіктивною. За наявності таких обставин чинна конституція повинна бути приведена у відповідність до існуючих відносин конституційного характеру. Це може бути зроблено шляхом прийняття нової конституції або внесення змін до чинної конституції.

Дослідивши підстави прийняття нової конституції, спробуємо визначити можливість їх використання в українських реаліях. На сьогодні Україна є

незалежною, суверенною, унітарною республікою, політичний режим і форма держави та суспільні відносини залишаються незмінними, а Конституція України в основному відповідає сучасним вимогам до подібних актів, хоча й має окремі недоліки. Тому не випадково в пропозиції одного з претендентів на пост глави держави вони не вказуються, а наводяться інші аргументи. Зокрема, що положення Конституції України щодо прав народу та прав і свобод людини і громадянина не відповідають дійсності та нехтуються, тому в новій конституції необхідно закріпити справедливі правила життя.

Наведені мотиви не позбавлені сенсу. Дійсно низка норм Конституції України стосовно прав народу і прав та свобод людини і громадянина не виконуються або виконуються неефективно. Особливо ігноруються положення статті 3 Основного Закону України, в якій закріплено принцип визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності й безпеки найвищою соціальною цінністю, віднесений до засад конституційного ладу. Це стосується і права кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, права на працю, на відповідне, що не принижує честі і гідності пенсійне і соціальне забезпечення та інших прав. Субсидії, які набули широкого поширення в Україні, принижують гідність людини, за своєю суттю вони є формою офіційного жебрацтва, яке запровадила держава. Прикро констатувати, що людина у державі розглядається не як найвища цінність і мета діяльності держави, а як засіб збагачення окремих осіб. Держава не виконує належним чином свого головного обов'язку забезпечувати права і свободи людини і громадянина. Нехтуються також й ідеали, закріплені у преамбулі Конституції України щодо відповідальності перед нинішнім і майбутнім поколіннями. У спадок їм можуть дістатися величезні борги, злиденність значної частини населення, приреченість на виживання а не повноцінне життя, безлісі гори і простори, виснажена земля. Це є наслідком не виконання приписів Конституції України та відсутності відповідальності держави в особі її органів публічної влади, їх посадових і службових осіб за свою діяльність. З порушенням принципів визнання прав і свобод людини і громадянина найвищою цінністю, верховенства права та інших норм Основного Закону України приймаються і підписуються гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина неконституційні закони. Невиконання положень Конституції України робить їх декларативними а Основний Закон фіктивним.

Наведене дає підстави для висновку щодо необхідності посилення конституційної відповідальності за систематичне або очевидне порушення Конституції України.

Постає питання: чи можна наведені обставини розглядати як підставу прийняття нової конституції? Відповідь на нього залежить від з'ясування

причин невиконання конституції. Якщо вона не виконується у зв'язку з тим, що її положення не відповідають сучасним потребам більшості членів суспільства, то є сенс у заміні такої конституції новою. Фіктивна, декларативна конституція формально може бути підставою для її оновлення як шляхом внесення змін, так і прийняття нової. Якщо ж невиконання конституції зумовлене рівнем правової культури, свавіллям з боку органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, слабо розвиненим громадянським суспільством, то прийняття нової конституції нічого не змінить. За таких обставин на конституційному рівні необхідно закріпити дієвий механізм реалізації конституції шляхом внесення до неї змін.

Поряд з наведеними варто розглянути таку підставу, як легітимність конституції чи значної частини її положень. Постановка такого питання, вочевидь, є дискусійною, адже ставиться під сумнів основний закон держави, ядро всієї правової системи, статут держави, а відтак і легітимність самої держави, врегульованих нею суспільних відносин та інститутів публічної влади. Тому не випадково науковці цьому питанню належної уваги не приділяють. Однак дослідження цього питання теоретично є допустимим.

Воно має як теоретичне, так і практичне значення. Внеском у теорію конституціоналізму буде визначення можливості віднесення не легітимності конституції до підстав її заміни, стане поштовхом поглибленого дослідження проблематики легітимності конституції, визначення критеріїв її легітимності, дозволить конкретизувати або вдосконалити порядок її прийняття та внесення змін до неї. У практичному аспекті воно сприятиме неухильному додержанню всіх процедурних правил під час її прийняття та внесення змін, виключення будь-яких відхилень від них, недопущення порушень, що ставлять під сумнів її легітимність, посиленню відповідальності за її прийняття та внесення змін.

Щодо поняття «легітимність» поміж науковців немає однастайності в його розумінні, однак його дослідження не є безпосереднім предметом цієї праці. Легітимність конституції ми розглядатимемо не як її визнання суспільством, а в широкому юридичному значенні – як дотримання належної юридичної процедури переважно її процесуальний аспект на всіх стадіях конституційного процесу її прийняття та внесення змін. Сам факт визнання рішень і дій органів публічної влади не є ознакою їх легітимності, особливо за авторитарного режиму і низької правової культури, не розвиненого громадянського суспільства.

На легітимність конституції впливає її прийняття і внесення змін компетентним органом та дотримання нормативно встановленого порядку.

Щодо Конституції України, то вона прийнята Верховною Радою України відповідно до повноважень, передбачених частиною третьою статті 97 чинної на той час Конституції (Основного Закону) України 1978 року [3]. Названа

норма не надавала Верховній Раді України повноважень приймати її від імені Українського народу. Вказана Конституція не закріплювала суверенітету народу та його права змінювати конституційний лад і приймати чи затверджувати нову конституцію. Незважаючи на це, Конституційний Суд України у пункті 4 мотивувальної частини Рішення № 3-зп від 11 липня 1997 року зазначає, що «Конституція України прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу (преамбула Конституції України), який відповідно до статті 5 Конституції України має виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні.... Отже, прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття» [4, с. 25]. Наведене твердження зроблене без належної аргументації та всупереч її правилам, тому його не можна розглядати як правовий висновок Суду. Юридична аргументація має базуватися на встановлених судом обставинах та чинних на той час нормативних актах. Всупереч цьому Конституційний Суд України посилається на Конституцію України, що не була прийнята на час схвалення її Преамбули і не вказує акт, яким Український народ уповноважив Верховну Раду України прийняти Конституцію України від його імені, оскільки такого акта фактично не було. Відповідна вказівка на це в Преамбулі Конституції України не може розглядатися як акт уповноваження народу. Можливість прийняття Верховною Радою України Конституції України від імені Українського народу не допускає і Декларація про державний суверенітет, якою визнано виключне право Верховної Ради України виступати від імені Українського народу, тобто право на його представництво [5]. Це положення не можна розглядати як передачу народом своєї установчої влади Верховній Раді України і без його прямого волевиявлення визначати і змінювати конституційний лад та приймати нову Конституцію. Протилежна його інтерпретація може стати запорукою парламентського свавілля, концентрації влади в органі законодавчої влади та авторитаризму. Названа Декларація є конституційним програмним документом і закріпила принцип верховенства Конституції і законів України та їх забезпечення на всій території незалежної держави, якого мала дотримуватися і Верховна Рада України при прийнятті Конституції України. Наведене дає підстави для висновку про відсутність у Верховної Ради України повноважень на прийняття Конституції України від імені Українського народу.

На легітимність конституції впливає також порушення порядку її прийняття і роботи парламенту. Регламентом Верховної Ради України 1994 року встановлений режим її роботи з 10 до 18 години і можливість продовження пленарних засідань не більше ніж на 15 хвилин (стаття 2.1.5) [6]. Всупереч приписам Регламенту та здоровому глузду на завершальному етапі Конституція України приймалася майже цілодобово, що є безпрецедентним

у практиці конституціоналізму. Характерною ознакою конституції є її підвищена стабільність. На цю ознаку істотно впливає ґрунтовна підготовка її проекту та ретельне його обговорення і виважене рішення про прийняття. Поспільність при її прийнятті, тиск на парламентаріїв з метою прискорення підсумкового голосування за Конституцію є неприпустимими і можуть негативно позначитися на її змісті. Невипадково після такої «інтенсивної роботи» її творці ще тривалий час розбиралися в тому, що ж у підсумку ухвалили. Тривалість редакційного опрацювання тексту прийнятої Конституції України, яка була оприлюднена тільки 13 липня 1996 року, потребує відповіді на питання, чому так довго це тривало та чи не вносилися зміни до її тексту, а відтак породжує сумнів щодо її легітимності.

На легітимність конституції впливає також дотримання нормативно визначеного порядку внесення до неї змін. Органи і посадові особи, які беруть участь у цьому процесі, повинні неухильно дотримуватися принципів конституційного ладу, закріплених у статтях 6 і 19 Конституції України, відповідно до яких органи публічної влади їх посадові особи мають діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України. Рішення і дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування їх посадових осіб, прийняті чи здійснені з порушенням цих принципів, юридично є нелегітимними. Практиці національного конституціоналізму відомі випадки нехтування цих принципів, їх порушення у своїй діяльності органами публічної влади, їх посадовими особами, в тому числі й учасниками законодавчого процесу внесення змін до Конституції України. Ці принципи зобов'язували парламент невідкладно законодавчо врегулювати діяльність всіх органів державної влади і місцевого самоврядування та їх посадових осіб, процедуру внесення змін до Конституції України. У порушення цих принципів, пункту 21 частини першої статті 82, частини п'ятої статті 82 в первісній редакції Конституції України, Верховна Рада України тривалий час не приймала закон про свій регламент, законодавчо не врегульовувала порядок розгляду питань про надання висновків Конституційним Судом України стосовно законопроектів щодо внесення змін до Конституції України. Не скористався правом законодавчої ініціативи і Президент України. Як гарант додержання Конституції України, він, за умови бездіяльності Парламенту з цих питань, повинен був внести проект закону про порядок розгляду законопроектів про внесення змін до Конституції України і розгляду питань Конституційним Судом України про надання висновків щодо них. Замість цього він звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про надання офіційного тлумачення статті 158 Конституції України, якою встановлені процесуальні обмеження стосовно строків внесення певних законопроектів щодо внесення до неї змін та зміни одних і тих самих положень, та статті 159 Конституції України щодо обов'язковості висновку

Конституційного Суду України стосовно законопроекту про внесення змін до Конституції України.

Рішенням Конституційного Суду України від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 [7, 26-30] було надане відповідне їх тлумачення. Під час тлумачення статті 159 Конституції України інтерпретатор перевищив свої повноваження визначивши порядок дій Парламенту при розгляді законопроекту про внесення змін до Конституції України у разі внесення до нього змін у процесі розгляду та власноруч зазначив суб'єкта, який може звертатися до нього з клопотанням про надання висновку щодо відповідного законопроекту.

Верховна Рада України не погодилася з визначенням Конституційним Судом України суб'єкта звернення з клопотанням про надання висновку щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України, однак законодавчо це питання не вирішила. Вказане Рішення в частині визначення порядку розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України та суб'єкта звернення про надання висновку стосовно нього ухвалене з перевищенням повноважень і де-факто є нелегітимним та не підлягало застосуванню.

Незважаючи на законодавчо неврегульовану процедуру розгляду справ стосовно надання висновку щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України, порушуючи статті 6, 8, 19 та 153 Конституції України, якою встановлено, що процедура розгляду справ Конституційним Судом України визначаються законом, він 25 березня 1999 року у справі №1-19/99 надав перший Висновок стосовно законопроекту про внесення змін до Конституції України [8, с. 5-9]. Цей Висновок, як і всі наступні, прийняті без законодавчого врегулювання процедури розгляду подібних справ, не можна вважати легітимними. За таких обставин необхідно було б відмовити у відкритті провадження у справі у зв'язку з неврегульованістю порядку розгляду подібних питань і не розглядати їх до внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України». Таке рішення змусило б парламент прийняти відповідний закон і позитивно позначилося б на стабільності Конституції України. Конституційне правосуддя має властиві йому особливості, суттєво відрізняється предметом, завданнями, функціями від правосуддя в судах загальної юрисдикції і правило, що суд не може відмовити у правосудді на нього не поширюється.

Не можна вважати легітимними висновки Конституційного Суду України стосовно законопроектів про внесення змін до Конституції України ухвалені в умовах фактичного воєнного або надзвичайного стану. Стаття 157 Конституції України забороняє вносити зміни до Основного Закону України за наявності таких обставин. Нелегітимними є також висновки стосовно законопроектів про внесення змін до Конституції України, що передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина з мотивів політичної доцільності чи досягнення певної мети. Зокрема це Висновки стосовно законопроектів, які

передбачали збільшення строків повноважень посадових осіб виборних колегіальних органів [9, с. 61-67] внаслідок чого було звужено обсяг активного та пасивного виборчого права та щодо правосуддя [10, с. 7-47].

Змінами до Конституції України щодо правосуддя було обмежено обсяг права на судовий захист та доступ до правосуддя а також права працюючих суддів, призначених безстроково. На відміну від попередньої редакції статті 124 Конституції України, якою юрисдикція судів поширювалася на всі правовідносини, що виникають у державі, внесеними змінами вона поширена тільки на юридичні спори та будь-яке кримінальне обвинувачення й ними передбачається можливість встановлення законом обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів.

Не можна вважати легітимними також висновки щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України, ухвалені за участі суддів, щодо яких, за правильне Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 [11, с. 36-46], порушене кримінальне провадження, і на час підготовки статті воно не припинене. Об'єктивно цих суддів не можна вважати незалежними.

Дотримуватися належної юридичної процедури повинен і Парламент у своїй діяльності, особливо в законодавчому процесі. Як зазначив Конституційний Суд України в Рішенні від 30 вересня 2010 року, дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законів, у тому числі й законів про внесення змін до Конституції України, є однією з умов легітимності законодавчого процесу [11, с. 43]. При цьому Парламент сам повинен неухильно дотримуватися їх і водночас законодавчо врегулювати діяльність відповідних суб'єктів, які беруть участь на різних стадіях процедури внесення змін до Конституції України. У порушення закріпленого у статті 8 принципу верховенства права, складовою якого є принцип конституційності, статей 6, 19, 83, 92, 153 Конституції України Верховна Рада України тривалий час не врегулювала порядок розгляду законопроектів про внесення змін до Конституції України самою та Конституційним Судом України. Конституція України у статті 85 окремо визначила повноваження Парламенту щодо внесення змін до Конституції України та прийняття законів. Стосовно внесення змін до Конституції України Основний Закон зробив застереження, що ця процедура має відбуватися в межах та порядку, передбачених його Розділом XIII. Ним встановлені істотні відмінності за порядком прийняття таких законів від звичайних законів, визначених статтями 91, 93, 94 Конституції України. За своєю природою закони про внесення змін до конституції є конституційними і їх прийняття потребує окремого регулювання.

За змістом положень Розділу XIII Конституції України за конституційною парламентською процедурою може розглядатися тільки один

законопроект про внесення змін до Основного Закону. У ньому не передбачається внесення і розгляд одночасно кількох таких законопроектів, а тим більше, законопроектів про внесення змін до розділів I, III, XIII та інших розділів, оскільки Конституція України встановила різні процедури для їх прийняття. Не можуть ці законопроекти розглядатися і в так званому «пакеті» тобто з одночасним прийняттям їх з іншими рішеннями Верховної Ради України чи простими законами, а також за процедурою *ad hoc* та без висновку Конституційного Суду України.

За таких умов внесені зміни будуть нелегітимними. Не можуть вони розглядатися і в умовах фактичного воєнного або надзвичайного стану, незалежно від часу надання Конституційним Судом України висновків щодо них, до їх настання чи в період таких умов. Конституція України забороняє вносити до неї зміни за таких умов (стаття 157). За таких умов були внесені зміни до Конституції України в 2004 році та в період з 2014 року, тому такі зміни не можна визнати легітимними. За наявності таких умов можуть вноситися зміни без дотримання встановленого порядку, на підставі «революційної законності» чи політичної доцільності. Саме так і за таких умов 21 лютого 2014 року був прийнятий за звичайною законодавчою процедурою Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [12]. Ним відновлена чинність раніше внесених змін, зокрема і Закону від 8 грудня № 2222, який Конституційним Судом України було визнано неконституційним і, таким чином, Парламент реанімував не чинні його положення. Прийняття подібних законів Конституція України не допускає. Отже, він прийнятий з порушенням статей 6, 19, 85 Конституції України, принципу верховенства права. Якщо визнати прийняття вказаного Закону допустимим з врахуванням політичної ситуації в Україні, то це означатиме визнання за Парламентом права на свій розсуд відновлювати не тільки окремі положення Конституції а й повністю Конституції будь-якого періоду, що діяли на українських землях. Цим Законом була змінена в неконституційний спосіб Конституція України, тому ці зміни є нелегітимними.

Наявність нелегітимних положень у конституції впливає на легітимність встановленого нею конституційного ладу, породжує недовіру до держави, порушує принципи верховенства права і правової держави може негативно впливати на реалізацію основного закону. Тому наявність у конституції нелегітимних положень необхідно визнати підставою для прийняття нової конституції. Проведене дослідження дозволяє визначити такі підстави прийняття конституції: утворення нової держави первісно, шляхом об'єднання, роз'єднання, відокремлення, розпаду імперії, союзу, набуття незалежності або повного суверенітету; істотна зміна політичного режиму; стрімкий розвиток суспільного, політичного та економічного життя за новообраними ідеалами, принципами і цінностями; не легітимність чинної конституції чи окремих її положень.

Список використаних джерел

1. Авакьян С. А Конституционное право России. Учебный курс : учеб. пособ.: в 2. Т. 5-е изд. доп. и перер. М. : Норма : ИНФРА-М, Т.1. 2015. 864 с.
2. Сравнительное конституционное право ; ред. кол. : Ковлер А. И., Чиркин В. Е., Юдин Ю. А. М. : Изд. Фирма «Манускрипт».1996. 729 с.
3. Конституція (Основний Закон) України. *Відомості Верховної Ради УРСР* 1978 р. № 18. Ст. 268.
4. *Вісник Конституційного Суду України*. № 2. 1997.
5. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 420.
6. Регламент Верховної Ради України. *Відомості Верховної ради України*. 1994. № 35. Ст. 338.
7. *Вісник Конституційного Суду України*. 1998. № 3. С. 26-30
8. *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 2. С. 5-9.
9. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4.
10. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2- 3.
11. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 5.
12. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 11. Ст.143

Савчин Михайло Васильович

*Директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету,
доктор юридичних наук, професор
(м. Ужгород, Україна)*

КОНСТИТУЦІЯ І ПОЛІТИКА: ВИКЛИКИ СУЧАСНІЙ КОНСТИТУЦІЙНІЙ ДЕМОКРАТІЇ

Вступ. У свій час Жан Жак Руссо дав характеристику конституційного права як політичного права. І це правильно, виходячи із завдань конституції. Така мета конституції є дуальною – обмеження влади, критерієм якого є права людини, які є невідчужуваними і виражають цілісність особистості. Політика передбачає процес комунікації та формування міриад спільнот, які переслідують власні інтереси, а згода щодо спільної мети між ними формує публічний інтерес. Процес суспільної комунікації поступово трансформується і це доволі кардинально впливає на особливості функціонування спільнот та вироблення між ними певних публічних інтересів.

Метою дослідження є з'ясування сутнісних критеріїв, які відмежовують питання політики й політичного процесу та конституції як засобу обмеження влади. Тобто проблематика буде вирішуватися у площині обмеження влади,

яка з погляду конституційного права є політичною за природою у контексті свободи розвитку індивіда як цілісної особистості.

1. Конституційна демократія в доктринальному дискурсі та питання праксеології. Демократія передбачає, що в суспільстві забезпечується баланс інтересів більшості і меншості, інтереси меншості конкретизуються у гарантіях права людини. Баланс інтересів більшості і меншості впливає із принципу рівності. Люди володіють однаковою здатністю до самовизначення або до раціональних дій чи планування власного життя¹. Відповідно встановлюються демократичні процедури формування органів публічної влади та громадського контролю за здійсненням.

Принцип демократії полягає в забезпечення періодичних і чесних виборів органів публічної влади різного рівня. Сутність цього принципу полягає у забезпеченні балансу прав більшості і меншості, який передбачає конституційний механізм узгодження їх інтересів. Такий баланс інтересів розглядається як важлива передумова забезпечення наступності публічної влади, тобто державного континуїтету. Зокрема, це проявляється у захисті прав опозиції (наприклад, ст. 117 Конституції Португалії). Серед гарантій прав опозиції визнається отримання регулярної інформації безпосередньо від уряду опозиційними партіями, про хід вирішення питань, що мають суспільне значення тощо. У деяких країнах (ФРН) принцип демократії у контексті виборчого права конкретизується через принцип мажоритарності, сутність якого полягає в забезпеченні виявлення домінуючого політичного та публічного інтересу, а також через гарантії демократичної структури політичних партій.

На думку німецького вченого Конрада Гессе, принцип демократії втілюється в засадах вільного демократичного ладу як такого державно-правового способу правління, «який, виключаючи будь-яке насилля і сваволю, заснований на самовизначенні народу з волевиявлення більшості, на свободі і рівноправності». Демократія тлумачиться Гессе як не абстрактна доктрина, а конкретний устрій історичної реальності. Демократія не може виходити із одностайної волі народу як передумови самоврядування і виходить тільки з реальної основи: розмежування і протилежності думок, інтересів, волевиявлень та домагань і при цьому існування конфліктів всередині народу². Диференціація в суспільстві служить підставою для принципу більшості, оскільки виражає її сутність. При цьому Володимир Старосольський підкреслює, що більшість не має пригнічувати індивідуальність, оскільки з погляду поняття індивідуальності соціальний розвиток є розвитком у напрямку індивідуалізації та соціалізації. З посиланням на німецького соціолога Тьонніса Старосольський підкреслює, що принцип більшості розрізняє суспільство

¹ Бітем Д. (ред.) (2005) *Визначення і вимірювання демократії*. Львів 17-18.

² Хессе К. (1981) *Основи конституційного права ФРГ*. Москва : Прогресс 72.

(форма співжиття, заснованого на диференції) від спільнот (тобто примітивних форм людського співжиття)³.

На думку Філіпа Бенетона, ліберальна демократія будується на основі свободи кожного, тому вона передбачає рівний доступ кожного до процесу управління, чому найкраще відповідає мажоритарний принцип. Обмеженість політичного правління зумовлене попередженню політичних конфліктів всередині політичних інститутів, оскільки повинні бути гарантовані права опозиції, що є умовою нормального функціонування демократії⁴. Для з'ясування природи політичного звернемося до постулатів основних сучасних теорій демократії.

1) *Поліархія Роберта Алана Даля*. Згідно із поглядами Роберта Даля демократія спирається на свідомого громадянина, який поважає республіканську традицію. Структуру сучасної демократії за Далем складають: а) традиція республіканізму (представництво і рівність); б) балансування інтересів у багатоманітному суспільстві, що є необхідною умовою для забезпечення участі якомога широкого кола осіб у політичному процесі та ухваленні владних рішень⁵, в) вимоги і стандарти демократичної процедури, яка розглядається ним у двох площинах – (1) як засіб захисту особистої свободи і людського розвитку та (2) засіб захисту особистих інтересів. Отже, обґрунтовується ідея поліархії – системи демократичного врядування, яка побудована на розмежуванні повноважень, наявності декількох центрів ваги в організації влади, додержанні демократичних процедур ухваленні рішень, забезпеченні контрбалансів між інститутами влади.

2) *Консоціативна демократія Арєдта Лійпгарта*. Ця доктрина пояснює закономірності узгодження воль у багатоукладному плюралістичному демократичному суспільстві, в результаті чого доволі часто правлять коаліційні уряди. Лійпгарт також пояснює певні вимоги щодо ефективності та дієвості коаліційних урядів, які побудовані на союзі партій, які охоплюють широкий політичний спектр і є найбільш репрезентативними⁶. Така система ухвалення рішень є притаманною для країн Північної Європи та Бенілюксу, в яких переважно діють коаліційні уряди. Подібна модель функціонує в Україні з 2005 року до тепер із перервою протягом 2010 (2005) 2014 рр. Тобто конституційні принципи і цінності є своєрідним орієнтиром для учасників конституційних правовідносин і одним із чинників їхньої поведінки та характеру схвалюваних владних рішень. Консоціативній демократії притаманні пропорційність як принцип заміщення посад, розподілу бюджетних коштів та високий рівень автономності кожного сегменту управління.

³ Володимир Старосольський (2018) *Принцип більшості*. Львів: Літопис 102, 106

⁴ Бенетон Ф. (2002) *Введение в политическую науку*. Москва: Издательство Весь мир. 312-324.

⁵ Даль Роберт (2003) *Демократия и ее критики*. Москва: РОССПЭН 93.

⁶ Lijphart A. (1969) Consociational Democracy. 2(2) *World Politics* 215, 216.

3) *Комунікативна демократія Юргена Габермаса*. Певна сукупність цінностей є результатом демократичної комунікації, тобто суспільно-політичних дебатів, які визначають їхній зміст і перелік⁷. Сучасна демократія побудована на основі інтересуб'єктності суспільної взаємодії, яка полягає у визнанні людської гідності, оскільки побудована на обміні ідеями між індивідами. Демократична легітимація ґрунтується на багаторівневості ухвалення рішень. Процес демократичної легітимації передбачає розуміння соціального контексту, що зумовлює рефлексивність при ухваленні владних рішень. Задоволення інтересів якомога широкого кола суб'єктів потребує реагування на постійні запити та очікування народу щодо рішень, які ухвалюються. Тому владні рішення повинні задовольняти критерії зваженості й збалансованості інтересів. Насамкінець парламентську демократію не можна тлумачити як вседозволеність більшості, звідси висновок про те, що конституційна юстиція покликана забезпечувати права меншості, що є важливим у забезпеченні конституційної демократії.

4) *Доктрина делегативної демократії Гермо О'Доннелла*. Доволі екстравагантна доктрина делегативної демократії акцентує увагу на природу перехідних державних систем до конституціоналізму, акцентуючи увагу на специфіку авторитарних режимів Латинської Америки та їх переходу до демократій⁸. Зважаючи на фрагментованість партій та політичної системи у перехідних демократіях, яким притаманно різке протистояння інтересів, набувають ваги особисті якості лідерів, які здатні запровадити та втілити економічні та політичні реформи. Кризові явища в економіці, невисокий рівень доходів у населення зумовлюють необхідність консолідуватися суспільству навколо сильного лідера, який протистоїть парламенту, якого роздирають протиріччя, протистояння та суперечності, що унеможливають ухвалювати рішення. Окремі аспекти цієї доктрини були втілені в діяльності аргентинського президента Карлоса Менема та російського президента Владіміра Путіна. О'Доннелл в обґрунтування цієї доктрини наводив приклади, коли концепції представницької демократії та поліархії не працюють у перехідних системах Латинської Америки та постсоціалістичних країн Східної Європи.

5) *Залізний закон олігархії Роберто Міхелса*. У політичних партій спостерігається процес бюрократизації структур, в яких проходить процес розшарування й розпорошення інтересів між рядовими членами та керівною верхівкою партій. За результатами парламентських виборів, партії отримують представництво в парламентах, а також беруть участь у формуванні партій. Це викликає міграцію партійних лідерів до державного апарату в парламенті та уряді, що, в свою чергу, відкриває соціальні ліфти для рядових членів партій. Отримавши доступ до посад як джерел ресурсів представники

⁷Габермас Юрген (2008) *Залучення іншого. Студії з політичної теорії*. Львів : Астролябія.

⁸O'Donnell Guillermo (1994) Delegation Democracy? 5(1) *Journal of Democracy* 55-69.

партії вже не завжди відстоюють інтереси рядових членів партії, тим самим послаблюючи зворотні зв'язки між керівництвом та членами партії. Партія поступово набуває олігархічного характеру, оскільки посади розглядаються як засіб доступу до ресурсів. Звісно, що, з погляду обороноздатної демократії, закон залізної олігархії долається вимогами лояльності чиновників до конституційної демократії, політичної нейтральності публічної служби та заміщення посад на публічній службі на конкурсних засадах.

2. Політика через призму конституційного права. Виникає питання щодо ефективності політичних системи через призму конституційних завдань. У літературі називаються різні ознаки демократичних політичних систем. Американські вчені Ларі Деймонд, Хуан Лінц та Сеймур Ліпсет виділяють такі основні їх характеристики: значна та всеохоплююча змагальність серед особистостей та організованих груп за ключові позиції у владі; високий рівень політичної партиципації (тобто активної участі у політиці груп та індивідів); здійснення свободи друку, зібрань, асоціацій, достатньої для забезпечення політичної справедливості та участі.

Взаємодія між політичними інститутами та публічною владою є центральною проблемою конституційного права. Конституційне право не може надмірно втручатися в регулювання політичної системи, яка є саморегулювальною та самоорганізуючою. Достатньою є функція соціального контролю, відповідно до якого всяка політична діяльність повинна бути підпорядкована праву.

Конституційне право тут не є особливо оригінальним, якщо це аналізувати з погляду людської гідності, зокрема ідентичності індивіда. Адже йде мова про три рівні визначення інтересів та забезпечення ідентичності: індивіда – спільнот – нації.

1) *На першому рівні* такими ідентифікаторами служать *ступінь гарантованості політичних свобод*, індикаторами яких можуть служити свобода вираження поглядів (для України це середні показники у 5,5 балів з 10 можливих), свобода асоціацій та свобода зібрань (7,1 з 10), які лежать в основі світових рейтингів⁹.

2) *Другим ступенем політичної ідентичності виступають інституціоналізація політичних партій, парламентаризм та конституційна юстиція.* Конституційна заборона партіям використовувати неправові способи здобуття та здійснення політичної влади спрямована на формування поваги до конституційних цінностей, які лежать в основі демократичного правового порядку: права людини та її гідність, повага до прав національних менших та інших соціальних спільнот, толерантність (ідеї релігійної, соціальної, культурної терпимості), політичний, економічний та ідеологічний плюралізм

⁹The Human Freedom Index 2018. A Global Measurement of Personal, Civil, and Economic Freedom 356.

тощо. Така концепція отримала у філософії права назву конституційного патріотизму¹⁰. Засновником цієї концепції є відомий німецький філософ, теоретик комунікативної демократії Юрген Габермас¹¹, а також німецький політолог Дітмар Штернбергер¹². Концепт конституційного патріотизму є відповіддю на постмодерністський дискурс в умовах кризи ідеології національного суверенітету¹³, що пов'язано із інтеграційними процесами та тенденцією делегування суверенних повноважень держави супранациональній владі (*Supranational Power*), яка насамперед ототожнюється із Європейським Союзом.

Водночас необхідно визначити деякі основні моменти щодо сутнісного змісту свободи політичної діяльності партій. Насамперед, необхідно виходити із того методологічного посилання, що в умовах модерну саме на політичних партіях лежить основна функція із забезпечення нормального ходу формування та легітимації органів публічної влади, здійснення контролю над владою та забезпечення механізму її підзвітності й підконтрольності народу. Конституційному регулюванню статусу політичних партій не вистачає визначення критеріїв демократичності партій: колегіальності вищих партійних органів, недопустимість функціонування організаційних структур авторитарного й тоталітарного типу, заборона формування організаційних структур за місцем роботи членів партії, наявність внутрішньопартійного арбітражу, прозорість механізму публічного звітування про джерела й напрямки фінансування політичних партій, обмеження щодо максимального розміру фінансування для з боку одного фінансового донора. Невирішеність цих питань переміщує ведення виборчих кампаній у формальну сторону із фактичними фінансовими зловживаннями, домінуванні керівництва партій у висуванні кандидатів на представницькі мандати, вироблення тактики і стратегії політичної боротьби переважно авторитарного змісту, що в кінцевому результаті призводить до викривлення політичної волі народу та неадекватного представництва політичних сил в органах публічної влади.

Диджиталізація права призводить також до змін характеру виборчих кампаній, що істотно впливає на народне представництво. Політичний дискурс стає все більш популістським, а політичний спектр все більше радикалізується. Спостерігаються дві тенденції. *Першою тенденцією* є зростання

¹⁰ Mueller J.-W. (2006) On the Origins of the Constitutional Patriotism. *6 Contemporary Political Theory*. 278-296.

¹¹ Habermas J. (1976) Können komplexe Gesellschaften eine vernünftige Identität ausbilden? In: *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, Frankfurt aM: Suhrkamp. 92-126.

¹² Sternberger D. Verfassungspatriotismus. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1979, 23th May.

¹³ На питання конституційного патріотизму також існує скептична точка зору, оскільки це перешкоджає становленню колективної самосвідомості європейців як громадян ЄС. Див.: Felix Hanschmann (2006) Commenton Müller: A Negative Version of Constitutional Patriotism on the European Level?, in: Eriksen, Erik Oddvar/Joerges, Christian/Rödl, Florian (eds.), *Law and Democracy in the Post-National Union* (ARENA Report 1/2006), Oslo, 401-408.

фінансування вартісних виборчих кампаній через медіа та зовнішні засоби реклами та здійснення політичної агітації. Доволі часто виборчі кампанії мають характер інформаційних воєн, яким притаманне подача хоча і правдивої, але неповної, інформації, маніпулювання фактами, орієнтація на цільову аудиторію та її мобілізація тощо. *Другою тенденцією* є обробка метаданих у соціальних мережах за допомогою відповідного програмного забезпечення (анкетування із доступом до даних), визначенням цільової аудиторії та впливу з поєднанням отриманих даних цільової аудиторії в медіа та в електронних засобах передачі інформації. Основним інструментом запобігання зловживанням тут служить обмеження фінансування виборчих кампаній та покращення захисту персональних даних.

Національний рівень ідентичності передбачає механізми формування уряду та парламентського контролю, взаємодії між парламентською більшістю та опозицією, вирішення проблеми співвідношення верховенства парламенту та судового конституційного контролю. Тут є критичним результати суспільно-політичних дебатів, що реалізації конституції та її інтерпретація у конституційній юриспруденції.

3. Інтерпретація конституції та доктрина політичного питання.

Гармонізація між суспільно-політичними дебатами та конституційною юриспруденцією є ключовим питанням сучасного конституціоналізму. Суспільний розвиток та зміни в організації діяльності інститутів публічної влади зумовлюють необхідність модернізації конституційної матерії, тобто пристосування конституції до нових умов життя. Причому таке пристосування інколи складно проводити шляхом внесення змін до конституції з різних обставин.

Багато що залежить від втілення положень конституції у життя у ході суспільно-політичних дебатів. Це здійснюється шляхом законотворення та формування політичного порядку денного, який визначає як програму діяльності уряду, так і здійснення різного роду національних і регіональних програм розвитку. У рамках доктрини Regulatory State (регуляторної держави) слід розглядати різноманітні варіації щільності та адекватної конкретизації законів в актах публічної адміністрації. З погляду юридичної конфліктології зазначені сфери взаємодії вирішуються у площині парламентського та судового конституційного контролю. Це пов'язано із тим, що, як пише чеський конституціоналіст Ян Кисела, право є продуктом політики, але водночас і її рамками – політика пов'язана правом, що є одним із атрибутів правової держави¹⁴. Зв'язаність політичних акторів правом зумовлено також вимогами юридичної визначеності та передбачуваності права, яке не може довільно змінюватися на догоду політичному моменту.

Слід наголосити, що наразі українська конституційна доктрина мало звертає увагу на парламентську автономію, що служить одним із джерел розгляду

¹⁴ Jan Kysela (2014) *Ustavamezipravem a politikou. Uvod do ustavniteorie*. Praha : Leges 48.

судами спорів, які не входять до їх юрисдикції¹⁵. Насправді, якраз йде мова про забезпечення балансу інтересів та основоположних прав у площині: парламентська більшість – опозиція, право бути заслуханим, подавати матеріали й документи, належне розслідування й обґрунтованість проєктів рішень при здійсненні певних парламентських контрольних процедур тощо. Не дивно, що із зазначених питань конституційні суди та аналогічні інститути схильні до самообмеження власної юрисдикції. Наприклад, Конституційний Суд України в ухвалі від 05.03.1999 р. зазначив, що вирішення політичних питань суперечить його призначенню як єдиного органу конституційної юрисдикції, оскільки будь-яка політична діяльність є несумісною з діяльністю як суддів загальносудової юрисдикції, так і конституційних суддів. Конституційний Суд Словацької Республіки під час вирішення питання конституційності правових приписів перевіряє їх на предмет: відповідності Конституції, конституційним законам, міжнародним договорам; чи не порушують вони права людини й основоположні свободи. Якщо такий правовий акт заподіює шкоду правам і свободам людини, Конституційний суд може прийняти рішення про зупинення його дії на час розгляду справи (§ 38 Закону Народної ради Словацької Республіки про організацію Конституційного Суду Словацької Республіки, його процедуру та статус суддів).

Самообмеження конституційних судів зводиться до того, що суди обережно вирішують наступні категорії питань: а) зовнішньої політики; б) щодо підстав застосування надзвичайних засобів захисту конституції; в) щодо реалізації конституційного розсуд парламентом при законодавчому регулюванні; г) відносини між вищими інститутами влади, що впливають із перебігу політичного процесу. У цьому відношенні значення має інтерпретація конституції під час вирішення конституційних спорів.

У німецькій конституційній доктрині виділяють традиційні та динамічні способи тлумачення конституції. Слід відзначити про особливості розуміння окремих традиційних способів тлумачення. Зокрема, німецька конституційна доктрина розглядає історичний спосіб тлумачення не лише через призму з'ясування волі конституцієдавця, а також у світлі визначення особливостей конкретної історичної ситуації в момент прийняття Основного Закону та через динаміку практики держави¹⁶. Як традиційного тлумачення також розглядається конформний до європейської юриспруденції (Європейського суду з прав людини та Європейського суду справедливості).

¹⁵ Прикладом є розгляд Київським окружним адміністративним судом безпредметного позову про правомірність виступу представника Президента на пленарному засіданні Верховної Ради Ірини Луценко (URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2019/05/10/7214670/>), яка за своїм статусом є також депутатом парламенту. Загалом, цей суд «знаменитий» розглядом спорів, які мають конституційний характер або вони стосуються суто внутрішньоорганізаційних аспектів діяльності парламенту.

¹⁶ Reinhold Zippelius und Thomas Wuertenberger. (2005) *Deutsches Staatsrecht*. 31. Auflage des von Theodor Maunz begruendete Werkes. Muenchen : Verlag C.H. Beck Muenchen 53-63, 55-56.

З урахуванням іноземного та вітчизняного досвіду конституційної юрисдикції можна виділити такі форми конституційно конформного тлумачення: а) тлумачення конституції у взаємозв'язку із міжнародними договорами; б) тлумачення конституції у контексті установчих актів ЄС та правових актів органів ЄС; в) тлумачення конституції у контексті Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини; г) тлумачення конституції у взаємозв'язку із положеннями нормативно-правових актів, які є предметом конституційного контролю і викликають неоднозначне застосування чи практичну необхідність в офіційній інтерпретації¹⁷.

Сьогодні існує необхідність розвитку конституційних положень у поточному законодавстві, оскільки це веде до стану законодавчого упущення (недогляду) та можливості виконавчої влади зловживати своїми повноваженнями в умовах правової невизначеності. У цьому разі зусилля конституційної юрисдикції з інтерпретації Конституції далеко не завжди дають можливість забезпечити реальний захист основних прав і свобод. У цьому сенсі конституційні положення накладають позитивні обов'язки на законодавця з приводу належного правового регулювання. Постає питання самоконтролю законодавця, що, на думку Г. Госепата, може бути досягнуто через конституційний суд, який здійснював би контроль щодо поточного законодавства на предмет ефективного забезпечення основних прав¹⁸.

4. Установча влада та політика. Оскільки доволі часто порушується питання про необхідність оновлення чи ухвалення Конституції України у новій редакції, тому слід наголосити на декількох моментах. Установча влада характеризується такими ознаками: а) легітимність конституанти на основі вільних і демократичних виборів; б) легітимність конституанти, наділеної повноваженнями приймати/ревізувати/вносити зміни до конституції; в) законодавче регулювання установчої процедури; г) зв'язаність конституанти соціальними цінностями, які не можуть бути предметом її ревізії (власне кажучи, зв'язаність конституанти конституційним ладом); г) установча легітимність конституанти, заснованої на зворотних зв'язках між населенням та процедурами ухвалення рішень (наприклад, елементи нідерландської моделі, яка передбачає розпуск парламенту, який ініціював зміни; залучення мережі *thinktanks*; круглі столи між політичними силами тощо).

Якщо виходити із розуміння первинної і вторинної установчої влади, то сьогодні в Україні може бути реалізована вторинна (похідна) установча влада. Справа полягає в існуючих гарантіях фундаментального характеру людської гідності, невідчужуваності та невід'ємності прав і свобод людини, суверенітету і територіальної цілісності України. За будь-яких обставин ці

¹⁷ Савчин М. (2019) Порівняльне конституційне право. Київ: Юрінком Інтер 88.

¹⁸ Ш. Госепат та Г. Ломанн (ред.). (2008). Філософія прав людини. Київ: Ніка-Центр. 188-189.

основоположні цінності є захищені і не підлягають жодній ревізії. Повага до людської гідності зв'язує конституцієдавця, оскільки в її основі лежить фізична та психологічна цілісність особистості, яка не може бути зруйнована за жодних обставин. Наприклад, повага до людської гідності наповнює певними стандартами якості установчі процедури, які мають відповідати вимогам інклюзивності, транспарентності, фаховості, цілісності та обґрунтованості. З погляду зору чинна Конституція України доволі органічно поєднує референдумні та парламентські процедури ухвалення конституційних законів. Насправді більшість питань вирішується у площині адекватної конкретизації конституційних положень в актах законодавства (законах, судових рішеннях та регуляторних актах публічної адміністрації).

Висновки. Методологія юридичної науки має понад двохтисячлітній інструментарій укладення юридичних актів та їх інтерпретації. Вони є результатом розвитку судової практики та доктрини, що має характер *opinionjurisdoctorem*. Кодифікація права як найвищий ступінь систематизації правового матеріалу виросла із королівського права, у становленні якого вирішальну роль відіграли юристи. Виходячи із еволюції конституції як соціального феномену, стриманість правників до сфери політичного завжди ґрунтувалося на правовому континуїтеті, що служить базою державного континуїтету, тобто безперервності національної держави. Таким чином, формування, відтворення та примноження правової спадщини у вигляді певних юридичних документів є продуктом політики як певного процесу комунікації між заінтересованими політичними акторами, які на майбутнє є зв'язані правом, зокрема актами інтерпретації права та правничою доктриною.

Савчук Надія Сергіївна

студентка магістратури юридичного факультету

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Спеціальний порядок прийняття Конституції України та внесення змін до неї є одним із основних елементів її верховенства, який покликаний забезпечувати стабільність конституційного ладу. Основний ЗУ встановив щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України обов'язковий попередній судовий конституційний контроль, поклавши його здійснення на єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України

Суб'єкт конституційного подання з питань відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України зазначеним статтям Конституції України в Основному ЗУ невизначений. На думку КСУ, ним є виключно ВРУ, а на думку ВР – суб'єкт права законодавчої ініціативи, який подав цей законопроект до ВРУ, або Голова ВРУ.

Відомо, що законопроекти про внесення змін до Конституції розглядаються Верховною Радою виключно за наявності висновку Конституційного Суду України щодо їх відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Зазначені статті Основного Закону передбачають низку вимог, на предмет дотримання яких і здійснюється попередній конституційний контроль, при цьому підстави для рішення Суду про невідповідність змін цим статтям Конституції можна поділити на два види: змістові (внутрішні) та об'єктивно зумовлені (зовнішні).

Нині єдиним нормативним актом, який деталізує конституційні положення щодо конституційної перевірки законопроектів про внесення змін до Основного Закону, є Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» [1]. Природно, він стосується переважно саме парламентських процедур, однак дає змогу розглянути й деякі інші проблемні аспекти складного процесу внесення змін до Конституції, що фактично склалися в Україні та частково знайшли своє законодавче закріплення. Крім того, аналіз норм парламентського Регламенту дає підстави наголосити на актуальності й доцільності належного врегулювання цього питання на рівні профільного закону про Конституційний Суд України [2, с. 17].

За час існування вітчизняного спеціалізованого органу конституційного контролю ухвалено 24 висновки (рішення) в межах виконання функції конституційного контролю законопроектів про внесення змін до Конституції України, хоча лише три з них були остаточно прийняті Парламентом. Хоч як дивно, третина (8 з 24) проектів законів про внесення змін до Конституції України безпосередньо стосувалася обмеження недоторканності посадових осіб (у тому числі народних депутатів і суддів). Цей факт яскраво демонструє не виправдане зміщення акцентів у роботі над удосконаленням Конституції, свідчить про відсутність чіткої системи пріоритетів, мети і завдань у стратегії конституційної реформи.

Незважаючи на те, що Конституційний Суд України фактично завжди давав позитивні висновки з цього питання, жоден із наведених законів щодо недоторканності, які часто дублювали один одного, так і не був прийнятий.

Отже, відповідний висновок Конституційного Суду України має значення гарантії додержання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та її стабільності тільки за умови обов'язковості цього висновку для Верховної Ради України. Проблема забезпечення обов'язковості актів Конституційного Суду України (висновків і рішень) як принципу виконання

(дотримання) конституційних вимог (засад) є доволі складною, про що свідчить український досвід. Органи законодавчої і виконавчої влади дуже повільно реагують на акти Конституційного Суду України або й взагалі не беруть їх до уваги. В цьому контексті актуальності набуває питання про юридичну та політичну відповідальність органів державної влади та їх посадових осіб. Без забезпечення обов'язковості для Верховної Ради висновку Конституційного Суду щодо відповідності законопроекту про внесення змін Основному Закону втрачає правове значення сам попередній конституційний контроль [3].

Проектом Закону «Про Конституційний Суд України» (реєстр. № 5336-1) було передбачено зміни до ст. 382 Кримінального кодексу України, згідно з якими, зокрема, посилюється кримінальна відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Конституційного Суду України, а також встановлювалася така відповідальність за умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України. Проте наразі є складнощі з безпосереднім визначенням особи, суб'єкта, який буде відповідальним за невиконання рішення Конституційного Суду України.

Разом із тим питання здійснення Конституційним Судом України наступного конституційного контролю щодо законів про внесення змін до Конституції України по-різному оцінюється фахівцями з права. Наприклад, поширеною є теорія про те, що закон про внесення змін до конституції як акта установчої влади після набрання ним чинності стає невід'ємною її частиною і, відповідно, не може переглядатися органом конституційного контролю. На думку С. Головатого, акт/закон про внесення змін до конституції стає предметом конституційного нагляду в рамках так званої попередньо експертизи тільки на початковій стадії процесу внесення змін до конституції, коли він ще має статус законопроекту, і лише на предмет його відповідності двом статтям Конституції України (157 і 158) [4].

Таке твердження є цілком виправданим у разі прийняття закону про внесення змін до Конституції України у повній відповідності до вимог, визначених Основним Законом, і в цьому разі йдеться про перевірку його на конституційність за змістом. Якщо ж йдеться про здійснення наступного конституційного контролю щодо закону про внесення змін до Конституції України за процедурою його розгляду і ухвалення, то такий контроль покликаний забезпечити захист Основного Закону України від неконституційних і нелегітимних змін. Слід звернути увагу на те, що Конституція України не містить застережень щодо можливості здійснення Конституційним Судом України наступного конституційного контролю щодо закону про внесення змін до Конституції України після його прийняття Верховною Радою України. І це логічно, оскільки інакше будь-який закон у разі порушення конституційного порядку розгляду, прийняття або набрання ним чинності (за

процедурою) може бути скасований Конституційним Судом України, а закон про внесення змін до Конституції України, порядок розгляду і прийняття якого прямо визначено в ній, – ні.

Список використаних джерел

1. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України № 1861VI від 10.02.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. С. 133.
2. Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв та ін. / за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. Х. : Право, 2012. 168 с.
3. *Бориславський Л.* Конституція України : її реалізація та способи удосконалення. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 4. С. 103-110.
4. *Приходько Х.* Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.

Сакір-Молочко Ніна Василівна

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби
(м. Чернігів, Україна)*

ВИБОРЧЕ ПРАВО: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Виборче право – це інститут конституційного права, що є сукупністю конституційно-правових норм, які закріплюють принципи, порядок організації та проведення виборів, і регулюють суспільні відносини, пов’язані з правом громадян обирати, бути обраним до представницьких та інших виборних органів (посадових осіб) державної влади та місцевого самоврядування [3, с. 17]. Як і будь-яка галузь права та інститути, з яких складаються відповідні галузі права, виборче право можна розглядати не лише з погляду практичного, соціального, історичного вимірів, але й з аксіологічного погляду.

Право з аксіологічного погляду є не тільки важливим та необхідним засобом соціального регулювання, але й соціальною цінністю та благом [4, с. 38]. Право є як метою, так і засобом для задоволення соціально справедливих потреб, інтересів громадян і суспільства в цілому. Така здатність права і є його цінністю.

«Деякі соціальні цінності з часом набули характеру також і правових цінностей. Як ідеали вони пронизують суспільну правосвідомість і стають основними принципами права – це свобода, рівність, справедливість» [4, с. 43]. Саме з погляду втілення таких принципів як свобода, рівність та справедливість розглянемо один з інститутів конституційного права – виборче право.

«Свобода – це переконаність у необхідності регулювання власних норм поведінки відповідно до юридичних норм – закону. Свобода – це переконаність у необхідності дотримання свободи інших індивідів. Саме у цьому проявляються норми природного права. Прояви свободи різноманітні. Вони охоплюють усі сфери суспільного та приватного життя, в тому числі і правову сферу» [4, с. 44]. Дж. Ст. Мілл визначав свободу як право громадянина на автономію у всьому, що не спричиняє суспільству шкоди, що вимагає захисних заходів. Саме такий підхід до визначення категорії «свобода» вважається класичним і нині.

Проекцією загальноправового принципу свободи на виборче право є принцип вільних виборів. Більшість науковців розглядають свободу виборів виключно як свободу реалізації виборчих прав. Деякі з них (В. Пилипишин, М. Цвік, І. Дахова, В. Погорілко, С. Марцеляк, Б. Страшун, М. Хмай, В. Скшидло, Ю. Шведа) наголошують у першу чергу на реалізації активного виборчого права. Проте, на думку Ю. Ключковського «саме такий підхід пояснює віднесення деякими дослідниками принципу вільних виборів до групи принципів, які визначають умови реалізації виборчих прав громадян. Однак такий термін невдалий, оскільки «невільних» суб'єктивних прав (у тому числі виборчих) існувати не може» [1, с. 387]. Деякі зі згаданих науковців розглядає і свободу реалізації пасивного виборчого права, але і такому підходу Ю. Ключковський протиставляє таке. «Хоча «добровільність участі у виборах» не лише включає добровільність голосування, але й передбачає добровільну участь у виборчому процесі в цілому, вважаємо таке розуміння принципу вільних виборів не адекватним його сутності. Добровільність (свобода) реалізації суб'єктивного права (у тому числі активного та пасивного виборчого права, а також похідних виборчих прав) є невід'ємною ознакою такого права; тому розуміння «добровільності реалізації виборчих прав» через участь у виборчому процесі є просто тавтологією і не може розглядатися як самостійний галузевий принцип права» [1, с. 389].

Також поширеною позицією серед науковців (М. Ставнійчук, М. Рябець, О. Марцеляк, А. Георгіца, Г. Гудвін-Джіл, А. Борисов) є поєднання вимог добровільності участі у виборах та свободи вибору під час голосування. На думку Ю. Ключковського такий підхід описує свободу користування наявними виборчими правами, але повною мірою не визначає принцип вільних виборів [1, с. 390].

«Вимога свободи формування волі виборця чи свободи її вираження стосується не стільки самого виборця (для нього свобода гарантована самою природою відповідних виборчих прав), скільки перш за все дій інших суб'єктів (у тому числі інших виборців), які, реалізуючи свої права та законні інтереси, не повинні порушувати цієї свободи. Отже, принцип вільних виборів означає вимогу такої нормативної регламентації виборчих процедур, яка забезпечує узгодження можливості реалізації своїх (часто конкурентних) прав одночасно багатьма суб'єктами таким чином, щоб не обмежувати сутності цих прав і можливостей.

У межах такого розуміння свободи виборів розгляд двох аспектів цього принципу, проголошених міжнародними виборчими стандартами і закріплених у вітчизняному виборчому законодавстві, охоплює (разом із розумінням свободи користування суб'єктивними виборчими правами) основні гарантії справжньої свободи виборів» [1, с. 394-395].

Рівність є одним з найважливіших аспектів прав людини, є ознакою правової соціальної держави.

«Поняття рівності включає два компоненти. По-перше, юридичну рівність індивідів у суспільстві, що полягає в можливості діяти у відомих межах, які гарантуються законом, за власним розсудом – не порушуючи закон; по-друге, створення для кожного індивіда умов, що дозволяють діяти відповідно до своєї власної волі [4, с. 45]».

Принцип рівного виборчого права є одним з основних принципів. Зміст його досить широкий, а тому підходи до його визначення відрізняються за обсягом його охоплення.

Вітчизняні та закордонні дослідники (М.Рябець, С.Ківалов, М.Баймуратов, М.Ставнічук, М.Мельник, Д.Худолей, Л.Бучковський, К.Чапліцький) ототожнюють принцип рівного виборчого права із загального конституційним принципом рівності (рівноправності) громадян, застосовуючи його до конкретних суб'єктивних прав». Реалізація принципу рівності у виборчому праві означає як вимогу рівності правових статусів суб'єктів основних виборчих прав (виборців, кандидатів, політичних партій як суб'єктів номінації кандидатів), так і вимогу можливостей діяти у виборчому процесі для однопорядкових суб'єктів. Принцип рівності природно поширюється також і на суб'єктів похідних виборчих прав» [1, с. 314].

Принцип рівного виборчого є різностороннім і складним, тому дослідниками визначають його по-різному. Так, В. Шаповал стверджує: «виборче право є рівним, коли, по-перше, кожному виборцю належить один голос або (з урахуванням особливостей змішаної виборчої системи) однакова з будь-яким іншим виборцем кількість голосів, і, по-друге, на виборах до представницьких органів влади голос (голоси) будь-якого виборця потенційно повинен вчиняти такий же вплив на їх результати, як і голоси

інших виборців» [5, с. 320]. У цьому випадку вчений наголошує на активному виборчому праві. Багато дослідників (Ю.Тодика, М.Ставнічук, О.Єржов, А.Зінов'єва, І.Поляшова, Л.Нудненко) поширюють принцип рівного виборчого права також і на пасивне виборче право. Інші ж дослідники (А.Георгіца, Н.Мяловицька, Ю.Шведа, Т.Герасименко) включають до предмета його регулювання не лише право голосу і право бути кандидатом, але і номінаційне виборче право.

Поширений традиційний підхід до розуміння принципу виборчого права передбачає три його аспекти (складові). Так, Ю.Шведа вважав, що «рівне виборче право має кілька аспектів – рівність права голосу, рівна сила голосу та рівність можливостей» [6, с. 149]. Цей підхід визнається і позицією Венеціанської комісії, яка у Кодексі належної практики у виборчих справах таким чином формулює зміст цих трьох складових принципу рівного виборчого права: «рівність права голосу: кожен виборець має, в принципі, один голос; у тому разі, коли виборча система передбачає наявність у виборців більше ніж один голос, кожен виборець має рівну кількість голосів; рівна сила голосів: мандати мають рівномірно розподілятися між виборчими округами; рівність можливостей: рівні можливості мають бути гарантовані всім партіям і кандидатам» [2, с. 146-147]. Ю.Ключковський дещо не погоджується з традиційним підходом: «На наше переконання, таке розуміння цих складових дещо обмежене. Вважаємо, що обидва способи розуміння юридичної рівності – і рівність змісту й обсягу прав, і рівність можливостей – повинні стосуватися усіх трьох основних виборчих прав, а також (у міру можливості) і похідних виборчих прав суб'єктів виборчого процесу» [1, с. 318].

Справедливість – комплексна, багатоскладна цінність особливого роду.

Деякі дослідники (Дж. Елкліт, П. Свенсон, Р. Лопез-Пінтор, Г. Гудвін-Джіла) розглядають зміст принципу справедливих (чесних) виборів дуже широко. Також занадто широке і дещо розмите визначення цього принципу пропонує БДПЛ/ОБСЕ [7, р. 22-23]. Інші ж науковці наголошують на доцільному використанні саме вузького розуміння принципу справедливих (чесних) виборів. «Принцип справедливих виборів (у вузькому розумінні), на відміну від широкого розуміння, означає вимогу, що офіційні результати виборів повинні відображати реальне волевиявлення виборців (тобто не бути фальсифікованими); це вимагає, у свою чергу, відповідних правових гарантій, пов'язаних із регулюванням процедур голосування, підрахунку голосів встановлення результатів виборів» [1, с. 424-425].

Отже, виборче право, з аксіологічного погляду, можемо розглядати в аспекті реалізації основних соціальних та загальноправових цінностей в процесі дотримання відповідних загальноновизнаних принципів виборчого права.

Список використаних джерел

1. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні : монографія. Київ : Ваіте, 2018. 908 с.
2. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та Пояснювальна доповідь (CDL-AD (2002) 23rev). *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : Матеріали Венеціанської Комісії* : в 2-х част.; пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. 3-є вид., випр. і доповн. Київ : Логос, 2016. Ч. 1. С.143-176.
3. Марцеляк О. Виборче право: сучасне розуміння і сутність. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 12-18.
4. Онтологія, аксіологія, антропологія, гносеологія філософсько-правових вчень : навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2015. 246 с.
5. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. Київ : Юрид. фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
6. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні : монографія. Львів, 2010. 462 с.
7. Election Observation Handbook / 6thed. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2013. 120 p.

Самофалов Леонід Прохорович

*доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВО-ОСНОВА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

В умовах розбудови Української державності шанобливе ставлення до права є важливою складовою ідеологічної функції держави.

Правові прогалини, що виникають у правосвідомості та правовій культурі суб'єктів права, наголошує Г. С. Працко, можуть до певної міри усуватися тільки під впливом цілеспрямованого правового виховання [1, с. 38].

Роль правового виховання у сфері попередження протиправних діянь, інформаційному і організаційному значенні не визиває сумніву.

Завдання владних структур держави, інститутів громадянського суспільства вирішувати проблеми морального і правового виховання членів

суспільства, передбачати негативні наслідки, які можуть виникнути у процесу недосконалої правотворчої та правозастосовної діяльності. Наприклад, прийняття Верховною Радою статті 368-2 КК України, а потім відміна її Конституційним Судом, не може якісно вплинути на стан правового виховання громадян.

Більше того, коли не виконуються вимоги статей Конституції, зокрема статті 46 – право на соціальний захист, статті 49 – право на охорону здоров'я, статті 58 – про зворотну силу законів і таке інше.

Можна констатувати, що сьогодні майже всі сфери людської життєдіяльності пов'язуються з можливістю і необхідністю правового виховання. Це наглядно видно із засобів масової інформації, наприклад, програми на ТВ «Українські сенсації», «Гроші» тощо, педагогічної, юридичної, соціологічної та філософської літератури. Але водночас правоохоронні органи часто демонструють відверте ігнорування на інформацію про злочини, затягування слідства «розвал» кримінальних справ.

Ефективному правовому вихованню не сприяють чинні кримінальний і кримінально процесуальний кодекси, а останній став на захист злочинців, а не законслухняних громадян, потерпілих від злочинів.

Не сприяє правовому вихованню, особливо молоді, факти погромів, напади на державні і правоохоронні органи, рейдерство, волокита в судах і місцевих органах влади.

Якщо підійти до наукового осмислення поняття правового виховання, то серед плюралізму теоретичних досліджень, спрямованих на розуміння природи цього феномену, а саме розкриття його сутності, змісту та основної мети, не існує єдиного погляду на визначення дефініції цієї державно-правової категорії.

Ще у 70-х початку 80-х років минулого століття відомий вчений, професор Гранін О. Ф. приділив багато уваги питанням правосвідомості, правової культури та правовому вихованню у соціалістичному суспільстві. На жаль, реальність така, що його твори зараз не знайти у сучасних бібліотеках наукових закладів освіти.

Даною проблемою в останні часи у певній мірі займались Козюбра М. І., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. та інші.

Так Козюбра М. І. пропонує тлумачити правове виховання передусім як діяльність, яка має цілеспрямований вплив на правову свідомість і поведінку громадян [2, с. 46-48]. Крестовська Н. М. та Матвєєва Л. Г. наголошують, що правове виховання це постійний, систематичний вплив на індивідів і суспільство загалом з метою формування в них правової культури [3, с. 362]. Орлова О. О., розглядаючи поняття правової культури наводить такі його інтерпретації:

1) правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину

з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки (О. Скакун);

2) правове виховання – це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави та її органів, а також громадських об'єднань й організацій із формування певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються й охороняються законом (В. Котюк) [4, с. 370].

Як бачимо, всі ці визначення мають одне спільне, яке полягає в тому, що правове виховання – це відповідна діяльність для досягнення конкретної мети.

Самі ж визначення можуть розцінюватись у вузькому чи широкому розумінні.

Взагалі, проблема правового виховання настільки широка, що розглянути її у коротких тезах неможливо. Водночас правове виховання не можна розглядати окремо від економічних, політичних, ідеологічних і соціальних питань у країні, негативні сторони яких, у певний час дають знати про себе, наприклад, під час президентських чи парламентських виборів.

Отже, можна зробити такі висновки:

- правове виховання повинно базуватись на ідеї побудови правової соціальної держави і ефективному функціонуванні громадянського суспільства;
- мета правового виховання може бути досягнута тільки при правильному і досконалому функціонуванні різних систем: політичної, економічної, правоохоронної, ідеологічної та правової.

Список використаних джерел

1. *Працко Г.С.* Особенности соотношения естественного и позитивного права в условиях становления и развития гражданского общества. Философия права. 2014. № 2. С 38-43.
2. *Козюбра М. І.* Загальна теорія права : підручник. К. : Ваіте. 2015. 392 с.
3. *Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г.* Теорія держави і права : Елементарний курс. Видання третє. Харків : ТОВ «Одісей». 2008. 432 с.
4. Теорія держави і права : підручник / кер. авт. кол. кандидат юридичних наук, професор Ю. А. Ведерніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний Університет внутрішніх справ : Ліра ЛТД. 2015. 468 с.

Самсін Ігор Леонович

*професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ТЛУМАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Одним із найбільш важливих видів тлумачення актів законодавства про оподаткування є офіційне нормативне тлумачення, яке, у свою чергу, ділиться на легальне, аутентичне та правозастосовне.

Легальне тлумачення – це формально-обов'язкове роз'яснення змісту норм [1, с. 32]. У контексті легального тлумачення Є.В.Васьковський розглядав також аутентичне як його складову. «Так як безумовна юридична обов'язковість притаманна тільки законам, то і роз'яснення норм можуть бути обов'язковими тільки тоді, коли вони містяться в текстах самого законодавства, або коли така обов'язковість надана їм приписами закону. Тому обов'язкові роз'яснення називаються законним або легальним тлумаченням» [1, с. 32].

Однак, із огляду на зміну системи державної влади і зміну правового статусу перших політичних осіб у державі, аутентичне тлумачення необхідно виділити в окремий вид.

Сутність цього виду тлумачення законодавства про оподаткування полягає в тому, що підставою тлумачення є закріплене в законодавстві право суб'єкта тлумачення здійснювати таку діяльність. Таким спеціальним правом наділений Конституційний Суд України, основним завданням діяльності якого є тлумачення норм Конституції.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції і дає офіційне її тлумачення [2].

До повноважень Конституційного Суду України належить, зокрема:

- 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 2) офіційне тлумачення Конституції України;
- 3) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою

особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Так, Ю. Л. Власов зазначає, що тлумачення, яке надає Конституційний Суд України, за своєю природою є делегованим офіційним тлумаченням [3, с. 132]. З цим важко погодитись, адже в Конституції чітко виписані повноваження Конституційного Суду України, з яких випливає, що саме цей і тільки цей державний орган наділений правом офіційного тлумачення Конституції.

Ми приєднуємось до М. І. Козюбри, який зазначав, що особливістю тлумачення Конституції, яке дає Конституційний Суд, полягає в тому, що воно є, висловлюючись звичайною для нас термінологією, офіційним, тобто обов'язковим для всіх суб'єктів права [4, с. 20-25].

Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені.

У літературі висловлено позиції, що офіційне тлумачення Конституційного Суду України може бути як нормативним, так і казуальним [5]. Казуальне тлумачення наявне тоді, коли Конституційний Суд виносить рішення на прямий запит про тлумачення конституційних норм, а нормативне, коли виявляється неоднакове розуміння конституційних норм різними органами влади. У цьому контексті Ю. М. Тодика вказує на різну юридичну силу рішень, що містять казуальне й нормативне тлумачення, яка виявляється в тому, що тільки останні призначені для використання в необмеженій кількості справ, а інші розраховані тільки на певний казус.

Н. В. Вітрук також відзначає, що, вирішуючи будь-яку справу, Конституційний Суд України проводить для себе тлумачення шляхом з'ясування Конституції, яке потім знаходить безпосереднє вираження в рішеннях за конкретними справами, що є обов'язковими для тих, до кого вони звернені [6, с. 190].

Існує думка про те, що такий підхід є помилковим, адже тлумачення Конституційного Суду і відрізняється від тлумачення судів загальної юрисдикції тим, що воно не містить посилання на конкретні життєві обставини, а спрямоване на подолання суперечності в розумінні положень законів у світлі Конституції, визначення відповідності законів цьому документу. Тому рішення Конституційного Суду мають найвищий авторитет у судовій системі і всі без винятку застосовуються в обов'язковому порядку. Так, наприклад, тлумачення, що міститься в рішенні Конституційного Суду у справі про зворотну дію законів у часі, застосовується у справах всіх юрисдикцій, незалежно від конкретного предмета спору, незважаючи на те, що конституційне провадження у цій справі було порушено за зверненням Національного банку України (рішення від 9 лютого 1999 р. № 1-7/99).

Так само при вирішенні багатьох спорів застосовується тлумачення, що міститься в рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р.

№ 1-1/98 у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»).

Однак не варто забувати, що в Україні запроваджено інститут конституційної скарги, яка відповідно до статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», є поданим до Суду письмовим клопотанням щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. А отже, варто погодитися з тим, що Конституційний Суд України здійснює казуальне тлумачення, оскільки кожне судове рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу і є окремим казусом.

Отже, на наш погляд, Конституційний Суд України є спеціально уповноваженим органом щодо надання офіційного тлумачення податкового законодавства та видає відповідні рішення, які обов'язкові до виконання всіма суб'єктами правовідносин.

Серед рішень Конституційного Суду, в яких міститься тлумачення актів законодавства про оподаткування, слід назвати *рішення у справі за конституційним поданням*:

- Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) від 5 квітня 2001 р. № 1-16/2001;

- Світязької сільської ради Шацького району Волинської області про офіційне тлумачення терміна «передача», який вживається в підпункті 5.1.17 п. 5.1 ст. 5 Закону України «Про податок на додану вартість» (справа про тлумачення терміна «передача земельних ділянок») від 5 лютого 2004 р. № 1-5/2004;

- Кабінету Міністрів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 5 Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених із використанням майна та коштів вітчизняного походження» та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» (справа про оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями) від 29 січня 2002 р. № 1-17/2002;

- 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції (конституційності) положень п. 1.17 ст. 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу) від 24 березня 2005 р. № 1-9/2005;

- Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзацу третього частини четвертої, частин шостої, сьомої, восьмої статті 12-1 Закону України «Про

використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», частини сьомої статті 1 Закону України «Про систему оподаткування», абзацу другого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування питань соціального захисту населення, яке проживає на території зони спостереження підприємств з видобування і переробки уранових руд, ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами» від 20 травня 2010 р. № 14-рп/2010;

- Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України від 14 грудня 2011 р. № 18-рп/2011;

- 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Податкового кодексу України від 12 червня 2012 р. № 13-рп/2012;

- 48 народних депутатів та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень Податкового кодексу України про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання у справі від 27 лютого 2018 р. № 1-р/2018.

Список використаних джерел

1. *Васьковський Е. В.* Руководство к толкованию и применению законов для начинающих юристов. М. : Изд. Бр. Башмаковых, 1913. 152 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 21.02.2019 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. *Власов Ю. Л.* Проблеми тлумачення норм права : монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.
4. *Козюбра М. І.* Конституційний Суд в системі органів державної влади. *Державно-правова реформа в Україні : Матеріали науково-практичної конференції.* Листопад 1997 року / Інститут законодавства Верховної Ради України. Ред. кол. В.Ф. Опришко (гол), М.І. Єрофеев, М.Т. Кравчук та ін. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 20-25.
5. *Тодика Ю. М.* Тлумачення Конституції і законів України : теорія і практика : монографія. Х. : Факт, 2001. 328 с.
6. *Витрук Н. В.* Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс : учеб. пособие для студ. вузов. М. : Закон и право : Издат. объединение «ЮНИТИ», 1998. 383 с.

Семенцова Олена Володимирівна

*доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Українського державного університету залізничного транспорту
(м. Харків, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА СУСПІЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Конституцією України закріплено низку цінностей, які уособлюють найбільш значимі ідеї та прагнення суспільства, чим і визначається зміст та спрямованість конституційно-правового регулювання, а також національної системи права в цілому.

Найважливіші цінності конституційного рівня закріплено в Преамбулі Конституції України та в конкретних конституційних принципах, закріпленних переважно в розділі I Основного Закону України. Серед них: свобода, права людини, справедливість, моральність, гуманізм, демократія, верховенство права, правове обмеження влади, республіканська форма правління, плюралізм та низка інших основоположних ідей.

Доцільно відзначити, що конституційні цінності міцно пов'язані між собою, адже тільки у загальній взаємодії вони втілюють особливості вітчизняного державотворення та основні ідеї українського суспільства. Вони фактично і є тим, закладеним у право потенціалом, реалізація якого означає утвердження, проведення в життя (через практичне втілення правових норм і інститутів) забезпеченої свободи в суспільстві, праві свобод людини, демократичних засад організації та функціонування державних і громадських інститутів, досягнення прогнозованості та стабільності всього суспільного розвитку.

Цінності виконують найважливіші регулятивні функції в суспільстві. Важливість цих функцій важко переоцінити, оскільки ціннісна предметність є засобом існування людини, адже вона живе в середовищі, яке ми своєю практичною діяльністю наділяємо властивістю бути цінністю, і тільки в цьому середовищі людина здатна жити саме як людина. Суспільство і культуру в самому узагальненому вигляді можна розглядати як саморегулюючу систему цінностей. Вони повідомляють індивіду про оптимальні способи поведінки та засоби досягнення мети, сприяють його соціалізації, орієнтують у суспільному житті, оцінюють його дії, забезпечують заохочення або покарання людини тощо.

Доцільно відзначити, що суспільство в історичному та цивілізаційному розвитку змінює свої орієнтири розвитку та цінності існування. Тому суспільні цінності є елементом формування вітчизняного державотворення

та можуть бути закріплені в Конституції, як це недавно сталося із внесенням змін до Основного Закону України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Сердечна Ірина Леонідівна

*доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)*

ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО ДИТИНИ НА ВИХОВАННЯ

Безспірною є думка, що виховання дитини в сім'ї – це дуже важливий і суттєвий фактор формування особистості дитини [1, с. 232]. Існує й інша позиція, відповідно до якої право на виховання дитини є основним поряд з деякими іншими правами [2, с. 46]. З моменту народження в людини виникає потреба в їжі, одязі, сприятливих для фізичного здоров'я умов, також дитина потребує духовного розвитку, основою якого є виховання. Якщо дитина цього не отримує, вона не може бути учасником суспільних відносин. Саме тому держава зацікавлена в нормальному розвитку підростаючого покоління і надає їм право на виховання [3, с. 318].

У науковій літературі висловлюється думка, що поняття виховання як процес впливу на особистість дитини, з метою підготовки її до правильної соціалізації, включає в себе покладення на осіб, які її виховують, широкого кола обов'язків, більша частина яких має немайновий характер і полягає у здійсненні нагляду за дитиною, її вихованні та спілкуванні з нею. Передбачені законодавством обов'язки з представництва і захисту інтересів дітей поняття «виховання» не охоплюються [4, с. 108-109].

Виховання як складний процес характеризується багатогранністю та особливою увагою з боку суспільства. Сутність права на виховання полягає в створенні підстав для нормального фізичного та морального розвитку дитини. Ядром поняття «право на виховання», його сутністю є термін «виховання», яке за допомогою нормативного закріплення отримує нові ознаки [5, с. 16].

Перш ніж дослідити право на виховання дитини, слід з'ясувати, що розуміють під поняттям «виховання». Відповідно до тлумачного словника виховання – це сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що

становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання [6, с. 118]. Виховання – це процес цілеспрямованого формування особистості [7, с. 383]. Також виховання тлумачать як діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку до громадського життя і праці [8, с. 51].

У свою чергу, сімейне виховання – це виховання дітей, яке здійснюється батьками або особами, які їх замінюють (родичі, опікуни). У кожній сім'ї батьки, інші особи, які виховують дитину, формують власну виховну систему. Така система формується на підставі досвіду, який вони отримали у своїх сім'ях, з літератури, порад інших людей, до яких прислуховуються в процесі виховання [9, с. 173]. Тобто будь-яка система сімейного виховання проходить крізь призму власного розуміння його реалізації. З погляду педагогіки, не лише виділяють типи, стилі сімейного виховання, але й варіанти (типи) поведінки батьків та інших осіб, у процесі виховання та типові помилки сімейного виховання. У вихованні будь-якої дитини головними чинниками успішності цього процесу є особистості батьків і атмосфера, що панує у сім'ї. Основним уже у формуванні особистості дитини є т.з. механізм наслідування. Те, що вона спостерігає у сім'ї: ступінь взаємного порозуміння і турботи, чуйності та поваги один до одного, – справляє на її свідомість найбільш результативний вплив [10, с. 17-18].

Право на виховання в юридичній літературі трактується по-різному:

– це сукупність юридичних можливостей, що забезпечують здійснення виховання дітей їх батьками або особами, що їх замінюють [11, с. 81];

– це забезпечена законом можливість дитини проживати разом з батьками (одним з них) або в сім'ї особи, яка їх замінює, спілкуватися з ними (та іншими членами сім'ї та родичами), одержувати піклування з їх боку, допомогу в усіх питаннях, що стосуються організації її життя, фізичного та духовного розвитку [12, с. 135];

– це право своїм особистим прикладом впливати на дітей; право передавати дітей на виховання та навчання [13, с. 9];

– це право, яке ототожнюється з батьківськими правами [14, с. 60];

– це сукупність заходів, що застосовуються батьками під час спілкування з дітьми, з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їх інтересів [15, с. 134];

– це складне право, яке включає в себе цілий комплекс заходів морального та правового характеру, що полягають у турботі про здоров'я дитини, про її психічний та розумовий розвиток [16, с. 208, 209];

– це можливість здійснення як свідомого, так і несвідомого впливу на дитину в процесі спілкування [17, с. 142].

На нашу думку, слід приєднатися до розуміння виховання як сукупності заходів, що застосовуються батьками під час спілкування з дітьми, з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їх інтересів, по-перше, як таке, що дозволяє передати мету його здійснення, по-друге, як таке, що не дозволить змішувати його з іншими особистими немайновими правами (на спілкування з дитиною та на захист дитини). Інші визначення права на виховання, на жаль, або приводять до змішування цих понять, або не є достатньо повними. Таке визначення має суттєвий недолік: воно стосується лише здійснення права на виховання дітей своїми батьками і не враховує, що це право належить також іншим членам сім'ї та родичам.

О.І.Карпенко виділяє характерні риси для права на виховання дітей: 1. Право на виховання дітей – це міра дозволеної поведінки уповноваженої особи; 2. Цьому праву уповноваженої особи відповідає пасивний обов'язок будь-якої третьої особи не перешкоджати здійсненню суб'єктивного права на виховання дітей; 3. Суб'єктивне право на виховання дітей є абсолютним правом і не може існувати поза правовідносинами; 4. Право на виховання дітей невідчужуване за волевиявленням правонаділеної сторони: відмова батьків (осіб, які їх замінюють) від цього права не допускається; 5. Межі здійснення права на виховання визначаються інтересами вихованців [18, с. 17-18].

М.В.Логвінова також визначає обов'язок батьків поряд із вихованням та розвитком дитини здійснювати нагляд за нею, тобто контролювати її поведінку. Нагляд за дитиною сприятиме запобіганню можливих негативних наслідків неправомірної поведінки дітей. За допомогою батьківського нагляду може бути відвернута шкода не лише самій дитині, але й заподіяння шкоди дитиною іншим особам [19].

Від поняття «виховання» також потрібно відрізнити термін «наставництво», під яким розуміють добровільну безоплатну діяльність наставника з надання дитині, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальній підтримки та допомоги, перш за все, в підготовці до самостійного життя (абз.23 ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»). Наставництво здійснюється за договором та спрямоване на задоволення найкращих інтересів дитини, однак ця категорія стосується виключно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Батьки та інші особи, які виховують дитину, повинні сформулювати в неї засади фізичного, морального та інтелектуального розвитку. Вони наділені правом обирати способи виховання, однак при цьому мають обмеження:

виключаються будь-які форми жорстокого та грубого поводження з дитиною, які включають образи, експлуатацію дитини тощо [11, с. 82].

Сімейне законодавство виходить з пріоритету батьківського сімейного виховання дітей. Сімейне виховання здійснюється у власній сім'ї дитини, а якщо дитина залишилися без піклування батьків – у сім'ї усиновлювачів тощо [11, с. 80].

Зміст особистого немайнового права дитини виховання науковці розкривають по-різному. Так, Ю. Ф. Беспалов вказує на те, що право на виховання в межах батьківських правовідносин складається з таких правомочностей: право дитини знати своїх батьків (означає володіти відомостями про батька, матір, однак порушується при використанні інституту усиновлення); право проживати та виховуватись в сім'ї; право на спільне проживання з батьками; спілкування дитини з батьками; визначення місця проживання дитини; влаштування дитини в дитячий навчальний заклад; передача дитині своїх знань, життєвого досвіду, переконань [11, с. 80]. В. О. Рясенцев зазначає, що найважливіше місце серед особистих немайнових прав батьків займає право на виховання, воно дозволяє батькам приймати рішення і вчиняти певні дії, необхідні для правильного формування особистості дітей, розвитку в них належних звичок та поглядів та містить перелік можливостей батьків: можливість спілкуватися з дитиною, що дозволяє батькам бачити дитину, контролювати її дії, безпосередньо впливати на дитину [20, с. 181]. Н. М. Конончук вказує на те, що право дитини на сімейне виховання складає комплексне право, яке обіймає низку прав [12, с. 132]: спілкування дитини з батьками, визначення місця проживання дитини, влаштування дитини в дитячі та навчальні заклади чи залучення до виховання інших осіб (родичів дитини, вихователів, учителів тощо), передача дитині своїх знань, життєвого досвіду, уподобань та переконань [12, с. 133]. Деякі автори вважають, що зміст права на виховання полягає в діях батьків, які проявляються в духовному розвитку дітей, формуванні їх особистості, лікуванні дітей у випадку хвороби, організації літнього відпочинку, влаштуванні дітей у виховні заклади [16, с. 208, 209]. Інший підхід полягає у визначенні змісту права на виховання через діяльність батьків, спрямовану на захист прав та інтересів неповнолітніх дітей в усіх установах [21, с. 15]. Тим самим автор поєднує право на захист та право на виховання в одне ціле, що, на нашу думку, є неправильним.

Отже, ми приєднуємось до розуміння права на виховання дитини як сукупності заходів, що застосовуються батьками під час спілкування з дітьми, з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їх інтересів. Також, за загальним правилом, зміст права дитини на сімейне виховання полягає в можливості батьків та інших осіб діяти стосовно дитини

визначеним законом і моральними засадами чином та при цьому мати захист з боку держави від порушень у реалізації цього права [22, с. 103].

Список використаних джерел

1. *Морозова С.* Виховання дітей: питання законодавчої регламентації. *Сучасні проблеми приватного права*: збірник наукових праць присвячених 80-ій річниці з Дня народження Я. М. Шевченко / відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. Київ : ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. 464 с.
2. *Фарбер И. Е.* Права человека, гражданина и лица в социалистическом обществе. *Правоведение*. 1967. № 1. С. 39-46.
3. *Малеин Н. С.* Гражданско-правовое положение личности в СССР : монография. М. : Наука. 1975. 400 с.
4. *Михеева Л. Ю., Кузнецова И. М.* Сущность опеки (попечительства) как формы устройства физических лиц. *Проблемы гражданского, семейного и жилищного законодательства*. М. : Городец, 2005. С. 106-116.
5. *Фомина Е. А.* Споры о праве на воспитание детей (материально-правовые и процессуально-правовые проблемы): дисс. ... к.ю.н : спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право ; международное частное право ; Российская правовая академия министерства юстиции Российской Федерации. М. : 2004. 163 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
7. Педагогическая энциклопедия / гл. ред. А. И. Каиров и Ф. Н. Петров. М., «Советская энциклопедия», 1964. Т.1. А-Ефимов. 831 с.
8. *Шапар В. Б.* Сучасний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с.
9. *Мардахаев Л. В.* Семейное воспитание: проблемы и особенности. *Вестник Челябинского государственного университета. Образование и здравоохранение*. Вип. 4. № 13 (342). 2014. С. 173-178.
10. *Мироненко В. П.* Альтернативні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Науковий юридичний журнал. Юридична наука*. № 11. 2012. С. 13-19.
11. *Беспалов Ю. Ф.* Семейно-правовое положение ребёнка в Российской Федерации : монография. Владимир : ВГПУ, 2000. 190 с.
12. *Конончук Н. М.* Поняття та елементи права дитини на сімейне виховання. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3-2. 2013. С. 132-136
13. *Свердлов Г. М.* Охрана интересов детей в советском семейном и гражданском праве. М. : Изд-во АН СССР, 1955. 160 с.
14. *Пергамент А. И.* Основания возникновения и сущность родительских прав. *Правовые вопросы семьи и воспитания детей*. М. : Юридическая литература, 1968. С. 53-62.

15. *Ольховик Л. А.* Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : дис. ... канд.юр.наук. спец. : 12.00.03. Х., 2006. 174 с.
16. *Белякова А. М., Ворожейкин Е. М.* Советское семейное право : учебник. М. : Юридическая литература, 1974. 303 с.
17. *Бобрик В. І., Мироненко В. П., Павловська Н. В., Пилипенко С. А.* Сімейне право України (у схемах) : навчальний посібник. К. : Атіка, 2005. 160 с.
18. *Карпенко О. І.* Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право // Національна академія внутрішніх справ України. К., 2001. 191 с.
19. *Логвінова М. В.* Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми : автореф. дис ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
20. *Рясенцев В. А.* Семейное право : учебник. М. : Юрид. лит., 1971. 293 с.
21. *Ершова Н. М.* Правовые вопросы воспитания детей в семье : монография / отв. ред. : Орловский Ю. П. М. : Наука, 1971. 103 с.
22. *Тарусина Н. Н.* Ребенок в пространстве семейного права : монографія. М.: Проспект, 2014. 144 с.

Серьогіна Валерія Володимирівна

студентка юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

**ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ**

Природні права людини є невід’ємними для кожного індивіда; вони є позанаціональними та позатериторіальними, є об’єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Закріплення природних прав у позитивному праві приводить до виникнення у держави обов’язку забезпечити їх реальну дію, а в людини – відповідно, права вимагати їх виконання відповідними державними органами.

Зростання масових протестів у ХХ–ХХІ ст. обумовлює актуальність цієї теми та необхідність подальших досліджень питання обмеження права на свободу мирних зібрань.

Дослідження місця права на свободу мирних зібрань у системі прав людини здійснювали багато українських вчених, зокрема: С. Головатий, Р. Мельник, О. Васьковська, М. Денісова, Т. Фулей, О. Пушкіна, Е. Мухамедова.

Право на мирне зібрання знаходить своє закріплення у ст. 39 Конституції України, ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Також питанням урегулювання порядку організації та проведення мирних зібрань приділяється увага і в інших міжнародних та європейських юридичних актах, зокрема: ст. 15 Конвенції про права дитини, ст. 15 Американської конвенції про права людини, а також регулювання даного питання відображається у Керівних принципах зі свободи мирних зібрань, розроблених Організацією з безпеки та співробітництва в Європі [3, с. 22].

У міжнародній правовій доктрині право на мирні зібрання розглядається як основоположне право, яке слугує для вираження цілої низки інших прав, зокрема права на свободу слова, права на повстання. З точки зору вітчизняного законодавства, воно розглядається як конституційна гарантія прав громадянина на свободу світогляду та віросповідання, вільне вираження своїх поглядів, використання і поширення інформації тощо.

Згідно із законодавством України під мирними зібраннями розуміються збори, мітинги, конференції тощо, які проводяться мирно і без зброї та про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Рішенням Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 було надано роз'яснення положення, яке стосується завчасного попередження органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання. До прикладу, у Фінляндії можливе усне чи письмове повідомлення поліції за 6 годин до заходу, у Вірменії можна взагалі не повідомляти про зібрання за участі менше 100 осіб. Франція з 1881 року не потребує обов'язкового повідомлення про мирні зібрання взагалі.

Згідно з позицією Європейського суду з прав людини, зібрання вважається мирним доти, поки учасники не мають насильницьких намірів, що ведуть до масових заворушень, у тому числі не мають при собі та не використовують зброю [2]. На думку Вищого адміністративного суду України, «основними ознаками такого зібрання є мирні мета та характер його проведення» [1].

Для прикладу, позиція судів США щодо мирних зібрань передбачає, що «відповідно до звичайного значення цього слова «мирне зібрання» означає відсутність насильства в різних формах його прояву, зокрема збройного насильства в найширшому сенсі» [5].

Водночас, реалізація особами своїх основоположних прав вимагає неодмінного існування певних обмежень, оскільки без них користування правами може бути ускладнено чи взагалі заблоковано. Проте при цьому

слід пам'ятати, що будь-яке обмеження того чи іншого права має бути соціально релевантним, базуватися на принципі пропорційності [4]. Обмеження можуть застосовуватись попередньо, в ході зібрання або ж постфактум.

Відповідно до ст. 39 Конституції України обмеження свободи мирних зібрань може бути здійснене лише судом, без будь-яких винятків. Тобто за власною ініціативою правоохоронні органи не мають права вчиняти жодних дій, що призводять до обмеження мирного зібрання. Ч. 2 ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначає, що «Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Окремо слід зупинитись на можливості обмежити мирне зібрання на підставі закону, яке може бути обмежене лише в разі наявності для цього підстав у національному законодавстві. Консультативна Місія Європейського Союзу дослідила 39 країн, серед яких є представники ЄС та США. З них у 22-х країнах існує спеціальне законодавство, що регулює сферу мирних зібрань та встановлює чіткі правила для мітингувальників і держави, встановлює строк для повідомлення про зібрання. До таких країн належать: Австрія, Болгарія, Німеччина, Нідерланди, Латвія, Естонія та інші. Крім того, наприклад в Бельгії, конкретні питання, що стосуються поведінки, захисту і обмеження права на мирні зібрання не містять спеціальної кодифікації. У 1831 році Бельгія була першою державою, яка встановила конкретний і чіткий режим регулювання мирних зборів просто неба.

На сьогодні у правовому полі України відсутній закон, який би регулював відносини у сфері мирних зібрань, хоча проекти таких законів реєструвались у Верховній Раді ще у 2008 та 2013 рр. Вказане вище означає, що порушити порядок проведення мирного зібрання та обмежити проведення зібрання у зв'язку з порушенням такого порядку в Україні неможливо. У рішенні ЄСПЛ від 11.04.2013 р. у справі «Веренцов проти України» зацентровано на цьому увагу. Питання обмеження права на свободу мирних зібрань також стосуються такі рішення ЄСПЛ: «Шмушкович проти України», «Букта та інші проти Угорщини» та інші.

В Україні адміністративні суди наділені правом ухвалювати рішення про обмеження права на мирне зібрання в інтересах національної безпеки та громадського порядку та в разі, якщо визнають, що зібрання може створити реальну небезпеку заворушень, загрозу здоров'ю населення або правам і свободам інших людей. Заборона проведення зібрання повинна видаватися в письмовій формі, тобто становити собою рішення адміністративного суду – постанову, оформлену згідно з вимогами Кодексу Адміністративного Судочинства України.

Виходячи з аналізу практики реалізації приватними особами права на свободу мирних зібрань, а також результатів діяльності у цій сфері адміністративних судів, можна говорити про такі можливі форми обмеження названого права: повну заборону проведення запланованого зібрання; обмежувальні заходи; примусове припинення (розпуск) зібрання, що триває.

ЄСПЛ неодноразово вказував на неприпустимість такого виду обмеження мирного зібрання, як його повна заборона. Зазначав про це і Вищий адміністративний суд України. Незважаючи на це, протягом останніх років судами України було обмежено близько 90% із загальної кількості запланованих мирних зібрань. І переважно таке обмеження відбувалося шляхом повної заборони зібрання. Європейська статистика підтверджує, що кількість заборон на проведення акцій протесту у формі мирних зібрань у Європі невисока, здебільшого, за умови дотримання обов'язкових вимог законодавства щодо попередження про проведення акції та отримання дозволу. Європейська протестна активність минулих років досягла свого апогею у більшості країн ЄС: Великобританія протестувала проти брекзиту, у Бельгії, Австрії, Польщі своє право на мирні зібрання реалізовували фермери, звичайні працівники, жінки, пенсіонери та інші.

Таким чином, можна зробити висновок, що питання регулювання права на мирне зібрання та його обмеження є недостатньо розкритим у законодавчій системі України та потребує вираження в самостійному законі. Аналіз міжнародного законодавства та спеціалізованих законів окремих держав зумовлює можливість врахування недоліків у цих законах та імплементацію певних норм в українське законодавство. Застосування низки обмежень має бути забезпечено необхідними процедурними умовами, які повинні бути закріплені на нормативному рівні.

Список використаних джерел

1. Довідка ВАСУ щодо вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду та вирішення упродовж 2010 – 2011 років справ стосовно реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо), квітень 2012.
2. Європейський суд з прав людини, Рішення щодо прийнятності справи «Anderson and Othersv. United Kingdom»
3. Мельник Р. Право на свободу мирних зібрань : теорія і практика. К. : ВАІТЕ, 2015. 22 с.
4. Мельник Р.С. Форми мирних зібрань та їх характеристика через призму статті 39 Конституції України *Адміністративне право і процес*. 2013. № 4 (6). С. 109-123.
5. Руководящие принципы по свободе мирных собраний. *Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека*. Изд. 2-е. 2010. Прим. 63.

Синчак Віктор Петрович

завідувач кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова,

доктор економічних наук, професор

(м. Хмельницький, Україна)

СПЛАТА ПОДАТКІВ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією з найактуальніших тем, що вже століттями знаходиться у науково-прикладному тренді, є податкова тематика, яка жваво обговорюється у нашій країні тривалий час, особливо в періоди зміни урядів. Завдячуючи останнім, відбуваються певні корекції у податковій політиці держави. Відтак доводиться спостерігати за свідомими або несвідомими запереченнями установленої парадигми стосовно критеріїв визначення величини податкового тягаря через об'єднання податків і зборів або скорочення їхньої кількості, що не завжди сприяє його зменшенню. При цьому порушуються сформульовані поколіннями науковців постулати стосовно впливу таких частих змін на податкову поведінку платників податків, перед якими у ці періоди через невизначеність, що притаманна в подібній ситуації, постає питання: «Платити чи не платити? «А може реструктурують або скасують, тощо». Усе це породжує наукову проблематику та потребує її розв'язання через призму підвищення рівня податкового обов'язку платників податків у співставленні з конституційною цінністю в умовах розвитку демократичного суспільства.

Однак відчуття обов'язку у платника податку щодо сплати податкових зобов'язань має історичне минуле, яке в кожній країні по своєму впливало на його рівень. Тут лише наголосимо, що ще на ранніх етапах класичного світу, коли одноосібне володарювання з установленними повинностями на кожную особу (як формою одержання доходу правителем) змінювалося на панівне положення держави, податок сприймався як ознака деспотичного правління. Адже для однієї частини людства він був примусовим, тоді як для іншої – мав ознаки «податкового імунітету», а відтак породжував податкову нерівність та показував перевагу одних людей над іншими.

Дещо інший розвиток система сплати податків одержала в епоху виникнення доктрини конституціоналізму «як сукупності ідей та теорій про роль і значення конституції у суспільному житті» [1, с. 113]. Про зміну підходів до сплати податків з цього періоду можна зробити висновок із постулату основоположника класичної школи Адама Сміта (1723 – 1790), який писав, що: «... будь-який податок, що його сплачує особа, є ознакою волі, а не рабства.

Щоправда, він (податок – В. С.) означає, що ця особа є підданою уряду, але також і те, що, оскільки вона має певну власність, то й не може бути сама власністю якогось хазяїна» [2, с. 526]. У цьому постулаті спостерігаємо те, що, по-перше, будь-яке свавілля, яке давало відчуття поневолення (рабства) при сплаті податку, відкидається, а отже, у платника набуваються ознаки конституційних цінностей, по-друге, оскільки платник податку є підданим держави з відповідними правами, то в нього перед нею природно виникає обов'язок у вигляді сплати податку для забезпечення його ж прав, а відтак і конституційних цінностей, і, по-третє, кожна особа зобов'язана сплачувати податок лише за себе, а не ще й за «якогось хазяїна», який має такий же обов'язок та рівні права у своїй країні як і будь-який інший її громадянин, що спрямовувалося на усунення податкових привілеїв і переосмислення змісту набутих конституційних цінностей. Відтак гармонія між правом і обов'язком стає тим мірилом, яке суттєво змінює ставлення платника до сплати податків, починаючи з періоду конституціоналізму.

Саме епоха конституціоналізму, яка була ознаменована ученнями про розподіл влади, про суспільний договір, про конституціоналізм, про теорію держави і права та упорядкованими класиком політичної економії постулатами у вигляді чотирьох принципів оподаткування, засвідчила, що наукові підходи до формування податкових систем стали достатньо витребуваними, завдячуючи впливу окреслених теоретичних концепцій на побудову правової держави і її інститутів. При цьому важливе місце у класичних постулатах відводилося обов'язку при виконанні зобов'язань платника податку перед державою.

Тож податковий обов'язок знаходив своє застосування у вигляді принципу оподаткування в податковому законодавстві тодішніх держав та згодом став конституційною нормою (стаття 67) в незалежній Україні. З погляду еволюції конституційного обов'язку в нашій державі, пропонуємо виділити три періоди: радянський (до 1991 року); до конституційний (1991 – 1996 рр.); після конституційний (з 1997 року і дотепер).

Причому, за концепцією конституціоналізму, будь-яке надмірне втручання не допускається, завдячуючи системі стримування, в якій важлива роль відводиться судам [1, с. 114]. Саме останні і визначають допустимі межі державного втручання в діяльність індивідів – платників податків.

До того ж, здійснена сплата податку знімає з платника податку (на певний період) як приватної особи або як його представника податковий обов'язок і надає відчуття свободи, гарантує їх забезпечення та дотримання у перспективі. Саме свобода за ліберальною доктриною конституціоналізму, вважається категорією соціальної цінності [1, с. 113]. У цьому, на нашу думку, якраз і полягає конституційна цінність демократичного суспільства, в якому держава є гарантом прав платників податків як приватних осіб або

як їх представників. Поряд із цим, набута у зазначений спосіб конституційна цінність є внутрішнім чинником поведінки платників податків або їх представників, і, одночасно – індикатором рівня податкової культури як індивіда, так і демократичного суспільства загалом.

Отже конституційній цінності як необхідній складовій підвищення рівня податкової культури виконання конституційного обов'язку зі сплати податків умовах формування фінансових ресурсів для забезпечення суспільно важливих функцій держави, має надаватись пріоритет у продукуванні правової свідомості демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. *Савчин М.* Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 111-120.
2. *Сміт А.* Добробут нації : Дослідження про природу та причини добробуту нації ; [пер. О. Васильєва та ін.]. К. : Port-Roual, 2001. 593 с.

Скачкова Катерина Андріївна

*студентка IV курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ДЛЯ ПРОКУРОРІВ В УКРАЇНІ

Дотримання державними службовцями професійної етики – актуальне питання, оскільки безпосередньо стосується забезпечення прав та свобод людини як найвищої соціальної цінності. Виконання функцій покладених на правоохоронні органи, вимагає високих моральних якостей, як важливого елемента ефективного здійснення ними своєї діяльності.

Правила етики й поведінки прокурорів під час виконання повноважень, визначених законом, та поза межами службової діяльності приділялась увага таких науковців, як П. М. Каркач, А. В. Лапкін, І. Є. Марочкін, С. О. Подкопаєв, Є. М. Попович, та ін. У їх працях було проаналізовано професійну етику прокурорів як складову частину юридичної етики, визначено поняття «етика прокурора», розглянуто основні моральні засади і професійні якості прокурорської діяльності, а також приділяється увага правовому аспекту цього питання.

Виконання покладених на прокуратуру завдань та функцій потребує від її працівників високого професіоналізму, неупередженості, чесності,

порядності та здатності протистояти неправомірному впливу на їхню службову діяльність. Сприяти утвердженню таких особистих та ділових якостей має Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури (далі – Кодекс), прийнятий 27.04.2017 року, метою якого є визначення основних принципів і моральних норм, якими повинні керуватися працівники прокуратури під час виконання своїх службових обов'язків та поза службою, а також підвищення авторитету та довіри громадян до органів прокуратури [1].

Етика прокурора – це різновид професійної етики, встановлена корпоративними правилами модель належної поведінки прокурорів у тих ситуаціях, коли правові приписи не встановлюють для них конкретних правил поведінки, яка відповідає загальноприйнятим нормам моралі, а також кращим суспільним уявленням про прокуратуру та її працівників [2, с. 36].

При цьому відповідні правила, що склались на міжнародному рівні є основою професійно-особистих і морально-етичних якостей для суб'єктів міжнародного права і встановлюють мінімальні вимоги, які мають дотримуватись усі держави в цій сфері.

Науковці, які вже досліджували це питання, вважають, що такі стандарти відіграють важливу роль у діяльності прокуратури на національному рівні та вдосконаленні правових основ організації, слугуючи своєрідним орієнтиром для вітчизняного законодавця [3, с. 12].

Практика більшості зарубіжних країн свідчить, що формалізація вимог щодо професійної етики і поведінки працівників прокуратури здійснюється на рівні деонтологічних кодексів. Подібні консолідовані акти, що містять морально-етичні вимоги до працівників прокуратури, прийняті і доволі успішно діють у країнах Європи, зокрема: у Великобританії – Декларація етичних принципів для прокурорів, Литві – Кодекс поведінки прокурорів Литви, Латвії – Етичний кодекс прокурорів Латвії, Угорщині – Моральний кодекс Угорської асоціації прокурорів тощо.

Варто зазначити, що у ч.2 ст.3 Кодексу визначається нормативна база у сфері професійної етики та поведінки працівників прокуратури, що включає міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн-членів Ради Європи у 2005 році та інші. Відповідно цей акт окреслює коло нормативно-правових актів на міжнародній арені, якими регулюється відповідне питання [4].

Першим міжнародним актом, який закріплює етичні норми, був Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року. Хоча цей акт має загальний характер і звернутий на юридичні професії, які виконують правоохоронні функції, він закріплює обов'язок посадових осіб захищати всіх осіб від протиправних актів у відповідності до їх професії (ст. 1 Кодексу) [5].

Це питання було викладено у Керівних принципах ООН стосовно ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, від 1990 р. Відповідно до положень п. 13, вказано, що під час виконання своїх обов'язків прокурори мають виконувати свої функції неупереджено, уникаючи будь-якої дискримінації, захищати державні інтереси і діяти об'єктивно, в тому числі належним чином враховуючи становище жертви, зберігати професійну таємницю.

Варто зазначити, що в позаслужбовий час прокурор має відповідати таким вимогам: він не повинен компрометувати своїми вчинками в приватному житті реально існуючу або досягнуту довіру, зберігати чесність, справедливість і неупередженість, а також повинен поводити себе таким чином, щоб підтримувати і зберігати впевненість суспільства в їх професії.

Таким чином, міжнародні стандарти сприяють розвитку національної нормативно-правової бази в цій сфері, необхідність якої зумовлено загально-суспільним інтересам. Окрім цього, необхідно впроваджувати нові традиції, які створюватимуть належний морально-психологічний клімат у системі правоохоронних органів, реформувати внутрішній стан кожного колективу, тобто забезпечити дотримання моральних норм у професійній діяльності і поведінці. І тому, на нашу думку, подальша діяльність органів прокуратури України в 21 столітті має все ж ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях: захисті прав людини і громадянина, рівності всіх перед законом і справедливості громадянського суспільства, демократії, плюралізмі поглядів і верховенства права в усіх сферах суспільного життя.

Список використаної літератури

1. Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури : затверджений Генеральним прокурором від 27.04.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001900-17>
2. *Лапкін А. В.* Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар. Х. : Право, 2015. 680 с.
3. *Лапкін А. В.* Правові основи прокурорської діяльності : наук.-практ. посіб./ за ред. П. М. Каркача. 2-ге вид., змінене і допов. Х. : Право, 2013. 320 с.
4. «Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування» Прийняті VIII Конгресом ООН. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_859
5. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : прийнятий

Словська Ірина Євгенівна

*професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
Національного університету водного господарства і природокористування
Навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, доцент
(м. Рівне, Україна)*

Царенко Сергій Іванович,

*доцент кафедри теорії та історії держави і права та приватно-правових
дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

Царенко Ольга Михайлівна,

*доцент конституційного, адміністративного та міжнародного права
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

**УЧАСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ**

Державна прикордонна служба України у взаємодії із іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами має на меті припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні. Одним із основних завдань Державної прикордонної служби України є відбиття вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав, а також участь у боротьбі із тероризмом.

Воєнний конфлікт на Сході України у законодавстві України визначається як міжнародний збройний. Окуповані території України є свідченням довготривалого збройного конфлікту та анексії частин території України. Ще у 2015 році Російська Федерація була визнана країною-агресором [1]. Система національної безпеки була переорієнтована, у першу чергу, у сферу безпеки державного кордону.

Тому з прийняттям у 2018 році Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [2], визначено, що в зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій, діє особливий

порядок, що передбачає надання органам сектору безпеки і оборони, іншим державним органам України спеціальних повноважень, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації.

Операція об'єднаних сил спрямована на недопущення несанкціонованого вивозу зброї, боєприпасів, вибухових та інших небезпечних речовин із району її ведення та встановлення особливого порядку в'їзду-виїзду до/з нього. До прикладу, статистика свідчить, що прикордонники, здійснюючи пропуск громадян й транспортних засобів та патрулюючи визначені райони Антитерористичної операції, за 2017 рік оформили на лінії розмежування 11,8 млн осіб, а за 2018 рік – 16,06 млн осіб. Російською Федерацією незаконно та неконтрольовано здійснюється постачання до окупованих нею районів зброї та боєприпасів. Упродовж 2017 року у контрольних пунктах в'їзду-виїзду було затримано 61 одиниць зброї, 8,3 тис. боєприпасів, 3,8 кг вибухівки, 8,2 кг наркотиків та товарів на загальну суму 57,6 млн грн [3].

У зв'язку з «особливим порядком» діє Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України, керівництво здійснює Командувач об'єднаних сил, який реалізує свої повноваження через Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України. Отже, стосовно міжнародного збройного конфлікту в державі утворено спеціальні органи щодо координації та протидії військовій агресії на окупованих територіях Луганської та Донецької областей. Також спеціальним нормативно-правовим актом – указом Президента, визначено межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Луганській та Донецькій областях [4].

Генеральним штабом Збройних Сил України за погодженням з відповідними керівниками залучаються та використовуються сили і засоби органів державної влади, серед яких у якості одного з військових формувань вказано Державну прикордонну службу України. Щоправда, таке трактування статусу прикордонного відомства породжує колізію норм права, адже у статті 6 Закону «Про Державну прикордонну Службу України» остання є правоохоронним органом спеціального призначення [5].

Фактично Державна прикордонна служба України пережила два етапи боротьби із військовим агресором – у статусі органу, що бере участь у антитерористичній операції, а пізніше – як складова сил і засобів Операції Об'єднаних сил.

Весь цей час супроводжується введенням «особливого періоду», який також має важливі правові наслідки, як для Державної прикордонної служби України, так і для військовослужбовців. На відміну від процесу демобілізації, особливий період буде припинено тільки із виданням спеціального акта Президента України про його завершення. Тому зараз правові відносини регулюються законодавством щодо вимог особливого періоду,

проте передбачають, що вони діють в умовах завершеної антитерористичної операції.

Вважається, що на підставі Указу Президента України від 30.04.2018 року № 116/2018 [6] та рішення Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника оперативного штабу з управління Антитерористичною операцією) від 30.04.2018 року № 33/1-4129 Антитерористична операція припинена. Оскільки ці рішення мають гриф «для службового користування», вони не були опубліковані, у зв'язку з чим виникають питання щодо легітимності дії цієї норми права, її правової визначеності.

У статті 12 Закону «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [2] передбачено, що порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів із таких територій визначаються Кабінетом Міністрів України. Водночас нормативних актів, які б чітко визначали повноваження Державної прикордонної служби України за умов залучення до Операції об'єднаних сил поки що не прийнято. Загальні норми щодо пропуску осіб до окупованих територій збройного конфлікту передбачені у Конституції та законах України: «Про боротьбу з тероризмом», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Тому для врегулювання правовідносин щодо переміщення через лінію розмежування осіб, товарів та вантажів Державна прикордонна служба України продовжує керуватися наказом Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника оперативного штабу з управління Антитерористичною операцією) від 14.04.2017 р. № 222ог [7]. У ньому передбачено тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб через лінію розмежування у межах Луганської та Донецької областей. Підкреслимо, що він визначає тимчасово даний порядок і в період проведення Антитерористичної операції (яка припинена). Тому в умовах сьогодення Державна прикордонна служба України потребує нормативного врегулювання правових відносин щодо порядку перетину лінії розмежування, аби повноваження, що визначені у наказі щодо Антитерористичної операції, не вважалися протиправними та такими, що порушують права осіб, які перетинають лінію розмежування.

Список використаних джерел

1. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи,

- Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 р. № 129-VIII. (редакція від 27.01.2015 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19>
2. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. (редакція від 18.01.2018 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
 3. Держприкордонслужба продовжує виконувати завдання в районі проведення АТО здійснюючи пропуск громадян й транспортних засобів та патрулюючи визначені райони. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/news/infografika-118-mln-gromadyan-ta-17-mln-transportnih-zasobiv-piddanoprikordonnomu-kontrolyu-v-rayoni-ato/>
 4. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Луганській та Донецькій областях : Указ Президента України від 07.02.2019 р. № 32/2019 (редакція від 07.02.2019 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019/card2#Card>.
 5. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. (редакція від 04.01.2019 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>
 6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30.04.2018 р. № 116/2018 (редакція від 30.04.2018 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018/card2#Card>
 7. Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей : наказ Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника оперативного штабу з управління Антитерористичною операцією) від 14.04.2017 р. № 222-ог (редакція від 15.12.2017 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v222_950-17/sp:head

Станік Сергій Романович

*аспірант кафедри конституційного права,
Національного університету «Одеська юридична академія»
(м. Одеса, Україна)*

ПРОГРЕС ЧИ СТАБІЛЬНІСТЬ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПАРЛАМЕНТАРІЇВ

Актуальність дослідження ціннісного та історичного підходів до нормативної регламентації конституційно-правової відповідальності народних депутатів України перед виборцями полягає в тому, що наразі така відповідальність практично відсутня. Виборці усвідомлюють, що погляди народних депутатів можуть змінюватись протягом тих п'яти років, на які їх обрали, та довіряють судженням своїх обранців. Також відсутність наказів виборців для парламентаріїв робить можливим вдаватись до домовленостей під час вирішення тих чи інших питань у Верховній Раді, адже політика – це мистецтво компромісів. Отже, відсутність такої відповідальності відображає превалювання прогресу як цінності над стабільністю як цінністю.

Положення Конституції України 1996 року свідчать про те, що наразі не існує такої підстави дострокового припинення повноважень народного депутата України, як його відклик виборцями (стаття 81).

Положень щодо можливості дострокового припинення повноважень народного депутата України на підставі його відклику виборцями не містять і закони України. Однак у СРСР відповідні нормативні положення існували, і це робить цікавим пошук дати, коли можливість відклику парламентарія «з'явилась», а потім «зникла» з тексту Основного Закону.

Першою конституцією Російської Імперії вважаються Найвище затвержені Основні Державні Закони від 23 квітня 1906 р. Закони не містили положень про можливість відклику парламентаріїв як Імператором, так і виборцями [1].

Перший приклад відкликання членів Парламенту знаходимо в одному з декретів Радянської влади. Декретом від 29 грудня 1917 року було оформлено звернення Всеросійського центрального виконавчого комітету до усіх Рад робочих, солдатських і селянських депутатів, всіх армійських і фронтових комітетів про відкликання і перевибори тих членів Установчих зборів, які не є виразниками інтересів трудових мас.

Норми про відклик на конституційному рівні вперше з'явились у Конституції (Основному Законі) Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки 1918 року. Вони були розміщені у Главі п'ятнадцятій «Про перевірку і скасування виборів і про відкликання депутатів»: «78.

Виборці, які послали до Ради депутата, мають право у будь-який час відкликати його і провести нові вибори відповідно до загального положення» [2]. Причини відклику та його процес у Конституції не закріплювались.

У 1919 році на переважній більшості сучасної території України було проголошено радянську владу. Першим радянським Основним Законом стала Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 р. Одна з перших її статей передбачала, що держава «утворює для працюючих мас можливість користуватися правами (свободою живого і друкованого слова, зборів і спілок), позбавляючи цих прав пануючі класи і спільні з ними по своїй політичній позиції громадські групи» (стаття 3). Системний аналіз статей 1 – 3, а також той факт, що положення нормативно-правових актів РСФСР застосовувались у той період на території УРСР, свідчать про те, що відклик депутатів рад мав місце.

Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1924 року не містила положень про відклик депутатів рад, так само як і Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки 1929 р. Однак, навряд чи відклик депутатів рад втратив актуальність, – норми цих документів свідчать про те, що класова боротьба залишалась нагальним питанням. Таким чином, як і у попередніх основних законах, перевага між прогресом та стабільністю надавалась стабільності, задля утримання надбань Революції 1917 року.

Зміщення акцентів з класової боротьби на лояльність до однопартійної системи спостерігаємо в текстах конституцій, починаючи з середини 1930-х років.

Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1936 року проголошувала: «Стаття 142. Кожен депутат зобов'язаний звітувати перед виборцями в своїй роботі і в роботі Ради депутатів трудящих і може бути в будь-який час відкликаний за рішенням більшості виборців у встановленому законом порядку».

Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. встановлювала: «Стаття 142. Кожний депутат зобов'язаний звітувати перед виборцями в своїй роботі і в роботі Ради депутатів трудящих і може бути в усякий час відкликаний за рішенням більшості виборців у встановленому законом порядку».

Після внесення до неї змін у 1976 році, змінився номер цієї статті та відбулись текстуальні зміни, які однак не торкнулись сутності наведеного вище положення.

Як і у 1930-х роках, у 1970-х роках класова боротьба була вже не актуальною, але лояльність до радянської ідеології не втратила своєї важливості. Тому в Основних Законах все менше положень стосуються класової боротьби та з'являються накази виборців депутатам. Так, Конституція (Основний

Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1977 року у статті 102 встановлювала інститут депутатських наказів, а у статті 107 – можливість відклику депутатів. Конституція УРСР 1978 р. містила положення, аналогічні положенням статті 102 Конституції СРСР 1977 року, у статті 91, а положення, аналогічні положенням статті 107 Конституції СРСР 1977 року, – у статті 96.

До прийняття Конституції України 1996 року ці статті не зазнавали змін, хоча зміни та доповнення до Конституції УРСР 1978 року вносились 6 разів за часів УРСР та ще 15 разів після проголошення незалежності України.

Отже, слід резюмувати, що на сучасній території України можливість відклику парламентарія виборцями «з'явилась» на конституційному рівні одразу ж після проголошення радянської влади, а «зникла» – коли було прийнято Конституцію України у 1996 році. Протягом тривалого часу відклик парламентарія виборцями був можливим у разі невиконання наказів виборців, тобто мав місце імперативний мандат.

У зв'язку з цим, виникає питання, чому відбулися такі зміни у конституційних положеннях, та чому саме в ці історичні періоди.

Розглядаючи появу можливості відклику парламентаріїв виборців на конституційному рівні, слід підкреслити, що вона була обумовлена прагненням стабільності, а саме: після встановлення радянської влади її необхідно було утримати, адже далеко не усі поділяли її цінності та ідеали. Виборчі цензи того періоду свідчать, що така цінність, як прогрес, навряд чи могла повною мірою бути реалізована органом із законодавчими повноваженнями, якщо туди входили лише робочі, селяни, військові, рівень освіти яких здебільшого був не надто високим. Скоріше за все, вони демонстрували здебільшого лояльність до радянської ідеології, а отже – сприяли реалізації такої цінності, як стабільність.

Якщо Верховна Рада УРСР «ділила» повноваження з керівним органом – Президією, яка була постійно діючою, то наразі Верховна Рада України має одноосібного голову – спікера. Якщо члени Верховної Ради УРСР за часів перебування України у складі СРСР проводили на засіданнях кілька днів на рік, то наразі зайнятість парламентаріїв передбачає проведення щонайменше двох чергових сесій на рік. За часів УРСР було значно менше умов та можливостей для розробки та прийняття законів з дотриманням тих вимог та процесу, які наразі вважаються демократичними.

Професіоналізація посади парламентаря різко підвищила вплив кожного окремого народного депутата України. Така професіоналізація робить провадження діяльності парламентарія та передвиборчу кампанію надзвичайно ресурсоємними. А отже, пересічний громадянин з середньостатистичним доходом навряд чи може успішно конкурувати з тими суб'єктами, які прагнуть вкладати в політичну діяльність власні кошти у значних розмірах та/

або кошти спонсорів. Але у такому випадку парламентарій буде ставити понад усе власні інтереси та / або інтереси спонсорів, а не інтереси виборців. Безперечно, бізнес є рушійною силою прогресу, але наразі нехтування інтересами виборців парламентаріями в Україні в цілому та недотримання передвиборних обіцянок вимагають рішучих дій, і варто піддати сумніву зроблений у 1990-х роках вибір між такими цінностями, як прогрес і стабільність, на користь прогресу. Можливо, зараз якраз настав час надати перевагу стабільності. З цього погляду зору і є цікавим національний історичний досвід.

Таким чином, за часів радянської влади однією з цінностей державного режиму була стабільність – спочатку в контексті утвердження завоювань Жовтневої революції, потім для підтримання такого, що існував, антидемократичного режиму та планової економіки. Це знаходило своє відображення також у можливості надання депутатам рад наказів та можливістю відкликання цих осіб у разі невиконання наказів.

У 1996 році при прийнятті нової України було здійснено остаточний ціннісний перегляд норм Основного Закону та вирішено відійти від цієї цінності на користь такої цінності, як прогрес. Це знаходить своє відображення також у наданні парламентаріям вільного мандата та неможливості їх відкликання виборцями.

Список використаних джерел

1. Высочайше утвержденные Основные Государственные Законы от 23 апреля 1906 г. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание третье. Том XXV. 1905. Отделение I. № 27805. С. 455-461.
2. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов в заседании от 10 июля 1918 года. URL : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1918.htm>
3. Обращение ВЦИК к Советам, армейским и фронтовым комитетам об отзыве и перевыборах тех членов Учредительного собрания, которые не являются выразителями интересов трудовых масс. Не позднее 29 декабря 1917 г. (11 января 1918 г.). Декреты Советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. М. : Гос. издат-во политической литературы, 1957. С. 200-202.

Стецик Назарій Володимирович

*доцент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)*

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

(на матеріалах європейської прецедентної судової практики)

Становлення в Україні правової держави та утвердження верховенства права пов'язане, насамперед, із необхідністю реалізації основоположних прав та свобод людини. Реалізація цих прав та свобод спрямована, насамперед, на задоволення гідності людини. Гідність людини, з одного боку, є джерелом прав та свобод людини, а з іншого – явищем, що окреслює зміст та обсяг їх реалізації. У правотворчій, правозастосовчій та правотлумачній практиці постають гострі та актуальні питання про так зване балансування, визначення зіставлення та взаємодії неоднорідних за своєю природою основоположних прав та свобод людини. Одним із важливих засобів встановлення та визначення меж реалізації основоположних прав та свобод людини і є гідність людини.

Питанням гідності людини у правовій доктрині присвячено багато праць, як вітчизняних (Вдовіченко С., Гришук О., Кампо В., Стефанчук Р., Шишкіна Е.), так і зарубіжних вчених (А. Барака, К. Грудена, К. Дюпре, П. Кароза, Д. Шульцнера, Г. Бота, Я. Веінріба, Л. Генрі, М. Гудмана, З. Кінга). Перш за все, необхідно зазначити, що гідність людини інтерпретується в юридичній науці, конституційній та судовій практиці і як правова цінність, правовий принцип, і як суб'єктивне право, аналізуються такі її абстрактні ознаки, як: невід'ємність, невідчужуваність, непорушність, вищість, абсолютність та ін. Однак при цьому в наукових дослідженнях не звертається належної уваги на такий аспект природи гідності людини як те, що вона за своїм характером також є підставою обмеження прав та свобод людини. Ця публікація присвячена висвітленню цих питань.

Перш за все, варто зазначити, гідність людини як підстава обмеження прав та свобод людини, прямо передбачається в конституційних приписах окремих європейських держав. В одних з них – як загальна підстава обмеження (Грузія, Молдова), а в деяких – як підстава обмеження окремих прав та свобод людини, зокрема права на свободу вираження (Литва, Молдова, Чорногорія, Румунія, Угорщина), права власності (Азербайджан, Молдова, Україна), свободи віросповідання (Азербайджан), права на використання інформації (Білорусія, Португалія).

Наприклад, відповідно до статті 54 Конституції Молдови реалізація прав та свобод не може піддаватися іншим обмеженням, як такі, що передбачені законом та необхідні, зокрема для захисту гідності інших людей [1]. Відповідно ж до статті 41 Конституції Італії свобода приватної економічної ініціативи не може бути здійснена всупереч людській гідності [2].

Багатоманітною щодо використання гідності людини як підстави обмеження прав та свобод людини є і європейська прецедентна судова практика. Гідність людини як підстава для обмеження прав та свобод людини була використана в обґрунтуванні складних судових справ, зокрема про криміналізацію проституції, про межі свободи творчості, про використання біомедичних технологій, про заборону антисемітизму, про розвагу щодо кидання карликів.

Наприклад, Конституційний Суд *Румунії* використав конституційний припис про гідність людини під час вирішення справ про заборону проституції, в якій констатував, «що толерування проституції є серйозним порушенням гідності людини» [3].

Конституційний Суд *Португалії* також у справі про криміналізацію підбурювання до зайняття проституцією використав аргумент щодо гідності людини, зокрема зазначивши «обсяг таких конституційних прав, як свобода совісті та свобода професії, не поширюється на захист економічної діяльності, яка включає в себе використання людини як чистого інструменту чи засобу для чужого прибутку. На думку Суду, криміналізація підбурювання до проституції впливає не з морального упередження, а від визнання людської гідності як фундаментальної цінності правопорядку, на якій ґрунтується кожне окреме конституційне право та яка є основою єдності та узгодженості системи прав» [4, с. 109].

Гідність людини також застосовувалась в обґрунтуванні необхідності обмеження свободи творчості. Відповідно до правової позиції Конституційного Суду *Румунії* «проблема суперечності між мораллю та мистецтвом, що починається від ідеї, що мистецтво має вільно використовувати всі засоби вираження, навіть якщо вони вважаються непристойними, є неправдивою проблемою, оскільки насправді це не засоби, що використовуються художником, який генерує ідеї, але художня робота, і вони ніколи не можуть бути образливим для людської гідності агресивною вульгарністю, брутальністю, непристойним характером. Такі твори не можна назвати художніми творами, але, як іменуються нашим кримінальним законом, непристойними матеріалами» [5].

Цікавою справою, де концепція гідності людини використовувалась в обґрунтуванні необхідності обмеження свободи, була справа про розвагу щодо кидання осіб, хворих на нанізм (карликів), яка вирішувалась Державною Радою Франції і в подальшому Комітетом ООН з прав людини [6].

Також гідність людини використовувалась у справі про заперечення існування Голокосту. Так, в одній із окремих думок у цій справі зазначалось, що «необхідні наслідки та висловлювання таких тверджень були б у контексті ситуації, що склалася в Європі, пропагування та посилення антисемітських почуттів ... Отже, накладання обмеження за законом Гайсота було необхідним для забезпечення поваги прав та інтересів єврейської громади до життя в суспільстві з повною людською гідністю та вільного від атмосфери антисемітизму» [7].

Відтак європейська прецедентна судова практика підтверджує використання в обґрунтуванні складних судових справ використання гідності людини не лише як конституційності цінності, принципу чи права, але також і як підстави для обмеження прав та свобод людини. Врахування такого аспекту природи гідності людини може бути значимим і для законотворця під час встановлення меж реалізації прав та свобод людини, і для суду конституційної юрисдикції під час визначення меж реалізації прав та свобод людини.

Список використаних джерел

1. Constitution of the Republic of Moldova, adopted on 27 July 1994. URL : <http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm>
2. The Constitution of the Italian Republic from 27th Day of December 1947. URL: <http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm>
3. Рішення Конституційного Суду Румунії Nr. 74 від 11 червня 1996. URL : http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=10680
4. The Constitutional Status of Human Dignity, XIX Yerevan International Conference (Yerevan, 23-25 October 2014). *International Almanac «Constitutional Justice in the New Millennium»*. 2014. URL : <http://www.concourt.am/armenian/almanakh/almanac2014/almanac2014.pdf>
5. Рішення Конституційного Суду Румунії Nr. 108 від 2 листопада 1995. URL: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/6280>
6. Рішення Комітету ООН з прав людини від 15 липня 2002. URL : <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/854-1999.html>
7. *Robert Faurisson v. France*, Communication № 550/1993, U.N. Doc. CCPR/C/58/D/550/1993(1996). URL : <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/550-1993.html>

Сторожилова Уляна Леонідівна

*доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Українського державного університету залізничного транспорту
(м. Харків, Україна)*

ЦІННОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Головним джерелом цінностей здійснення демократичного державного управління в країнах світу є зміцнення довіри між державою та громадськістю, забезпечення гласності, доступності та прозорості інформації щодо діяльності публічної влади.

Відкритість діяльності органів влади, а саме транспарентність визначається важливою передумовою й ознакою вільного демократичного суспільства.

Демократичні цінності держави нового покоління треба розглядати як:

- фактор демократичного розвитку суспільства;
- забезпечення підконтрольності та транспарентності влади;
- вільний розвиток відносин між різними учасниками демократичного процесу;
- право громадян на доступ до інформації про діяльність органів влади;
- зміцнення політичної культури;
- можливість підвищення активності та довіри громадян до органів влади;
- зрілості національної політичної еліти, тієї ролі, яку вона відіграє у процесах державотворення.

Зазначений підхід до визначення демократичних цінностей державного управління нового покоління органів влади потрібно означити як комплексний.

Побудова сучасних демократичних цінностей нового покоління вимагає серйозних підходів до визначення якісних характеристик прозорості функціонування держави та держав світу. Зростання глобального інформаційного середовища сприяє динамічній трансформації існуючих країн світу в сучасні прозорі та демократичні.

Демократизація – дуже тонкий процес політичної, соціальної та культурної реформації, система заходів та законів, направлених на впровадження елементів народовладдя в країні та суспільстві.

Транспарентність визначається як сучасна система роботи органів влади інформаційного вільного суспільства, яка є важливими атрибутами стратегічної стабільності держави.

Транспарентність є однією з основних засад цінностей демократичного

розвитку держав сучасного світу. Тому основними принципами демократичних цінностей держави нового покоління є:

- прозорість;
- відкритість;
- гласність.

Відкритість та прозорість як структурні цінності транспарентності державного управління є стратегічними елементами формування сприятливого інвестиційного клімату держави.

Для формування сильної демократичної держави потрібно враховувати історичні, національні, ментальні та релігійні особливості історії розвитку Української культури, не копіюючи зарубіжні конституційні положення, узгоджувати зміст Конституції, уникаючи беззмістовних, двояких та незрозумілих формулювань.

Основними принципами підвищення прозорості державного управління сучасної України повинні стати такі:

- підвищення мобільної інформованості населення про діяльність органів державної влади;
- детальне та повне висвітлення фактів зловживання в органах державної влади;
- створення інформаційних ресурсів довідкових каналів, які висвітлюють права громадян у сфері взаємодії з органами державної влади;
- вироблення електронної програми щодо висвітлення діяльності органів державної влади, що дозволить знизити суб'єктивізм прийнятих ними рішень.

Сторожук Ірина Петрівна

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ ЯК ВРІВНОВАЖУЮЧА ПРОТИВАГА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Країна, яка прагне побудувати оптимальну структуру публічної влади неминуче постає перед необхідністю реорганізації внутрішніх державних відносин центрального рівня з місцевими. Для досягнення загальнодержавної мети держава повинна мати двосторонній зв'язок з усіма публічними органами, як на центральному, так і на місцевому рівні.

Органи місцевого самоврядування, будучи незалежними від органів державної влади, не можуть ставити інтереси територіальної громади над державними інтересами чи в супереч їм, бо і місцеве самоврядування і державна влада є невід'ємними складовими публічної влади, а тому інтереси, які вони представляють, є загальнонаціональні інтереси.

Тільки в поєднанні місцевих і державних інтересів, у мобілізації зусиль центральних і регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування може будуватись громадянське суспільство, в якому кожен громадянин буде усвідомлювати відповідальність за свої обов'язки перед ним, і правову державу, в якій найвищою цінністю буде людина, закон і справедливість.

Оскільки такі процеси переважно супроводжується децентралізацією системи організації публічної влади, то питання розробки переліку засобів обґрунтованого втручання центрального рівня у внутрішні справи місцевого стають актуальними.

Які саме засоби «державного втручання» держава, що прагне оптимізувати систему організації публічної влади, має використовувати у своїй внутрішній політиці – це власний вибір та суверене право держави? Однак висуваються два критерії доцільності та обґрунтованості застосування таких заходів [1, с. 68]. Серед них, зокрема:

1. Демократичність – запровадження певного засобу втручання у внутрішні справи місцевого рівня не має обмежувати права та свободи людини, порушувати природні права місцевого рівня, крім випадків, передбачених законом;

2. Формалізація – повний перелік засобів втручання у внутрішні справи місцевого рівня має бути визначений у спеціальному законі. Перелік повинен бути вичерпним.

Під час реалізації процесів децентралізації держави постає питання про зміну внутрішньої організації нещодавно централізованої держави, яка прагне налагодити більш ефективну організацію державного управління та внутрішніх зв'язків. Такий шлях проходили практично всі централізовані держави, які стали на шлях оптимізації державного управління [1, с. 219].

Конституція проголосивши Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1) із принципами гарантованого місцевого самоврядування (ст. 7), тим самим закріпила децентралізацію публічної влади, децентралізовану систему державного управління й децентралізацію державної влади на місцевому рівні.

У будь-якій державі відповідний рівень централізації публічної влади є присутнім, і більше того – доцільним і необхідним. Але за умови розвитку та панування авторитарного та тоталітарного режимів, відсутності розвинутих елементів громадянського суспільства рівень централізації владних

повноважень наближується до критичного – гіперцентралізації влади, і практично існує лише державне управління центрального рівня з декоративними ознаками нижчих рівнів. Підтвердженням може слугувати досвід державного управління в демократичних європейських країнах та радянський досвід, який свідчить, що централізація влади на певному етапі призводить до неефективності та навіть недієздатності системи публічного управління. Натомість саме децентралізація влади з сильними інститутами місцевого самоврядування сьогодні є основою організації місцевого управління в розвинутих країнах, що підтвердила свою економічну перевагу над централізованою владою.

Під час реалізації процесів децентралізації держави постає питання про зміну внутрішньої організації нещодавно централізованої держави, яка прагне налагодити більш ефективну організацію державного управління та внутрішніх зв'язків. Країна, яка прагне побудувати оптимальну структуру публічної влади, неминуче постане перед необхідністю реорганізації внутрішніх державних відносин центрального рівня з місцевими. Такі процеси переважно супроводжуються певними ознаками децентралізації системи організації публічної влади та розробки переліку засобів обґрунтованого втручання центрального рівня у внутрішні справи місцевого рівня.

Тому побудова гармонічної системи дій суб'єктів владних відносин під час децентралізації публічної влади в унітарній державі повинна мати кілька істотних ознак.

По-перше, презумується право центрального рівня публічної влади на застосування всього комплексу правових засобів щодо захисту своєї державної, економічної і правової єдності.

По-друге, інструменти захисту інтересів центрального рівня і санкції щодо порушників усередині держави повинні бути чітко врегульовані в законі.

Констатація та доведення хоча б однієї із закріплених у законі підстав дає право центральному рівню організації публічної влади вживати відповідні заходи, які отримали назву інституту «державного втручання».

Основою для застосування засобів «державного втручання» є порушення вимог Конституції, тих її положень, що гарантують збереження цілісності державного устрою країни, єдність її правового простору.

Інститут «державного втручання» як система взаємоузгоджених правових норм повинна бути визначена законодавством та регламентувати: а) умови для застосування засобів «державного втручання»; б) правову основу їх застосування; в) склад суб'єктів «державного втручання»; г) перелік органів, що мають право застосовувати відповідні засоби; д) процедури застосування засобів «державного втручання»; є) тимчасові чи постійні зміни в державному устрої, що спричинені застосуванням засобів «державного втручання».

Засоби «державного втручання» закріплюються Конституцією України (ст. 106) і законодавством (ст. 78 Закону України «Про місцеве самоврядування» та інші) як система політичних, економічних та організаційних засобів із захисту принципів державного устрою держави. А саме можливість введення режиму надзвичайного стану, прямого президентського правління, розпуску представницьких органів влади і призначення нових виборів, відміна незаконного рішення органів місцевого управління.

Які саме з наведеного вище переліку засобів «державного втручання» держава, що прагне оптимізувати систему організації публічної влади, має використовувати у своїй внутрішній політиці – це суверенне право держави. Однак необхідно дотримуватись доцільності, обґрунтованості, законності застосування таких заходів та запровадження певного засобу втручання у внутрішні справи місцевого рівня, що не повинен обмежувати права та свободи людини, порушувати природні права місцевого рівня, крім випадків, передбачених законом.

Таким чином, можна зробити висновок, що в окремих чітко визначених Конституцією та законом випадках втручання центрального рівня у внутрішні справи місцевого рівня допускається, однак лише в інтересах всього суспільства.

Крім того, проявами централізації на зовнішньому рівні потрібно визнати наявність зобов'язань держави. Тобто на законодавчому рівні встановлюється перелік обов'язкових повноважень органів місцевого управління (включаючи й органи виконавчої влади на місцях, і органи місцевого самоврядування), які вони зобов'язані виконувати в інтересах всього суспільства, незалежно від бажання. Такими можна визнати повноваження у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації [2], або ж обов'язок надати необхідні приміщення, забезпечити їх охорону, надати транспортні засоби, засоби зв'язку та інше під час виборів народних депутатів [3] та багато інших.

Отже, на зовнішньому рівні централізація в чітко визначених законом рамках необхідна для недопущення повної автономізації адміністративно-територіальних одиниць та з метою гарантування збереження цілісності державного устрою країни і єдності її правового простору.

Децентралізацію щодо місцевого управління взагалі (як діяльності місцевих органів державного управління та органів самоврядування) потрібно розглядати як комплексний процес перетворень, спрямованих на посилення ролі місцевого управління, розширення участі громадянського суспільства в процесах прийняття важливих політичних рішень. Тобто місцеве управління у відносинах з центральним рівнем управління потрібно розглядати як децентралізацію публічної влади на місцях.

Децентралізація, що державним органам, які здійснюють виконавчу владу на місцевому рівні, а також органам місцевого самоврядування

передається низка повноважень центральних органів виконавчої влади, причому органи місцевого самоврядування мають максимально можливу незалежність в усьому, що стосується рішення справ місцевого значення. У цьому твердженні простежується подвійність процесу децентралізації щодо місцевого управління.

Обґрунтування такого погляду можна знайти в роботах науковців, які виділяють у процесі децентралізації дві складові: деконцентрацію [4, с. 236-237] та деволюцію [5, с. 26]. У місцевому управлінні процеси деконцентрації в основному поширюються лише на державну виконавчу владу на місцях, а деволюційні процеси своїм об'єктом мають сферу місцевого самоврядування.

Однак жодні реформи не будуть дієвими, якщо не буде впроваджено ефективний і дієвий механізм юридичної відповідальності суб'єктів внутрідержавних відносин. Збереження ситуації, що ґрунтується на слабкості юридичної відповідальності суб'єктів внутрідержавних відносин, може тягнути не просто підсилення центробіжних тенденцій, що в кінці кінців можуть зруйнувати державу. Вони також не будуть сприяти укоріненню в країні демократичних цінностей, серед яких громадянське суспільство та прозора децентралізована влада.

Список використаних джерел

1. Колишко Р. А. Децентралізація публічної влади в унітарній державі. К., 2003. 145с.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. (редакція від 04.11.2018). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12
3. Про вибори народних депутатів : Закон України від 17.11.2011 р. (редакція від 28.02.2019). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17
4. Органи державної влади в Україні : структура, функції та перспективи розвитку : навчальний посібник [Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, Н. Г. Плахотнюк та ін.] ; заг. ред. Н. Р. Нижник. К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003.
5. *Курашвили Б. П.* Очерк теории государственного управления. М. : Юридическая литература, 1987. 295 с.
6. State Modernization and Decentralization – Implications for Education and Training in Public Administration : Selected Central European and Global Perspectives. Bratislava : NISPAcee, 2003.

Таранова Татьяна Сергеевна

*заведующая кафедрой гражданско-правовых дисциплин
Белорусского государственного экономического университета,
доктор юридических наук, профессор
(г. Минск, Беларусь)*

КОНСТИТУЦИОННО-ОБЕСПЕЧИТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ РОДИТЕЛЕЙ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО РЕБЁНКА

Гарантии права ребенка на получение содержания (алиментов) вытекают из содержания ст. 32 Конституции Республики Беларусь, в которой указано, что родители или лица, их заменяющие, имеют право и обязаны воспитывать детей, заботиться об их здоровье, развитии и обучении.

На обеспечение гарантий права ребенка на содержание направлены нормы семейного законодательства. Согласно ст. 91 Кодекса Республики Беларусь о браке и семье (далее – КоБС), родителям вменяется в обязанности предоставление содержания несовершеннолетним детям, а также нуждающимся в помощи нетрудоспособным совершеннолетним детям. В этой же статье непосредственно закрепляется права нетрудоспособных совершеннолетних детей на получение содержания от родителей независимо от времени и причины наступления у них инвалидности.

В юридической литературе и законодательстве к правоотношениям, связанным с уплатой алиментов, применяется термин «алиментные обязательства». О. А. Макеева, С. П. Гришаев алиментное обязательство определяют как правоотношение, «в силу которого один член семьи (должник - плательщик алиментов) обязан совершить в пользу другого члена семьи (кредитора - получателя алиментов, имеющего право требовать алименты в силу возраста, нетрудоспособности и (или) нуждаемости) определенные действия по предоставлению средств на содержание (алиментов) в установленном законом или соглашением сторон фиксированном размере, как-то: уплатить деньги, передать иное имущество либо предоставить алименты иным способом, а кредитор имеет право требовать от должника исполнения его обязанности» [1, с. 17-20]. По мнению А. Н. Левушкина, алиментным обязательством является «юридическая обязанность алиментобязанного лица, порождающая право требовать управомоченного по предоставлению ему материального содержания в форме алиментов при наличии оснований и в порядке, которые предусмотрены законом или соглашением сторон» [2, с. 17-21].

Термин «алиментные обязательства» применяется в ряде статей КоБС (ст. 111-1, 114, 115 кодекса), но неразъясняется, что следует понимать под

этим термином. Анализ позиций исследователей, определяющих понятие «алиментные обязательства», позволяет сделать вывод о его схожести с понятием алиментных правоотношений, поскольку они указывают на складывающиеся отношения между членами семьи в связи с обязанностью одной стороны предоставить содержание (алименты) и правом другой стороны на его получение. Тем не менее, их схожесть не нивелирует отличительных особенностей.

В отличие от алиментных правоотношений, понятие которых носит более широкий характер, алиментные обязательства возникают в том случае, когда одна сторона отказывается предоставить содержание (алименты) другой стороне. Появление алиментных обязательств возможно, поскольку существует обязанность предоставлять содержание и эта обязанность либо не исполняется, либо исполняется ненадлежащим образом, либо участники отношения пожелали возникновения алиментного обязательства [3, с. 15-18].

Алиментные обязательства родителей в отношении своих несовершеннолетних детей, а также нуждающихся в помощи нетрудоспособных совершеннолетних детей возникают в связи вынесением судебного постановления или заключением соглашения сторон о предоставлении содержания (алиментов).

Учитывая ограниченный объем статьи, в ней будут рассмотрены вопросы, связанные с алиментными обязанностями родителей по отношению к несовершеннолетним детям.

Алиментные обязательства, возникающие между родителями несовершеннолетнего ребенка, имеют особенности. Одной из них является субъектный состав рассматриваемых правоотношений, сторонами которых выступают родители несовершеннолетнего ребенка, каждый из которых имеет с ребенком правовую связь, основанную на происхождении ребенка.

В алиментных обязательствах по поводу уплаты алиментов на содержание несовершеннолетнего ребенка сторонами являются родитель, обязанный уплачивать алименты, и получатель алиментов – другой родитель, получающий алименты на ребенка (опекун или попечитель ребенка). Иную позицию относительно субъектного состава алиментных обязательств высказывает М. А. Мартынова, полагая, что субъектами алиментного обязательства также являются дети, алиментная правоспособность которых состоит в праве на получение алиментов с момента рождения и до достижения им совершеннолетия. При этом алиментная дееспособность - это способность субъекта самостоятельно требовать средства на содержание, способность самостоятельно нести обязанности по оказанию помощи членам семьи [4, с. 8-18].

В алиментных обязательствах, в отличие от гражданских правоотношений, в качестве стороны не могут выступать юридические лица. В соответствии со ст. 115 КоБС выплата алиментов, взыскиваемых в судебном

порядке, прекращается при устройстве детей на государственное обеспечение и возникновении обязанности возмещения расходов, затраченных государством на их содержание,

Интерес сторон в алиментных обязательствах имеет особенность, связанную с необходимостью обеспечения интересов несовершеннолетних детей. Родитель, обязанный уплачивать алименты, и родитель-получатель алиментов действуют не в своих собственных интересах, а для обеспечения прав и интересов ребенка, при этом международной практикой интересам последнего придается преимущественное значение.

В постановлении ЕСПЧ от 08.07.2003 по «Делу «Зоммерфельд (Sommerfeld) против Германии» (жалоба № 31871/96) указано, что ст. 8 Конвенции требует, чтобы национальные власти установили равновесие между интересами ребенка и родителей и чтобы особое внимание было уделено интересам ребенка, которые, ввиду их серьезности и характера, могут иметь преимущественное действие над интересами родителей [5].

Особенность алиментных обязательств связана также с их личным и имущественным характером. Личный характер данных правоотношений обусловлен тем, что в их реализации не допускается правопреемство, делегирование прав и обязанностей сторон другим лицам, субъекты алиментных обязательств осуществляет свои права и обязанности лично и не могут заменяться другими лицами. Как правильно указывает Савельев Д.Б., в отличие от гражданских прав и обязанностей, которые по общему правилу отчуждаемы и могут быть переданы другому лицу возмездно или безвозмездно, задолженность по алиментам не может быть уступлена другому лицу [6].

Обязанности родителей по предоставлению содержания несовершеннолетним детям относятся к их имущественным обязанностям. Право на получение алиментов входит в круг имущественных прав ребенка.

Из содержания части 1 ст. 19 Закона Республики Беларусь «О правах ребенка» следует, что право на имущество ребенка означает право ребенка самостоятельно пользоваться, владеть и распоряжаться своим имуществом, в том числе совершать сделки, на условиях и в порядке, определенных законодательством Республики Беларусь. В ряде норм КоБС указывается на право и обязанность родителей осуществлять попечительство над имуществом несовершеннолетних детей, управлять таким имуществом (ст. ст.75, 88, 89 кодекса).

Вместе с тем вопрос о характере приобретаемого права ребенка на алименты недостаточно урегулирован в белорусском семейном законодательстве и исследован в юридической литературе. Это требует проведения научных исследований и законодательного регулирования, в частности, относительно приобретения ребенком права собственности на алименты.

Список использованных источников

1. *Макеева. О. А.* Ответственность в алиментных обязательствах – основные особенности и порядок реализации. *Семейное и жилищное право.* 2010. № 1. С. 17-20.
2. *Левушкин А. Н.* К вопросу об алиментах и последствиях невыполнения алиментных обязательств. *Исполнительное право.* 2011. № 2. С. 17-21.
3. *Гонгало Б. М.* Алиментное обязательство. *Семейное и жилищное право.* 2016. № 5. С. 15-18.
4. *Мартынова М. А.* Понятие и структура алиментных правоотношений. *Вестник исполнительного производства.* 2017. № 2. С. 8-18.
5. Постановление ЕСПЧ от 08.07.2003 «Дело «Зоммерфельд (Sommerfeld) против Германии» (жалоба № 31871/96) *Справ.-правовая система Консультант Плюс: Россия.* ВерсияПроф [Электронный ресурс]. М., 2019.
6. *Соглашения в семейной сфере : учебное пособие ; Д.Б. Савельев. М.: Проспект, 2017. 143 с.*

Терещенко Тетяна Василівна

*декан факультету управління та економіки,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах для національної економіки нашої держави особливо гостро постають проблеми забезпечення сталого розвитку, конкурентоспроможності, формування дієвого механізму протидії внутрішнім і зовнішнім, потенційним та реальним загрозам і викликам, підвищення рівня життя та добробуту населення, становлення України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Усі ці проблеми тісно корелюють із дефініцією «безпека», що у перекладі з грецької мови означає «володіти ситуацією» [1].

Забезпечення національної безпеки в сучасних умовах є ключовим завданням нашої держави. Згідно із Законом України «Про національну безпеку», національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших

національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4]. Загально визнаним є той факт, що виняткове значення у структурі системи національної безпеки займає економічна безпека, саме вона повинна стати головним аргументом при прийнятті державницьких рішень у всіх сферах суспільного розвитку, визначає можливості забезпечення інших складових національної безпеки, а також є основою формування добробуту нації. Так, у Конституції України йдеться про те, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [3].

Існують різні наукові підходи до визначення функцій держави у сфері забезпечення економічної безпеки. Окремі з них наведені на рисунку 1. Перші два мають організаційно-інституціональний та правовий характер, третій підхід виокремлює функції держави за окремими сферами суспільного життя.

Рис. 1. Наукові підходи до класифікації функцій держави у сфері забезпечення економічної безпеки

Примітка. Систематизовано автором за даними [2].

Зважаючи на зміст економічної безпеки, найбільш важливими функціями держави у сфері економічної безпеки, на нашу думку, є захисна, превентивна, прогностична, контролююча, оціночна, регулятивна, координуюча, інформаційно-просвітницька, зовнішньополітична та силова. Їх реалізація повинна враховувати необхідність забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також

безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [4]. Основними функціональними складовими економічної безпеки визнаються такі категорії як економічна незалежність, стійкість та стабільність національної економіки, а також здатність до розвитку.

Виходячи із того, що найвищою цінністю відповідно до Конституції України визнано людину [3], основою забезпечення економічної безпеки повинен бути людиноцентризований підхід до формування державної економічної політики та усієї системи заходів, спрямованих на її реалізацію.

У сучасних умовах пріоритетом у забезпеченні національних інтересів у сфері економічної безпеки є формування конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя та добробуту населення. У такому контексті пріоритетними завданнями із забезпечення економічної безпеки України є:

- формування ефективної економічної політики, яка повинна будуватися на основі оцінки соціально-економічного потенціалу держави в цілому, та її окремих регіонів і протидіяти реальним та потенційним загрозам економічній безпеці, шляхом моніторингу та прогнозування чинників, які впливають на дестабілізацію економічної ситуації;

- зміцнення людського капіталу, який наразі залишається єдиним відновлюваним економічним ресурсом. Перш за все, це має бути реалізовано шляхом розвитку освітньої галузі, забезпечення економічного сектору молодими освіченими кадрами, здатними працювати із високоєфективною технікою та технологіями, збільшення внутрішнього попиту на інтелект і нові знання;

- захист національних економічних інтересів в умовах посиленої конкуренції на світових ринках шляхом підтримки перспективних для України напрямів економічної діяльності (технологічні галузі, виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, оборонна галузь, туризм, переробка вторинної сировини тощо), ліквідація галузево-структурних диспропорцій в економіці регіонів та країни загалом;

- захист інтересів держави у високотехнічних сферах шляхом цілеспрямованого розвитку науково-технічного потенціалу, в тому числі за допомогою стимулювання впровадження високих технологій, розширення інноваційної інфраструктури, підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання, впровадження інновацій в управління;

- забезпечення концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках та створення умов для міжрегіональної кооперації і стратегічного партнерства влади, бізнесу та інституцій громадянського суспільства: розвиток галузей, які мають довгострокові економічні переваги; пошук інноваційних джерел розвитку;

- забезпечення партнерської участі в державних програмах з розвитку регіонів, розміщення держзамовлень тощо.

Загалом, належний рівень економічної безпеки країни та її окремих регіонів досягається здійсненням єдиної державної політики, підтриманої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, стабілізувати економічну ситуацію в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення. Стан економічної безпеки повинен бути головним критерієм оцінки ефективності державної економічної політики та діяльності владних структур.

Список використаних джерел

1. Гбур З. В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції : практика та досвід. Державне управління*. 2017. № 18. С. 81-86.
2. Гбур З. В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки. *Pressing problems of public administration*. 2017. № 2 (52). С. 1-9.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про національну безпеку : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.

Тімофєєва Лілія Юрїївна

*науковий співробітник науково-дослідної частини
Національного університету «Одеська юридична академія»,
адвокат, медіатор, кандидат юридичних наук
(м. Одеса, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Фундаментальні права людини, передбачені в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Конституції України тощо. Кримінальне законодавство забезпечує охорону таких прав і є найсуворішим та крайнім засобом реагування; і недарма через це його називають «негативною Конституцією» [2, с. 309].

Додержання конституційних основ та прав людини відіграє важливу роль при прийнятті, зміні чи припиненні законодавства. Стабільність законодавства є однією з передумов його ефективності, а також ефективності держави та зміцнення її суверенітету. «Охороняючи» державну безпеку важливо тримати у фокусі також безпеку суспільства та окремих людей,

керуватись системою конституційних основ (законності, гуманізму, справедливості, рівності) та не порушувати частину з них для спрощення виконання власних функцій. Вищезазначене також слід враховувати під час розробки основних напрямків кримінально-правової політики. Проте кримінально-правова політика не завжди відповідає конституційним основам, у зв'язку з чим оптимізація чинного кримінального законодавства, процесу правотворчості, правозастосування, а також інтерпретації кримінально-правових норм є актуальним.

Деякі питання основ та принципів кримінально-правової політики досліджували Д. О. Балобанова, Н. А. Савінова, В. О. Туляков, П. Л. Фріс тощо. О. С. Кузембаєв у своїй дисертації, розглядав проблемні питання Конституції як джерела кримінального права України. Окремі питання щодо конституційних принципів та їх реалізації в кримінальному праві України розглянуто у роботах П. А. Альбрехт, М. І. Блум, А. В. Єлінського, М. І. Козюбри, В. О. Навроцького, Ю. А. Пономаренко, А. О. Тіллі, В. О. Тулякова, С. Д. Шапченко, М. І. Хавронюка, С. С. Яценко, – однак не всі питання методологічного характеру, зокрема в умовах євроінтеграції, було розглянуто.

Конституційні основи становлять основні принципи, цінності, гарантії, передбачені Конституцією.

Зокрема в Конституції України передбачені такі загальні принципи права, які також є принципами кримінально-правової політики: принцип переваги прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України), верховенства права (ст. 8), рівності громадян (ст. ст. 21, 24), зворотної дії закону в часі (ст. 58), недопустимості подвійної відповідальності (ст. 61), законності та презумпції невинуватості (ст. ст. 29, 61, 62, 124) тощо. Вищезазначені принципи відображені в кримінальному законодавстві України.

Конституційні основи впливають на кримінально-правову політику, зокрема інтерпретацію кримінально-правових норм, процеси криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації та ін. Порушення встановленого конституційного ладу та устрою, гарантованих Конституцією прав та свобод громадян, а також не виконання обов'язків може створювати загрозу конституційним основам. У випадках, передбачених КК України, за порушення прав та свобод громадян встановлюється кримінальна відповідальність.

Крім того, конституційні основи впливають на правотворчість. Відповідно до Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. № 731-92-п, державна реєстрація нормативно-правового акта полягає у проведенні правової експертизи на відповідність його Конституції та законодавству України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколам до

неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, антикорупційної експертизи, а також з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Тобто будь-який нормативно-правовий акт, зокрема КК України, має відповідати чинному законодавству України та головним чином Конституції та конституційним основам.

В Конституції закріплені фундаментальні права та свободи громадян, зокрема право на життя, здоров'я, честь та гідність тощо. Права та обов'язки закріплені враховуючи спільні цінності суспільства в сучасних соціально-економічних, історичних, політичних умовах.

У рішенні Конституційного Суду України у справі № 15-рп/2004 від 02 листопада 2004 р. (справа про призначення судом більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) зазначено таке: «Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема: норми моралі, традиції, звичаї тощо, – які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. У сфері реалізації права справедливість проявляється у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення». Тобто конституційні принципи та основи взаємопов'язані та взаємозумовлені одне одним та чинять безпосередній вплив як на теорію, так і практику.

Конституційні норми найстабільніші, зокрема тому що їх важко змінити¹⁹, що не можна сказати про чинне кримінальне законодавство, у зв'язку з чим законодавством передбачені певні механізми захисту прав людини від можливих порушень.

Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються «діяння, які є злочинами...та відповідальність за них». Відповідно до ч. 3 ст. 2 КК України злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України. Це означає, що злочини не можуть бути визначені в інших законах, окрім КК. Якщо таке стане можливим, то тільки після внесення відповідних змін до Конституції, процедура внесення яких не така проста.

¹⁹ Однак не в кожній державі є Конституція. Зокрема, в Ізраїлі її немає. Так само немає єдиного погляду щодо доцільності її закріплення. В Конституції закладаються спільні цінності суспільства. Суспільство Ізраїлю настільки різноманітне з погляду релігії, політики, соціально-економічного рівня, що можливо прийняття Конституції призвело б до розколу громадянського суспільства. Разом з тим у даній державі діють певні закони, в яких регулюється реалізація фундаментальних прав та свобод.

До КК за 18 років його існування внесено занадто багато змін, які часто не відповідають конституційним принципам та основам. Наприклад, інститут звільнення від кримінальної відповідальності деякою мірою суперечить конституційному *принципу презумпції невинуватості*. Відповідно до ст. 62 Конституції України «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Аналогічне положення закріплене у ч. 2 ст. 2 КК, КПК України, у низці міжнародно-правових документів, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р. (ч. 1 ст. 11), міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (п. 2 ст. 14), ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

Презумпцію невинуватості становлять низку прав і заборон, зокрема право мовчати та не свідчити проти себе (принцип *nemo tenetur*) (Funke v. France. Application no. 10828/84, 25.02.1993; Quinn v. Ireland. Applications № 36887/97, 21.12. 2000; Saunders v. the United Kingdom, Application no. 19187/91, 17.12.1996) як базова вимога справедливості, втілене в п. 1 ст. 6 Конвенції в її кримінально-правовому контексті. Це право зумовлюється зобов'язанням і заборорою зазіхати на свободу іншої людини, а саме примушувати її свідчити проти себе. Інше право, яке впливає з цього рішення, – право бути вислуханим, яке полягає у тому, що особа повинна мати можливість пояснити, за яких обставин вона вчинила злочин і причини своєї поведінки, перед тим як їй буде призначено покарання або інший захід кримінально-правового впливу.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45 – 49 КК України), суперечить концепту презумпції невинуватості, а також принципу законності. Протириччя полягає в тому, що притягнення до кримінальної відповідальності передбачає винесення судом вироку про визнання особи винною у вчиненні злочину, однак інститут звільнення від кримінальної відповідальності певним чином презюмує винуватість особи без винесення відповідного вироку судом і звільняє від неї. Виходить, що в цьому контексті прояв гуманізму реалізується з порушенням принципу законності [1]. Найявне протириччя, на думку С.С.Яценко, може бути вирішено шляхом відмови від матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності на користь інституту звільнення від кримінального переслідування. Останній не вимагає постанови обвинувального вироку, яким би особа визнавалася винною у вчиненні злочину [3, с. 57]. Але в той же час такий варіант має для особи, яка вчинила злочин, ті самі наслідки, як і при звільненні від кримінальної відповідальності.

Висновки. З'ясовано, що КК України містить деякі положення, які не відповідають положенням Конституції України, а також конституційним основам.

Для мінімізації таких невідповідностей у подальшому уявляється доцільним є закріплення гуманістичних конституційних основ у Преамбулі КК України, так як вона визначає зміст норм КК України у цілому та подальше реформування його тексту, що спирається на закладений у Преамбулі концепт. Пропонується наступна редакція Преамбули: «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України, загально визнаних принципах та нормах міжнародного права, загальних принципах права (законності, рівності, справедливості, гуманізму).

Тобто в разі прийняття або ж внесення змін до кримінального законодавства необхідним є формування даних змін у відповідності з положеннями Конституції України. Можливо було б доцільним закріплення в Особливій частині КК України кримінальної відповідальності за умисне внесення змін до КК України, які не відповідають основним положенням Конституції.

Список використаних джерел

1. *Тимофєєва Л.Ю.* Гуманістична парадигма кримінального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 ; НУ «ОЮА». Одеса, 2018. 210 с.
2. *Туляков В.А.* Виктимология уголовного закона (пути реконструкции общей части разделов I и II общей части УК Украины). *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики.* Матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса 8 жовт. 2010 р. : у 2-х т. / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». Одеса: Б. в., 2010. Т. 1 : Кримінальне, кримінально-виконавче право та кримінологія. С. 307-310.
3. *Яценко С. С.* Конституційний принцип презумпції невинуватості та інститут кримінальної відповідальності в праві України і деяких інших європейських держав : порівняльний аспект. *Вісник Конституційного суду України.* 2005. № 2. С. 51-58.

Ткач Тетяна Олександрівна

студентка юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

**НЕОБХІДНІСТЬ РАТИФІКАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ
ПРО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК
І ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА БОРТЬБУ З ЦИМИ
ЯВИЩАМИ
(СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ) В УКРАЇНІ**

Проголошення незалежності та прийняття Конституції України як політико-правової основи розбудови демократичної, правової держави створили необхідні передумови для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі відповідно до взятих зобов'язань адаптації законодавства України до законодавства ЄС, що полягає в зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою права, європейськими стандартами, основу яких складають три засадничі цінності Ради Європи – демократія, верховенство права та права людини.

Ефективність впровадження європейських стандартів прав людини вимагає належного розуміння їх принципів та доктринальних підходів, як з боку органів публічної влади, так і з боку самого суспільства. Це виявляється у тому, що повага до прав людини є основним обов'язком держави і такі права мають бути здійснені як у публічній, так і в приватній сфері, у сфері особистих чи сімейних відносин.

11 травня 2011 Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульську Конвенцію), проте, протягом восьми років після підписання Конвенції вона досі залишається нератифікованою. Преамбула Стамбульської Конвенції встановлює, що структурний характер насильства стосовно жінок як насильства за гендерною ознакою, а також те, що насильство стосовно жінок є одним з головних соціальних механізмів, яким жінок змушують зайняти підпорядковане положення порівняно із чоловіками [5].

Дослідженням цього питання займалися Х. Тручеро, Г. Христова, М. Хавронюк, К. Ілікчієва, А. Колесова, Т. Матюшкова, Т. Шевчук.

Стамбульська конвенція визнає насильство стосовно жінок, зокрема домашнє насильство, однією з найсерйозніших форм порушення прав людини в Європі та одним із видів дискримінації. Насильство – причина і наслідок нерівноправності між жінками та чоловіками в суспільстві, його підживлює культура нетерпимості та заперечення. У результаті дисбалансу

можливостей, дискримінація та певне ставлення до жінок ускладнюють їхні можливості уникнути насильницьких ситуацій [4].

Конвенція популяризує модель «дійсної рівності», що складається з реалізації *de jure* та *de facto* рівності між жінками та чоловіками, відповідно, забезпечення цієї моделі є ключовим елементом у запобіганні насильству стосовно жінок. Згідно зі статтею 4 Конвенції сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для підтримки та захисту права кожного, особливо жінок, на те, щоб жити без насильства як у публічній, так і в приватній сферах. Її метою є встановлення і виховання у суспільстві неприйняття та засудження такого явища, як «насильство стосовно жінок». Варто зазначити, що Преамбула Конвенції визнає те, що домашнє насильство зачіпає жінок непропорційно й що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства, а також те, що діти є жертвами домашнього насильства, в тому числі як свідки насильства в лоні сім'ї [5].

Стамбульська конвенція оцінена експертами як прогресивний міжнародний документ у галузі протидії насильству щодо жінок. Мета цього документа полягає у створенні «нульової толерантності» до різних форм насильства, від яких потерпають жінки. Він прагне змінити спосіб думок і менталітет громадян, закликаючи все суспільство змінити своє ставлення до ситуації насильства над жінками. Стамбульська конвенція є втіленням сучасного європейського підходу до вирішення соціальних проблем, який визначає основні напрями державної політики у відповідній сфері. Його основу складає так звана концепція чотирьох «П»: профілактика (англ. – prevention), захист (англ. – protection), кримінальне переслідування (англ. – prosecution) та комплексна, всеосяжна політика (англ. – comprehensive policies).

Конвенція встановлює механізм моніторингу, за допомогою якого оцінюється ефективність застосування її положень на практиці. Існує 2 основні органи, що контролюють механізм моніторингу: група експертів заходів проти насильства щодо жінок і домашнього насильства (GREVIO), незалежний експертний орган, та Комітет Сторін Стамбульської конвенції, політичний орган, що складається з представників сторін цієї Конвенції. Їхні відкриття та рекомендації сприятимуть виконанню конвенції державами та забезпечать її довгострокову ефективність [6, с. 10-12].

Конвенція вимагає кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері насильства стосовно жінок. За умовами договору Сторона повинна визнати юридично, що насильство стосовно жінок є правопорушенням та повинно каратися відповідним чином; визнавати неприйнятними виправдання будь-якого акту насильства культурою, звичаями, релігією або так званім «принципом честі»; забезпечити усіх жертв доступом до спеціальних заходів захисту протягом розслідування та судових розглядів;

забезпечення того, що правоохоронні органи невідкладно реагуватимуть на виклики про допомогу та коректно вирішуватимуть небезпечні ситуації.

Держава, яка взяла на себе зобов'язання, повинна забезпечити системність та координацію політики на реагування на насильство стосовно жінок та домашнє насильство, а також забезпечити співпрацю з ГО, ЗМІ та приватним сектором з метою донести інформацію до суспільства про попередження насильства; гарантувати, що всі відповідні заходи спрямовані виключно на потреби жертв та їхню безпеку; організувати спеціалізовані служби підтримки, які надаватимуть медичну, психологічну та правову допомогу жертвам насильства та їхнім дітям; організувати достатню кількість притулків та безкоштовних цілодобових телефонів довіри [5].

Одна з причин зволікання ратифікації Конвенції в Україні є те, що вона містить у собі поняття «гендер». У Стамбульській конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами в статті 3 визначено, що «гендер» – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. Це означає, що Конвенція захищає від гендерно обумовленого насильства, що включає у себе і чоловіків, осіб, що змінили стать, тобто така термінологія включає у себе ширше коло суб'єктів, що підлягають захисту.

Україна здійснила спроби врегулювати політику у сфері запобігання і протидії насильству прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 17 грудня 2017 року та Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», проте обидва закони виключають з тексту поняття «гендер», «гендерна ідентичність», «гендерно обумовлене насильство», «гендерні стереотипи». Ці закони містять у собі поняття «статі», що апелює лише до певних біологічно визначених ознак суб'єкта та звучує коло осіб які мають право на захист від насильства. Так, фактично, Україна дискримінує та порушує гідність осіб, які не ідентифікують себе як представники певної статі.

Отже, європейські стандарти ставлення держави для забезпечення та захисту прав людини знайшли своє втілення в Конвенції, яка містить не лише декларації, наміри, а перелік конкретних зобов'язань держави щодо вдосконалення законодавства, політики та правозастосовної практики, а також забезпечення належних фінансових та людських ресурсів. Державі все ще залишається широка сферавпливу щодо вибору конкретних засобів та механізмів, до яких звертається держава, тому, аналізуючи положення Стамбульської Конвенції, вона не дає вказівок державі щодо того, які закони приймати або як налагодити ефективну інституційну та функціональну

систему імплементації міжнародних зобов'язань, а вказує на результат, який має бути досягнутий.

Підсумовуючи вищевказане, варто ще раз зазначити, що Стамбульська конвенція визнає насильство стосовно жінок порушенням прав людини та проявом дискримінації за гендерною ознакою. Стамбульська конвенція підкреслює, що насильство стосовно жінок є серйозним порушенням прав жінок, а також зменшує чи знищує їхню можливість користуватися правами людини, зокрема такими фундаментальними правами, як: право на життя, безпеку, свободу, гідність, фізичну та емоційну цілісність, а отже, держави не можуть його ігнорувати. Ратифікація Конвенції призведе не лише до де-юре закріпленої рівності, а й забезпечила фактичне виконання положень Конвенції, оскільки вона передбачає контроль експертів над виконанням Конвенції, також Україна матиме право вимагати посилення відповідальності для кривдників громадян України за кордоном. Ефективне впровадження стандартів прав людини, зокрема прав жінок, відповідно до Конвенції може мати наслідком зміну підходу органів публічної влади, так і з боку самого суспільства щодо формування «нульової толерантності» до домашнього насильства, оскільки повага до прав людини є основним обов'язком держави і такі права мають бути здійснені як у публічній, так і в приватній сфері, у сфері особистих чи сімейних відносин.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. К., 2013. 108 с.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 12 грудня 2017 р. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. (редакція від 7.12.2017 р.) *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
4. Проект Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 14.11.2016 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492
5. *Тручєро Х., Христова Г.* Відповідність окремих законів України вимогам Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Аналітичний звіт. С. 10-12.

6. The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. URL : <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

Токар Алла Миколаївна

*старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА ОСОБИ НА ОТРИМАННЯ АЛІМЕНТІВ

Фактичною підставою застосування суспільно корисних робіт є лише одне адміністративне правопорушення, передбачене ст.183-1 КУпАП, а саме несплата аліментів.

Загальним процесуальним аспектам виконання постанов про накладення адміністративного стягнення присвячено п'ятий розділ КУпАП (глава 25), в якому закріплено положення про обов'язковість постанови про накладення адміністративного стягнення, порядок звернення її до виконання та самого виконання, відстрочки та припинення виконання. Стосовно виконання постанов про накладення суспільно корисних робіт, то у 2017 році КУпАП було доповнено главою 31-А «Провадження по виконанню постанови про застосування суспільно корисних робіт», у якій законодавець передбачив чотири статті, що регламентують особливості виконання цього стягнення.

Як зазначено у ст. 325-1 КУпАП, виконання стягнення у вигляді суспільно корисних робіт здійснюється шляхом залучення порушників до суспільно корисної праці, вид якої визначається відповідним органом місцевого самоврядування. За виконання суспільно корисних робіт порушнику нараховується плата за виконану ним роботу. Оплата праці здійснюється погодинно за фактично відпрацьований час у розмірі не меншому, ніж встановлений законом мінімальний розмір оплати праці.

Виконання такого виду адміністративного стягнення покладено на уповноважений орган з питань пробації. На сьогодні порядок виконання адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт регламентовано наказом Міністерства юстиції України від 19.03.2013 року № 474/5 «Про затвердження Порядку виконання адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт» [1].

Постанова про застосування суспільно корисних робіт уповноваженим органом з питань пробації приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня її отримання, тобто протягом десяти робочих днів порушник повинен бути направлений до відбування суспільно корисних робіт, крім випадків, коли цьому перешкоджають поважні причини (хвороба, відрядження, неотримання виклику тощо).

Орган пробації у триденний строк повинен надіслати до суду, який виніс постанову, повідомлення про прийняття постанови суду (судді) до виконання. Також на кожного порушника орган пробації заводиться особову справу та заповнює облікову картку порушника, в якій ведеться сумарний облік відпрацьованих порушником годин. Додатково дані про порушника заносяться до журналу обліку порушників, на яких накладено такий вид стягнення.

Особа, на яку накладено адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, після отримання виклику зобов'язана з'явитись до органу пробації, де з нею проводиться бесіда, під час якої роз'яснюються порядок та умови виконання стягнення. Неповнолітня особа викликається з батьками або особою, яка їх заміняє. Посадова особа уповноваженого органу з питань пробації складає довідку про проведену бесіду, у якій порушник власноруч зазначає про ознайомлення з порядком відбування виправних робіт.

Якщо у призначений день порушник не з'явився за викликом до уповноваженого органу з питань пробації, то на наступний день уповноважений орган з питань пробації надсилає повторний виклик. Якщо ж порушник не з'явився після двох викликів, то уповноважений орган з питань пробації повинен надіслати запит до відповідного органу реєстрації, або органу державної виконавчої служби, або органу поліції з метою з'ясування факту проживання (перебування) порушника за вказаним у постанові суду (судді) місцем проживання.

Уповноважений орган з питань пробації у десятиденний строк з дня отримання постанови суду (судді) видає порушнику направлення на відбування суспільно корисних робіт на один з об'єктів визначених органами місцевого самоврядування, це як правило підприємства комунальної форми власності. У цьому аспекті хочемо зауважити, що в більшості адміністративно-територіальних одиницях затверджені переліки об'єктів та види безоплатних суспільно корисних робіт для відбування лише громадських робіт: прибирання від сміття, снігу кладовищ та прилеглих територій до адміністративних будівель, ліквідація стихійних сміттєзвалищ, прочистка каналів, кюветів, містків, труб, розпиловка та коління дров інші некваліфіковані роботи, а відповідними об'єктами є приміщення та прилеглі території адміністративних будинків, дитячих навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл, лікарських амбулаторій, сільських будинків культури і клубів, що перебувають у комунальній формі власності. Таку правову прогалину можна пояснити тим, що Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»

[2] не встановлюються повноваження органів місцевого самоврядування щодо визначення видів та здійснення оплачуваних суспільно корисних робіт. Відповідно до підпункту 17 пункту «б» частини першої статті 34 цього Закону до повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад віднесено визначення видів лише безоплатних суспільно корисних робіт для осіб, яким призначено покарання у виді громадських робіт. Підпунктом 7 пункту «б» частини першої статті 34 цього ж Закону до повноважень виконавчих органів місцевих рад віднесено організацію проведення громадських та тимчасових робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час.

Власник підприємства повинен видати наказ або розпорядження про початок відбування порушником суспільно корисних робіт. У наказі (розпорядженні) зазначаються відомості про закріплення за порушником відповідальної особи, ознайомлення порушника із правилами техніки безпеки при виконанні робіт. На строк суспільно корисних робіт власник підприємства складає графік виходу на роботу особи, до якої застосовано адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, у якому зазначаються час та місце відбування цих робіт. Витяг з наказу (розпорядження) та графік завіряються підписом керівника та печаткою підприємства і не пізніше наступного дня надсилаються до уповноваженого органу з питань пробації. Зазначені документи долучаються до особової справи порушника [1].

Відповідно до статті 325-1 КУпАП оплата праці правопорушника здійснюється погодинно за фактично відпрацьований час у розмірі не меншому, ніж встановлений законом мінімальний розмір оплати праці. Згідно зі статтею 325-3 КУпАП саме на власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем виконання порушником суспільно корисних робіт покладається обов'язок нарахування плати порушнику за виконання суспільно корисних робіт та перерахування її на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби для подальшого погашення заборгованості зі сплати аліментів. Порядком виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт [1] визначається, що власник підприємства заповнює таблицю виходу на роботу особи, до якої застосовано адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, копія якої щомісяця надсилається до уповноваженого органу з питань пробації протягом відбуття порушником суспільно корисних робіт. Однак, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] не передбачає оплату суспільно корисних робіт з бюджетних джерел органів місцевого самоврядування. Бюджетний кодекс України також не містить положень щодо фінансування суспільно корисних робіт. Зазначене вказує на необхідність вдосконалення правової регламентації процедури виконання суспільно корисних робіт.

Законодавством передбачені випадки припинення виконання суспільно корисних робіт. Так, відповідно до пункту 15.1 розділу XV «Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт» [1] виконання стягнення у вигляді суспільно корисних робіт припиняється, а порушник знімається з обліку у зв'язку із:

- ✓ відбуттям призначеної судом (суддею) кількості годин суспільно корисних робіт - за наявності табеля про відпрацьований час, завіреного підписом та печаткою власника підприємства;
- ✓ заміною невідбутої частини суспільно корисних робіт адміністративним арештом - за наявності постанови суду (судді);
- ✓ скасуванням постанови – за наявності постанови суду (судді);
- ✓ смертю порушника – за наявності довідки органу державної реєстрації актів цивільного стану.

У день отримання відповідних документів посадова особа уповноваженого органу з питань пробації повинна підготувати довідку про зняття порушника з обліку, яка долучається до матеріалів особової справи. Зняття порушника з обліку здійснюється начальником підрозділу уповноваженого органу з питань пробації, про що ним накладається письмова резолюція на зазначену довідку. Про дату та підстави для зняття порушника з обліку робиться відповідний запис у журналі обліку порушників та на титульному аркуші обкладинки його особової справи. Також у журналі обліку порушників обов'язково вказується день закінчення виконання стягнення.

Отже, введення суспільно корисних робіт в систему адміністративних стягнень було здійснено з метою дієвого забезпечення права особи на отримання аліментів та впливу на несумлінних неплатників аліментів. Порядок виконання цього адміністративного стягнення є достатньо регламентованим: основні положення виконання суспільно корисних робіт визначені КУпАП, які отримали більш детальну регламентацію в наказі Міністерства юстиції України від 19.03.2013 року № 474/5 «Про затвердження Порядку виконання адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт» [1]. Водночас положення щодо визначення повноважень органів місцевого самоврядування щодо встановлення об'єктів та видів здійснення оплачуваних суспільно корисних робіт, оплати суспільно корисних робіт з бюджетних джерел органів місцевого самоврядування потребують нормативної регламентації.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт: наказ Міністерства юстиції України від 19.03.2013 № 474/5 (заголовок із

- змiнами, внесеними згiдно з Наказом Міністерства юстиції № 591/5 від 02.03.2018). *Офіційний вісник України*. 2013. № 26. Ст. 910.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Трач Оксана Михайлівна

*доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК СКЛАДОВА ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Інститут судових витрат зазнав реформування у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1]. Реформування цивільного процесуального законодавства слід розглядати через призму доступності правосуддя. Доступність правосуддя – це певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в тому числі в безперешкодному зверненні будь-якої заінтересованої особи до суду. Реалізація цього принципу повинна забезпечуватися певними організаційними, правовими та економічними умовами [2, с. 106, 108].

Гарантією доступності судового захисту є низький розмір судових витрат і можливість надання законом різних пільг особам, зобов'язаних їх сплачувати. Як зазначає Ю. В. Білоусов одним із аспектів доступності правосуддя є його помірність, сприйнятність. При нормальному стані економіки вони встановлюються на рівні, який забезпечує, з одного боку, можливість звернення до суду громадян із середнім достатком, але, з іншого, – перешкоджає виникненню безпідставних спорів. Судовий збір повинен відповідати потребам суспільства, уявленням про справедливість, не робити правосуддя елітарною послугою. Розмір витрат на відправлення правосуддя не повинні відлякувати законодавця, розпорядників державними коштами, правосуддя є обов'язковим реквізитом держави. Тягар утримання судової системи покладається на платників податків [3, с. 66, 70, 71]. Як розмір судових витрат, так і порядок їх визначення, сплати мають важливе значення для забезпечення доступності правосуддя.

Попри підвищену увагу до поняття судових витрат серед вчених-процесуалістів і пропозиції щодо необхідності законодавчого його закріплення, в чинній редакції ЦПК України такий підхід не сприйнято. Це, у свою чергу, не усуває наявні дискусії з цього питання.

Закон України «Про судовий збір» [4] визначає об'єкти, за подання яких справляється судовий збір, а також перелік процесуальних документів за подання яких він не справляється. Однак, незважаючи на те, що до нього у 2017 та 2018 р.р вносили зміни, окремі його положення не відповідають, а подекуди суперечать положенням ЦПК України. Насамперед визначаючи об'єкти справляння судового збору, закон не містить вказівки на Верховний Суд, натомість вказує на заяви, що подаються до Верховного Суду України. Законодавець є непослідовним у визначенні об'єктів справляння збору. Так, вказуючи у ч.2. ст. 3 Закону, що судовий збір не справляється із заяви про скасування судового наказу, у ст. 4 визначає ставки його справляння із цього об'єкта. У зв'язку із цим вказаний процесуальний документ слід виключити із об'єктів, з яких не справляється судовий збір, так як його сплата передбачена також ч. 5 ст. 170 ЦПК України.

Щодо розмірів судового збору, визначених вищенаведеним законом, в науковій літературі ведуться тривалі дискусії [5; 6; 7; 7, с. 119, 120]. На нашу думку, ставки судового збору за ініціювання проваджень по оскарженню судових рішень, зокрема, сто п'ятдесят, двісті відсотків від ставки (що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги), є однією із перепон у здійсненні права на перегляд судових рішень.

Окремі ставки судового збору обчислюються залежно від ціни позову. Якщо визначена позивачем ціна позову вочевидь не відповідає дійсній вартості спірного майна або на момент пред'явлення позову встановити точну його ціну неможливо, розмір судового збору попередньо визначає суд з наступним стягненням недоплаченого або з поверненням переплаченого судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом при вирішенні справи.

У судовій практиці місцевих судів існує 3 варіанти поведінки суду. По-перше, суди постановляють ухвалу про залишення позовної заяви без руху із зазначенням суми судового збору, яку, слід доплатити (на думку суду). Під час попереднього визначення розміру судового збору доцільним є врахування статистичних даних середньої (ринкової) вартості того чи іншого майна у конкретному регіоні. Окремі суди попередньо визначають суму судового збору, що необхідно доплатити та роз'яснюють право позивача надати звіт суб'єкта оціночної діяльності щодо вартості спірного майна й сплатити судовий збір, виходячи з встановленої суми. Тобто суд пропонує позивачу доплатити судовий збір, в тому розмірі, що попередньо визначив суд, або у разі незгоди з вказаною сумою, провести оцінку майна. По-друге, суд

постановляє ухвалу про залишення заяви без руху і встановлює мінімальну ставку судового збору, з подальшим стягненням недоплаченої суми. Ще один варіант – це постановлення судом ухвали про визначення розміру судового збору, яка виступає самостійним об'єктом апеляційного оскарження.

Ст.5 Закону не містить вичерпного переліку пільг щодо сплати судового збору. При визначенні таких пільг слід керуватися іншим законодавством України. Щодо застосування положень окремих із них судова практика має тривалу історію зміни правових підходів. Наприклад, Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 21.03.2018 року по справі № 761/24881/16-ц відступила від правових висновків ВСУ, викладених у постановках від 06.09.2017 року у справі № 6-185цс17 та від 11.10.2017 року у справі № 6-91цс17. Відступаючи від практики Верховного Суду України [8; 9] колегія суддів Великої Палати Верховного Суду зазначила, що порушені права споживача можуть захищатись як у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), так і на наступних стадіях цивільного процесу, а саме при апеляційному перегляді. Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права [10].

Новелою ЦПК стало попереднє визначення судових витрат. Слід зазначити, що щодо не проведення попереднього (орієнтовного) визначення суми судових витрат законодавець є непослідовним. Оскільки, закріпивши такий розрахунок як одну із вимог, що висувуються до змісту позовної заяви у ст. 175 ЦПК, він визначає правові наслідки недотримання положень цієї статті, як залишення заяви без руху, а у разі не усунення відповідних недоліків визнання її неподаною та повернення позивачеві (ст. 185 ЦПК України). З іншої сторони, законодавець вказує на протилежні наслідки неподання переднього розрахунку в ч.2. ст. 134 ЦПК України – можливість відмови у їх відшкодуванні. Вважаємо, за необхідне внесення відповідних змін та визначення одних правових наслідків щодо нездійснення попередніх розрахунків.

У судовій практиці має місце виконання вимог ст. 185 ЦПК України та відповідно залишення без руху позовних заяв, в яких відсутній попередній розрахунок судових витрат [11; 12], у разі нездійснення його у встановленні строки – повернення таких заяв. На практиці досить складно визначити точний та необхідний перелік судових витрат, які потрібно зазначити у попередньому (орієнтовному) розрахунку. Слід погодитись із висловленим у науковій літературі поглядом, що такий правовий пуризм (той надмірний формалізм, який потребує точного дотримання вимог процесуального закону і призводить до неможливості відступлення від приписів правових норм) створює свого роду перешкоди для учасників справи на стадії подання такого розрахунку [13; с. 114], й відповідно доступу до правосуддя.

Разом з тим такі ухвали досить часто оскаржуються до суду апеляційної інстанції. Дещо відмінною з цього питання є судова практика напрацьована судами апеляційної інстанції. Так, наприклад, суди апеляційної інстанції в своїх постановках зазначають, що ця норма процесуального закону не може розглядатися поза взаємозв'язком із нормами Глави 8 «Судові витрати» Розділу I ЦПК України, зокрема, ст. 134. Тобто, як зазначає апеляційний суд, в одній із своїх постанов, відсутність у позовній заяві вказівки на попередній (орієнтовний) розрахунок судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи, та відсутність такої вказівки в поданій у порядку усунення недоліків заяві, якщо з цих підстав заяву було залишено без руху, не може розглядатися як підстава для визнання заяви неподаною та повернення її позивачеві. Особа діє у процесі вільно, на власний ризик і розсуд, повинна передбачати відповідні наслідки (ст. 2 ч. 3 п. 5, ст.ст. 12, 13 ЦПК України), зокрема, повинна враховувати, що невиконання вимог процесуального закону щодо розрахунку та підтвердження судових витрат може мати наслідком відмову в компенсації таких за результатом розгляду справи. Крім судового збору, у справі може не бути інших судових витрат, обсяг і види судових витрат можуть істотно змінюватися (збільшуватися) відповідно до обставин руху справи тощо. Тож кінцевим наслідком невиконання вимог ст. 175 ч. 3 п. 9 ЦПК України є не визнання позовної заяви неподаною та повернення її позивачеві, а результат розподілу судових витрат по завершенні розгляду справи за правилами, визначеними ст. 141 ЦПК України. В рішенні Європейського суду з прав людини в справі Жоффер де ля Прадель проти Франції від 16 грудня 1992 року зазначено, що не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним [14]. У постанові Апеляційного суду Закарпатської області від 6 липня 2018 року вказується, що кінцевим наслідком невиконання вимог ст. 175 ч. 3 п. 9 ЦПК України реально є не визнання заяви неподаною та повернення її позивачеві, а результат розподілу судових витрат по завершенні розгляду справи за правилами, визначеними ст. 141 ЦПК України [15; 16].

У ст. 136 ЦПК України відсутній комплексний підхід щодо регламентації механізмів пом'якшення перешкод до правосуддя щодо такого виду витрат як судовий збір, оскільки вона передбачає лише відстрочення, розстрочення судового збору, в той час інші норми ЦПК, Закону України «Про судовий збір» вказують на можливість звільнення від його сплати, зменшення його розміру.

До витрат, пов'язаних із розглядом справи, віднесено і витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду. Встановлено наявність різних законодавчих підходів щодо обчислення компенсації за відрив від звичайних занять. У зв'язку із цим постановою КМ України [17], яка визначає граничні розміри такої компенсації потребує внесення відповідних змін.

Отже, незважаючи на позитивні аспекти певних новацій, окремі із них містять прогалини, недоліки, що не забезпечує досягнення поставлених цілей та виконання завдань.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Сакара Н. Проблеми доступності правосуддя в цивільних справах. *Право України*. 2004. № 1. С. 105-109.
3. Білоусов Ю. В. Судові витрати як складова доступності правосуддя. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 66-71.
4. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 2349. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.
5. Фесенко Л. Нові ставки судового збору відповідають реаліям сьогодення. *Юридичний вісник України*. 2011. 13-19.08. № 32. URL : http://sc.gov.ua/ua/publikaciji_za_ii_pivrichchja_2011_roku/leonid_fesenko_novi_stavki_sudovogo_zboru_vidpovidajut_realijam_sogodennja.html.
6. Кучерявий О. П. Новий закон про судовий збір. URL : <http://ukr-advokat.org.ua/>
7. Ханік-Посполітак Р. Ю. Доступність правосуддя в цивільному процесі в контексті закону України «Про судовий збір». *Наукові записки НаУКМА*. Том 129. Юридичні науки. С. 117-120.
8. Постанова Верховного Суду України від 06.09.2017 року. Справа № 6-185цс17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69034765>
9. Постанова Верховного Суду України від 11.10.2017 року. Справа № 6-916цс17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6964988>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.03.2018 року. Справа № 761/24881/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73054749>
11. Ухвала Черкаського районного суду Черкаської області від 10.01.2019 року. Справа № 22-ц/793/463/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79098406>
12. Ухвала Черкаського районного суду Черкаської області від 22.01.2019 року. Справа № 22-ц/793/463/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79361101>

13. *Заборовський В. В. Стойка А. В.* Забезпечення доступності правосуддя через призму новацій у порядку регулювання інституту судових витрат в цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія Право. Випуск 52. Том 1. С. 112-118.
14. Постанова Апеляційного суду Черкаської області від 28.03.2019 року. Справа № 22-ц/793/463/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80774832>
15. Постанова Апеляційного суду Закарпатської області від 06.07.2018 року. Справа № 308/2783/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75142393>
16. Постанова Апеляційного суду Черкаської області від 27.12.2018 року. Справа № 22-ц/793/1993/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78974304>
17. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 590. *Офіційний вісник України*. 2006. № 18. Ст. 1336.

Требик Людмила Петрівна

*доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління
(м. Хмельницький, Україна)*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ

Ефективна та результативна соціально орієнтована управлінська діяльність управлінських кадрів регіону неможлива без урахування та розвитку їх внутрішніх ресурсів. Під цим терміном ми розуміємо особистісні характеристики суб'єктів управління, які відображають його здібності ефективно ставити й вирішувати складні управлінські завдання, забезпечувати керівництво й лідерство в колективі на основі інтелекту та високої соціальної відповідальності, безперервно підвищувати свій професійний рівень та загальну культуру, розвивати позитивні внутрішні цінності, управлінське інноваційне мислення, підтримувати високу працездатність, ефективно управляти використанням робочого часу.

Розвиток особистості сучасного суб'єкта управління повинен ґрунтуватись на обов'язковій динаміці його головних ресурсів за низкою основних

напрямів, виявлених нами шляхом розширення переліку подібних напрямів, запропонованих Ю. О. Маленковим [1, с. 338].

Перелік запропонованих нами напрямів розвитку особистості сучасного керівника регіонального рівня подано на рис. 1.

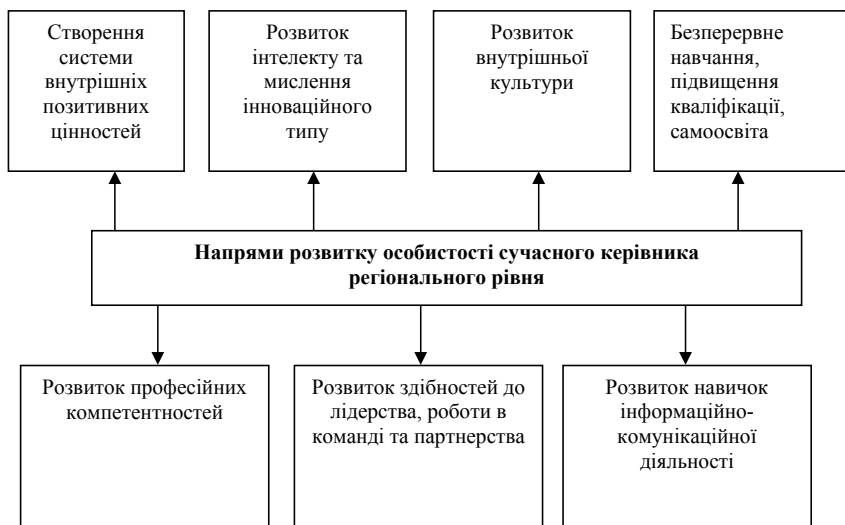

Рис. 1. Напрями розвитку особистості сучасного керівника регіонального рівня

На нашу думку, створення системи внутрішніх позитивних цінностей повинно відрізнити сучасного керівника-професіонала від авторитарного, оскільки вони й визначають якісні елементи організаційної культури та соціально-психологічного клімату в очолювальному ним колективі та громаді.

До таких цінностей відносимо відкритість, чесність, доброзичливість, увагу й повагу до оточення, коректність, свідоме й неухильне дотримання законів, допомогу іншим, чуйність, переконаність у необхідності усунути перешкоди для нормального життя людей.

Ми вважаємо, що така система внутрішніх позитивних цінностей має стати основою щоденної діяльності управлінських кадрів регіону, оскільки за її відсутності, як правило, в суб'єктів управління з'являються негативні емоції, виявляється агресія та деструктивізм у взаємодії з підлеглими.

Розвиток інтелекту та мислення інноваційного типу передбачає розвиток в управлінських кадрів регіону здібностей до вирішення складних проблем, формування особистої бази знань, постійну діалектику навичок самостійного мислення та пошуку шляхів удосконалення ефективності й результативності управлінських процесів. При цьому необхідно брати до уваги той факт, що

процеси інноваційного розвитку як державного управління та місцевого самоврядування, так і кожного органу державної влади та органу місцевого самоврядування постають нині є єдиним способом досягнення реальних соціально-значимих результатів та високої конкурентоздатності.

Розвиток внутрішньої культури передбачає постійну роботу суб'єктів управління над підвищенням свого рівня в різних сферах культури, формування власної особистості з широким кругозором, розвинутим внутрішнім світом.

Безперервне навчання та підвищення кваліфікації сьогодні повинні стати основою формування дієвої неперервної освіти державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. При цьому нині надзвичайної актуальності і пріоритетності набуває постійна самоосвіта кадрів управління як найважливіший засіб та інструмент розвитку особистості та забезпечення життєздатності очолюваних ними колективів співробітників зокрема та органів влади в цілому.

Важливим є той факт, що безперервне навчання сприяє зростанню рівня індивідуальної конкурентоздатності суб'єктів управління. Розвиток професійних компетентностей сьогодні постає одним з пріоритетних завдань формування й підбору управлінських кадрів регіону-професіоналів.

Їхня відсутність чи й недостатність безпосередньо проектується на управлінську діяльність, надаючи їй негативних та деструктивних відтінків. У такому разі науковці ведуть мову про проблему дефіциту професійних компетентностей, тобто найважливіших навичок кадрів управління. Саме вони зобов'язані забезпечити професійне вирішення будь-яких управлінських завдань.

Ми вважаємо, що розвиток професійних компетентностей означає формування в управлінських кадрів регіону здатності до засвоєння та перетворення нових знань, умінь, навичок, особистісних якостей на конкретні кінцеві інноваційні, наукові, професійні, соціально значущі продукти.

Важливо при цьому пам'ятати, що без постійного розвитку професійних компетентностей цінність суб'єктів управління для очолюваного ним колективу та органу державної влади чи органу місцевого самоврядування різко знижується. Ця аксіома набуває надзвичайної значимості в сучасних умовах активної децентралізації державної влади. У зв'язку з цим необхідно унеможливити появу серед управлінських кадрів регіону некомпетентних осіб, адже їхня некомпетентність та непрофесіоналізм нині будуть надзвичайно дорого коштувати для Української держави, країни, громади.

Розвиток навичок інформаційно-комунікаційної діяльності нині постає основним фактором підвищення рівня професійної компетентності зокрема та професіоналізму персоналу управління в цілому [2]. На сьогодні це – запорука готовності й бажання кожного суб'єкта управління не відставати від

інноваційного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а якомога ефективніше та результативніше використати їх у своїй щоденній управлінській діяльності на користь української громади.

Розвиток здібностей до лідерства, роботи в команді та партнерства також нині проявляється крізь призму активного застосування в управлінській діяльності інформаційно-комунікаційних технологій. Це особливо актуально, оскільки робота на основі функціонування ефективних та результативних команд сьогодні постає одним з вирішальних факторів у боротьбі за конкурентоздатністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування. А формування рис лідерства та вміння формувати й працювати в умовах командної роботи такі ж необхідні як, скажімо, набуття управлінськими кадрами регіону нових професійних знань у процесі підвищення кваліфікації.

Отже, стає зрозуміла необхідність та пріоритетність розвитку внутрішніх ресурсів управлінських кадрів регіону. Його основою має стати врахування їх особистісних потреб, умінь, навичок та набутого ними досвіду професійної управлінської діяльності.

Список використаних джерел

1. *Маленков Ю.А.* Современный менеджмент : учебник. СПбГУ, экон. факультет. М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2010. 439 с.
2. *Требик Л.П.* Підвищення результативності професійної діяльності державного службовця в умовах застосування ІКТ *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення*: збірник тез V Міжнар. наук.-практ. конф. (ДРІДУ НАДУ, 10-11 жовтня 2014 р.). ДРІДУ НАДУ, 2014.

Тручковська Анна Вікторівна

студентка магістратури юридичного факультету

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

РЕФЕРЕНДУМ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Процес демократизації українського суспільства, який набув в останні декілька років особливого поширення, призводить до підвищення інтересу серед населення до демократичних інститутів, а особливо до форм безпосередньої демократії, в основу яких покладено фундаментальний принцип – принцип народного суверенітету. Особливу роль у реалізації принципу народовладдя відіграє референдум.

Референдум – це форма безпосередньої демократії, що полягає у прийнятті рішень визначеною законом електоральною групою шляхом голосування з найбільш важливих питань державного або самоврядного характеру (крім тих, що не є предметом референдуму).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що особливості та проблеми функціонування інституту референдуму висвітлені в працях таких учених як: О.В. Батанова, І.П. Бутка, Г. О. Мурашина, М.В. Оніщука, В.Ф. Погорілка, А.О. Янчука та ін. Проте і дотепер деякі проблеми залишаються невіршеними, незважаючи на те, що мають велике значення для правозастосовної діяльності.

Одним із перших законів незалежної України, був Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [1] від 3 липня 1991 року. Відповідно до положень цього Закону було проведено два всеукраїнських референдуми та більше двохсот місцевих референдумів. Зокрема 1 грудня 1991 року було проведено перший всеукраїнський референдум, який підтвердив Акт проголошення незалежності України. У зв'язку із прийняттям у листопаді 2012 році нового Закону «Про всеукраїнський референдум» [2], цей Закон втратив свою силу. Новий закон з одного боку, встановив можливість проведення лише імперативного референдуму, виключив підставу для проведення консультативних плебісцитів. З іншого – значно розширив предмет народного волевиявлення, наприклад, визначивши порядок внесення змін до Конституції України шляхом «всеукраїнського референдуму за народною ініціативою», що суперечить порядку, встановленому статтями 154 – 159 розділу XIII Конституції України [3].

6 квітня 2018 року Конституційний Суд України ухвалив рішення про неконституційність Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 12 листопада 2012 року через порушення процедури його розгляду та ухвалення.

Таким чином, після рішення Конституційного Суду України № 4-р/2018 [4] в законодавстві, яке регулює форми безпосередньої демократії в Україні, утворилась ще більша прогалина. Тобто діють конституційні норми, які встановлюють можливість проведення всеукраїнських і місцевих референдумів, але повністю відсутні законодавчі можливості процесуального характеру, які би встановлювали процедури проведення будь-якого референдуму в Україні.

Пам'ятаючи негативні наслідки проведення нелегітимних референдумів на окупованих територіях України, які при цьому не мали жодної правової підстави, можна дещо побоюватись законодавчого унормування такого плебісциту. При цьому слід розуміти, що врегулювання деяких загальнодержавних питань можливо лише шляхом проведення загальнодержавного референдуму. Наприклад, зміна території України та внесення змін до розділів I, III та XIII Конституції України. Отже, поки немає закону про всеукраїнський референдум, ці питання залишаються відкритими.

Говорячи про позитивні сторони референдуму, перш за все, потрібно відмітити, що закріплення референдуму в законодавстві країни є гарантією громадянських прав і свобод. Він дозволяє досягти узгодженості між представницькими органами влади та громадянами і є своєрідним захисним механізмом від прийняття рішень, які завдають шкоди більшій частині суспільства. У свою чергу, у представників влади з'являється можливість визначити настрої і погляди своїх громадян, що дозволяє їм враховувати їх при реалізації своїх владних повноважень.

Важливе значення інституту референдуму полягає, також у тому, що його проведення перешкоджає процесу відчуження громадян від влади і суспільних справ і сприяє тому, щоб громадяни активніше залучались до процесу прийняття державно-владних рішень, замислюючись над їх наслідками.

Пряме голосування на референдумі наближає політичне рішення до народу, робить правотворчий процес максимально гласним і відкритим. Воля, виражена таким шляхом, без посередників у вигляді партій і представницьких установ, найбільш чітко відображає потреби і сподівання народу.

У той же час місце і роль інституту референдуму в політичній системі будь якого суспільства не слід перебільшувати, а тим більше абсолютизувати. Так, одним з основних недоліків референдуму є низький рівень правової культури населення. Досить часто питання, які виносяться на референдум, потребують спеціальних знань. Відповідно, в тих країнах, де рівень освіти низький, а виборці малоосвічені, ризик маніпулювання думкою зростає і організація референдуму виявляється імітацією демократичного інституту.

Референдум за своєю суттю припускає однозначну відповідь на поставлене питання, що не передбачає попереднього обговорення проекту з можливістю внесення змін. Тобто виникає ситуація, коли електорат повинен голосувати за проект у цілому і у громадян відсутня можливість підтримати лише одну чи декілька його частин [5, с. 82].

У своїй статті С. Ю. Данилов визначає ще один недолік досліджуваного інституту. Мова йде про тенденції зростання абсентеїзму на референдумах, побічним ефектом якого є спотворення реального співвідношення сил у суспільстві. Якщо уявити, що в державі А знаходиться 1000 осіб, які володіють активним виборчим правом, то для того, щоб референдум відбувся, необхідно, щоб на нього прийшли мінімум 50% + 1 голос. У даному випадку це 501 чоловік. Щоб рішення було прийнято, його має підтримати абсолютна більшість, тобто мінімум половина + 1 голос, тобто 251 людина. Наприклад, на референдумі щодо прийняття Конституції Росії явка становила 54,8% виборців, з яких «за» проголосувало 58,4 %. Це означає, що Конституція РФ була прийнята менш ніж третьою всіх виборців [6, с. 55]. Виходить, що в умовах прогресуючого абсентеїзму рішення може приймати чверть від усього електорату. Як наслідок, рішення більш ніж половини населення

може бути не враховано, що явно не відповідає природі інституту референдуму. Для того, щоб референдум більш повно відображав волю населення, необхідно, щоб остаточне рішення було прийнято кваліфікованою більшістю громадян, які взяли участь у голосуванні.

Варто також відмітити, що пряме волевиявлення народу в деякому сенсі послаблює представницький орган і відповідно послаблює державу як інститут, робить участь законодавця у прийнятті рішення менш вагомою. За наявності законодавчо закріпленої можливості проведення всенародного референдуму у членів представницького органу з'являється можливість делегувати прийняття найбільш відповідальних рішень виборцям, що не завжди є доцільним. Це обумовлено тим, що виборні представники є компетентнішими у прийнятті складних рішень у силу того, що вони, як правило, більш обізнані у сфері внутрішньодержавної та міжнародної ситуації і можуть правильніше оцінити наслідки прийняття того чи іншого рішення.

Крім того, існує й інша проблема, яка виявляється в тому, що при частому ініціюванні референдуму з боку виконавчих органів створюється небезпечний прецедент ухвалення рішень в обхід представницької влади, роль якої у зв'язку з цим зменшується. Відповідно можна говорити про те, що реалізація такого механізму на практиці здатна розхитати систему розподілу влади [5, с. 83].

Разом із зазначеними причинами суперечливого ставлення до референдумів можна назвати також і значні витрати на їх підготовку і проведення, що покладаються на платників податків.

Незважаючи на велику кількість недоліків референдуму, цей інститут високо оцінюється провідними конституціоналістами, і практика застосування референдуму у світі неухильно зростає. У Швейцарії, наприклад, починаючи з 1848 року вже було проведено більше 500 загальнонаціональних референдумів, в Італії з 1929 року – 58. [7, с. 123]. У XXI столітті референдум практикується вже в половині держав світу.

Можна стверджувати, що референдум в Україні буде ефективним інструментом реалізації права народного суверенітету лише в тому разі, якщо у державі буде панувати демократичне суспільство та політична й економічна стабільність; якщо громадська думка не буде дезорієнтована маніпулятивними гаслами, а також помилковими соціальними цінностями; якщо буде достатнє інформаційне забезпечення, яке дало б змогу громадянам чітко зрозуміти переваги та недоліки положень, які виносяться на референдум; якщо будуть створені всі необхідні організаційно-технічні та інші умови для підготовки і проведення всенародних голосувань.

Отже, основним завданням законодавця для забезпечення ефективного функціонування референдуму є запровадження такої моделі інституту референдуму, яка одночасно дозволяла б стримувати зайве звернення до нього

для збереження збалансованості між використанням референдуму та функціонуванням інститутів представницької демократії без підриву легітимності парламенту і забезпечувала б механізм, при якому влада не могла б проігнорувати проведення референдуму. До того ж така модель повинна мати реальні законодавчі можливості процесуального характеру для імплементації рішень, прийнятих на народному голосуванні.

Список використаних джерел

1. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 03.07.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 33, Ст. 443. [Втратив чинність].
2. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 06.11.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 44-45. Ст.2336. [Визнано неконституційним].
3. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Рішення Конституційного Суду України від 26.04.2018 р. № 4-р/2018. *Офіційний вісник України*. Офіц. вид. 2018. № 41. Ст. 1460.
5. Москалюк О. В., Маркова А.О. Переваги та недоліки інституту референдуму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 30 (1). С. 81-84. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29_21
6. Данилов С.Ю. Референдумы в современном мире : сравнительный анализ предметов и последствий. *Современное право*. 2012. № 8. С. 53-57.
7. Ковриженко Д.С. Референдумы в Европейському союзі : підручник. К. : ФАДА, 2007. 186 с.

Туровець Юрій Миколайович

доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ПРАВО НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ: «ПОМИЛИТИСЯ НЕ МОЖНА, ПИСАТИ ПРАВИЛЬНО»

Уже понад два роки в Україні діє новий інститут конституційної скарги. Якщо право людини, яке закріплене в Конституції України [1], порушується,

то особа повинна його захищати у судах загальної юрисдикції, а коли буде наявне остаточне рішення суду по справі у найвищій інстанції, тоді особа має право звернутися із конституційною скаргою до Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» (надалі по тексту – «Закон») [2], скарга вважається прийнятною в разі, якщо з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців.

З вересня 2016 року до Конституційного Суду України почали надходити конституційні скарги, яких загалом на сьогодні налічується понад тисячу. Проте Закон, в якому визначені вимоги до конституційних скарг, був прийнятий лише у липні 2017 року. У зв'язку з часовим відставанням урегулювання цього питання, більшість скарг були повернуті скаржникам чи було відмовлено у їх розгляді [3, с. 19-22].

На сьогодні в провадженні Конституційного Суду України знаходиться лише понад 20 конституційних скарг.

До моменту створення механізму, який дає можливість особі поскаржитися із конституційною скаргою, права наче б то і були закріплені в Основному Законі, але по суті вони мали формальний характер. Не було об'єктивного механізму, щоб такий інститут працював. Основна ідея конституційної скарги полягає в тому, що є конституційне право особи, яке порушене у конкретному випадку і його потрібно захистити [4].

У кінці квітня 2019 року вперше в історії українського конституціоналізму було ухвалене рішення у справі за конституційними скаргами двох громадян. Другий сенат Конституційного Суду України ухвалив Рішення у справі за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобири Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-ХІІ зі змінами.

Проте до ухвалення вищезазначеного рішення сотням скаржників було відмовлено у прийнятті та розгляді їх конституційних скарг за низкою підстав, які передбачені Законом [2].

Питання форми і змісту конституційної скарги чи не найактуальніші та найважливіші для кінцевого результату під час використання даного механізму захисту прав особи.

Відповідно до ст. 55 Закону конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Законом передбачено, що в конституційній скарзі зазначаються:

1) прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства – місця перебування) або повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;

2) відомості про уповноважену особу, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу;

3) короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України;

4) опис перебігу розгляду відповідної справи в судах;

5) конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України;

6) обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону;

7) відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів;

8) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Відповідно до статті 56 Закону суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

Згідно зі статтею 74 Закону конституційна скарга подається до Суду державною мовою.

Конституційні скарги надсилаються до Конституційного Суду України поштою або передаються безпосередньо до Секретаріату Конституційного Суду (далі – Секретаріат) без стягнення державного мита.

У зв'язку з тим, що до Конституційного Суду України (як і до конституційних судів інших країн) значна кількість клопотань вноситься з порушенням вимог Закону, Законом та Регламентом Конституційного Суду передбачено їх попереднє опрацювання відповідним підрозділом Секретаріату. Так, статтею 57 Закону передбачено, що попередню перевірку звернень до Суду здійснює Секретаріат. Якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу. Повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог цього Закону.

Таким чином, здійснюючи попередню перевірку конституційних скарг Секретаріат Конституційного Суду України повинен дослідити наступні питання:

- чи у письмовій формі подана конституційна скарга?
- чи порушується питання перевірки на відповідність Конституції України закону України (його окремих положень)?
- чи існує (діє) норма на яку посилається автор клопотання в якості предмету перевірки на відповідність Конституції України?
- чи зазначено скаржником, які його конституційні права порушено?
- чи є долучене до матеріалів конституційної скарги рішення суду остаточною і засвідчене належним чином?
- чи є скаржник стороною по справі згідно з рішенням на яке він посилається?
- чи підписана конституційна скарга суб'єктом права на конституційну скаргу або уповноваженою в установленому порядку особою, яка діє від його імені у разі, якщо автор конституційної скарги за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати цю конституційну скаргу?
- чи наявні документи, що підтверджують повноваження особи, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, який за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі її підписати?
- чи наявні, у випадках звернення юридичної особи – копії установчих документів юридичної особи та документа про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи, яка підписала від імені юридичної особи її конституційну скаргу;
- чи належить автор клопотання до юридичних осіб публічного права?
- чи наявний виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України, та опис перебігу розгляду відповідної справи в судах?
- чи є можливість встановити, про які положення якого закону йдеться у конституційній скарзі?
- чи зазначено про перевірку закону в цілому, однак обґрунтування очевидно наводиться щодо окремих положень, які чітко не визначені?
- чи наявні документи, які перелічені в додатках до конституційної скарги?

Варто також зазначити, що відсутність копій документів і матеріалів перешкоджає здійснити розгляд конституційної скарги.

Запровадження інституту конституційної скарги в Україні є одним із найважливіших кроків судової реформи, який наближає нас до ідеалів та стандартів захисту прав та законних інтересів осіб, визнаних у світі найдемократичнішими. Проте для того, щоб ефективно вирішити питання відновлення порушених прав особи за допомогою інституту конституційної скарги скаржник повинен чітко проаналізувати достатність і обґрунтованість підстав для звернення, дотримуватись вимог закону щодо форми, змісту та строків оскарження.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 року №2136-VIII *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
3. Аналітичний звіт щодо запровадження інституту конституційної скарги / Ю. Кириченко, Б. Бондаренко – К. : ФОП Москаленко О.М., 2018. 40 с.
4. Інтерв'ю Голови Конституційного Суду України Станіслава Шевчука в ефірі циклу телепередач «Я маю право» / Телеефір «33 канал» від 13.09.2018 року. *Офіційний сайт Конституційного Суду України*. URL : <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/intervyu-golovy-ksu-stanislava-shevchuka-v-efiri-cyklu-teleperedach-ya-mayu-pravo>

Фаст Ольга Федоровна

*доцент кафедри громадянського і семейного права
Саратовской государственной юридической академии,
кандидат юридических наук, доцент
(г. Саратов, Российская Федерация)*

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ СПРАВЕДЛИВОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

В современных условиях развития различных форм государственно-сти, в том числе и правового государства [1], для которого особое значение имеет реализация требований справедливости в различных сферах человеческой деятельности, в правовой науке сосуществуют очень разные подходы специалистов к определению того, что есть «справедливость» вообще, и в гражданском праве, в частности. С одной стороны, такое разнообразие трактовок понятия «справедливость» есть момент позитивный. Оно является стимулом к продолжению дискуссий правоведов и к прогрессу теории права. С другой стороны, возникает неустойчивость правового дискурса. Языка, посредством которого юристы – теоретики и практики – излагают и обосновывают свое понимание правовых ситуаций и решений. В гражданском праве и судопроизводстве эта неустойчивость особенно заметна в силу бесконечного разнообразия ситуаций, в которых проблема «справедливости» становится актуальной. Такая неопределенность понятий, которыми

оперируют участники гражданского процесса, является предпосылкой появления на свет противоречивых судебных решений.

По этой практической причине естественны попытки отечественных правоведов заключить своеобразный теоретический компромисс. А именно, договориться между собой по поводу того, какой смысл вкладывать в понятие «справедливость» и каким образом связывать этот смысл с логикой нормотворческих и правоприменительных практик. Общий недостаток таких попыток достижения компромисса состоит в том, что раз за разом исследователи «справедливости» стремились реализовать одну и ту же заведомо не результативную, на наш взгляд, поисковую стратегию. А именно, пытаются совместить в поиске смысла понятия «справедливость» взаимно исключающие друг друга установки.

В качестве примера приведем две пары установок.

Одна нацеливает исследователя на то, чтобы в «справедливости» видеть принцип права, самим же правом и созданный и внедренный в повседневную жизнь человеческих обществ.

Вторая побуждает его в доказательстве значимости этого принципа для современного права апеллировать к моральным истокам представлений людей о справедливости. А, значит, искать смысл понятия «справедливость» не только в правовых практиках и правовых представлениях людей, но и, в большей мере, за их пределами [2].

Другой пример конфликта установок. Одна установка подразумевает, что смысл понятия «справедливость» трансцендентен, универсален на все времена и для всех народов. Он – константа цивилизации. Задача правовой науки этот исконный и, одновременно, современный смысл «справедливости» обнаружить и облечь в четкие научные формулировки. И посредством этих формулировок найти точки соприкосновения этого смысла с правовой теорией и практикой.

В то же время, другая установка подразумевает, что понять смысл «справедливости» ее исследователю возможно только в широком контексте других понятий, являющихся системообразующими для дискурса современной правовой науки и судебной практики. Таких как «истина», «равенство», «добросовестность», «ответственность». Исследователь должен, в этом случае, иметь в виду, что смысл упомянутых понятий тоже не однозначен. В разных правовых ситуациях и технологиях он чаще всего предстает перед нами в разных своих вариациях. А потому и смысловой контекст, который для «справедливости» формируют эти понятия, тоже изначально неустойчив. Исследователь, по логике данной установки, должен изучать не «справедливость вообще», а «справедливость» применительно к конкретной отрасли права, конкретному опыту развития правовой культуры в различных обществах. Иначе говоря, изучать принцип «справедливости» в качестве

переменной величины в той формуле, посредством которой специалисты по гражданскому праву описывают логику правоотношений. Не искать в ней какой-то устойчивый смысл и даже смысл вообще, а просто фиксировать ее присутствие в правоотношениях в качестве абстрактного идеала, к которому инстинктивно стремиться человек.

Эти примеры обуславливают то, что решить проблему противоречий в исходных установках, на которые сегодня ориентированы исследователи справедливости в гражданском праве и других отраслях права, невозможно разрешить механически. То есть, путем простой солидаризации исследователя с одной из упомянутых установок. При всей противоречивости и функциональных недостатках, в каждой из этих установок есть свой конструктивный смысл, каждая отражает реальные обстоятельства, при которых моральный императив «справедливости» становится правовым принципом и предметом изучения для правовой науки.

Решить проблему, на наш взгляд, можно путем изменения ракурса изучения всего круга проблем, связанных с изучением теоретических и практических сторон «справедливости». «Справедливость» это принцип права. Но обнаруживает он себя по-разному на разных этапах гражданских правоотношений. Сначала как уверенность субъекта в законности и моральности своих интересов и требований, потом как предмет коммуникации с другими субъектами в процессе досудебного или же судебного разбирательства и как мотив использования определенных правовых ресурсов и технологий. В дальнейшем, нередко, «справедливость» обнаруживает себя в качестве оценки, которую субъекты правоотношений дают тем или иным результатам коммуникации, состоявшейся между ними, когда соглашаются или не соглашаются с их «справедливостью». В реальных правоотношениях «справедливость» подвижна и, не меняя своего принципиального предназначения быть регулятором правоотношений, постоянно поворачивается к исследователю этих правоотношений новыми гранями, требует от него использования разных ракурсов изучения себя. Эта потребность в разных ракурсах и находит свою реализацию в тех противоречащих друг другу исходных установках изучения «справедливости», о которых речь шла выше.

Постоянная переменчивость граней, которыми «справедливость» поворачивается к наблюдателю, и постоянная востребованность различных ракурсов ее выявления и изучения, все это, на наш взгляд, делает возможным изучение справедливости в реальных правоотношениях не только как принципа. А еще и как *процесса нахождения субъектами правоотношений позитивного смысла в своих интересах и способах, ресурсах и технологиях их реализации и защиты*. Притом, процесса непрерывного, как и сами по себе гражданские правоотношения, и правоотношения вообще. Которые, к тому же, при становлении правового государства в парадигме

глобализации, создают условия и «способствуют формированию новых, прежде не входящих в предсказания, инновационных, источников российского национального права. Развитие науки, техники, технологий позволяют двигать вперед и соответствующие сегменты теории отечественного права». [3, с.166]

Список использованных источников

1. *Вестов Ф. А., Фаст О. Ф.* Правовое государство: теоретическое проектирование и современная политическая практика : монография / под ред. Н.И. Шестова. М. : Проспект, 2015. 256 с.
2. *Вестов Ф. А., Тарасов И. П., Фаст О. Ф.* Соотношение морали и права в правовом государстве и их реализация в принципах права : учебное пособие. Саратов : Саратовский источник, 2012. 98 с.
3. *Шошин С. В.* Формирование инновационных источников российского национального права в XXI веке / Российская общественно-гуманитарная наука перед вызовами современности : сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (25–26 января 2019 г., Саратов) / [под ред. В. С. Слобожниковой, И. В. Суслова]; ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». Саратов : Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2019. 392 с. (С. 158-166).

Хеленюк Світлана Юрїївна

студентка магістратури юридичного факультету

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)*

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Реформа децентралізації – це певний комплекс змін, головним завданням якого є передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. В Україні комплекс заходів з реформи децентралізації розпочався у 2014-му році та отримав назву «Національний проект «Децентралізація»».

На сучасному етапі в Україні існує низка питань, які необхідно вдосконалити у ході цієї реформи, а саме: посилення ролі місцевого самоврядування, наділення органів місцевого самоврядування необхідними гарантіями, передача їм максимальної кількості повноважень для повноцінного і ефективного їх виконання тощо. Досвід зарубіжних країн, як приклад, може дати

поштовх до ефективнішого запровадження і вирішення питань, пов'язаних з децентралізаційною реформою, але необхідно враховувати особливості економічного та політичного розвитку України.

Наприклад, у ході реформування публічної влади в Італії відбулося формування трирівневої системи організації влади в країні: регіон – провінція – комуна. Видатки на забезпечення функціонування освіти, охорони здоров'я, транспортних мереж, цивільної авіації, надання адміністративних послуг для промисловості та бізнесу зосереджені саме у регіональних бюджетах. До повноважень органів місцевого самоврядування віднесені також питання територіального планування та розвитку. Місцеві органи влади самостійно встановлюють місцеві податки та збори, які є джерелом фінансування локальних потреб.

Щодо проведення децентралізації в Польщі, то наслідком стало розмежування повноважень між державною та місцевою владою. Перед органами місцевого самоврядування були поставлені завдання управління особистими справами, зокрема: економічний розвиток регіонів, розпорядження бюджетними коштами та майном територіальної громади, ведення самостійного фінансового управління, наближення системи надання послуг до громадян. Сьогодні основні повноваження та фінансові ресурси в Польщі перебувають саме на рівні територіальних громад.

Реформа у Франції стосувалася скорочення функцій центрального уряду, створення самостійного регіонального рівня. У 2002 році Франція прийняла закон, відповідно до якого створюються так звані агломерації, тобто об'єднання населених пунктів, об'єднання комун. Державна політика Франції у справі організації місцевого самоврядування реалізується у двох основних напрямках: деконцентрація – більш широке делегування державою своїх адміністративних функцій на місцях, а також деконцентрація – передача державою частини своїх владних повноважень місцевим органам самоврядування [1].

Щодо позитивних рис децентралізації, то можна виділити: створення передумов для розвитку громадянського суспільства; розподіл бюджетних ресурсів з метою вирішення самих нагальних потреб територіальної громади; створення сприятливих умов для розвитку місцевого господарства; сприяння ефективного розвитку економіки регіону і стратегічному плануванню; забезпечення прозорості і гласності прийняття рішень на місцях, підвищення якості надання послуг; підвищення відповідальності місцевих органів за результати своєї діяльності, тощо [2, с. 282].

У результаті бюджетної децентралізації Словаччини фінансування здійснюється виключно за рахунок власних надходжень. Це дало змогу сформувати ефективну бюджетну систему, в якій фінансові потоки є прозорими. Коли органи місцевого самоврядування є відповідальними за

соціально-економічний стан відповідної адміністративно-територіальної одиниці, то вони проводять більш активну економічну діяльність, у тому числі в питаннях пошуку та залучення інвесторів [3, с. 63-67].

Реформу посилення місцевого самоврядування було проведено також у Фінляндії. На місцевому рівні надається значна кількість послуг. Основними напрямками фінансування на рівні муніципалітетів у Фінляндії є середня та професійна освіта, професійна підготовка, культура; медичне забезпечення, стоматологія, соціальне забезпечення літніх людей та інвалідів, територіальне планування (землекористування, водопостачання, підтримка інфраструктури, охорона навколишнього середовища, тощо) [4, с. 5-11].

Досвід реформування у зарубіжних країнах свідчить, що децентралізація відіграє досить важливу роль у демократизації суспільства. Її впровадження спостерігається в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій, соціальній сферах, сприяє відповідальності влади, покращанню якості надання державних і громадських послуг, об'єднання суспільства у вирішенні економічних, правових, політичних проблем.

Отже, результатом децентралізації повинна стати побудова розвинутої, демократичної держави із ефективним і самодостатнім місцевим самоврядуванням, здатним самостійно вирішувати нагальні місцеві проблеми та забезпечити громадян широким спектром надання публічних послуг.

Список використаних джерел

1. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. URL : <http://kyiv.fpsu.org.ua/index.php/sotsialnyi-dialoh/uhody-pro-spivpratsiu/240-zarubizhnij-dosvid-provedennya-detsentralizatsijnikh-reform>
2. *Тарасенко Т.* Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні. *Державне управління місцевого самоврядування*. 2014. № 2 (21). С. 277-286.
3. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання / за ред. Я.А. Жаліла. К. : НІСД, 2010. 72 с.
4. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України / Б. М. Данилишин, В. В. Пилипів. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 5-11.

Хлопов Артем Олександрович

*аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)*

**ЦІННІСТЬ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИВАТНІСТЬ,
ЯКЕ ГАРАНТОВАНЕ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ
ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ СТАТТІ 359
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Протягом останніх десятиліть сучасні технології здійснили справжню промислову революцію. Швидкий технологічний прорив став основою всеосяжного впровадження механізмів та пристроїв у життєдіяльність людини, що з кожним роком стають все більш компактними, функціональними та прогресивними. Окрім очевидної користі й полегшення нашого життя, такі пристрої залежні від волі людини, а отже, можуть використовуватися у протиправній діяльності: отримання конфіденційної інформації про приватне життя особи та її близьких; комерційного шпіонажу, дискредитації ділової репутації конкурентів тощо. У таких реаліях виявляється цілком доцільним потреба в осучасненні та модернізації правового регулювання ст. 359 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що регулює сферу незаконного поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації (далі – СТЗНОІ) у розрізі визначенні мети злочину. Конкретизація мети протиправного поводження з цими засобами, які окрім використання всупереч закону, можуть бути звичайними предметами побуту, що лише мають ознаки СТЗНОІ, є особливо актуальним в умова Європейської інтеграції та забезпеченні конституційних цінностей.

Окремим аспектам злочину передбаченого ст. 359 КК України у розрізі проблемних питань права на приватність присвятили свої наукові праці: П. С. Берзін, Б. Є. Драп'ятій, О. О. Дудоров, Д. Ю. Кондратов, В. І. Возний, Б. Д. Леонов, Т. В. Лутак, М. І. Мельник, О. Ф. Пасека, В. С. Серьогін, М. І. Цимбал та інші. При цьому, лише поодинокі позиції з аналізу цих проблем відображено в наукових публікаціях вітчизняних науковців, а самі погляди не знайшли єдиного підходу до вирішення існуючих проблем. Усе це створює нагальну потребу в глибинному аналізі норм, що регулюють сферу СТЗНОІ з урахуванням положень чинного законодавства та досягнень науковців, що займаються проблемами ст. 359 КК України, саме у частині конкретизації мети цього злочину.

Відповідно до положень ст. 32 Конституції України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Разом з тим у науковому середовищі переважає думка, що потреба в особистому житті перебуває за межами права, але право виражає, закріплює цю потребу та забезпечує її задоволення. Воно лише в найзагальніших рисах впливає на характер взаємовідносин між людьми у сфері особистого життя, оскільки ці відносини регулюються перш за все нормами моралі. Уся сфера сімейного життя, дружніх та інших особистих стосунків охоплюється поняттям особистого життя. Право на особисте життя означає надану людині й гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, не допускати розголошення відомостей особистого, інтимного характеру. Право людини на особисте життя – це також можливість її безперешкодного спілкування з іншими людьми. Право на особисте життя включає в себе не тільки забезпечення його недоторканності, але й забезпечення таємниць цього життя [2, с. 234].

У пояснювальній записці до прийнятого Верховною радою України у 2010 році Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України», яким була встановлена кримінальна відповідальність за незаконне придбання та збут СТЗНОІ – у зв'язку із «незадовільним станом забезпечення в Україні прав людини на недоторканність приватного життя, зокрема на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» [3].

Внесені законодавцем зміни видаються викликають подив, зважаючи на те, що право на приватність гарантують статті 31 та 32 Конституції України, які у свою чергу, охороняються статтями 163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» та 182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя».

З цього боку доречною є позиція О.Ф.Пасеки, яка звертає увагу, що запровадження кримінальної відповідальності за незаконне поводження з СТЗНОІ стало логічною спробою законодавця врегулювати важливу сферу, пов'язану з обігом цих засобів. Однак положення ст. 359 КК України, зважаючи на численні зміни її редакції, викликають радше розчарування, ніж схвалення [4, с. 303].

Аналізуючи окремі аспекти ст.359 КК України, слід зупинитися на суспільній небезпеці цього злочину, яка полягає в тому, що він порушує встановлений порядок використання спеціальних технічних засобів негласного одержання інформації, принижує авторитет органів державної влади, підриває довіру до органів, які застосовують такі засоби, посягає на конституційні права та свободи громадян [5, с. 761]. Фактично законодавство виключає можливість використання СТЗНОІ з боку приватних осіб. На думку законодавця освоєння цих засобів пересічними громадянами підриває довіру до органів, які застосовують такі засоби та оскаржує їх виключне

права на здійснення таких дій. Втім, сумнівним є використання дешевих, виготовлених для побутових потреб широкого кола споживачів засобів, що лише мають ознаки СТЗНОІ під час проведення оперативно-розшукової, розвідувальної або контррозвідувальної діяльності органами, перелік яких визначений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Очевидно, що такі пристрої є суто побутовими та не використовуються оперативними підрозділами. Звісно, це не усуває можливість їх застосування приватними особами в злочинний спосіб, але їх придбання, збут або використання не має автоматично викликати відповідальність для особи власника та як наслідок порушувати право на приватне життя. Можна привести таку аналогію: у кожного на кухні є ніж, придбання, збут або використання якого ще не означає виникнення відповідальності, однак спрямування його проти життя чи здоров'я оточуючих, утворює відповідні склади злочину, що є кримінально карними.

Відсутність послідовного підходу у визначенні на рівні закону правового режиму власності на СТЗНОІ та їх обігу, як того вимагає ст. 92 Конституції України призводить до вилучення навіть тих засобів, що не є СТЗНОІ. У зв'язку з цим, судова практика спирається на Постанову Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна», яка втім не є законом, а самі рішення судів піддаються критиці щодо узгодженості з приписами Конституції України.

На окрему увагу заслуговує рішення за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області, де Конституційний Суд України визначає, що інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї. Така інформація про особу є конфіденційною. Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням у її особисте та сімейне життя [6, с. 22]. При цьому законодавець даремно відмовився від конкретизації у цій статті спеціальної мети. Зміст ст. 359 КК України дає підстави для висновку, що незаконне придбання, збут або використання СТЗНОІ може бути вчинено з будь-якою метою. Однак у цьому разі не складно уявити ситуацію, за якої особа придбала той чи інший технічний засіб фіксації інформації з метою, наприклад, документування злочинних дій іншої особи, чи для власного використання в побуті. У таких випадках віднайти в діях особи необхідний і достатній рівень суспільної небезпеки є доволі складним завданням [4, с. 306-307].

Зважаючи на те, що встановлення відповідальності за придбання та збут СТЗНОІ стало відповіддю на незадовільний стан забезпечення в Україні прав людини на недоторканність приватного життя доцільно відзначити,

що в тексті статті має знайти своє відображення мета злочину, як результат, якого прагне досягти особа, інакше втрачається сама сутність та сенс внесених змін. Вони радше наповнюють статистику, ніж стоять на варті приватного життя громадян від умисних посягань.

Підбиваючи підсумки вищевикладеного, слід підкреслити, що відповідно до Конституції України збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя. З цією метою у 2010 році законодавцем були внесені зміни до ст. 359 КК України, що встановили відповідальність за придбання та збут СТЗНОІ. На жаль, такі доповнення і зміни не виконують покладених на них функцій і радше викликають занепокоєння та питання до законодавця ніж забезпечують ефективний захист прав громадян.

Доцільно піти шляхом удосконалення положень ст.359 КК України у частині конкретизації мети цього злочину: по-перше, це дозволить розвантажити правоохоронну систему; по-друге, зменшить випадки вилучення засобів подвійного використання та забезпечить дотримання гарантованих Конституцією України прав; по-третє, з засобу заповнення статистики, трансформується в реальний інструментарій захисту громадян; по-четверте, підкреслить цінність права на приватність в умовах глобалізації усіх процесів життєдіяльності людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами від 7 лютого 2019 року). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Конституція України. Науково-практичний коментар ; редкол. В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид. переробл. і допов. Харків : Право. 2011. 1128 с.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації: Пояснювальна записка до проекту Закону України (реєстр. № 3358 від 12.11.08р.). URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33655
4. *Пасека О. Ф.* Окремі проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С.301-310.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Харків : Право. Т.2. Особлива частина / заг. ред. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 5-е вид. допов. 2013. 1040 с.

6. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012. № 2-рп/2012. *Вісник Конституційного суду України*. 2012. № 2. С. 14.

Хмарук Тарас Віталійович

здобувач кафедри державно-правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія», практикуючий юрист
(м. Острог, Україна)*

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Конституційний Суд України як спеціальний орган у системі механізму держави має суттєвий вплив у питаннях регулювання суспільних відносин через своє специфічне завдання – здійснення конституційного контролю та тлумачення норм Основного Закону. У такий спосіб відбувається уточнення, роз'яснення та створення необхідних умов для формування правильної системи праворозуміння органами, які застосовують норми право та здійснюють відповідну правореґулюючу діяльність.

Вітчизняний дослідник В.А. Григор'єв акцентує увагу на тому, що акти конституційної юстиції є результатами конституційного судочинства. Якщо в основу цієї категорії конституційно-правової науки покласти процесуальний характер конституційного судочинства, тобто визначити його через механізм розв'язання суперечності між правовою силою виданого акта органом державної влади (суб'єктом правотворчості) та конституційним правопорядком, то орган конституційної юстиції виступатиме в ролі арбітра [1, с. 220]. Позиція вказаного науковця дає можливість класифікувати акти конституційної юстиції за характером впливу на конституційно-правові відносини на акти конституційного контролю (тобто акти реагування на невідповідність нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади положенням Основного Закону) та акти правоохоронного характеру (акти, в яких відбувається захист конституційного правопорядку. Їх винесення не пов'язано із неконституційністю інших нормативно-правових актів, а лише з прямим захистом конституційного ладу та системи конституційно-правових відносин).

В.М. Шаповал стверджує, що акти Конституційного Суду України, які стосуються організації внутрішньої його діяльності, мають нормотворчий

характер, в той час як рішення та висновки Конституційного Суду України не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини [2, с. 29]. Але якщо в такий спосіб розуміти діяльність органу конституційної юстиції, то можна виокремити найбільш значущий критерій класифікації його актів – сфера застосування. Відповідно до цього глобального критерію всі його акти можна розділити на: внутрішньо-організаційні та акти впорядкування суспільних відносин.

Т. О. Цимбалістий зазначає, що рішення та висновки Конституційного Суду України відрізняються за своєю правовою природою і юридичною силою. Джерелом права, частиною національного законодавства України є рішення Конституційного Суду України з питань конституційності актів та офіційного тлумачення Конституції й законів України, а також висновки про конституційність чинних міжнародних договорів України. Що ж до інших висновків, то вони не мають самостійного правового значення, але є підставою для прийняття законодавцем відповідних рішень [3, с. 59-61]. Тому, досліджуючи позицію вченого, можна виокремити низку критеріїв, які слід застосовувати для класифікації актів конституційної юстиції: 1) за предметом та/або об'єктом, тобто ті що стосуються кожного функціонального напрямку роботи Конституційного Суду України; 2) за процесуальним порядком прийняття, що також пов'язано із різними напрямками діяльності Конституційного Суду України; 3) за способом впливу на суспільні процеси або на правозастосовну практику органів державної влади на території України, що пов'язано із різним характером конституційного провадження.

У свою чергу, вітчизняний науковець В.Є. Скомороха пропонує розширити класифікаційні ознаки, за якими можна диференціювати акти конституційної юстиції, додавши їх розмежування за особою, що звертається до Конституційного Суду України, при чому дослідник вказує і на те, що і наслідки дії актів конституційної юстиції повинні розрізнятися, зокрема «визнання, що рішення Конституційного Суду України щодо неконституційності закону, іншого правового акта є підставою для перегляду справ у передбачених законом випадках. Крім того, необхідним є закріплення обов'язку перегляду в установленому порядку не лише рішень судів загальної юрисдикції, а й рішень інших органів, в основу яких покладено акти, визнані неконституційними» [4, с. 14-15]. На наш погляд, вказані наслідки є такими, що повинні розумітися самі по собі в силу праворегулюючої чи правовстановлюючої дії акта конституційної юстиції. Їх закріплення повинно відбуватися на рівні Основного Закону, а це вже відноситиметься не стільки до класифікуючих ознак самих актів, скільки до характеристики їх правових наслідків. Тому ми можемо стверджувати, що правові наслідки як критерій класифікації також можуть мати місце в процесі наукового пізнання

доктринологічних засад регулювання питання правової природи актів конституційної юстиції.

У контексті нормативного характеру деяких актів конституційної юстиції вітчизняна дослідниця Г.О.Христова зазначає, що окремі акти конституційної юстиції не можуть бути визнані нормативно-правовими актами, проте це не означає, що вони не мають проявів нормативності. Наприклад, резолютивна частина рішень щодо визнання неконституційності окремих нормативно-правових актів не містить нормативних приписів, оскільки не встановлює правил, «моделей» поведінки. Нормативна природа цих актів здебільшого визначається викладенням у їх мотивувальній частині так званих правових позицій органу конституційного контролю [5, с. 14]. Подібний підхід дослідниці дає їй можливість запропонувати таку класифікацію актів конституційної юстиції, яка вирізнятиме їх саме за правовими наслідками щодо норм матеріального права, тобто до чинного законодавства.

Зокрема Г.О.Христова виділяє правопідтвержуючі, правоскасовуючі та преюдиціальні акти [5, с. 15]. Ми повністю підтримуємо цю точку зору, а саме той погляд на проблему правових наслідків, які обрала вчена з метою диференціації актів конституційної юстиції. Разом з тим вбачаємо за доцільне доповнити такий перелік актами правовстановлюючого характеру. Пояснюючи такий погляд, ми стверджуємо, що акти конституційної юстиції правопідтвержуючого або правоскасовуючого характеру стосуються двох протилежних поглядів органу конституційної юстиції в процесі здійснення ним конституційного контролю на відповідність того чи іншого нормативно-правового акту в цілому положенням Основного Закону. Але якщо ми говоримо про оцінку конституційності/неконституційності конкретного положення законодавства, яке є елементом системи регулювання суспільних відносин, то доцільно говорити саме про правовстановлюючий характер висновків Конституційного Суду України. Зауважимо також, що вони можуть бути одночасно і преюдиційними, оскільки матимуть значення для подальшого регулювання суспільних відносин або подальшої поведінки суб'єктів владних повноважень.

Системний аналіз положень ст. 147-143 Конституції України [6] та Закону України «Про Конституційний Суд України» [7] дає підстави визначити такі види актів конституційної юстиції за формами їх видання: рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, акти суб'єктів конституційного провадження (спільні та окремі).

У контексті класифікації актів конституційної юстиції за правовою природою слід виокремити такі акти: 1) правозмінюючі – тобто висновки Конституційного Суду України за результатами визначення відповідності нормативно-правових актів суб'єктів владних повноважень положенням Конституції України. Вони можуть бути правоскасовуючі (якщо виявлено

неконституційність) та правопідтвержуючі (якщо доведена конституційність); 2) акти преюдиційного характеру – тобто рішення або висновки Конституційного Суду України, які використовуються в подальшому з метою правотворчості суб'єктами владних повноважень; 3) праворегуючі – акти Конституційного Суду України, якими встановлюються та/або уточнюються окремі аспекти правового регулювання суспільних відносин; 4) процесуальні – всі акти Конституційного Суду України, які стосуються організаційно-процесуальних аспектів його функціонування.

Отже, за результатами аналізу теоретико-методологічних підходів та практичних пошуків дослідників у сфері класифікації актів конституційної юстиції в Україні, а також власних досліджень характеру цієї проблематики слід зробити наступні висновки. По-перше, класифікація актів конституційної юстиції є способом пізнання доктринальних засад правового режиму діяльності органу конституційної юстиції та правової природи його рішень. З погляду національного законодавства акти конституційної юстиції повинні займати певне місце в системі нормативно-правових або правозастосовних актів суб'єктів владних повноважень, у тому числі й суб'єктів судової влади. Враховуючи специфіку органів конституційної юстиції та їх місце в системі механізму держави, логічно передбачити необхідність вирішення проблеми ступеня утилітарності їх актів, застосовності в процесі регулювання суспільних відносин тощо. По-друге, на наш погляд, найбільш чіткими та системними є два підходи до класифікації актів конституційної юстиції в Україні: 1) за формою видання актів конституційної юстиції (рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, акти суб'єктів конституційного провадження (спільні та окремі); 2) за правовою природою актів конституційної юстиції: правозмінюючі (висновки Конституційного Суду України за результатами визначення конституційності/неконституційності актів суб'єктів владних повноважень); акти преюдиційного характеру (рішення або висновки які використовуються в подальшому з метою правотворчості суб'єктами владних повноважень); праворегуючі (якими встановлюються та/або уточнюються окремі аспекти правового регулювання суспільних відносин); процесуальні.

Список використаних джерел

1. Григор'єв В. А. Конституційне судочинство як спосіб конституційного контролю : історична ретроспектива європейської моделі конституційної юстиції в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 43. С. 218-226.
2. Шаповал В. М. Становлення конституціоналізму в Україні : проблеми теорії. *Право України*. 1998. № 5. С. 27-30.
3. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 56-64.

4. *Скомороха В. Є.* Конституційний Суд України в механізмі державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та юрид. наук : 12.00.02. К., 2001. 22 с.
5. *Христова Г. О.* Юридична природа актів Конституційного Суду України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та юрид. наук : 12.00.01. Х., 2004. 22 с.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2017. № 35. Ст. 376.

Цимбалюк Віталій Степанович

*професор кафедри галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету ім. М.Остроградського,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
(м. Кременчук, Україна)*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ПРАВА У НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ, НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У Китаї є вислів, який промовляється тоді, коли людині бажають негарздів у житті: «Щоб ти жив у часи перемін». В українському інформаційному просторі цей вислів може трактуватися неоднозначно. Але факт є фактом: Україна переживає час перемін: змін, пов'язаних із системними кризами у окремих сферах суспільного буття і перемін в цілому – переходу державного суверенітету від незалежності (у значенні від слова «лежати») до самостійності (у значенні від слова «стояти»). Традиційно до кризових явищ, перш за все, шукають хто винуватий, ну а вже потім – що робити. Так чи інакше в нашій державі виникає інше питання, в українському прислів'ї це: чому бідні, а тому що нерозумні. Звідси таке: а чому нерозумні? Відповідей на останнє питання гіпотетично може бути декілька, але вони всі зводяться до якісних чинників розвитку науки та, від неї – освіти.

У контексті постановки в загальному вигляді проблематики зазначеної у цій публікації пропонується звернутися до думки в дописі архієпископа Любомира (Гузара): «Науковий підхід до суспільних проблем у нас не практикується. Взагалі наука не втішається розумінням її ваги в колах політиків, можновладців і тих, що хочуть стати останніми... Настав найвищий час, щоб люди при владі почали з допомогою фахівців шукати наукових розв'язків і взагалі – щоб почали шанувати науку» [1]. Коротко найкраще навряд чи

скажеш про корінь проблеми, зокрема і у змісті розуміння ціннісного виміру права у науково-освітній політиці України, теоретичного аналізу її здобутків, недоліків та перспектив. До цього можна додати, що шанувати і не цуратися потрібно перш за все вітчизняну науку, а вже потім, через неї, і чужого навчатися. А від того – вчити тому, що є найефективнішим для суспільства.

Мета цього допису – висвітлення окремих результатів досліджень, що проводилися декілька років щодо проблем науково-освітнього права України, зокрема і у контексті його ціннісного виміру в державній політиці.

Методологічні положення дослідження були визначені на основі праць таких науковців, як: І. Арістова, Л. Гузар, М. Загірняк, Р. Калюжний, В. Костицький, В. Локтіонова, В. Ліпкан, О. Максак, А. Митник, І. Митрофанов, В. Настюк, О. Плескун, В. Полохало, Д. Сирота, В. Сіренко, В. Скрипник, Т. Слободяник, В. Тацій та інші.

Окремі результати дослідження знайшли вираз у публікаціях раніше [2-6].

Як свідчать результати наукового дослідження практики щодо здобутків державного управління, політики в науково-освітній сфері, що декларуються під назвою «реформи» (а за сутністю мавпування досвіду окремих країн), за часи незалежності України говорити не доводиться. Країна нині в числі найменш економічно розвинутих країн не тільки Європи, але і світу. Хоча на початок проголошення новітньої її незалежності, 1991 році вона входила в десятку найбільш промислово розвинених країн світу [7]. Реформатори у владі всіх часів новітньої незалежності України лише постійно стверджують, що запропоновані ними реформи повинні бути болісними, зокрема для науковців, освітян, суспільства в цілому, і що вони «проявлять свій ефект» десь у далекій перспективі. Але при цьому виникає питання: чи буде при такій науково-освітній політиці існувати наша держава як самостійна?

Тобто поки що ситуацію щодо державного управління науково-освітньою сферою України можна вважати незадовільною. З цього виникає і таке питання: які недоліки можна вважати найсуттєвішими, зокрема такими, що можна розглядати як загрози Національній безпеці України? Серед них можна зазначити такі, як основні:

1. На чільне місце впливає ціннісний вимір права тими, хто прийшов до влади у новітній історії державності України, їх політиці, в тому числі науково-освітньої. Перш за все це знаходить вираз у тенденції знецінення через спотворення первинного розуміння сутності положень Конституції України (далі – КУ), що знаходить прояв і на рівні галузевого законодавства: відхід від соціальної спрямованості держави (передбаченого статтям 1, 3, 5, 6, 8 КУ); адміністративне нав'язування у країні переваг окремим іноземним мовам (в супереч статтям 10, 11 КУ); ігнорування такої цінності права як те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб,

що передбачені Конституцією, а від неї вже законами України, що мають відповідати верховенству права тощо.

2. У діяльності органів центральної виконавчої влади (зокрема, міністерства освіти і науки, міністерства фінансів, інших відомств, Кабінету Міністрів України) продовжує існувати рудимент, що суперечить ціннісному виміру ст. 92 КУ, де здійснено перелік сфер суспільних відносин, що визначаються виключно законами України. Слід зазначити тенденцію, що Верховна Рада України постійно допомагає у зазначеному контексті органам виконавчої влади: у спеціальних законах делегуючи свої повноваження на їх розсуд, зокрема бюрократичного розуміння Розділу II КУ, спотворення змісту цінностей стосовно окремих прав, свобод та обов'язків громадян, а також сфер суспільних відносин, що визначаються виключно законами України.

3. Щодо цінностей у науково-освітній сфері, в органах представницької та виконавчої влади спостерігається тенденція прояву комплексу меншовартості, манкурства. Вони вважають, що наука та освіта, науковці та освітяни, що дісталися в суспільну спадщину Україні від минулого, погані і лише іноземці можуть покращити добробут в країні. Для цього з вітчизняної практики висмикуються окремі, часткові негативні факти, що подаються в суспільному інформаційному просторі як «системні». При цьому також спостерігаються усілякі намагання протиставити і пересварити старше покоління науковців і освітян з молодим. Основна теза, що нав'язується молоді, мовляв старше покоління стримує «соціальні ліфти» для зростання молоді, отже, слід зробити все, щоб старші, як можна скоріше звільнили місця у науково-освітній сфері молоді. Проте коли талановита, творча молодь починає займати звільнені місця старшими у науково-освітній сфері, то вона отримує лише розчарування умовами свого матеріально-технічного та грошового забезпечення професійної діяльності на тих місцях і бачить свої перспективи для інтелектуального зростання лише шляхом виїзду для подальшого навчання, роботи та залишення на проживання за кордоном. У результаті, на загальнодержавному рівні спостерігається перспектива постійного масового відтоку з України за кордон інтелектуального потенціалу суспільства і закріплення за державою статусу світових країн «третього рівня», які є лише сировинним додатком (у тому числі інтелектуальним) економіки розвинутих держав, держав «першого рівня».

4. Для покращення перспектив економічного зростання України пропонується перестати можновладцям лише декларувати цінності права на інноваційну спрямованість розвитку держави. Спочатку органам державної влади в Україні слід повернути розумінні конституційних цінностей національного права, і перш за все на рівні науково-освітнього законодавства, а не спотворювати їх під гаслами реформ та суб'єктивного розуміння доцільності на шляху до «світлого майбутнього України у ЄС». Хоча для початку

потрібно просто дотримуватися норм законодавства щодо обсягів фінансування науково-освітньої сфери з Державного бюджету.

5. Наступною важливою перспективою розвитку науково-освітньої сфери в Україні, слід вважати розгляд її можновладцями не як амортизатора безробіття, а як сектору промислового виробництва, як економічного базису інноваційного розвитку країни та чинника гарантування Національної безпеки.

6. Для припинення постійно зростаючого відтоку інтелектуального потенціалу з України пропонується органам державного управління перейти від політики мавпування іноземного досвіду, шляхом відтворення його помилок, зокрема у результаті адміністративного стимулювання професійного функціонування вітчизняних науковців та освітян за рахунок їх заробітної плати, що постійно зменшується (у тому числі адміністративного стимулювання публікаційної активності) до політики цінностей прав людини, громадянина, що визначені в Конституції України.

7. При законодавчому (а не підзаконному) визначенні органами державного управління нових обов'язків науковців та освітян пропонується спершу мати науково-обґрунтовану, достовірну інформацію щодо джерел фінансування можливостей останніми професійного зростання, у тому числі стосовно фактичної якості підвищення знань різних іноземних мов (а не лише у формі довідок щодо однієї іноземної мови) та можливості публікуватися у іноземних фахових виданнях. А то так виходить, що, урізаючи власний бюджет на зазначені чинники (у тому числі як показники кар'єрного зростання), науковці та освітяни не мають матеріальних перспектив для гідного існування в Україні у її конкуренції у цьому секторі економіки з іншими країнами. Виїжджаючи за кордон, талановиті творці, науковці та освітяни вивозять з собою не тільки власні здобутки, а й затрати на їх підготовку, у тому числі здобутки, що за певної державної підтримки можуть стати проливними для зростання добробуту в країні, могутності держави.

У зазначеному вище сенсі міркування стосовно перспектив на задану тему хочу закінчити знову посиланням на Любомира (Гузара): «Україна має дуже компетентних науковців, відповідні наукові установи. Науковці українського походження здобули і продовжують здобувати велике визнання також поза межами України. Тому звертаємося до відповідальних осіб: цінуйте науку, шануйте науковців, через них, їхнє знання та їхню працю можемо надіятися на справжнє здійснення мрій і сподівань нашого народу!» [1].

Список використаних джерел

1. *Архієпископ Любомир (Гузар)*. Роль науки для сучасної України. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/11/4/7087512/>
2. *Цимбалюк В. С.* Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства : монографія. К. Освіта України. 2011. 426 с.

3. *Цимбалюк В. С.* Науково-освітнє право, як підгалузь інформаційного права України : тенденції формування і розвитку. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі. Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф.* 19.05.2016 р. Житомир. ЖНАЕУ. С. 139-140.
4. *Цимбалюк В. С.* Взаємозв'язок інноваційного права з науково-освітнім правом. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі. Зб. наук. статей за матеріалами V міжнар. наук.-практ. конф.* 18 05.2017р. ЖНАЕУ. Житомир. Видавець О.О.Євенок. 2017. С. 196-199.
5. *Цимбалюк В.С.* Поєднання академічності та креативності в сучасній теорії права, у контексті науково-освітнього права. *Публічне право.* 2017. № 3 (27). С. 65-72.
6. *Полохало В.* Уряд олігархів та зuboжіння вітчизняної науки. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2011/04/26/6140691/>

Чорна Жанна Леонтіївна

*доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОВІТУ З УМОВОЮ

Відповідно до ч. 1 ст. 1242 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Слід зазначити, що ще в римському приватному праві призначення спадкоємця з умовою дозволялося, якщо умова мала характер відкладальної та спадщина відкривалася не на момент смерті спадкодавця, а з настанням умови. Прикладом відкладальної умови може бути підпризначення спадкоємця (heredissabstitutio). На випадок, якщо призначений спадкоємець за тієї чи іншої обставини (смерті, небажання отримати спадщину тощо) не стає спадкоємцем, у заповіті, крім основного спадкоємця, міг призначатися додатковий спадкоємець [2, с. 207].

Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 1242 ЦК України умова, визначена в заповіті, має існувати на час відкриття спадщини. Щодо цього положення, то серед науковців відсутня єдина думка.

Так, Є. О. Рябоконт пише, що на час відкриття спадщини має зберігатися теоретична можливість настання даної умови [3, с. 110].

О. С. Северова вважає, що умови визначенні в заповіті, обов'язково повинні існувати на час відкриття спадщини [4, с. 1009].

Такої ж думки дотримуються також і А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Крищенко, В. Г. Ротань підкреслюючи, що умова, під яку заповідач поставив право спадкоємця на спадкування, має існувати на час відкриття спадщини. Настання цієї умови пізніше, хоч би і в межах строку для прийняття спадщини, не дає права на спадкування за заповітом з умовою. Отже, народження дитини, здобуття освіти після відкриття спадщини не може бути умовою, в залежність від якої ставиться право на спадкування за заповітом [5, с. 810].

Н. В. Черногор, зазначає, що заповіт з умовою «бути студентом вищого навчального закладу» певною мірою відповідає інтересам спадкоємця, але може не відповідати дійсним намірам спадкодавця, який може бути не зовсім впевнений у тому, що спадкоємець здобуде вищу освіту. Тому й визначив умовою, з якою пов'язане отримання спадщини, саме здобуття вищої освіти (отримання спадкоємцем диплому про закінчення вищого навчального закладу), а не набуття ним статусу студента [6, с. 220].

Ми підтримуємо думку С. Я. Фурси, яка пропонує не обмежуватися в заповіті вимогою до спадкоємця – «мати диплом про закінчення вищого навчального закладу», а й допускає, як умову – «бути студентом вищого навчального закладу» [7, с. 670].

Відповідно до ч. 2 ст. 1242 ЦК України умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства.

Автори науково-практичного коментаря до цивільного законодавства справедливо зазначають, що, якщо умова нікчемна, то спадкоємець за заповітом «спадкує відповідно до заповіту без врахування умови, що є нікчемною» [5, с. 810].

Разом з тим ЦК України не містить визначення поняття «моральні засади суспільства», тому слід звернутися до положень Закону України «Про захист суспільної моралі» [8], відповідно до якого суспільна мораль – система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Щодо умов, які можуть бути передбачені в заповіті, то не можуть бути дійсними заповідальні розпорядження, за якими особа призначається спадкоємцем за умови, що вона повинна укласти шлюб з певною особою [7, с. 49], відмовитися від пересування, можливості вибору місця проживання, вибору роду занять [9, с. 384].

Обов'язок перевіряти відповідність розпоряджень, що містяться у

заповіті, положенням чинного законодавства, покладається на нотаріуса під час посвідчення заповіту.

Як пише С.І. Фурса, нотаріус повинен мати певне уявлення, які обмеження є дозволеними, а які ні. Це надасть йому можливість попередити особу про наступні негативні наслідки такої умови, на підставі його неупередженості прояснити заповідачеві «самодурство» зазначених ним умов щодо деяких обмежень громадянських прав спадкоємців [10, с. 183].

З. В. Ромовська, також зазначає, що якщо умова, яка стосується поведінки спадкоємця і на яку не має документального підтвердження, визначена в заповіті, у такому випадку спадкоємцю доведеться звернутися до суду із заявою про встановлення цього факту, що має юридичне значення [11, с. 138].

О. С. Кухарєв також звертає увагу на те, що умова заповіту має бути:

1. Визначеною за змістом, тобто чітко встановлювати дії, які повинен вчинити спадкоємець для набуття права на спадкування, або події, що мають статися незалежно від поведінки спадкоємця. І, навпаки, якщо умова заповіту чітко не визначена, це потягне за собою труднощі після відкриття спадщини. У такому випадку може бути застосований механізм тлумачення заповіту. Згідно зі ст. 1256 ЦК України тлумачення заповіту може бути здійснене після відкриття спадщини самими спадкоємцями. У разі спору між спадкоємцями тлумачення заповіту здійснюється судом за правилами ст. 213 ЦК України..

2. Правомірною, що прямо впливає зі змісту ч. 2 ст. 1242 ЦК України, відповідно до якої умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства.

3. Здійсненою, тобто такою, яку можливо реально виконати або яка може настати. Якщо ж умова в принципі не може бути виконана, то вона має вважатися такою, що не встановлена в заповіті. Утім, можливість здійснення умови заповіту має переважно суб'єктивний характер, оскільки одна і та ж умова може виявитися як здійсненою, так і нездійсненою для різних осіб, враховуючи неоднаковий рівень розумових здібностей, особистісних якостей людини тощо [12].

Наведемо приклад заповіту з умовою. Так, американський бізнесмен Моріс Лабоз, який помер у віці 77 років у 2015 р., залишив дочкам \$20 млн, але з низкою умов. Тільки виконавши список його доручень, 21-річна Марлена і 17-річна Вікторія зможуть отримати батькові гроші, тобто кожна з дівчат отримає по \$10 млн, тільки якщо виконає батькові умови. Наприклад, старша, Марлена, отримає \$500000 після того, як вийде заміж, причому до цієї події майбутній чоловік повинен буде підписати шлюбний контракт. \$750000 вона зможе отримати після закінчення престижного університету. До 2020 року тато «чекає», що обидві дочки знайдуть роботу, причому для них же краще, якщо посада буде добре оплачуваною. Батько вирішив, що його дівчатка щорічно отримуватимуть чек на суму, втричі більшу за ту, що

їм вдасться заробити за весь рік. Виконавачі заповіту вивчатимуть податкові декларації сестер Лабоз, і якщо виявиться, що їх зарплати невисокі, виплати теж стануть меншими. Народивши дітей у законному шлюбі і не працюючи (або працюючи вдома), молоді жінки щорічно отримуватимуть по 3% свого спадку. Такий же бонус їх чекає, якщо дівчата як слід піклуватимуться (у тому числі й фінансово) про свою матір, яка за заповітом не отримала нічого [13].

Щодо ЦК України, то, на нашу думку, умова, визначена в заповіті повинна вважатися такою, що виконана спадкоємцем, як у випадку, коли вона існує на час відкриття спадщини, так і може настати протягом певного часу, визначеного в заповіті.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 261.
2. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х. : Право, 2008. 224 с.
3. *Заїка Ю. О.* Спадкове право : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
4. Цивільний кодекс України : Коментар / Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний, Ю. В. Білоусов / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. Одеськ. нац. юрид. акад. Одеса. : Юрид. літ., 2003. 1079 с.
5. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : В 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. Т. 3. К. : А.С.К. : Севастополь : Ін-т юрид. дослідж., 2005. 928 с.
6. *Черногор Н. В.* Час відкриття спадщини за заповітом з умовою. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 218-222. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_53_33
7. Спадкове право : Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. / За заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. 1216 с.
8. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11. 2003р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
9. Цивільне право України : Академічний курс : підруч. : [у 2-х т.] / За заг. ред. Я. М. Шевченко. К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. Т. 1 : Загальна частина. 520 с.
10. *Фурса С. Я., Фурса Є. І.* Спадкове право : теорія і практика : навч. посіб. К. : Атіка, 2002. 496 с.
11. *Ромовська З. В.* Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. К. : Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. 264 с.
12. *Кухарев О.* Заповіт з умовою : окремі умови правозастосування. *Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса»*. 2015. № 1. URL : <http://uradnik.com.ua/.../zapovit-z-umovoyu-okremi-pitannya-p...>

13. Контроль з того світу. *Закон і бізнес*. 2015. URL : /ua/ 118002-zapovit_z umovoju_stae_novim_trendom_.htm

Чудик-Білоусова Надія Іванівна

*професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ДОБРОВОЇЛЬНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Україна продовжує законодавчо врегулювати та встановлювати гарантії реалізації права особи на відповідний вид соціального забезпечення, якщо вона його потребує, за наявності підстав, які передбачене законодавством з соціального забезпечення. З кінця минулого століття вдосконалення та реформування законодавства у сфері соціального забезпечення держава не лише розпочала формувати механізми надання окремих видів соціального забезпечення на договірних засадах, але й поступово запровадила у правозастосовчу практику принцип добровільності надання недержавного соціального забезпечення, що гарантується особі виключно на підставі укладеного договору.

Реалізація особою її права на соціальне забезпечення в сучасних умовах, на добровільних засадах, обумовлена межами його отримання, які закріплені переважно у галузевому законодавстві через визначені підстави й умови її можливої поведінки, обсяг матеріальних благ, які можливо отримати з урахуванням державних соціальних стандартів і нормативів відповідно до підтвердженого соціального ризику, з урахуванням фінансових можливостей держави у конкретний період. На сьогодні на добровільних засадах особа може приєднатися до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування та загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, до недержавного пенсійного фонду, до отримання соціальних послуг на платній основі.

Найбільш чисельним видом соціального забезпечення, який може бути отриманий переважно на добровільних засадах, є соціальні послуги, надання яких гарантується Законом України «Про соціальні послуги» та прийнятими на його виконання підзаконними актами, які закріплюють механізми надання соціальних послуг на договірній основі за умови, що особа опинилася в складній життєвій ситуації, тобто в обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і

способом життя, внаслідок яких частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті. Форму договору про надання соціальних послуг затверджено Міністерством праці та соціальної політики України у 2016 році.

Договором про надання соціальних послуг вважають двосторонню угоду, згідно з якою одна сторона (суб'єкт надання соціальних послуг) зобов'язується надавати відповідні соціальні послуги іншій стороні (отримувачу) на умовах та в строки, передбачені договором. Отримувач послуг повинен надати необхідну для отримання соціальних послуг інформацію. Його сторонами є суб'єкт надання соціальних послуг та їх отримувач. Надання послуг можуть забезпечувати як фізична (фізична особа-підприємець), так і юридична особа (державна чи комунальна установа). Отримувачем може бути тільки фізична особа, яка перебуває у складній життєвій ситуації. Предметом договору є дії або ж сукупність дій як матеріального, так і нематеріального характеру, які спрямовані на покращення стану отримувача соціальних послуг. За договором соціальні послуги можуть надаватися як платно, безплатно, за часткову плату, про що додатково зазначається в договорі.

Тому територіальний центр соціального обслуговування як сторона договору протягом строку, визначеного у державних стандартах, визначає індивідуальні потреби її отримувача, встановлює групу рухової активності, визначає зміст послуг, уточнює обсяг, складає індивідуальний план. Рішення про необхідність надання послуг за договором оформляється наказом. Договір укладається з отримувачем послуги, тобто з особою, яка відповідає визначеним у законодавстві критеріям та підтвердила свій стан (складну життєву обставину). Договір складається у двох примірниках, один з яких зберігається в особовій справі одержувача, інший – передається одержувачу, продовжується щорічно, якщо не менше ніж за місяць до закінчення його дії сторони письмово не повідомили про намір щодо його припинення або про зміну стану здоров'я отримувача, групи його рухової активності та даних медичного висновку. Договір може укладатися із третьою особою на користь особи, яка потребує отримання послуг. Обов'язковою умовою виконання договору є ознайомлення з умовами та порядком надання соціальних послуг його отримувача. Допускається внесення змін до договору шляхом укладення додаткової угоди, засвідченої підписами сторін.

Територіальний центр як надавач послуг забезпечує їх надання безкоштовно або на платній основі, про що вказується при укладенні договору. Про вартість платних зазначається у додатковій угоді, яка є невід'ємною частиною договору. Додаткова угода до договору також укладається в разі зміни стану здоров'я, що підтверджується поновленим медичним висновком закладу охорони здоров'я та картою визначення індивідуальних потреб отримувача

(зміна групи рухової активності, здатності до самообслуговування тощо), зміни вартості соціальних послуг. У разі надання платних соціальних послуг їх отримувач зобов'язаний щомісячно сплачувати територіальному центру, що надає послуги, кошти відповідно до тарифів, затверджених директором цієї установи та зазначених у додатковій угоді, з дати набрання чинності договором у строк 5 днів після пред'явлення суб'єктом рахунку. Вид розрахунку повинен бути вказаний у договорі.

Спірні питання, що виникають між сторонами договору під час виконання його умов згідно із законодавством вирішуються за домовленістю сторін. У разі неможливості їх врегулювання сторони мають право звернутися до суду. Сторона договору про надання соціальних послуг, яка не виконує своїх зобов'язань, виконує їх неналежним чином або відмовляється від їх виконання, відшкодовує іншій стороні завдані збитки у встановленому законодавством порядку, тобто в порядку передбаченому цивільним законодавством. Умови припинення дії договору про надання соціальних послуг чітко визначені, тому територіальний центр як надавач послуг має право припинити їх надання соціальних послуг отримувачу із підстав, зазначених у пунктах 5.1.1–5.1.17 договору про надання соціальних послуг. Про відмову в наданні соціальних послуг територіальний центр повідомляє отримувача невідкладно, хоча в законодавстві не визначено в який спосіб. У разі приховування відомостей про родичів або інших осіб, які за законом зобов'язані забезпечити отримувачеві догляд та допомогу, територіальний центр може стягнути кошти (у тому числі в судовому порядку) в сумі, яку витрачено за весь період надання йому соціальних послуг.

Із 1.01.2020 року можливість надання соціальних послуг шляхом укладення договору в письмовій формі між надавачем та отримувачем соціальних послуг чи його законним представником закріплена законом. Істотними умовами договору визначено такі: назву соціальних послуг, умови їх надання та вартість, права, обов'язки та відповідальність сторін, строк дії договору та інші умови, які сторони визнають істотними. Невід'ємною частиною договору визнано індивідуальний план надання соціальних послуг у якому, крім заходів, передбачених у державному стандарті соціальних послуг, зазначаються інші заходи, які потрібно здійснити для їх надання, відомості про необхідні ресурси, періодичність і строки здійснення заходів, відповідальні виконавці.

У разі надання особі одночасно кількох соціальних послуг, укладається один договір про їх надання та складається один індивідуальний план надання соціальних послуг. Продовження строку дії договору про надання соціальних послуг здійснюється за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах. Тому Типовий договір про надання соціальних послуг на виконання закону повинен бути затверджений Міністерством соціальної політики України.

Отже, надання соціального забезпечення на добровільних засадах є однією із гарантій отримання особою соціального забезпечення на визначених умовах та в гарантованих обсягах, з урахуванням державних соціальних стандартів, протягом періоду визначеного законодавством чи договором.

Шаптала Наталя Костянтинівна

*Голова Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук
(м. Київ, Україна)*

**АКСІОЛОГІЧНІ ТА ОНТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ДОКАЗУВАННЯ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ
У СПРАВАХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ**

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон про КСУ, Закон) конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України (далі – КСУ, Суд) письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (ст. 55); суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України; до суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права (ст. 56) [1].

1. На наш погляд, виходячи зі специфіки зазначеного виду конституційного судового процесу, доказування в ньому доцільно розглядати як таке, що складається з двох етапів:

- перший – це збір та оцінка доказів щодо дотримання вимог прийнятності конституційної скарги;
- другий – збір, оцінка та використання доказів для вирішення справи по суті.

2. У цьому контексті слід зазначити, що хоча етап перевірки прийнятності існує і в конституційних судових процесах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями, така перевірка у процесах у справах за конституційними скаргами має свої відмінності. Насамперед, це обумовлено вимогами щодо змісту та суті як самої конституційної скарги, так і щодо матеріалів, які до неї додано.

Зокрема, як впливає зі змісту ст. 151¹ Конституції України та ст. 55 Закону про КСУ, до доказів прийнятності конституційної скарги слід віднести:

- наявність остаточного судового рішення;
- судові рішення повинно бути винесено виключно у справі щодо фізичної або юридичної особи непублічного права, яка звертається з конституційною скаргою;
- суб'єктом подання конституційної скарги повинні бути вичерпані всі інші національні засоби юридичного захисту;
- у скарзі необхідно визначити конкретні положення закону, які належить перевірити на конституційність, та вказати, яким саме положенням Конституції України вони не відповідають;
- скарга повинна містити правове обґрунтування неконституційності чинного закону (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини зазнало порушення внаслідок застосування закону;
- а у виняткових випадках, – докази, які вказують на необхідність розгляду справи після сплину трьох місяців з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, виходячи з мотивів суспільного інтересу.

3. Таким чином, ідеться про сукупність доказів дотримання вимог щодо прийнятності конституційної скарги, недотримання хоча б однієї з яких є підставою для відмови у відкритті конституційного судового провадження, наприклад:

- розглянувши матеріали конституційної скарги громадянина України В.Сергієнка, Суд в Ухвалі від 16 липня 2018 року № 26-у(П)/ 2018, зокрема, зазначив, що автор не вказав, у чому полягає зв'язок між оскарженою статтею закону та вказаними положеннями Конституції України, а також не навів логічних аргументів щодо того, яким чином зазначена норма зумовила звуження змісту та обсягу соціальних гарантій державних службовців, що дозволяє стверджувати: конституційна скарга у цій частині є необґрунтованою [2];

- в Ухвалі КСУ від 24 квітня 2018 року № 42-2(П)/2018 зазначено, що аналіз ухвали Київського апеляційного адміністративного суду, копію якої долучено до конституційної скарги, вказує на те, що в ній міститься посилення лише на п.п. 13 п. 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VII, а п.п. 14 п. 4 розділу I цього Закону, конституційність якого автор конституційної скарги просить перевірити, у цьому судовому рішенні не застосовувався [3];

- підставою для відмови у відкритті конституційного провадження згідно з Ухвалою КСУ від 17 квітня 2018 року № 90-3(П)/2018 було встановлення того, що Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV, щодо неконституційності положень якого порушено клопотання, втратив чинність 5 жовтня 2016 року, тобто до звернення автора конституційної скарги до КСУ [4].

4. Характерною особливістю філософсько-правових вимірів доказування у конституційному судовому процесі за конституційною скаргою, щодо якої відкрито конституційне провадження, є, зокрема, те, що Суд вивчає та оцінює докази, які вказують на конституційність/неконституційність виключно закону, що застосовувався при прийнятті судового рішення. При цьому, керуючись формальною логікою, Суд, з одного боку, використовує аксіологічний та онтологічний методологічні інструментарії з метою визначення відповідності закону (його окремих положень) конституційно встановленим ідеологічним засадам та принципам («духу») і правилам діяльності держави в особі її владних органів («букви» або «права»).

5. Так, розглянувши справу за конституційними скаргами А. В. Скрипки та О. Я. Бобири щодо конституційності положень ч. 3 ст. 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», Другий сенат КСУ установив, що військовослужбовці строкової служби, яким пенсія обчислюється з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року, в окремих випадках мають вищий рівень соціального захисту, оскільки розмір їх соціального забезпечення є значно більшим порівняно з іншими категоріями військовослужбовців (у тому числі військовозобов'язані під час участі у військових зборах), які брали безпосередню участь у ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків.

Таким чином, констатував Другий сенат Суду, військовослужбовці, які постраждали під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС при виконанні військового обов'язку, мають різний рівень соціального забезпечення. Такий підхід законодавця до визначення рівня соціального забезпечення вказаних категорій осіб не відповідає принципу справедливості та є порушенням конституційного принципу рівності.

Отже, на думку Сенату, законодавець не забезпечив певні категорії військовослужбовців, які виконують конституційно значущі функції щодо захисту Вітчизни, особливими умовами соціального захисту, обсяг яких має передбачати гідні умови їх життя й повне відшкодування заподіяної шкоди, чим порушив сутність конституційного права на соціальний захист, конституційні гарантії щодо безумовного забезпечення належного рівня їх соціального захисту.

Зважаючи наведене, Другий сенат Суду дійшов висновку, що положення частини третьої статті 59 Закону є такими, що суперечать Конституції України [5].

6. Розглянувши іншу справу за конституційною скаргою Хліпальської В. В. щодо конституційності положень ч. 2 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404–VIII Другий сенат КСУ, зокрема зазначив, що аналіз ст.ст. 3, 8, ч. ч. 1, 2 ст. 55, ч.ч. 1, 2 ст. 129¹

Конституції України у їх системному зв'язку, дає підстави стверджувати, що обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилитися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави.

КСУ також враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана парламентом та практику їх тлумачення Європейським судом з прав людини в контексті визначення обов'язкового виконання судових рішень складовою права на справедливий судовий захист (п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року).

7. Так, з практики Європейського суду з прав людини вбачається, що визначене ст. 6 Конвенції право на суд було б ілюзорним, якби правова система держави допускала, щоб остаточне обов'язкове судове рішення не виконувалося на шкоду одній зі сторін; ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок; держава і її державні органи відповідальні за повне та своєчасне виконання судових рішень, які постановлені проти них (§ 43 рішення у справі «Shmalko v. Ukraine» від 20 липня 2004 року, § 84 рішення у справі «Fuklev v. Ukraine» від 7 червня 2005 року, § 64 рішення у справі «Apostol v. Georgia» від 28 листопада 2006 року, §§ 46, 51, 54 рішення у справі «Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine» від 15 жовтня 2009 року).

Таким чином КСУ вважає, що визначенням положеннями ч. 2 ст. 26 оскарженого Закону обов'язкової сплати авансового внеску особою, на користь якої ухвалене судове рішення, як необхідної умови початку примусового виконання цього рішення органом державної виконавчої служби, покладено на цю особу фінансовий тягар забезпечувати функціонування впровадженої державою системи виконання судових рішень, що не гарантує доступу для кожної такої особи до вказаної системи, отже, не забезпечує в усіх випадках і за будь-яких умов повного та своєчасного виконання цього рішення, його обов'язковості, що суперечить положенням ст. ст. 3, 8, ч.ч. 1, 2 ст. 55, ч.ч. 1, 2 ст. 129¹ Конституції України.

Враховуючи викладене Другий сенат КСУ вирішив визнати неконституційними положення ч. 2 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII [6].

7. Слід також зазначити, що до особливостей доказування у названому конституційному судовому процесі належить те, що на відміну від таких процесів інших видів Суд наділено повноваженнями видавати у виняткових випадках забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом (ст.

78 Закону про КСУ) у разі, якщо для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотним наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення.

8. Водночас, оскільки Суд не є ні судом апеляційної, ні касаційної інстанції, до його компетенції не належать перевірка законності самого судового рішення та визначення обсягу матеріальної і моральної шкоди, яка була завдана цим рішенням у разі застосування неконституційного закону.

Висновки. Виходячи зі специфіки зазначеного виду конституційного судового процесу, доказування в ньому доцільно розглядати як таке, що складається з двох етапів:

- перший – це збір та оцінка доказів щодо дотримання вимог прийнятності конституційної скарги;
- другий – збір, оцінка та використання доказів для вирішення справи по суті.

Конституцією та Законом про КСУ визначено вичерпний перелік обов'язкових умов щодо прийнятності конституційної скарги, недотримання хоча б однієї з яких є підставою для відмови у відкритті конституційного судового провадження.

Вирішуючи конституційну скаргу по суті, КСУ керується не лише буквальним змістом закону, а й досліджує його сутнісний зміст з погляду відповідності загальнолюдським цінностям, зокрема, дотримання гарантованих Конституцією прав та свобод особистості (аксіологічний вимір) та їх впливу на соціально-політичну, економічну, морально-етичну, культурно-релігійну та інші галузі життєдіяльності соціуму (онтологічний вимір). Водночас, оскільки Суд не є ні судом апеляційної, ні касаційної інстанції, до його компетенції не належать перевірка законності самого судового рішення та визначення обсягу матеріальної і моральної шкоди, яка була завдана цим рішенням у разі застосування неконституційного закону.

Список використаних джерел

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 35. Ст. 376.
2. Ухвала КСУ від 16 липня 2018 року № 26-у (II)/2018 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою громадянина України Сергієнка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 11 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII, статті 90 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII». URL : <http://www.ccu.gov.ua/docs/2297>.
3. Ухвала КСУ від 24 квітня 2018 року № 42-2(I)/2018 «Про відмову у

- відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргю щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 13, 14 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII URL : <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/42-2i2018.pdf>.
4. Ухвала КСУ від 17 квітня 2018 року № 90-3(II)/2018 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргю товариства з обмеженою відповідальністю «Регіональний центр «Мікрохірургія ока» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 11, 49, 50, 52 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV, статті 57 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII». URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/90-3ii2018_0.pdf
 5. Рішення Другого сенату КСУ від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2_2019.pdf.
 6. Рішення Другого сенату КСУ від 15 травня 2019 року № 2-р (II). URL : http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p2_2019.pdf

Шепета Вероніка Юрївна

*курсант 121 навчальної групи юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби
(м. Чернігів, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Правова культура як невід’ємна складова загальної культури охоплює собою всі правові явища, що існують у державно-організованому суспільстві на певному етапі його історичного розвитку. Вона відбиває рівень свідомого сприйняття людиною, різноманітними соціальними групами й суспільством в цілому права як однієї з найістотніших соціальних цінностей, адже за своєю соціальною природою право як найбільш універсальний регулятор суспільних відносин з самого початку свого виникнення було налаштоване на високі цивілізаційні ідеали і цінності задля втілення в широку суспільну практику ідей добра і справедливості, забезпечення прав і свобод людини, усунення з життя людей сваволі та насильства. Сама категорія «цінність» означає певне благо, добро, загальне позитивне значення тих чи інших явищ як для окремої людини, так і для різноманітних соціальних спільнот. Після закріплення

цінностей у конституційному тексті вони набувають загальнообов'язкового значення, перетворюються в основоположні орієнтири всього державно-правового розвитку. Конституція України як Основний Закон суспільства і держави на найвищому правовому рівні закріпила низку фундаментальних цінностей, які відбивають найбільш значущі ідеї та прагнення українського народу і, як наслідок, визначають зміст, «філософію» та спрямованість не тільки конституційно-правового регулювання, а й всієї національної системи права в цілому [3, с. 14]. Конституційні цінності – це своєрідний культурний «код», специфічність якого зумовлена тим, що кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему. Цей «код» забезпечує процес культурної ідентифікації особистості, суспільства і нації та розвиток національної свідомості, зберігає націю як носія унікального, самобутнього, лише їй притаманного.

Конституційні принципи розглядають як певні універсалії, які забезпечуються засобами правового захисту згідно із Конституцією та визначають стандарти та вимоги до законодавства, публічної адміністрації та правосуддя. Про універсалії як морально-політичні засоби легітимації права писав Імануїл Кант у своїх працях і розглядав їх як основу досягнення загального миру та формування світового порядку на гуманістичних засадах. Разом з тим український народ сприйняв і закріпив в конституційному тексті й універсальні загальноцивілізаційні цінності, що є надбанням загальносвітової політико-правової культури [1, с. 93].

Особливістю конституційних цінностей є те, що вони формуються в суспільній свідомості фактично протягом усього часу становлення національної державності, частково відображуються чи безпосередньо закріплюються в різноманітних політико-правових актах, що приймаються на різних етапах розвитку держави і суспільства та потрапляють до офіційного тексту чинного Основного Закону вже в своєму здебільшого сформульованому і завершеному вигляді. Після цього вони набувають формального юридичного верховенства, всеохоплюючого характеру і прямої дії, є важливим чинником соціального регулювання, основоположними орієнтирами всього державно-правового розвитку, визначальним критерієм оцінювання дій та рішень суб'єктів конституційно-правових відносин.

До найбільш важливих цінностей конституційного рівня належать такі: свобода, права людини, справедливість, моральність, гуманізм, демократія, верховенство права, правове обмеження влади, республіканська форма правління, плюралізм та низка інших основоположних ідей. Частина з них закріплено в Преамбулі Конституції України, яка визначила основоположні історичні, політичні, правові, морально-світоглядні ідеї, генеральні цілі, задля досягнення яких було прийнято Конституцію (забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; зміцнення громадянської злагоди

на землі України; розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави). Інша частина знайшла своє формалізоване втілення в конкретних конституційних принципах, закріплених переважно в розділі I Основного Закону України. Саме згідно з конституційними принципами здійснюється нормативна регламентація практично усіх соціальних зв'язків. Вони є орієнтирами правотворчої та правореалізуючої діяльності державних органів. Їх визнання та дотримання забезпечують нормальний розвиток та функціонування правової системи. Ці основоположні правові принципи є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей сучасного українського конституціоналізму [2, с. 79]. Слід зазначити, що усі конституційні цінності між собою тісно переплетені і лише у своїй сукупності і взаємозв'язку відбивають особливості вітчизняного державотворення та основні ідеї українського суспільства. Вони фактично і є тим, закладеним у право потенціалом, реалізація якого означає утвердження, проведення в життя (через практичне втілення правових норм і інститутів) забезпеченої свободи в суспільстві, праві свобод людини, демократичних засад організації та функціонування державних і громадських інститутів, досягнення прогнозованості та стабільності всього суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Авраменко Л. В.* Теорія держави і права. Харків : Право. 2009. 584 с.
2. *Бандура О. О.* Єдність цінностей та істини в праві : монографія. К. : Національна академія внутрішніх справ України 2000. 200 с.
3. *Бандура О. О.* Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): автореф. дис... д-ра філос. наук: 12.00.12. К., 2003. 38 с.

Щербанюк Оксана Володимирівна

завідувач кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

доктор юридичних наук, доцент

(м. Чернівці, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ЯК СУДОВО-ПРАВОВИЙ ФАКТОР ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Проблема конституційних цінностей у практиці конституційного судочинства під час вирішення соціальних протиріч та конфліктів може розглядатись в різних аспектах: в рамках конституційної аксіології, що пов'язано із суттю, змістом та системи конституційних цінностей, характеру

їх впливу на судово-правову практику; в прагматично-прикладному значенні для розробки інструментарію застосування Конституційним Судом України конституційних цінностей при вирішенні конкретної справи.

«Цінності абстрактні, а ціни конкретні» (Габріель Лауб), але аксіологічні підходи до правових актів, які перевіряються в процесі судового конституційного контролю повинні бути досить конкретні, в тому числі, коли їх потрібно оцінювати з позицій абстрактних конституційних цінностей, але для цього потрібно виробити практичну конституційно-судову аксіологію.

Феномен цінностей у їх конституційному вимірі.

«Цінність» – поняття універсальне та багатовимірне, воно охоплює всі сфери та рівні соціальної життєдіяльності, в тому числі в сфері конституційно-правового впливу.

Формування ціннісних підходів до того чи іншого явища (об'єкта) вимагає генерування оцінки, тобто суб'єктивно-вольового впливу, спрямованого на визнання за об'єктом у відповідності з обраним масштабом та критеріями корисності, об'єктивної чи суб'єктивної необхідності. Тому значимість об'єкту, виражена через його цінність, генерується реальними відносинами між цим об'єктом та суб'єктами, які його оцінюють. Це дозволяє виявити в сфері конституційного регулювання певних ідеологічних зліпок (модель) аксіологічних конституційних засад та відносин, які мають безпосереднє нормативне оформлення в конституційному законодавстві.

У рамках цих відносин виявляється насамперед цінність самої Конституції як акта ціннісних імперативів державно-організованого суспільства, а також визначених конституційних нормативів, що встановлюють основи окремих сфер життєдіяльності суспільства та є конкретними конституційними цінностями.

Ціннісне призначення Конституції позитивується в її установчих властивостях, верховенстві, найвищій юридичній силі, прямій дії, особливому порядку її прийняття та зміни.

Практика КСУ доводить, що Конституція України є конституючим актом щодо всієї системи держави. КСУ розвиває, творить живе право без зміни її тексту. Але ціннісна значимість властива властива не тільки Конституції в цілому як юридичному акту. Вона виражається в матеріальному значенні закріплених завдань, принципів та норм, які є не тільки нормами регулятивного характеру, але й відображенням фактичних усталених в суспільстві уявлень про соціальні пріоритети та оптимальні моделі існування суспільного та державного життя.

КСУ активно задіює аксіологічний потенціал конституційних норм для формування юридичних позицій з конкретних справ та вирішення конституційно-правових спорів.

Ще одним різновидом аксіологічних засад пов'язана з генеруванням

конституційних цінностей як результату конституційно-оціночної діяльності органу конституційного контролю. У цьому випадку конституційні цінності на відміну від цінності Конституції – не мають прямого текстуального конституційного оформлення, не є формальними, експліцитними приписами Основного закону; їх конституційне визнання та значення містяться в глибинному змісті та системно-семантичних взаємозв'язках нормативних положень Конституції. Відповідно їх конституційно-правова значимість вимагає герменевтичного виявлення та позитивного оформлення в процесі конституційно-контрольної діяльності Конституційного Суду України.

Таким чином, у сучасному конституціоналізмі феномен цінностей проявляється в трьох основних вимірах: сама по собі Конституція як цінність та цінності, прямо закріплені в нормах та інститутах Конституції; імпліцитно виражені конституційні цінності як результат практичної конституційно-судової аксіології.

Конституційні цінності як категорія чинного права.

Конституційні цінності є категорією чинного права, що виконують регулятивні та (або) охоронні функції. Це впливає як з їх конституційно-правових характеристик, так і з особливої діяльності Конституційного Суду України.

Специфіка нормативної енергії конституційних цінностей така, що вони впливають на нормативні величини більш високого, абстрактного рівня – загальні принципи права, конституційні принципи, статусно-категоріальні принципи суб'єктів конституційного права тощо.

За допомогою конституційних цінностей відбувається збагачення та актуалізація нормативного змісту відповідних норм, інститутів, принципів, а також встановлення їх збалансованої взаємодії. Це важливо враховувати, оскільки Конституційний Суд нерідко зустрічається з ситуаціями, коли виникають протиріччя між уявленнями про різноманітні конституційні принципи, так і самі конституційні принципи іноді можуть бути суперечливими.

Достатньо відзначити такі конституційні принципи, які часто вступають у конфлікт один з одним, зокрема: принципи правової держави і соціальної держави, принцип свободи та відповідальності тощо.

Нормативно-правоутворююче значення конституційних цінностей полягає в тому, що Конституційний Суд виявляє та оцінює правові моделі організації тих чи інших сфер суспільних відносин, усуває прогалини на дефекти в правовому регулюванні та одночасно визначає тенденції розвитку конституційних відносин, обґрунтовує конституційну стратегію вдосконалення законодавства по напрямках, що є у сфері нормоконтролю.

Конкуренція конституційних цінностей у сучасному світі.

Аксіологічна теорія наближається до конституційного права у вигляді філософських цінностей, а «формальна» аксіологія допомагає вивченню

функціонування загальних законів та існуючих ціннісних відносин. У сучасних умовах слід відповідально з належною критичною оцінкою судової практики спрямовувати свою увагу в русло пошуку ціннісних ознак конституційного судового контролю.

Свого часу Європу вразила проголошена в працях Ніцше консолідована філософською позицією вимога «переоцінка всіх цінностей».

Цінності, закріплені в нормах Конституції України, залежать від мети і наочно проявляються у сфері конституційного права. У нашому випадку вибір мети конституційного контролю не може мати хаотичного характеру, оскільки існує його пряма кореляція з цінностями, які держава та суспільство вважають базовими. Так, якщо згідно з нормами Конституції України у суспільстві панує переконання, що людина, її здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю, то природно всі її ознаки вимагають захисту Конституцією України в порядку конституційного правосуддя. Оскільки ч. 1 ст. 3 Конституції Україну, яка проголошує людину найвищою соціальною цінністю, відповідно і метою конституційного контролю є критерій безумовного виконання вимог статей 21, 23, 24 Конституції України. Тому порядок здійснення конституційного правосуддя, коли першою умовою перевірки акта органу державної влади визначено встановлення відповідності кожного акта, який перевіряється, на відповідність цим вимогам.

Отже, коли в суспільних відносинах потрібно виділити статус цінностей управі, основного значення набувають конституційно-правові категорії як цінності. Конституція є цінністю, вона виступає джерелом ціннісних нормативів, без яких неможливо сформувати державний правопорядок та соціальну спрямованість всіх органів державної влади.

Елементом конституційного контролю є використання аксіологічного потенціалу конституційних норм, оскільки в кожній справі знаходити критерії та докази, щоб визнавати закони, окремі їх норми конституційними або неконституційними.

Під час здійснення конституційного контролю цінність права виявляється через дві функції – ціннісно-правову орієнтацію на ціннісно-правову організацію прийняття актів органами державної влади за критеріями ціннісної категорії права та свободи людини». Конституційний контроль у своєму конкретному відображенні має дійти до висновку щодо наявності та відповідно до якої саме ціннісно-правової орієнтації слід віднести акти суб'єкта, слід оцінювати існуючі цінності суспільства, конкретної людини.

Таким чином стає зрозумілим, чому закон або правова норма перевіряються на конституційність. Тоді буде реальним для практики висновок Конституційного Суду: наскільки закон чи інший нормативний акт відповідає вимогам Конституції у практичній діяльності, й у такому разі її цінності переносяться в аналізі на правову реальність, коли ознаки безпосереднього

ставлення до потреб та інтересів соціального суб'єкта, що дає можливість виявляти правовий зміст конституційного «маяка» – критерію конституційності акта органу державної влади. Наприклад, якщо згідно зі статтею 10 Конституції України держава забезпечує визнання української мови як державної шляхом усебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, то водночас в Україні гарантується безперешкодне сприяння таким цінностям, як вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Конституційний судовий контроль у конкретному аналізі під час розгляду відомої справи щодо конституційності деяких норм Закону України «Про засади державної мовної політики» (справа від 17 листопада 2016 р.) виявив їх розбіжність із поняттям свободи застосування в розумінні використання російської та інших мов як державної мови.

Таким чином виявлення змісту зазначених положень конституційної норми в контексті понять «вільний розвиток та використання» не означає свободу волі, свободу діяльності, свободу виборів засобів досягнення певних інтересів, якщо існує конституційно закріплена міра відповідальності різноманітних рішень, правових актів і необхідність їх дотримання щодо всіх соціальних суб'єктів.

Слід також зазначити, що Конституційний Суд, здійснюючи конституційний контроль, як правило, обирає за критерій «відповідності» принципи і цінності, які закладені у Конституції України, щоб закон або нормативне положення знаходились у межах ціннісно-нормативної системи, яка є універсальною для виявлення властивостей позитивного або негативного регулювання тих чи інших суспільних відносин. При цьому розуміння «цінності» в судовому дослідженні пов'язане також, крім юридичних значень акта, який перевіряється, ще й з практичним застосуванням у сфері життєдіяльності окремих соціальних груп, осіб та інтересів суспільства. Цінності дозволяють розширити пізнавальних обсяг судового контролю через дихотомію «конституційна цінність у праві» та «конституційна цінність права». Цей інструментарій підтверджує практичну спрямованість конституційного судового контролю, тому що право постійно апелює до людини. Це відображає аксіологічну характеристику функції конституційного правосуддя, пов'язаного з особливостями конституційного судового контролю, який має досягати у прийнятих судом рішеннях нормативно-доктринальних позицій.

Сьогодні перед Україною гостро стоять завдання подолання кризових явищ в політичній та економічній сферах. Їх вирішення передбачає суттєве зростання державно-правової діяльності, що загострює протиріччя між політичною та економічною владою, владою та свободою. Саме конституційне право з властивою йому аксіологічною системою покликано дати відповідь на питання про належне співвідношення влади та свободи шляхом

врегулювання засад економічних відносин, відносин власності, соціальної політики та встановлення такого порядку взаємовідносин політичної та економічної влади, при якому публічна влада б діяла в правових рамках загальних інтересів.

Закріплюючи інструментарій засобів вирішення соціальних протиріч, Конституція одночасно виступає і аксіологічною основою для їх зняття, що в практично-прикладній діяльності органів публічної влади відображається шляхом дії критеріїв конституційності їх актів. Особливе місце серед них належить вимогам рівності та справедливості. Ці питання завжди актуалізуються під час реформ, змін в країні, це має місце і сьогодні. Практично в кожній справі, яка розглядається Конституційним Судом, трапляються проблеми справедливості та рівності. На нашу думку, нова конституційна концепція справедливості та рівності повинна поєднувати теорію та практику, відображати єдність нормативної моделі регулювання відповідних відносин та судової практики, що сьогодні відсутнє. Мова йде про вибір однієї з двох основних концепцій: класичної ліберальної концепції свободи, що передбачає протиставлення рівності та свободи і мінімальну участь держави; концепції «соціально-орієнтованої свободи» в соціальній правовій державі.

Шикір Дмитро Олександрович

*студент II-го курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ЦІННОСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність теми цього дослідження обумовлена гострою необхідністю реформування в Україні влади на місцях, оскільки без здійснення децентралізації неможливо подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку регіонів, забезпечити суттєве підвищення рівня та якості життя громадян України. Лише зміна векторів управління державою, послідовне проведення реформування місцевого самоврядування, територіальної організації влади в Україні, вдосконалення існуючої системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування сприятиме побудові місцевої влади на засадах демократії.

Першим нормативним актом, у якому йшлося про реформу місцевого самоврядування, була Концепція державної регіональної політики,

затверджена Указом Президента України 25 травня 2001 за № 341/2001 [1, с. 983]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 900-р було схвалено підготовлену відповідно до європейських стандартів Концепцію реформи місцевого самоврядування, але вона була скасована в 2012 році.

Розпадмісцевих державних адміністрацій під час Революції Гідності показав всю згубність надмірної централізації і її не ефективність. Саме тому ще на Майдані почалось обговорення шляхів реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

1 квітня 2014 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив третю Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Згідно з цією Концепцією передбачається в першочерговому порядку внести низку змін до Конституції України [2, с. 54].

Відповідно до Концепції ключовим принципом для формування необхідної системи ефективних органів місцевого самоврядування має стати принцип субсидіарності, за яким повноваження мають належати тому рівню управління, який знаходиться найближче до людини та на якому можливе виконання цих повноважень з точки зору ефективності.

Саме тому для передачі більшості важливих повноважень у територіальні громади було запропоновано на першому етапі сформувати більш спроможні громади через процедуру добровільного об'єднання. Адже до початку реформи, більшість територіальних громад в Україні була досить слабкою через низьку чисельність населення, складну демографічну ситуацію, низьку економічну спроможність.

До початку реформи у 2014 році більше 40% територіальних громад мали менше однієї тисячі населення. Такі громади не могли виконувати на високому рівні більшість повноважень, притаманних органам місцевого самоврядування, а їхні основні бюджетні витрати складала заробітна плата працівників ради. До цього додавались проблеми управління на районному рівні, де райради та районні адміністрації входили у суперечки між собою, а адміністрації виконували дивну функцію – бути виконавчим органом райради.

Саме тому нова реформа почалась із кроків, спрямованих на створення укрупнених територіальних громад шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад.

Закон «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 став першим законом з реалізації реформи, який давав можливість територіальним громадам рухатись до посилення власної спроможності через інструменти співпраці, без більш тісної інтеграції у одну громаду. Щоправда цей Закон ще не розкрив свого великого потенціалу: територіальні громади досить обережно ставляться до співробітництва. Станом на червень

2017 року, згідно з Реєстром договорів про співробітництво територіальних громад було укладено 84 договори про співробітництво між територіальними громадами України. Як правило ці договори стосуються досить локальних проєктів співробітництва. Загалом цей закон буде найбільш активно застосовуватись в зоні впливу великих міст на навколишні громади [3, с. 132].

5 лютого 2015 року було ухвалено закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і процес утворення об'єднаних громад стартував досить активно. В 2015 році було утворено майже 200 ОТГ, проте на вибори ЦВК допустила лише 159. Станом на 15 липня 2017 року в Україні уже 413 ОТГ мають сформовані органи місцевого самоврядування, ще понад 120 очікують на призначення виборів. В ОТГ проживає зараз 3,6 млн людей, а їх територія складає 16,7% від усієї суверенної території України. В 2016 році об'єднані громади реалізували 1383 проєкти розвитку власної інфраструктури на суму понад 1 млрд гривень [4, с. 5].

8 квітня 2015 Кабінет Міністрів України видав постанову «Про затвердження методики формування спроможних територіальних громад».

Перший етап реформи пройшов досить успішно. Тепер Україна переходить до етапу завершення процесів утворення об'єднаних територіальних громад та переформатування адміністративного поділу на рівні районів.

Для завершення цього процесу не є визначальним внесення змін до Конституції України, це вирішується на рівні законів та урядових актів. Для цього потрібна політична єдність правлячої коаліції та активність громадян, оскільки реформа дає позитивні результати, але не відразу і вимагає від них власної хоча б невеликої участі – бути активним виборцем і не обирати популістів.

Реформа досягла точки незворотності, але це не означає, що не має ризиків щодо її подальшого перебігу чи ризиків, які несе реформа. **Основними з них є такі:**

1. Утворення ОТГ у районах веде до ослаблення економічних та управлінських можливостей району, а відтак до конфліктів між районним рівнем управління та головами ОТГ, оскільки повноваження районного рівня суттєво обмежені. Тому необхідно терміново проводити перетворення районного поділу України. Нинішні малі райони мають бути суттєво більшими;

2. Відсутність юрисдикції органів місцевого самоврядування на території поза межами населених пунктів, зокрема у сфері планування території, благоустрою та збереження довкілля, веде до розбазарювання та забруднення цих територій. Необхідне швидке ухвалення законів, які поширюють юрисдикцію органів місцевого самоврядування на всю територію громади;

3. Органи місцевого самоврядування отримали достатні повноваження, необхідні ресурси, але досі не запроваджено нагляду над рішеннями органів місцевого самоврядування на відповідність Конституції та законам. Це

створює ризики появи незаконних рішень та формування автономних автократій. Про такі тенденції свідчать і результати соціологічного дослідження Центру демократичних ініціатив, проведеного в червні 2017 року;

4. Бюджетне вирівнювання по доходам може привести до швидшого зростання асиметрії розвитку між різними громадами, що є не прийнятним для єдності держави. Тому потрібні зусилля держави для впорядкування планування та фінансування регіонального розвитку, виокремлення найбільш проблемних з погляду розвитку територій та визначення інструментів для підтримки їх розвитку;

Отже, незважаючи на усі ризики та складності проведення реформи місцевого самоврядування в Україні, можна з упевненістю сказати, що вона здійснила дуже позитивний вплив на організацію влади на місцях. Можна бути впевненим, що за допомогою проведення цієї реформи вдасться подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних регіонів.

Список використаних джерел

1. Концепція державної регіональної політики : затв. Указом Президента України від 25 травня 2001 р. № 341/2001. Офіційний вісник України. 2001. № 22.
2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL : // www.kmu.gov.ua.
3. Місцеве самоврядування в Україні : сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О.Вашенко, В.В.Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В.Ковбасюка. К. : НАДУ, 2014. 28 с.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : проект нової редакції Закону України. URL : www.minregionbud.gov.ua.

Шошин Сергей Владимирович

*Доцент кафедры уголовного, экологического права и криминологии
юридического факультета Саратовского национального
исследовательского государственного университета
имени Н. Г. Чернышевского,
кандидат юридических наук, доцент
(г. Саратов, Российская Федерация)*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОКУМЕНТОВ В КАЧЕСТВЕ ИСТОЧНИКОВ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Только на первый взгляд может сложиться впечатление обязательности в полном объеме реализовывать содержание всех без исключения международных актов в процессе применения норм права на национальном уровне. Как многочисленные примеры из международного публичного так и из международного частного права, достаточно наглядно иллюстрируют отнюдь не столь однозначную траекторию развития способов решения данного вопроса. Гармонично подобный подход дополняется и содержанием национальных правовых систем целого ряда государств. Например, правовой системы России. Из всей объемной совокупности международного права, в российской национальной правовой системе задействованными сегодня оказываются лишь специально отобранные источники из числа международного права. Они и получили интересное наименование: «общепризнанные принципы и нормы международного права».

На протяжении нескольких десятилетий многочисленным исследователям казались стабильными и однозначно трактуемыми общепризнанные принципы и нормы международного права. В современных условиях под воздействием проявлений процессов глобализации толкование данных общепризнанных принципов и норм международного права оказывается связанным с некоторыми проблемными моментами, которые, правда, вполне логично укладываются в мифологемы прошлого. Интересно в этой связи проанализировать содержание понятия «общепризнанные принципы и нормы международного права». На первый взгляд, такая формулировка должна означать признание этих принципов и норм всеми государствами (территориями). Или как минимум их признание всеми государствами, выступающими в качестве субъектов международного права. Даже профессиональные специалисты в области международного права затрудняются на данный момент ответить на вопрос, сколько именно сегодня в мире имеется субъектов международного права. Государства и территории – создаются

и трансформируются, меняются официальные и полномочные органы власти и управления. Не все вновь созданные тем или иным образом органы управления на некоторых территориях оказываются в данный конкретный момент официально признанными всеми другими странами и территориями, являющимися безусловными субъектами международного права. Сложно определить, сколько стран (территорий) должно признать каждую конкретную норму международного права, каждый называемый прежде общепризнанным принцип международного права. В целом ряде стран мира вообще отсутствует писаное законодательство. В таких случаях также не всегда легко быстро, правильно и однозначно сделать категорический вывод о том, можно ли отнести некий принцип и некую индивидуально определенную норму международного права к числу традиционно выделявшихся прежде общепризнанных. Смена власти в каком-либо конкретном государстве (территории) также может (при иных необходимых условиях) способствовать возникновению сомнений в обоснованности отнесения конкретной нормы и (или) принципа международного права к числу общепризнанных. Обширная практика актов, вынесенных Международным уголовным судом (МУС), довольно красноречиво подтверждает данную точку зрения. Г.В. Игнатенко отмечал: «в некоторых учебниках можно встретить утверждения, что источники международного права, признаваемые всеми государствами, перечислены в ст. 38 Статута Международного Суда ООН» [2, с. 138]. Правда, автор процитированного фрагмента учебника не дал ссылок на конкретные источники его осведомленности. (Отдельного внимания в указанном мнении ученого достойно умолчание им о непризнании РФ указанного Статута Международного Суда ООН, как и, собственно говоря, непризнание и юрисдикции указанного суда на территории РФ).

Похожая точка зрения была высказана Мартинсом Папаринским (Martins Paparinskis) в интервью, которое он дал автору статьи. М. Папаринскис работает доцентом международного публичного права в Университетском колледже Лондона. Он предполагает, что большинство юристов, специализирующихся в международном праве, будут использовать в качестве упомянутых выше источников перечень, содержащийся в ч. 1 ст. 38 Статута Международного суда ООН. Мотивируется подобная точка зрения тем, что разговор здесь идет об общих принципах. Не имеет значения даже наличие разумных разногласий о включении данных принципов именно в структуру международного права (например, добросовестность). В качестве основы можно также взять и принципы, вытекающие из внутренних, национальных, правовых актов. При этом сам термин «нормы» не является распространенным в англоязычном сегменте международного права. Исключение составляют императивные нормы. Здесь традиционно применяются обычные правила. В итоге, очевидно, существуют правила,

применимые в целом для всех случаев, несмотря на некоторые различия терминологии в русскоязычном и англоязычном сегментах международного права.

Анализ содержания категории общепризнанных принципов и норм международного права связан с определением указанной категории, данной в Постановлении от 31 октября 1995 г. № 8 «О некоторых вопросах применения судами Конституции Российской Федерации при осуществлении правосудия». Пристальное исследование текста данного Постановления Пленума Верховного Суда РФ (в действующей сегодня его редакции) позволяет установить наличие достаточно серьезных дополнений и корректив. Следуя определению общепризнанных принципов международного права, сформулированному в Постановлении Пленума Верховного Суда РФ № 5 от 10 октября 2003 г., можно отнести к ним соответствующие основополагающие императивные нормы международного права, которые международное сообщество государств принимает и отклонение от которых в целом считает недопустимым. В качестве примеров общепризнанных принципов международного права в Постановлении Пленума Верховного Суда РФ № 5 от 10 октября 2003 г. (в действующей сегодня редакции) были названы: 1) принцип всеобщего уважения прав человека; 2) принцип добросовестного выполнения международных обязательств. В п. 6 ч. 1 этого же Постановления дано определение общепризнанной нормы международного права: это правило поведения, принимаемое и признаваемое международным сообществом государств. Признаваться оно должно при этом в целом, одновременно выступая в качестве юридически обязательного правила поведения. Возможно, в будущем учеными будет разработана некая востребованная мировым сообществом категория, способная занять место сегодняшних общепризнанных норм и принципов международного права. Вместе с тем А. Я. Капустин отмечает, что «общепризнанной системы международного права не существует» [3, с. 37]. Конечно, подобное высказывание известного российского ученого, специализирующегося в международном публичном праве, не стоит рассматривать как ставящее под сомнение обоснованность выделения в современной России общепризнанных принципов и норм международного права. Тем не менее интересным предполагается научный анализ степени субъективности и избирательности при отнесении конкретных принципов и норм международного права к числу общепризнанных. Интерес может вызвать и анализ точки зрения известного современного российского юриста В. С. Нерсесянца, не только не выделяющего вовсе среди источников права общепризнанные принципы и нормы международного права, но и не рассматривающего их в числе таковых [4, с. 411]. Некоторый диссонанс здесь вызывает мнение С. А. Авакьяна, считающего, что «надо признать международно-правовые нормы возможными источниками конституционного права» [1, с. 86]. Отдельного философского

(в том числе) анализа заслуживает использованная оговорка «возможными». Основой для этого может стать содержание ч. 4 ст. 15 действующей сегодня редакции Конституции России.

Заслуживают самостоятельного обширного исследования аспекты соотношения международного и национального права в случае современных реалий в США. В ходе интервьюирования Филиппа Лайонса (Philip Lyons), декана колледжа уголовного правосудия в государственном университете Сема Хьюстона (Техас, США), было выяснено, что конвенции и резолюции ООН обычно опираются на убеждение в авторитете власти международного права. По крайней мере, в судах США. В соответствии с ч. 2 ст. VI Конституции договоры с другими странами также имеют в США силу закона. С учетом влияния глобализации на политические, законотворческие и иные процессы, имеющие значение на национальном и межгосударственном уровнях, можно констатировать наличие категории «общепризнанные принципы и нормы международного права». Вопрос о целесообразности наличия данной категории в структуре международного публичного права сегодня не имеет какого-то однозначного ответа. Для поиска оптимального ответа необходимо проведение соответствующего обсуждения всеми заинтересованными сторонами на высоком уровне. Его результатом может стать дальнейшее совершенствование теории международного публичного права, уточнение некоторых его категорий. С другой стороны, перспективными могут явиться и действия по дальнейшему совершенствованию как национального правового пространства целого ряда государств, так и практики применения права на их территории. Существенную помощь в организации подобного комплексного развития одновременно и международного права (частного и публичного), и национального законодательства целого ряда государств способна оказать и ООН. Тем самым, среди прочего, повысится и авторитет указанной международной организации. На территории Европы также положительное влияние на инициирование подобного процесса развития способны оказать Совет Европы и Европейский Союз. При этом и иные авторитетные международные организации, в силу сложившихся сфер своих компетенций, могут оказаться задействованными в организации данного процесса.

Список использованных источников

1. *Авакьян С. А.* Конституционное право России. Учебный курс : учеб. пособие : в 2 т. Т. 1. М. : Норма : ИНФРА-М, 2017. 864 с.
2. *Международное право : учебник / отв. ред. Г.В. Игнатенко и О.И. Тиунов.* М. : Норма : ИНФРА-М, 2017. 752 с.
3. *Международное право: в 2 т. Т. 1. Общая часть : учебник для академического бакалавриата / под ред. А.Я. Капустина.* М. : Юрайт, 2017. 282 с.

4. *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства : учебник. М. : Норма; ИНФРА-М, 2018. 560 с.

Шутяк Дмитро Сергійович

*головний державний інспектор відділу комунікаційно-адміністративного
забезпечення Департаменту спеціалізованої підготовки
та кінологічного забезпечення ДФС
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особливе місце в митній сфері займає розвинена мережа організацій, що становлять митну інфраструктуру. На неї покладається надання учасникам зовнішньоекономічної діяльності посередницьких послуг з підготовки митної документації, правового консультування, приймання, зберігання і митного оформлення несупроводжуваного багажу.

Усе більш актуальною стає діяльність, пов'язана з професійним посередництвом. У сфері митних правовідносин таку діяльність здійснює митний брокер. Він виступає в ролі єдиної ланки між митницею та учасником зовнішньоекономічної діяльності під час митного оформлення зовнішньоторговельних вантажів.

Слід зауважити, що в сучасних умовах будь-якому вантажу та товарам під час перетину державного кордону України необхідно забезпечити митне оформлення. Діяльність, яка пов'язана із здійсненням митних формальностей, прийнято називати митними послугами. Учасниками цих послуг умовно можна поділити на три групи. До першої групи віднесено осіб, які провадять зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) та здійснюють митне оформлення самостійно. Протягом здійснення митного оформлення та митного контролю вони представлені посадовими особами та штатними співробітниками, спеціально уповноваженими здійснювати декларування товарів. Другу групу складають митні брокери, які здійснюють операції з товарами від імені або за дорученням учасників ЗЕД. Лібералізація зовнішньої торгівлі призвела до значного збільшення чисельності експортерів та імпортерів, у яких виникла необхідність здійснення самостійного митного оформлення товарів. На думку експертів, найбільшими брокерами стали ті компанії, які прийшли на ринок митних послуг першими. Сьогодні вони добре орієнтуються у його специфіці та вміють правильно організувати свій бізнес. Найчастіше ці підприємства мають транспортні підрозділи та

власні складські потужності, у тому числі склади тимчасового зберігання та митні склади. Третю групу учасників, які надають митні послуги утворюють фізичні та юридичні особи, які здійснюють свою діяльність на підставі довіреностей від імпортерів та експортерів.

Митна брокерська діяльність – це підприємницька посередницька діяльність, метою якої є декларування товарів і транспортних засобів та забезпечення процесу проходження митних формальностей від імені та за дорученням власника товару або уповноваженої нею особи.

Митний брокер – це підприємство, що надає послуги з декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України, діє на підставі ліцензії та внесене до реєстру митних брокерів, який ведеться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Стаття 404 МКУ визначає митну брокерську діяльність як таку, що проводиться на підставі дозвільних документів центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, та підлягає контролю з боку митних органів.

Правове регулювання митної брокерської діяльності здійснюється відповідно до Глави 59 «Митна брокерська діяльність» МКУ (статті 416-419). Загальні положення щодо здійснення митними органами контролю за діяльністю митного брокера та дозвільно-реєстраційної діяльності визначаються Главою 58 «Загальні положення щодо здійснення митними органами контролю за окремими видами діяльності підприємств» МКУ.

Відмінностями між правовим статусом митного брокера, закріплених у редакціях Кодексу 2002 та 2012 рр. є відмова в останньому від вимоги щодо його приналежності до групи осіб резидентів. Як вбачається з окресленого в МКУ 2012 р. поняття митного брокера, ним може бути будь-яке підприємство без вказівки про його приналежність до групи резидентів чи нерезидентів. З цим правилом важко погодитися, зважаючи на встановлені обмеження щодо осіб декларантів та осіб, які можуть виступати як агенти з митного оформлення.

Варто зазначити, що ЄС також має окреме правове регулювання брокерської діяльності, що зумовлено тим, що вільний рух товарів належить до однієї із чотирьох свобод внутрішнього ринку ЄС. Основні правила, що регулюють роботу митних органів ЄС, наведені в Митному кодексі Спільноти. Цей кодекс гарантує уніфікованість митних формальностей в усіх державах ЄС. У європейському співтоваристві відповідно до Митного кодексу Європейського Союзу (УСС) передбачено, що будь-яка особа (фізична та юридична, або організаційна одиниця без утворення юридичної особи) може бути посередником у митній сфері.

Однак у спільноті існують різні традиції щодо атрибуції діяльності митного представника від імені третіх осіб. У той час як у деяких державах ці

заходи зарезервовані, починаючи з найдавніших часів до осіб, наділених спеціальними вимогами діяльності – надійності та достовірності (тобто Португалія, Італія, Греція, Іспанія), в інших державах вони, по суті, дерегульованні, тобто не потрібне володіння професійною компетентністю, яка повинна оцінюватися митними органами, для того, щоб практикувати цю діяльність.

Варто виділити дві групи правового регулювання в країнах ЄС, що зумовлено використанням чи невикористанням обмеження діяльності митних представників та держави.

У першій групі держав, діяльності митних посередників, як правило, розглядається як професія, доступ до якої дозволений після проходження державного іспиту, і це регулюється внутрішніми правилами.

В іншій групі держав існує свобода здійснення будь-якої діяльності з митного посередництва від імені третіх осіб. Надання митних послуг забезпечується різними фігурами, як правило, агентами з доставки та обробки товарів. Таке регулювання посередницької діяльності має місце, наприклад, у Німеччині («zollmakler»), де взагалі відсутнє визначення статусу митного брокера, однак взаємини митного агента і його клієнта регулюються законом про приватну комерційну діяльність. У Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії діяльність митного брокера зовсім не врегульована на законодавчому рівні.

Після проведення дослідження митної брокерської діяльності в ЄС та країнах ЄС можна зробити висновки щодо високої правової забезпеченості діяльності митних брокерів. Як правило, державне регулювання діяльності митних посередників (брокерів, агентів, маклерів) опирається на закони, що визначають умови функціонування посередників у митній сфері.

У деяких країнах митний брокер – це фізична особа, у деяких – юридична. Так само статус митних брокерів у різних країнах може варіюватися. Система гарантій, діюча в ЄС відрізняється від американської тим, що в Європі прийнято брати гарантійний контракт із відстроченим виконанням зобов'язань із боку гаранта.

Для ефективного розвитку інституту митного брокера на певному етапі потрібні додаткові заходи, які дозволяють розширити сферу діяльності та удосконалити взаємодію з митною системою. Як відомо, чим менш ланок у ланцюгу, за яким проходять товари від моменту ввезення до випуску, тим простіше та якісніше контроль, менше можливостей для порушення митних правил. У сучасних умовах в такому ланцюгу працюють перевізники, власники складів тимчасового зберігання та митних складів, а також декларанти та брокери. Доцільніше скоротити кількість таких ланок практично до однієї. Для цього і пропонується створити інститут сервісу митних послуг, тобто організацію, яка б здійснювала повний об'єм митних формальностей, а саме

ввезення на митну територію держави, доставляння до місця призначення, забезпечення зберігання, заявлення у відповідний митний режим та випуск у вільний обіг. Фактично мова ведеться про єдину особу, яка самостійно на дає всі ці послуги. Комплексний підхід до надання послуг з митного оформлення в такому форматі може стати поштовхом до розвитку структури надання сервісів у митній сфері.

Яворська Олександра Степанівна

*професор кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор
(м. Львів, Україна)*

ЗАХИСТ ОСОБИ У ЗВ'ЯЗКУ З ОПРАЦЮВАННЯМ ЇЇ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: ДОСВІД ЄС

Право на захист персональних даних варто розглядати у взаємозв'язку з конституційним правом людини на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32 Конституції [1]), з особистими немайновими правами особи, що закріплені у ЦК України як конституції приватного права: право на інформацію (ст. 302), право на особисте життя та його таємницю (ст. 301), право на особисті папери (ст. 303), право на таємницю кореспонденції (ст. 306) [2]. Загалом національні законодавчі підходи узгоджуються з міжнародно-правовими, що закріплені у Загальній Декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права.

З розвитком інформаційних технологій проблема захисту персональних даних актуалізується. Пересічна особа не завжди має чітке уявлення про те хто, у який спосіб та з якою метою може використати будь-які дані про неї. Особа подає свої персональні дані, реалізуючи право на працю, медичну допомогу, освіту тощо відповідно до вимог законодавства. Наскільки захищеними є такі дані від подальшого їх розкриття та використання іншими суб'єктами, окрім тих, яким вони, відповідно до встановлених вимог, були надані.

Восени 2017 року компанія Deloitte – провідна фірма, що надає аудиторські та консалтингові послуги повідомила про хакерську атаку, внаслідок якої стався витік даних як про співробітників компанії, так і про її клієнтів. Витік даних став можливим і через технічні причини в системі захисту

корпоративної комп'ютерної мережі. Гучні скандали щодо використання персональних даних користувачів Facebook британською компанією «Cambridge Analytica» показали, що захист персональних даних далекий від бажаного. Приватна британська компанія використовувала технології аналізу даних для розробки стратегії виборчих кампаній та інших соціальних процесів.

На пам'яті скандал в Україні про продаж у мережі даних клієнтів «Нової пошти» – інформація про півмільйона осіб з персональними даними (ПІБ, тел., місто, паспортні дані, e-mail) та 18 мільйонів записів з меншою деталізацією (ПІБ і тел.).

Закон України від 1 червня 2010 року «Про захист персональних даних» [3], що був прийнятий у контексті виконання Україною зобов'язань щодо підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, частково вирішив низку проблемних питань, що пов'язані із захистом персональних даних. Видається цілком вірним той підхід, за якого, відповідно до ст. 2 Закону, персональними даними є відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, без встановлення чіткого переліку самих відомостей, які є персональними даними. Права суб'єкта персональних даних встановлені у ст. 8 Закону: право знати про джерела збирання, місцезнаходження своїх персональних даних, мету їх обробки, місцезнаходження або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника персональних даних; отримувати інформацію про умови надання доступу до персональних даних, зокрема інформацію про третіх осіб, яким передаються його персональні дані; на доступ до своїх персональних даних; отримувати не пізніше як за тридцять календарних днів з дня надходження запиту, крім випадків, передбачених законом, відповідь про те, чи обробляються його персональні дані, а також отримувати зміст таких персональних даних; пред'являти вмотивовану вимогу щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником персональних даних, якщо ці дані обробляються незаконно чи є недостовірними; звертатися зі скаргами на обробку своїх персональних даних до Уповноваженого або до суду та інші.

Важливо, щоб кожному суб'єктивному праву особи кореспондував відповідний обов'язок володільця чи розпорядника персональних даних. За невиконання таких обов'язків має слідувати не тільки цивільна відповідальність у формі відшкодування завданих збитків, розмір яких ще потрібно довести, а й публічна відповідальність.

Рішучі кроки в цьому напрямі зроблено в ЄС. 27 квітня 2016 року прийнято Регламент Європейського Парламенту і Ради про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних – GDPR) [4]. До прийняття Регламенту діяла Директива ЄС, яка хоч

і є обов'язковою для кожної держави-члена, однак залишає внутрішньодержавним інстанціям вибір форми та способу досягнення результату. Регламент має юридичну силу у всій своїй повноті та підлягає прямому застосуванню у всіх державах-членах. Тому врегулювання відносин щодо персональних даних у Регламенті надає ваги питанню. Відповідно до його ст. 99 Регламент застосовується з 25 травня 2018 року.

Директиви та Регламенти ЄС не є обов'язковими для України, але опосередковано їхні приписи використовуються як досвід для формування національної законодавчої бази.

Вагомість захисту персональних даних засвідчує, серед інших важливих приписів, викладених дуже деталізовано майже на сотні сторінок, приписи ст. 3 – Територіальна сфера дії. З її змісту випливає про екстериторіальну дію Регламенту. Його приписи поширюють свою дію на контролерів або операторів, які знаходяться поза межами Союзу, якщо опрацювання даних пов'язано з постачанням товарів чи наданням послуг таким суб'єктам даних у Союзі, незалежно від того, чи вимагають оплату від таких суб'єктів даних; або моніторингом поведінки суб'єктів даних, якщо така поведінка має місце у межах Союзу. Контролером є фізична чи юридична особи, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який самостійно чи спільно з іншими визначає цілі та засоби опрацювання персональних даних. Оператор означає фізичну чи юридичну особу, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який опрацьовує персональні дані від імені контролера.

Основні принципи покладені в основу опрацювання персональних даних (ст. 5 Регламенту): законність, правомірність, прозорість; цільове обмеження; мінімізація даних; точність; обмеження зберігання; цілісність і конфіденційність.

Опрацювання персональних даних є законним, якщо воно здійснюється виключно за згоди особи. Опрацювання персональних даних дитини є законним, якщо дитина досягла щонайменше 16 років. Причому контролер повинен бути спроможним довести те, що суб'єкт даних надав згоду на опрацювання своїх персональних даних.

Суб'єкт даних повинен мати право на отримання від контролера підтвердження факту опрацювання даних і, якщо це так, доступ до персональних даних та інформації про: категорії відповідних персональних даних; одержувачів, яким такі дані були або будуть розкриті; період, протягом якого передбачається, що персональні дані будуть зберігатися; якщо персональні дані не збирають від суб'єкта даних, будь-яку інформацію щодо їхнього джерела тощо. Регламентом закріплено «право бути забутим»: суб'єкт даних повинен мати право на стирання своїх персональних даних, яке повинен здійснити не тільки контролер без будь-якої безпідставної затримки, а й інші особи, яким були передані дані.

Чітко прописані обов'язки контролера та оператора. Зокрема, контролер повинен вжити необхідних технічних і організаційних заходів для того, щоб гарантувати та бути здатним довести, що опрацювання здійснюються згідно з Регламентом. За необхідності, такі заходи необхідно переглядати та оновлювати.

Зважаючи на сучасний рівень розвитку, витрати на реалізацію, специфіку, обсяги, контекст і цілі опрацювання, а також ризики різної ймовірності та тяжкості для прав і свобод фізичних осіб, які викликає опрацювання, контролер і оператор повинні вжити необхідних технічних і організаційних заходів для забезпечення рівня безпеки відповідно до ризику.

Запроваджуються механізми сертифікації захисту даних та штампів і знаків захисту даних з метою підтвердження відповідності Регламенту операцій опрацювання, які здійснюють контролери і оператори. Сертифікація є добровільною і доступною шляхом реалізації прозорого процесу. Але вона не знижує ступінь відповідальності контролера або оператора щодо відповідності Регламенту та не обмежує завдання і повноваження компетентних наглядових органів. У Регламенті значна увага приділена формуванню, компетенції та взаємодії незалежних органів держав-членів щодо захисту персональних даних. Також передбачено створення Європейської ради із захисту даних.

Відповідно до ст. 82 Регламенту будь-яка особа, що зазнала матеріальної або нематеріальної шкоди в результаті порушення Регламенту, має право на отримання відшкодування від контролера або оператора за заподіяну шкоду.

За невиконання приписів Регламенту встановлені жорсткі санкції – штрафи (ст. 83 Регламенту). Залежно від характеру порушення можуть застосовуватися адміністративні штрафи сумою до 10 000 000 євро або, у випадку підприємства, до 2% від загального глобального річного обігу за попередній фінансовий рік, залежно від того, яка сума є вищою. За окремі види порушень – до 20 000 000 євро або у випадку підприємства – до 4% від загального глобального річного обігу за попередній фінансовий рік, залежно від того, яка сума є вищою. Такий підхід засвідчує як про серйозність проблем, пов'язаних із захистом персональних даних, так і про серйозність намірів у їх подоланні.

Виконання будь-яких законодавчих приписів, а особливо тих, що спрямовані на захист прав та свобод особи, має забезпечуватися засобами державного примусу у разі їх невиконання. Якщо такі приписи співпадають з внутрішньою волею суб'єкта діяти справедливо, розумно та добросовісно, це – ідеальна модель поведінки. Але ризики такого неспівпадіння завжди існують. Тому єдиний шлях досягнути бажаної моделі суспільної поведінки – публічна відповідальність за невиконання законодавчих приписів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : zakon.rada.gov.ua/go/435-15
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2297-17
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016. про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16

Ярмол Лілія Володимирівна

*доцент кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового
Інституту права та психології Національного університету
«Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Львів, Україна)*

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЯК ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Серед пріоритетних напрямів розвитку України особливе місце повинні займати захист прав, свобод і безпеки громадян в інформаційній сфері, зокрема і забезпечення свободи вираження поглядів людини.

Зміст, структура свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права, принципи на яких вона базується, відображені, насамперед, у Конституції України, Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. (у редакції Закону України від 13.01.2011 р.) [1], Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 [2]. У низці інших нормативно-правових актів визначені юридичні засоби реалізації, охорони та захисту цієї свободи.

Складовими національного законодавства України, в яких проголошується свобода вираження поглядів, є також такі міжнародні документи :

1) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП)

(ООН, 1966 р.) [3]; 2) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950) (далі – Євроконвенція) [4].

У МПГПП проголошено, що «кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів» (ч. 1 ст. 19); «кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, отримувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій розсуд» (ч. 2 ст. 19).

У 2011 р. Комітет ООН з прав людини видав Загальний коментар № 34 до статті 19 МПГПП [5], в якому зазначено, що ст. 19 МПГПП проголосила дві свободи: свободу поглядів та свободу їх вираження. Обидві свободи тісно взаємопов'язані, оскільки свобода вираження поглядів стимулює формування поглядів й обмін ними (п. 2). У Загальному коментарі № 34, на відміну від МПГПП, наголошено також на інших складових свободи поглядів, а саме на можливостях 1) змінювати свої погляди в будь-який час і з будь-яких причин, якщо при цьому робиться вільний вибір (п. 9); 2) не виражати своїх поглядів (п. 10).

Структурними елементами свободи вираження поглядів згідно з Євроконвенцією (ст. 10) є такі можливості людини: дотримуватися своїх поглядів; одержувати інформацію та ідеї; передавати інформацію та ідеї. О. Жуковська стверджує, що в загальному плані на рівні конституційних норм положення ч. 1 ст. 10 Євроконвенції в усіх своїх складниках начебто втілені належно [6, с. 515], однак ми з цим повністю не можемо погодитися.

У Конституції України проголошено низку важливих принципів, на яких ґрунтується свобода вираження поглядів: 1) суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ч. 1 ст. 15); 2) жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова (ч. 2 ст. 15); 3) цензура заборонена (ч. 3 ст. 15); 4) забезпечення інформаційної безпеки, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпеченням економічної безпеки, є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17); 5) забезпечення вільного і всебічного розвитку особистості в суспільстві (ст. 23).

Конституція України гарантує кожному «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ч. 1 ст. 34); «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 2 ст. 34). Отже, Конституція України проголосила окремі можливості кожного, це:

- свобода думки і слова;
- право на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (так звані інформаційні права).

Згідно з Конституцією України, так звані інформаційні права не є складовою свободи вираження поглядів, як це закріплено в основних міжнародних документах з прав людини. Свобода слова проголошується в Основному Законі України окремо від свободи вираження поглядів.

На нашу думку, інформаційні права людини мають подвійне підпорядкування – вони належать як до права на формування її поглядів (це можливості пошуку, доступу, отримання інформації та ідей), так і до права на їх вираження (це можливості поширення, передачі, використання інформації та ідей). Зважаючи на це, пропонується, в Конституції України проголосити не лише свободу вираження поглядів, а й свободу їх формування.

У Законі України «Про інформацію» (ст. 2) серед основних принципів інформаційних відносин виокремлено також гарантованість права на інформацію; свобода вираження поглядів і переконань. У зазначеному законі України закріплено: «Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» (ч. 1 ст. 5); «держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права та можливості доступу до інформації» (ч. 1 ст. 7).

Отже, згідно з Законом України «Про інформацію»:

- право на інформацію охоплює окремі можливості щодо одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- право на інформацію не входить до складу свободи вираження поглядів, як це проголошено в основних міжнародних документах з прав людини.

У Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» наголошено, що свобода слова та можливість вільного вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих ЗМІ, крім випадків, визначених законом (ст. 2).

У Цивільному кодексі України (2003 р.) (далі – ЦК України) (у книзі другій – «Особисті немайнові права фізичної особи») свобода вираження поглядів, на жаль, не проголошена. Однак у документі міститься застереження, що перелік особистих немайнових прав, закріплений в ньому, не є вичерпним (ч. 3 ст. 270). У ЦК України проголошено право фізичної особи на інформацію як одне з особистих немайнових прав, що забезпечує її соціальне буття. Зокрема, закріплено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ч. 1 ст. 302). Свобода вираження поглядів людини, на нашу думку, є невід'ємним її особистим немайновим правом, тому повинна бути відображена і в ЦК України.

Аналіз змісту, структури свободи вираження поглядів людини, на підставі Конституції України, Закону України «Про інформацію», Закону

України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», міжнародних документів (МПГПП та Євроконвенції), дає підстави зробити низку важливих висновків:

1. Трагування розглядуваної свободи людини в основних міжнародних документах з прав людини та в Конституції України не є однаковим, тому необхідно усунути цю невідповідність, Однак вважаємо, що і в основних міжнародних актах з прав людини, і в Конституції України необхідно проголошувати не лише свободу вираження поглядів, а й свободу їх формування.

2. Юридичного закріплення в Конституції України потребують й такі елементи свободи вираження поглядів, як можливість змінювати свої погляди, відмовлятися від них та не виражати їх.

У Конституції України необхідно також закріпити таке нормативне положення: нікого не можна примусити до вираження поглядів чи до відмови від них. Для того, щоб таке нормативно-правове положення не було декларативним, необхідно передбачити адміністративну відповідальність за примус до вираження поглядів та примус щодо відмови від них.

3. Беручи до уваги положення міжнародних документів з прав людини пропонуємо:

а) ч. 1 ст. 34 Конституції України викласти в такій редакції²⁰:

«Кожен має право на свободу формування та вираження поглядів. Це право включає можливості вільно збирати, шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, поширювати, передавати і використовувати інформацію та ідеї, змінювати свої погляди, відмовлятися від них та не виражати їх у будь-якій формі та в будь-який спосіб»;

б) доповнити Конституцію України нормативним положенням: «Нікого не можна примусити до вираження поглядів чи до відмови від них».

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (у ред. Закону України від 13.01.2011 № 2938-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12/page2>
3. Международный пакт о гражданских и политических правах: принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966. *Организация Объединенных Наций: офиц. веб-сайт.* URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. Рада Європи. *Урядовий кур'єр.* 2010. 17 листоп. № 215.

²⁰ Курсивом подано змінений або доданий пропонований текст

5. Комитет ООН по правам человека. Замечание общего порядка № 34, статья 19 «Свобода мнений и их выражения», 12 сентября 2011 г., CCPR/C/GC/34. URL : <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.htm>
6. Жуковська О. Л. Право на свободу слова та інформації в українському законодавстві та судовій практиці (деякі аспекти проблеми). *Європейська конвенція з прав людини : основні положення, практика застосування, український контекст* /за ред. О. Л. Жуковської. Київ: ЗАТ «ВПОЛ», 2004. 960 с.

Ясинская-Казаченко Анжелика Васильевна

*доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин
Белорусского государственного экономического университета,
доцент, кандидат юридических наук
(г. Минск, Беларусь)*

Таранова Татьяна Сергеевна,

*заведующая кафедрой гражданско-правовых дисциплин
Белорусского государственного экономического университета,
доктор юридических наук, профессор,
(г. Минск, Беларусь)*

ОТ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ДО КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАЩИТЫ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ПРАВ РАБОТНИКОВ

Трудовое законодательство, начавшееся в 1835 г. с регулирования отношений найма, стало реализовываться с середины 1880-х гг., с момента оформления действующего и обложенного силой Закона Российской Империи от 1 июля 1882 г. (далее – Закон) института фабричной инспекции, которая была образована для надзора за исполнением законов, циркуляров и предписаний о труде.

Несмотря на отдельные недостатки и неоднозначность применения Закона, положительным было все-таки то, что в соответствии с нормами Закона были введены *фабричный инспекторат, ограничения на произвол со стороны фабриканта и запрет детского труда*.

Введение института фабричной инспекции было предпринято в связи с ростом стачечного движения рабочих по защите рабочими своих трудовых прав от фабрикантов. Закон был важным государственным актом, призванным навести порядок на производстве и пресечь произвол фабрикантов. За нарушение данного Закона, владельца фабрики, могли оштрафовать на

сумму до 100 рублей и выше или арестовать на срок до одного месяца.

Наказания предусматривались и для рабочих, к примеру, за нарушения правил техники безопасности или условий трудового договора. Удельный вес детского труда все-таки снизился [1]. До принятия Закона детский труд на фабриках России составлял в среднем 5%, к середине 90-х годов его процент упал до двух, а в европейской части России до 1,8% [2, с. 183].

Следует отметить, что фабричные инспектора, были люди, в какой-то степени небезразличные к условиям труда, положению работников, и особенно детей и подростков.

Организационные формы инспекционной деятельности имели принципиальное примирительно-посредническое значение, так как именно структура института фабричных инспекторов, способного контролировать положение и принуждать к исполнению Закона, защищая социально-трудовые права работников, влияя на реализацию законодательства о труде.

В настоящее время, признавая важность примирительно-посреднических процедур [3, с. 91-107] в урегулировании конфликтов между нанимателем и работниками, можно заключить, что созданный институт *фабричной инспекции* в конце XIX – начале XX вв., выполнял именно специфические *примирительно-посреднических функций*, но представлял собой государственный орган, осуществляющий контроль (надзор) за исполнением законодательства (охрана труда и техническая безопасность) [4, с. 284].

При этом, фабричная инспекция – общеевропейское явление. Появившись впервые в Англии, фабричная инспекция в период с 1870-х по 1920-е гг. была учреждена в большинстве европейских государств. Такой широкий территориальный охват свидетельствовал о важности и эффективности *примирительно-посреднической специфики фабричной инспекции* [5].

Отметим, что фабричный инспектор, совершенно новая фигура на фабрике, введение должности фабричного инспектора должно было ввести иные начала в отношения хозяев к рабочим [6, с. 385-430], установить новый *примирительно-посреднический*, договорной порядок регулирования трудовых отношений. Для разрешения трудовых споров, разногласий и несогласий, возникающих между хозяевами промышленных заведений и рабочими, учреждались особые промышленные суды.

В фабричную инспекцию шел цвет русской либеральной интеллигенции. Профессор московского университета Иван Иванович Янжул был назначен первым фабричным инспектором Московского округа. Согласие занять эту должность он объяснял «целью ближе познакомиться с фабрично-рабочим бытом и принести посильную пользу благому предназначению правительства» [7, с. 17]. Первые инспекционные проверки причиняли много беспокойства фабриканту, в частности при реализации примирительно-посреднических функций, таких как налаживание процесса переговоров,

поиск взаимоприемлемых решений, надзор за исполнением правил взаимоотношений между рабочими и фабрикантом, инспектора сумели качественно улучшить условия труда и быта фабричных рабочих, создать прецеденты и заложить базу для введения конституционного механизма защиты социально-трудовых прав работников.

Введённый институт фабричной инспекции, послужил правовой регламентации государственного контроля (надзора) за соблюдением законодательства о труде и иных нормативных правовых актов на производстве, применение примирительно-посреднических функций разработке новых положений о фабричной инспекции и охране труда.

Можно утверждать, что развитие института фабричной инспекции, в том числе, имеющего примирительно-посредническую специфику урегулирования конфликтных взаимоотношений, протекало в условиях введения новых начал в отношения фабрикантов и рабочих.

Примирение и посредничество как бы просвечивало через общий контроль (надзор) за исполнением фабричного законодательства, определяющего взаимные отношения фабрикантов и рабочих. К примеру, подготовка материалов для фабричного законодательства в виде сбора санитарно-гигиенических и экономических сведений, устранение жалоб.

По содержанию примирительно-посредническая деятельность фабричного инспектора сводилась к урегулированию разногласий, разрешению социально-трудовых конфликтов и споров. Рассмотрение дел между сторонами происходило по жалобе или просьбе фабричного рабочего. Жалоба – это заявления о нарушении прав, установленных законами, просьба – это заявления о взаимных недоразумениях такого рода, которые действующими законами не регулируются [8, с. 201]. Фабричная инспекция была учреждением, которое рассматривало жалобы и собирало просьбы, улаживая разногласия и разрешая социально-трудовые конфликты между фабрикантами и рабочими, а потому инспектор выступал объективным арбитром в трудовых спорах.

Рабочие часто обращались к фабричному инспектору как к своему защитнику. Примечательно, что инспектор обладал правом дисциплинарного наказания в отношении работников местной администрации вплоть до возбуждения уголовного дела.

Благодаря усилиям фабричных инспекторов в круг научных интересов ученых начинают попадать разногласия, социально-трудовые конфликты, споры между фабрикантами и рабочими. В конце XIX – начале XX вв. появляются статьи в специализированных журналах «Вестник промышленного законодательства и профессиональной гигиены», «Фабрично-заводское дело», «Промышленность и здоровье» и др.

В связи с этим, организационно-правовой формой в виде специального учреждения контроля и надзора за соблюдением законодательства о труде,

имеющего примирительно-посредническую специфику, следует назвать в дореволюционный период фабричную инспекцию.

В процессе введения фабричной инспекции с такой примирительно-посреднической направленностью, начали обостряться отношения фабрикантов и рабочих [9, с.34]. Фабричная инспекция прошла сложный путь [10, с.137-168] превратившись в важный *примирительно-посреднический* и *арбитражный* орган, принимавший живое и деятельное участие в жизни рабочих [11, с. 13-26], в урегулировании отношений фабрикантов и рабочих с элементами своего рода будущего арбитража.

К сожалению, в настоящее время в соответствии с законодательством о труде процедура посредничества – это возможный, но не обязательный этап разрешения коллективного трудового спора. Справедливо считается, что включение посредника в примирительно-посреднические процедуры характеризует отсутствие возможности разрешения коллективного трудового спора *путем прямых переговоров в примирительной комиссии* [12, с. 67].

При модификации норм национального законодательства в направлении конституционной защиты социально-трудовых прав работников [13, ч. 3, ст.41], развитии института примирительно-посреднических процедур необходимо выявлять наиболее применимые конкретно-исторические факты становления законодательства о труде. Опыт работы самого низового государственного органа контроля (надзора) за исполнением фабричного законодательства и сохранением порядка на предприятиях, каким была учрежденная в 1882 г. фабричная инспекция может этому только способствовать.

Деятельность фабричной инспекции интересна в контексте: заимствования практики и переноса примирительно-посреднических функций, позволяющих увидеть специфику урегулирования разногласий, разрешения социально-трудовых конфликтов и споров между трудом и капиталом; улаживании возникающих недоразумений без каких-либо административных процедур; изучения вопроса о роли фабричной инспекции в установлении конституционного механизма защиты социально-трудовых прав работников; поиска содержательных элементов применения этого механизма в современной реализации.

Список использованных источников

1. Из общего числа 1 079 093 рабочих на долю детского труда в середине 90-х годов XIX в. приходилось 20 170 человек.
2. *Шельмагин И. И.* Фабрично-трудовое законодательство в России. (2-я половина 19-го века). М. : Юрид. изд., тип. «Путь Октября», 1947. 183 с.
3. *Ясинская-Казаченко А. В.* Трудовые споры и порядок их разрешения. Минск : РИВШ, 2017. 172 с.
4. *Литвинов-Фалинский В. П.* Фабричное законодательство и фабричная

- инспекция в России. Изд. 2-е, испр. и доп. СПб. : тип. А.С. Суворина, 1904. 344 с.
5. *Володин А. Ю.* Фабричная инспекция в России (1882 – 1914 гг.): государственное учреждение, личный состав, посредническая деятельность: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук: 07.00.02. Москва, 2006. 26 с.
 6. *Туган-Барановский М. И.* Русская фабрика в прошлом и настоящем : Историческое развитие русской фабрики в XIX веке. Историко-экономическое исследование. 2-е, знач. доп. изд. СПб. : Изд-во О.Н. Попова, 1900. 1 т. табл. 23.
 7. *Янжул И. И.* Из воспоминаний и переписки фабричного инспектора первого призыва : материалы для истории рус. рабочего вопр. и фабрич. Законодательства. СПб. : Тип. акц. общ. Брокгауз-Ефрон, 1907. [2], VIII, 229 с.
 8. *Микулин А. А.* Фабричная инспекция в России: 1882 – 1906. Киев, 1906. 224 с.
 9. *Пушкарева И. М.* Трудовые конфликты и рабочее движение в России на рубеже XIX –XX вв. / И. М. Пушкарева и др. Санкт-Петербург : Алетейя, 2011. 475 с.
 10. *Микулин А. А.* Фабричная инспекция в России : 1882 – 1906. Киев, 1906. 224 с.
 11. *Балицкий Г. В.* Какая должна быть фабричная инспекция. М. : Труд и воля, 1906. 45 с.
 12. *Гриценко Ю. М.* Коллективные трудовые споры. (Правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. М., 2000. 166 с.
 13. Конституция Республики Беларусь : с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2019. 62 с.

ЗМІСТ

Матковська І. Д., Матковський Б. А. Характеристика верховенства Конституції Л. П. Юзькова.....	3
Матушкіна І. В. Право на вільний розвиток особистості як основна конституційна цінність у сучасних демократичних конституціях.....	5
Мельник Н. В. Поняття, зміст та аспекти державного суверенітету.....	8
Мерник А. М. Співвідношення інтересів особистості і держави в умовах особливих режимів.....	10
Михайлова І. Ю. Реалізація принципу соціальної справедливості в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.....	13
Мілова Т. М. Рішення та висновки Конституційного Суду України: окремі аспекти.....	16
Мірошниченко М. І. Перспективний конституційний процес в Україні: проблема імплементації вітчизняного досвіду.....	20
Місінкевич А. Л. Фермерське господарство як основа аграрного ладу України.....	24
Місяць А. П. Конституційні цінності як основа демократичного суспільства.....	28
Мішина Н. В. Громадянське суспільство як конституційна цінність.....	31
Мяловицька Н. А., Лазаренко К. О. Науковий доробок світоча новітнього українського конституціоналізму – академіка Л. П. Юзькова.....	33
Налуцишин В. В. Ціннісний вимір соціальної держави.....	36
Небельська В. М. Політико-правові передумови становлення та розвитку інституту конституційного контролю.....	41
Овсіччук О. Г. Заборона цензури як нормативно-правова гарантія особистих прав і свобод людини та громадянина.....	44
Оксанюк О. А. До питання про права, які виникають із режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві.....	48
Олійник В. С. Деякі проблеми реформи місцевого самоврядування в Україні та шляхи їх вирішення.....	51
Олійник У. М. «Сутність поняття «конституційна цінність» в сучасній Україні.....	56
Павленко В. С. Уголовная ответственность за незаконное обогащение.....	59

Панченко С. В. Поняття та ознаки звичаю як джерела регулювання суспільних відносин	62
Пасенюк О. М. Побудова адміністративних судів – одне із найважливіших досягнень судової реформи в Україні	67
Паславська Ю. В. Філософсько-правові засади свободи	77
Петрасюк І. М. Демократичність виборів як конституційна цінність: європейський досвід та Україна	82
Підлісна Т. В. Модернізація публічного управління: комунікативний аспект	86
Пилипенко Н. С. Процессуальная деятельность КТС по законодательству Республики Беларусь	90
Плисюк Н. М. Життя людини – найвища соціальна цінність в Україні.....	94
Політанський В. С. Поняття електронного уряду з позиції теорії права ..	97
Попович Т. П. Категорія «цінності» у правовому вимірі: окремі аспекти	101
Присяжнюк М. П. Право світогляду і віросповідання: сучасний стан та перспективи	105
Процько М. І. Форми адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування України в історичній ретроспективі	109
Пунда О. О. Особиста свобода людини – базова правова цінність.....	112
Рижук І. В. Принцип несумісності мандату парламентарія: досвід зарубіжних країн	115
Ричина А. Я. Проблемні аспекти законодавчого регулювання інституту конституційної скарги	118
Розвадовський В. І. Роль Л. П. Юзькова у становленні української держави як конституційної цінності.....	122
Романюк О. О. Реалізація конституційної цінності: свобода слова в мережі Інтернет.....	126
Руденюк Д. С. Конституційні цінності та сучасна демократія України	129
Рябовол Л. Т. Базові цінності як складник засад/основ конституційного ладу України	133
Сабаревська М. А. Зарубіжний досвід організації систем адміністративної юстиції і можливості його використання в Україні	137
Савенко М. Д. Підстави прийняття нової конституції.....	141
Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії.....	152

Савчук Н. С. Проблемні питання здійснення конституційного контролю змін та доповнень до конституції України	161
Сакір-Молочко Н. В. Виборче право: аксіологічний вимір	164
Самофалов Л. П. Право – основа правового виховання особистості.....	168
Самсін І. Л. Тлумачення податкового законодавства Конституційним Судом України	171
Семенцова О. В. Конституційні та суспільні цінності як елемент формування вітчизняного державотворення	175
Сердечна І. Л. Особисте немайнове право дитини на виховання	176
Серьогіна В. В. Право на мирні зібрання та його обмеження: український та зарубіжний досвід правового регулювання	181
Синчак В. П. Сплата податків як конституційна цінність демократичного суспільства	185
Скачкова К. А. Роль міжнародних стандартів професійної етики для прокурорів в Україні	187
Словська І. Є., Царенко С. І., Царенко О. М. Участь Державної прикордонної служби України в операції Об'єднаних сил	190
Станік С. Р. Прогрес чи стабільно: конституційно-правова відповідальність парламентаріїв	194
Стецик Н. В. Гідність людини як підстава обмеження прав та свобод людини (на матеріалах європейської прецедентної судової практики)	198
Сторожилова У. Л. Цінності як фундамент демократичної держави нового покоління	201
Сторожук І. П. Інститут «державного втручання» як врівноважуюча противага децентралізації	202
Таранова Т. С. Конституционно-обеспечительные процедуры алиментных обязательств родителей в отношении несовершеннолетнего ребёнка	207
Терещенко Т. В. Забезпечення економічної безпеки як конституційна функція держави	210
Тимофєєва Л. Ю. «Конституційні основи кримінально-правової політики	213
Ткач Т. О. Необхідність ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) в Україні	218
Токар А. М. Забезпечення виконання суспільно корисних робіт як гарантія права особи на отримання аліментів	222
Трач О. М. Судові витрати як складова доступності до правосуддя в цивільних справах	226

Требик Л. П. Напрями розвитку особистості сучасного керівника регіонального рівня.....	231
Тручковська А. В. Референдум як політичний інститут в умовах сучасної демократії».....	234
Туровець Ю. М. Право на конституційну скаргу: «помилитися не можна, писати правильно»	238
Фаст О. Ф. Отдельные аспекты реализации справедливости в гражданском праве в условиях формирования правового государства	242
Хеленюк С. Ю. Реформа децентралізації: досвід зарубіжних країн	245
Хлопов А. О. Цінність права людини на приватність, яке гарантоване Конституцією України в розрізі проблемних питань статті 359 Кримінального кодексу України	248
Хмарук Т. В. До питання класифікації актів конституційної юстиції в Україні	252
Цимбалюк В. С. Ціннісний вимір права у науково-освітній політиці України: здобутки, недоліки та перспективи.....	256
Чорна Ж. Л. Окремі питання заповіту з умовою	260
Чудик-Білоусова Н. І. Конституційні гарантії добровільного соціального забезпечення	264
Шаптала Н. К. Аксіологічні та онтологічні характеристики доказування у конституційному судовому процесі у справах за конституційними скаргами	267
Шепета В. Ю. Конституційні цінності як елемент правової культури.....	272
Щербанюк О. В. Конституційні цінності як судово-правовий фактор вирішення соціальних конфліктів	274
Шикір Д. О. Основні засади та цінності реформування місцевого самоврядування в Україні	279
Шошин С. В. Использование международных документов в качестве источников национального права в современных условиях.....	283
Шутяк Д. С. Правове регулювання права на здійснення митної брокерської діяльності.....	287
Яворська О. С. Захист особи у зв'язку з опрацюванням її персональних даних: досвід ЄС	290
Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів як цінність сучасної демократичної Конституції України.....	294
Ясинская-Казаченко А. В. От истории развития и становления фабрично-заводского законодательства до конституционной защиты социально-трудовых прав работников	298

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції**

**КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ:
ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРАКТИКА
РЕАЛІЗАЦІЇ**

Частина 2

(м. Хмельницький, 17 травня 2019 року)

Відповідальний редактор – *Омельчук О.М.*
Комп'ютерний набір – *Івановська А.М.*
Верстка та дизайн – *Масловська Л.В.*

Підписано до друку 24.06.2019 р. Формат 60×84 ¹/₁₆
Ум. друк. арк. 17,8. Наклад 77 прим. Зам. № 66.

Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції

Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.